

37
831

ТИ ТАЪЛИМИ ОЛЎ ВА МИЁНАИ
МАХСУСИ ҶУМҲУРИИ ЎЗБЕКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИ САМАРҚАНД

К. Ҳасанова, М. Ҷумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҶТИМОӢ

китоби дарсӣ

37
231

ТИ ТАЪЛИМИ ОЛЎ ВА МИЁНАИ
МАХСУСИ ҶУМҲУРИИ ЎЗБЕКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИ САМАРҚАНД

К. Ҳасанова, М. Ҷумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҶТИМОӢ

китоби дарсӣ

Количество предыдущих
выдач

89
276
42
220
200c.

34
X=31

Кибриё Ҳасанова, Малика Ҷумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҶТИМОЙ
китоби дарсӣ

-4902-

САМАРКАНД – 2020
OLIV VA O'RTA MAXCUS TALIMI VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

УДК 37 (575.1)

ББК 74.58

Ў 31

Такризчиён: Мусинов С.М., номзади илми педагогика, дотсент
Файзиёв М.А., номзади илми педагогика, дотсент

Китоби дарсии мазкур барои донишчӯёни равиши педагогика ва психологияи муассисаҳои таълими олий пешниҳод гардида, дар он ташаккули фанни педагогикаи иҷтимоӣ, зинаҳои инкишоф, асосҳои назарӣ, чараёни иҷтимоишавӣ ва таъсири он ба ривҷёбии шахс, мазмун ва моҳияти фанни мазкур, намудҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ, шакл, усул ва воситаҳои он ифода ёфтааст.

ISBN – 978-9943-6645-1-7

САРСУХАН

Дар ақидаҳои педагогҳои пешқадами давраҳои гузашта фикрҳои пурқимат кам нестанд. Аз онҳо дуруст истифода бурдан барои ҳалли бисёр масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас ба мо ёрӣ мерасонад. Вале ба ақидаҳои маорифпарварони гузашта боэҳтиёт ва аз рӯи нуқтаи назари танқидӣ рафтор намудан лозим аст. Зеро ҳар як педагог дар як давраи муайяни таърихӣ зиндагӣ ба сар бурда, мувофиқи талаботи ҳамон давра замон, манфиат ва маданияти синфи худ, ақидаҳои педагогширо асоснок кардааст.

Педагогикаи иҷтимоӣ, гарчанде дар кишвари мо пеш аз ин дар намуди “тарбияи иҷтимоӣ”, “ҳифзи иҷтимоӣ”, “ёрии иҷтимоӣ” вучуд дошта бошад ҳам, вале ҳамчун соҳаи илми педагогӣ ва фанни мустақил дар Ўзбекистон аз солҳои 90-уми асри XX сар карда дар муассисаҳои таълими олий омӯзонида шуд. Пештар ба фанни алоҳида табдил наёфтани он ба мураккабиҳо ва баъзе зиддиятҳои дар тараққиёти таърихии Ўзбекистон рӯйдода вобаста аст. Ба ҳодисаҳои ривҷи педагогикаи иҷтимоӣ дар солҳои 30-юми асри XX саршудаи дискредитатсияноми тарбияи иҷтимоӣ, омилҳои меҳнат ва аз ҳамкасибони хориҷӣ ҷудо шуда, бо номи пардаи оҳанин, иваз шудани қадриятҳои умумиинсонӣ ба арзишҳои синфӣ, дар бораи муаммоҳои иҷтимоӣ “ҳомӯш будан”, аз диққат дур шудани раҳмдилӣ, меҳру мурувват барин анъанаҳо мисол шуда метавонад.

Дар вақти ҳозира шавқу ҳавас ба педагогикаи иҷтимоӣ дар асоси эҳтиёҷоти тараққиёти ҷамъият ва талаби иҷтимоии давлат ба вучуд омад.

Имрӯзҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти республика, аз ҷумла дар бобати таълим ҳам ислохотҳои бузург ба амал ҷорӣ шуда истодааст. Дар шароити ҷорӣ гардидани қоидаҳои инсонпарастии низомии иҷтимоӣ, қонунҳои муносибати иқтисодӣ бозор, тағйир ёфтани қоидаҳои мафкуравӣ ва ахлоқӣ, ҳал кардани муаммоҳои бекорӣ, норасоии моддӣ, беназорат мондани бачагон, ҷудо шудани оилаҳо, ҳодисаҳои ғайрииҷтимоӣ - алкоголизм, наркомания, ҷинояткорӣ, фоҳишабозӣ педагогикаи иҷтимоӣ аҳамияти калон дорад. Дар чунин ҳолат ба ёрӣ ва муҳофизати иҷтимоӣ дар навбати аввал баробари калонсолон бачагон ҳам мӯҳтоҷанд.

Дар чунин вазъият дар чараёни иҷтимоишавии шахс ба педагогикаи иҷтимоӣ, ки ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ёрӣ мерасонад, эҳтиёҷот пайдо мешавад.

Ба амал баровардани фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ бо таъмини қоидаҳои инсонпарварӣ, ҳифзи ҳуқуқи шахрвандон, ки ба қадриятҳои нави демократӣ асос ёфтааст, низ вобаста аст. Аҳамияти ин масъала аз тарафи роҳбарияти давлатамон ҳанӯз дар рӯзҳои нахустини истиқлолият эҳсос шуда буд. Моҳияти масъалаи мазкур ба ҳолатҳои зерин вобаста мебошад.

1. Эълон шудани равиши устувору сиёсати пурқуввати иҷтимоии тараққиёти республика.

2. Қабул шудани як қатор фармону қонунҳо оиди ҳимояи қисми камтаъмини аҳоли.

3. Беҳтар намудани базаи моддӣ-техникии муассисаҳои собиқи ҳифзи иҷтимоӣ ва таъсиси муассисаҳои нав.

4. Ҳамчун маҷмӯи тадбирҳои иҷтимоӣ-педагогӣ “Дастури миллии тайёр кардани кадрҳо”-ро, ки ба ташаккули шахси ҳамаҷарафа барқамол равона карда шудааст, қорӣ намудан.

Масъалаи таъмини барқарорӣи иҷтимоӣ дар ҳаёти шахрвандони Ёзбекистон дар маърузаҳо ва баромадҳои Президент Ш.М. Мирзиёев ҳам мавқеи муҳим дорад. Дар онҳо инсонгарӣ ва меҳрубонӣ ҳамчун хусусияти ҷудонашавандаи халқ таъкид гардида, бисёр муаммоҳои иҷтимоӣ, ниғахдори тандурустӣ, беҳтар намудани базаи моддӣ-техникии мактаб ва шифохонаҳо, бунёди маҷмӯҳои варзишӣ, ёрӣ ба модарони серфарзанд ва як қатор масъалаҳо муҳокима карда мешавад.

Ба ғайр аз ин, дар шароити имрӯза ба мазмуни таълим чун ғояи асосӣ дохил гардидани масъалаи иҷтимоишавии шахс тақозо менамояд, ки педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фанни алоҳида омӯхта шавад. Бо ин мақсад таълифи китоби дарсӣ ва дастурҳои техникии оид ба фанни мазкур хеле зарур аст.

МОДУЛИ I

Асосҳои назарии фанни педагогикаи иҷтимоӣ Мавзӯи 1. Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун шартӣ зарурӣ ва эҳтиёҷоти ҷамъият

Нақша:

1. Аз таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан.
2. Ривҷёбии ҷамоа дар давраҳои иҷтимоии гуногун.
3. Шартӣ зарурии ташаккулёбии педагогикаи иҷтимоӣ.
4. Ҷамъияти ибтидоӣ ва пайдошавии маънавияти иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: ҷамъияти ибтидоӣ; ташаккулёбии педагогикаи иҷтимоӣ; ривҷёбии ҷамоа; тарбияи ахлоқу одоб.

Ривҷу раванги ҳар гуна соҳаи илм ба донишу таҷрибаҳои бод, ки дар гузашта ҷамъ омадаанд, вобаста аст. Ин ба соҳаи педагогика ҳам дахл дорад. Донишу таҷрибаҳои маорифпарварии гузаштагон на танҳо ба инкишофи минбаъдаи ин соҳа муҳим аст, балки барои тақомули фанни педагогикаи иҷтимоӣ, ба тадрису тарбияи наслҳои оянда зарур мебошанд.

Таърихи педагогика инкишофи тарбия, мактаб ва назарияҳои таълиму тарбияро дар давраҳои гуногун, аз замонҳои қадимтарин то рӯзҳои мо омӯхта, қонуниятҳои таърихӣи тақомули назария ва амалияи тарбияро равшан мекунад.

Дар гузашта педагогҳои пешқадам ва мутафаккирони намоён бисёр ғояҳои муфиди маорифпарварӣ пешниҳод мекарданд. Омӯзиши танқидӣи онҳо ба инкишофи афкори педагогӣ, баланд гардидани маданияти таълиму тадрис мусоидат намуда, ба масъалаҳои назария ва амалия аз нуқтаи назари манфиатҳои маҳдуд муносибат карданро ба миён намегузорад. Зеро ин назарияҳо дар шароитҳои конкретӣ-таърихӣ ба вучуд омадаанд ва дар асоси методологияи дигар, маҳдудиятҳои таърихӣи давраи худ, ғояҳои синфӣи ҳамон замон пайдо шудаанд.

Дар асоси ин нишондод таҷрибаҳои таълиму тадриси гузаштагонро омӯхта, ҷизҳои ғоиданок, ки ҳанӯз қиматашро гум накардаанд ва барои беҳтар намудани қори таълиму тарбияи насли наврас барои имрӯз заруранд ва ба фаъолияти минбаъдаи хуби мактабҳо ёрӣ мерасонанд, интиҳоб карда шудаанд.

Ҳар як назарияи педагогиро вобаста ба шароитҳои таърихӣи пайдоиш ҷӣ гуна қимат доштан ва ба фанни педагогикаи иҷтимоӣ ҷӣ хел ҳисса гузоштани онро омӯхта, баҳо диҳад ва дар таърихи

инкишофи афкори педагогӣ мавқеи муаллифи он назарияро дуруст муайян намояд.

Назарияи педагоггии пешқадами давраҳои гузашта бояд чунон омӯхта ва баҳо дода шавад, ки аҳамияти таърихи он аз будаш кам ва ё зиёд карда нашавад.

Таърихи педагогикаи иҷтимоӣ на танҳо таҷриба ва назарияи тарбияи синфҳои истисморкунанда, балки пайдоиш, инкишофи педагогикаи халқӣ ва демократиро низ меомӯзад. Ба ҳамин васила он педагогикаро бо анъанаҳои беҳтарини педагогикаи халқӣ ва ҷиҳатҳои пешқадами педагогикаи демократӣ бой мегардонад.

Омӯхтани таърихи педагогика барои муаллимони ва мураббӣҳои аҳамияти калон дорад. Вай омӯзгоронро бо назарияҳои пешқадами педагогӣ ва таҷрибаҳои беҳтарини таълиму парвариш, мактаб шинос карда, роҳҳои онро ба таври эҷодӣ меомӯзад. Барои сайқали маҳорати педагогӣ ёрӣ мерасонад, маданияти педагоггии муаллимону мураббӣро ба дараҷаи баланд мебардорад.

Ғояҳои тарбияи насли наврас, омӯхтани илму ҳунар ва тарбияи ахлоқу одоб ҳанӯз дар замонҳои қадим пайдо шуда, аввал дар эҷодиёти даҳонакии халқ ва баъдтар дар баъзе асарҳои давраҳои то ислом ифода ёфтаанд. Шоирони пешқадами давраҳои гузашта, ки ба халқ наздик буданд, он ғояҳои тарбиявии халқро дар эҷодиёти худ акс кунонидаанд. Бузургии он шоирон дар ҳамин буд, ки онҳо ақлу хирад ва ахлоқу одобрӯ беҳтарин сифатҳои инсонӣ ва воситаи пешрафти ҷамъият мешумориданд ва адолатро бе ҳамин сифатҳои инсонӣ тасаввур карда наметавонистанд. Дар эҷодиёти шоири бузурги асри X ва сардафтари адабиёти форсу тоҷик Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (858-941) масъалаҳои тарбия ва ахлоқу одоб, омӯхтани илму ҳунар мавқеи намоён ишғол менамуд. Ин хусусиятро дар эҷодиёти аксарияти шоирони асри X ва асрҳои минбаъда дидан мумкин аст. Ҳатто баъзе шоирон дар эҷодиёти худ ба масъалаи ахлоқу одоб чунон мавқеи калон доданд, ки дар Ғарб ҳамчун мутахассиси соҳаи ахлоқ шинохта шудаанд.

Табиист, ки агар муҳити ҳубу вазъияти солими иҷтимоӣ-психологӣ ва ахлоқӣ муҳайё бошад, он ба таълим ва тарбияи шахс таъсири ҳуб мерасонад. Дар чунин муҳит ҳар гуна рафторҳои ношоиста, беадолатӣ, бадахлоқӣ ва ғайра маҳкум ва ғазилатҳои ахлоқии ҳуби инсон таърифу тавсиф карда мешавад. Ва баръакс, агар муҳити иҷтимоӣ бад бошад, дар он рафторҳои зидди ҷамъиятӣ бошанд, бешубҳа аз ин гуна муҳит таъсири мусбати тарбиявиро

ҷашм доштан амри маҳол аст ва одамони дар муҳити бад тарбия ёфта разилу бадахлоқ мешавад.

Дар ақидаҳои педагогҳои пешқадами давраҳои гузашта фикрҳои пурқимат кам нестанд. Аз онҳо дуруст истифода бурдан барои ҳалли бисёр масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас ба мо ёрӣ мерасонад. Вале ба ақидаҳои маорифпарварони гузашта эҳтиёткорона ва аз нуқтаи назари танқидӣ рафтор намудан лозим аст. Зеро ҳар як педагог дар як давраи муайяни таърихӣ зиндагӣ ба сар бурда, мувофиқи талаботи ҳамон давраи замон, манфиат ва маданияти синфи худ ақидаҳои педагогиро асоснок кардааст.

Ал-Хоразмӣ, Форобӣ, Берунӣ, Ибни Сино, Улуғбек барин олимони дар фаъолияти илмӣ ва педагогӣ худ ғояҳои қувваҳои таъсиррасони ривҷёбии тарбиявӣ ва таълимиро ба насли наврас нигарониданро пеш бурдаанд ва татбиқ намудаанд. Онҳо чунин ҳисоб мекарданд, ки мақсади таълим ба ҳаёт тайёр кардан, аз худ намудани меёр ва қоидаҳои ахлоқӣ барин малака ва соҳиби донишҳои пухта шудан аст.

Асарҳои олими машҳур Ал-Хоразмӣ (783-850) дорои характери равиши дидактикӣ аст. Ӯ чунин ҳисоб мекард, ки ба воситаи усули саволу ҷавоб донишҳо ба даст дароварда мешавад, дар ин чараён шахс дар муносибат бо дигарон ворид мешавад ва ба аъзои ҷамъияти ҷамъият табдил меёбад.

Олими бузурги қомусӣ Абӯрайҳони Берунӣ (973-1050) усулҳои илмӣ чарағи таълимиро қор карда баромадааст. Ӯ қоидаҳои таълимиро ҳам нишон додааст. Афкори педагогӣ аллома дар хусусиятҳои иҷтимоӣ ахлоқ ва ҳиссиёти шахс ифода меёбад. Ғояҳои ӯ дар бораи аҳамияти илм ва меҳнат дар тарбия, ташаккули шахс ва фаъолияти амалии ҷамъият то ҳол аҳамияти ҳудро гум накардаанд.

Олими бузурги энциклопедист Абӯали Ибни Сино (980-1037) доир ба тамоми ҷанҳои замонҳои худ мероси калони илмӣ гузошта, дар ҳамаи асарҳои ӯ фикрҳои педагогӣ мавҷуд аст. Ғояҳои кӯшиши ба мақсад расидан дар чарағи илмомӯзӣ, ирода ва ривҷёбии инсон, таъсири муҳит, аҳамияти тарбияи ахлоқ ва меҳнат, санъати мусиқӣ, таълими бачагон дар ҷамъа ҳозир ҳам хеле муҳим аст.

Абӯнаصري Форобӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, ки оиди муаммоҳои таълим фикрҳо рондаанд, барои пурмаҳсул хизмат намудани инсон ба ҷамъият вазифаи таълими дар қобилияти ақлӣ, ҷисмонӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва меҳнатиро алоҳида нишон додаанд.

Онҳо барои ба амал баровардани вазифаи ривочдиҳии таълим аз чунин қоидаҳои дидактикӣ истифода бурданро маслиҳат додаанд:

- Оҳиста-оҳиста мураккаб гардидани мафҳумҳо.
- Алоқаи амалиёт бо таҷриба.
- Қабул карда тавоништан.
- Аёният.

Назар ба фикри Ибни Сино, малакаҳои иҷтимоикунонӣ дар шакли таълими ҷамоавӣ хуб ташаккул меёбад. Бо ин мақсад ба чунин ҳол эътибор додан лозим аст.

1. Ташкили иваз намудани таҷрибаҳо, қадриятҳои дониш, маънавия ва ахлоқии байни таълимгирандагон ва муаллимон.

2. Аз элементҳо нишон додани хусусиятҳои иҷтимоӣ-ахлоқӣ - муомила, ҳамдигарфаҳмӣ, ёрии байниҳамдигарӣ, дӯстӣ.

Афкор ва ғайриятҳои педагогии олимҳои бузург ба равиши иҷтимоӣ-педагогӣ равона карда шуда, барои ба ҳаёт ҳаматарафа тайёр кардани инсон муҳим будани мақсади таълимро нишон додаанд. Онҳо сифатҳои асосии худшиносии шахс - меҳрубонӣ, ёри ба наздикон, ғурур, вичдон, нияти нек ва сабру тоқатро ҳисоб кардаанд.

Фаробӣ ва Ибни Сино ба тайёрии интеллектуалӣ ва меҳнатии хонандагон эътибори калон дода, барои ба ҷамъият "ворид" шудани онҳо аҳамияти калон доштани ғайрият, ташаббускории мустақилона, кӯшишу ғайрат, шавқу ҳавас ва қобилиятҳои ақиро нишон додаанд.

Фаробӣ дар тарбияи иҷтимоӣ роли муҳим доштани муаллимо қайд намуда, гуфтааст, ки ғайриятҳои вай барои ояндаи ҷамъият ба корбарии ҳукмдор монанд аст.

Фаробӣ ҳам мисли Ибни Сино ишора намудааст, ки муаллимон бояд диққати асосиро ба татбиқ намудани дониши хонандагон ба ҳаёт нигаронанд.

Олимони бузург ба намунаи шахсӣ ниҳоят диққати калон дода, худашон ҳам дар бобати кӯшишу ғайрат, расидан ба мақсадҳои меҳнати иҷтимоӣ ибрат нишон додаанд. Фаробӣ басо меҳнатдӯст, ироданок, хоксор, оддӣ буда, ҳамеша ба одамон дасти ёрӣ дароз мекард. Фикрҳои Фаробӣ дар бораи ба ҳисоб гирифтани ғайриятҳои индивидуалӣ-психикӣ ва ақлии хонандагон дар таълим, касбпироии индивидуалӣ шогирдон дар вақти ҳозира ҳам аҳамияти калон дорад.

Ғояҳои характери иҷтимоӣ доштани тарбия дар мероси адабии Алишери Навоӣ ниҳоят равшан ифода ёфтааст. Афкори педагогии шоир характери инсонпарварӣ дорад. Ба ақидаи алломаи бузург тамоми донишҳо, касбу ҳунари соҳибшудаи инсон бояд ба манфиати Ватан нигаронида шаванд.

Консепсияҳои Фаробӣ, Ибни Сино, Алишери Навоӣ ба ривочи таълимоти давраҳои минбаъда асос гардид.

Олимони маърифатпарвари асри XI-XII-и Осиёи Марказӣ дар инкишофи фанҳо, аз ҷумла педагогика саҳми арзанда гузоштаанд. Юсуф Ҳос Ҳоҷиб, Бурҳониддин Зарнӯҷӣ ва Аҳмад Юғнақӣ аҳамияти дониш, падару модар ва оиларо дар ёфтани мавқеи бачагон дар ҷамъият алоҳида нишон додаанд. Онҳо чунин ҳисоб кардаанд, ки мақсади асосии тарбия ба воқеа расондани инсонии комил буда, воситаи асосии он саҳтгирӣ ва меҳнат мебошад. Китоби "Пандҳо ба хонандагон дар таълим"-и Зарнӯҷӣ, "Қутадғу билиг" ("Илме, ки ба сӯи саодат мебарад")-и Юсуф Ҳос Ҳоҷиб дар Осиёи Марказӣ аввалин асарҳо доир ба педагогика ҳисоб меёбад.

Олимон дар иҷтимоишавии шахс роли таълим ва тарбияи иҷтимоиро, инчунин омилҳои муҳит, оила ва ғуруҳи хонандагон, падару модарон, педагогҳо ва ҳаракати худӣ хонандагон қайд намудаанд.

Ба ҳамин тариқ, олимони асри миёна дар соҳаи педагогикаи иҷтимоӣ мероси гаронбаҳо гузоштаанд. Асарҳои илмӣ-педагогии онҳо дар ривочи педагогикаи иҷтимоии замонавӣ манбаи муҳим ҳисоб меёбад.

Савол ва супоришҳо:

1. Аз таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ маълумот диҳед.
2. Ривочёбии ҷамоа дар давраҳои иҷтимоии гуногун чӣ таъсир буд?
3. Шартҳои зарурии ташаккулёбии педагогикаи иҷтимоиро фаҳмонед.
4. Ҷамъияти ибтидоӣ ба пайдошавии маънавияти иҷтимоӣ чӣ аҳамият дорад?

Мавзӯи 2. Фанни педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон ва шарту шароитҳои иҷтимоӣ-хукукӣ, маданӣ-таърихии пайдоиши он

Нақша:

1. Давраи аввалини ривҷёбии назарияи педагогӣ.
2. Тарбия ва афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ.
3. Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ.
4. Ташаккули назарияи педагогӣ.
5. Ётибор ба педагогика ва тарбияи оммавӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: педагогикаи иҷтимоӣ; давраи инкишофӣ; назарияҳои тарбия; характери тақлидӣ; маълумотҳои этнографӣ; тарбияи даврӣ; таърихи инсоният ва ҳоказо.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан тадриҷан инкишоф ёфтааст. Аз ин нуқтаи назар се давраи инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро алоҳида нишон додан мумкин аст.

Давраи аввали ривҷёбии педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан аз замонҳои қадим то асри XVII-ро дар бар мегирад. Дар он давр ҷамъовари маълумотҳо, афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ ташаккули назарияи педагогӣ ва иҷтимоӣ рӯй дода, ин давраи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ тарбияро чун ҳодисаи иҷтимоӣ тадриҷан дар худ акс кардааст. Зеро дар ин давра назарияҳои мухталифи тарбия ба вучуд омада буд.

Ба ин гуна зинаҳо ҷудо кардани давраи аввал пеш аз ҳама дар давраҳои нахустини таърихи инсоният мавҷудияти муаммоҳои иҷтимоинаморо мефаҳмонд. Дар давраи ибтидоӣ онди тавсифи ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ ҷамъ гардидани таҷрибаҳои тарбиявӣ ҳарф задан мумкин аст.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ инсонро аз олами ҳайвонот ҷудо кард. Аввалҳо, тарбия характери умумии тақлидӣ дошт, сонитар ба фаъолияти хоса табдил ёфт ва одамони бо он машғулшаванда - тарбиячиён пайдо шуданд. Бо мурури замон ҷараёни тарбия ҳам торафт мураккабтар гардида, аз рӯйи синну сол ва ҷинс фарқиятҳо ба вучуд омад, ба ҷиҳатҳои ахлоқи инсон ётибор зоҳир карда шуд.

Бояд таъкид намуд, ки маълумотҳои бозёфтҳои археологӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ ёрӣ расондан ба беморон ва ярадоронро собит менамояд (ёфт шудани бастании скелети шикаста, ки бо оқибатҳои касалӣ ё ки ҷароҳатҳои пеш аз марги одамон вобаста мебошад).

Ин гуна воқеаҳо маълумотҳои этнографӣ ҳам тасдиқ менамояд. Дар сохти ҷамъаи ибтидоӣ дар ҳама ҷо анъана аз рӯйи ҷинс ва синну сол тақсим кардани меҳнат вучуд дошт. Калонсолон ба ҷавонон ба тарзи мунтазам касбу хунарро ёд меоданд. Ҳамаи ин имконият медиҳад, ки мавҷуд будани нишонаҳои аввалини таҷрибаи иҷтимоӣ-педагогӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ тасаввурот ҳосил намоем.

Дар ташаккули ғоя ва назарияҳои иҷтимоӣ - педагогӣ асарҳои олимони даври эҳёи Шарқ мавқеи муайян дорад. Моҳияти фаъолият аз он иборат, ки усулҳои то ҳамаи давр мавҷудбудани иҷтимоишавиро ба ҳолати системаи илмӣ оварданд. Хусусияти ба худ хоси олимони барҷаста, яъне бо илму дониш мунтазам машғул шудааст, ташнагии донишҷӯ дар мазмуни афкори иҷтимоӣ-педагогии онҳо акс ёфтааст.

Ривҷуи равнақи ҳар гуна соҳаи илм ба донишу таҷрибаҳои бойе, ки дар гузашта ҷамъ омадаанд, вобаста аст. Ин ба соҳаи педагогика ҳам дахл дорад. Донишу таҷрибаҳои маорифпарварии гузаштагон на танҳо ба инкишофи минбаъдаи ин соҳа муҳим аст, балки барои тақомули фанни педагогика ва тадрису тарбияи наслҳои оянда зарур мебошанд.

Дар гузашта ҳам педагогҳои моҳир ва мутафаккирони намоён бисёр ғояҳои муфиди маорифпарварӣ пешниҳод мекарданд. Омӯзиши танқидии ақидаҳои онҳо ба инкишофи афкори педагогӣ, баланд гардидани маданияти таълиму тадрис мусоидат намуда, ба масъалаҳои назария ва амалия аз нуқтаи назари манфиатҳои маҳдуд муносибат карданро ба миён намегузорад. Зеро ин назарияҳо дар шароитҳои конкретӣ-таърихӣ ба вучуд омадаанд ва дар асоси методологияи дигар, маҳдудиятҳои таърихии давраи худ, ғояҳои синфӣ ҳамаи замон пайдо шудаанд.

Ҳарчанд рӯзгори одамизод доимо ба сӯи оянда ҷорист, таҷрибаи пешини ӯ - ғизои асосии маънавӣ ба ҳисоб меравад. Донишу таҷрибаҳои гузаштагон ин ҳамаи кӯҳест, ки ба он таъя мекунад, меросест барои наслҳои фардо. Бе омӯзиши таърих тараққиёти ҳаёти ҷамъиятӣ ва маданӣ имконнопазир аст. Ин манбаъ дар навбати аввал сухан аст. Аз рӯйи ақидаи Чингиз Айтматов тамоми комёбиҳои инсон аз фикр, аз сухан сар шуда, ба шакли таҷриба мебарояд ва боз ба даргоҳи ақли одам, ҳамчун суханони инсон бармегардад, идроки онро бой мебаронад.

Мавзӯи 2. Фанни педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон ва шарту шароитҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, маданӣ-таъриҳии пайдоиши он

Нақша:

1. Давраи аввалини ривочёбии назарияи педагогӣ.
2. Тарбия ва афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ.
3. Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ.
4. Ташаккули назарияи педагогӣ.
5. Ёзтибор ба педагогика ва тарбияи оммавӣ.

Ибораҳои таъягоҳ: педагогикаи иҷтимоӣ; давраи инкишофӣ; назарияҳои тарбия; характери тақлидӣ; маълумотҳои этнографӣ; тарбияи даврӣ; таъриҳи инсоният ва ҳоказо.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан тадричан инкишоф ёфтааст. Аз ин нуқтаи назар се давраи инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро алоҳида нишон додан мумкин аст.

Давраи аввали ривочёбии педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан аз замонҳои қадим то асри XVII-ро дар бар мегирад. Дар он давр ҷамъовари маълумотҳо, афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ ташаккули назарияи педагогӣ ва иҷтимоӣ рӯй дода, ин давраи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ тарбияро чун ҳодисаи иҷтимоӣ тадричан дар худ акс кардааст. Зеро дар ин давра назарияҳои мухталифи тарбия ба вучуд омада буд.

Ба ин гуна зинаҳо ҷудо кардани давраи аввал пеш аз ҳама дар давраҳои нахустини таъриҳи инсоният мавҷудияти муаммоҳои иҷтимоинаморо мефаҳмонд. Дар давраи ибтидоӣ онди тавсифи ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ ҷамъ гардидани таҷрибаҳои тарбиявӣ ҳарф задан мумкин аст.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ инсонро аз олами ҳайвонот ҷудо кард. Аввалҳо, тарбия характери умумии тақлидӣ дошт, сонитар ба фаъолияти хосса табдил ёфт ва одамони бо он машғулшаванда - тарбиячиён пайдо шуданд. Бо мурури замон ҷараёни тарбия ҳам торафт мураккабтар гардида, аз рӯйи синну сол ва ҷинс фарқиятҳо ба вучуд омад, ба ҷиҳатҳои ахлоқи инсон ёзтибор зоҳир карда шуд.

Боёд таъкид намуд, ки маълумотҳои бозёфтҳои археологӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ ёрӣ расондан ба беморон ва ярадоронро собит менамояд (ёфт шудани бастанӣ скелети шикаста, ки бо оқибатҳои касалӣ ё ки ҷароҳатҳои пеш аз марги одамон вобаста мебошад).

Ин гуна воқеаҳо маълумотҳои этнографӣ ҳам тасдиқ менамояд. Дар соҳти ҷамъаи ибтидоӣ дар ҳама ҷо анъанаи аз рӯйи ҷинс ва синну сол тақсим кардани меҳнат вучуд дошт. Калонсолон ба ҷавонон ба тарзи мунтазам касбу ҳунарро ёд меоданд. Ҳамаи ин имконият медиҳад, ки мавҷуд будани нишонаҳои аввалини таҷрибаи иҷтимоӣ-педагогӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ тасаввурот ҳосил намоем.

Дар ташаккули ғоя ва назарияҳои иҷтимоӣ - педагогӣ асарҳои олимони даври эҳёи Шарқ мавқеи муайян дорад. Моҳияти фаъолият аз он иборат, ки усулҳои то ҳамон давр мавҷудбудани иҷтимоишавиро ба ҳолати системаи илмӣ оварданд. Хусусияти ба худ хоси олимони барҷаста, яъне бо илму дониш мунтазам машғул шудааст, ташнагии донишҷӯ дар мазмуни афкори иҷтимоӣ-педагогии онҳо акс ёфтааст.

Ривочу раvнақи ҳар гуна соҳаи илм ба донишу таҷрибаҳои бойе, ки дар гузашта ҷамъ омадаанд, вобаста аст. Ин ба соҳаи педагогика ҳам дахл дорад. Донишу таҷрибаҳои маорифпарварии гузаштагон на танҳо ба инкишофи минбаъдаи ин соҳа муҳим аст, балки барои тақомули фанни педагогика ва тадрису тарбияи наслҳои оянда зарур мебошанд.

Дар гузашта ҳам педагогҳои моҳир ва мутафаккирони намоён бисёр ғояҳои муфиди маорифпарварӣ пешниҳод мекарданд. Омӯзиши танқидии ақидаҳои онҳо ба инкишофи афкори педагогӣ, баланд гардидани маданияти таълиму тадрис мусоидат намуда, ба масъалаҳои назария ва амалия аз нуқтаи назари манфиатҳои маҳдуд муносибат карданро ба миён намегузорад. Зеро ин назарияҳо дар шароитҳои конкретӣ-таъриҳӣ ба вучуд омадаанд ва дар асоси методологияи дигар, маҳдудиятҳои таъриҳии давраи худ, ғояҳои синфӣи ҳамон замон пайдо шудаанд.

Ҳарчанд рӯзгори одамизод доимо ба сӯи оянда ҷорист, таҷрибаи пешинаи ӯ - ғизои асосии маънавӣ ба ҳисоб меравад. Донишу таҷрибаҳои гузаштагон ин ҳамон кӯҳест, ки ба он таъя мекунад, меросест барои наслҳои фардо. Бе омӯзиши таъриҳ тараққиёти ҳаёти ҷамъиятӣ ва маданӣ имконнопазир аст. Ин манбаъ дар навбати аввал сухан аст. Аз рӯйи ақидаи Чингиз Айтматов тамоми комёбиҳои инсон аз фикр, аз сухан сар шуда, ба шакли таҷриба мебарояд ва боз ба даргоҳи ақли одам, ҳамчун суханони инсон бармегардад, идроки онро бой мебардонад.

Дар Осиёи Марказӣ се умумияти маданияи таърихро, ки аз якдигар бо шароити зиндагӣ ва осори худ фарқ мекунанд, метавон айнан мушоҳида намуд. Дар ҳамин марҳила дар ҳаёти ҷамъияти инсонӣ тағйироти таърихӣ рӯй медиҳад. Инсоният аз масраф ва захираи неъмат ба тавлид ва истеҳсоли он қадам мегузорад – ҷойи шикор ва ғизоғундориро зироат ва чорводорӣ ишғол менамояд. Дар он замон инкишофи номавзуни маданиятҳои асри сангӣ ба амал меояд. Аз сарчашмаҳо маълум мегардад, ки ин маданият на камтар аз се ҳазор сол (ҳазораҳои VI-III пеш аз мелод) давом кардааст.

Дар бисёр ноҳияҳои Осиёи Марказӣ ҳазорон тасвириҳои дар сангҳо кандашуда мавҷуданд, ки машхуртарини онҳо тасвириҳои Саймалитош дар Фарғона ва Лангаркишт дар Помири ғарбӣ мебошанд.

Нахустин сарчашмаҳои хаттӣ, ки дар бораи Осиёи Марказӣ маълумот медиҳанд, собит менамоянд, ки дар асрҳои VII-VI пеш аз мелод дар ин сарзамин қавму халқҳои эронинажод, гузаштагонӣ халқи тоҷик-суғдиён, бохтариҳо, хоразмиҳо, портҳо, қабिलाҳои мухталифи сакҳо ва ғайра зиндагӣ кардаанд.

Дар давраи ҷамоаи ибтидоӣ дар ин сарзамин коммунаҳои ибтидоӣ ба тартиби қавмию насабӣ пайдо мешаванд. Муносибатҳои оилавӣ вучуд дошта бошанд ҳам, ки дараҷаи тараққиёти истеҳсоли паст буд. Қувваҳои истеҳсолкунанда тадриҷан пеш мерафт. Тараққиёти беш аз пеши қувваҳои истеҳсолкунанда ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ боиси мураккабшавии шаклҳои маданият, аз ҷумла тарбияи инсонӣ мегардад.

Тасвириҳои ҷолиби диққати Заравутсой кайҳост, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Дар байни ин тасвириҳо, хусусан, лаҳзаи шикори говони ваҳшӣ, ки шикорчиён рӯйи худро бо аҳо ӯшидаанд, ҷолиби таваҷҷӯҳ мебошад. Ин расмҳо ба давраҳои неолиту энеолит тааллуқ дошта, эҳтимол, баъзе қабатҳои қадимтарини онҳо ба замони мезолит ҳам рафта расанд.

Зироаткорӣ дар байни қавму қабिलाҳои дигар вилоятҳо нисбатан дертар, дар охири аҳди биринҷӣ пайдо шуданд. Дар баробари ин дигар навъҳои истеҳсолот, аз ҷумла кулолӣ, таҳияи олоти сангӣ ва ғайра низ тараққӣ карда буд.

Ёдгориҳои асри аввали оҳан дар Осиёи Марказӣ назар ба ёдгориҳои асрҳои сангӣ ва биринҷӣ ниҳоят кам кашф ва тадқиқ гардидаанд.

Агар дар давраи ибтидоӣ барои ба вучуд омадани амалиёти иҷтимоӣ-педагогӣ замина ҳосил карда бошад, пайдоиши сивилизатсияи нахустини дунёи қадим ба ташаккули афкори иҷтимоӣ-педагогӣ таъсири пурзӯр расондааст. Дар давраҳои ғуломдорӣ Шарқ ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ аз тарафи чандин муаллифони ташаккул дода шудааст ва одатҳо дар шакли китобҳои муқаддас ба мулки тамоми халқ тақдир ёфтааст (дар Хитой - Шу Киа, Ҳиндустон - Ведаҳо, Миср - китобҳои ҳудои Тот, дар Осиёи Миёна - Авесто ва ғайраҳо).

Фақат дар асрҳои миёна ва нимаи дуюми ҳазорсолаи аввалини пеш аз мелод номи алломаҳои ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ маълум шудан гирифт.

Савол ва супоришҳо:

1. Даври аввалини ривҷёбии назарияи педагогӣ чӣ аҳамият дорад?
2. Тарбия ва афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ ба кадом давр молик?
3. Чаро тарбияро ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ мегӯянд?
4. Ташаккули назарияи педагогӣ кай оғоз ёфт?
5. Ётибор ба педагогика ва тарбияи оммавиرو фаҳмонед.

Мавзӯи 3. Таърихи ривҷёбии педагогикаи иҷтимоӣ дар хориҷ

Нақша:

1. Давраҳои тараққиёти педагогикаи иҷтимоӣ дар хориҷа.
2. Инкишофи афкори иҷтимоӣ-педагогии файласуфҳои даври антиқӣ.
3. Гуманистони асрҳои XIV-XVI.
4. Давраи дуҷоми тараққиёти педагогикаи иҷтимоӣ.
5. Мафҳуми "Педагогикаи иҷтимоӣ".
6. Афзудани ғаёлияти педагогикаи иҷтимоӣ дар асри XX.

Ибораҳои таъяғҳ: тараққиёти педагогикаи иҷтимоӣ; афкори иҷтимоӣ-педагогӣ; "педагогикаи иҷтимоӣ"; Арасту; Сукрот; Демокрит; Песталотси ва ғ.

Ба инкишофи афкори иҷтимоӣ-педагогӣ файласуфҳои даври қадим (Юнон ва Рим) саҳми арзанда гузоштаанд. Махсусан, Сукрот (Сократ) солҳои 469-399 пеш аз мелод, шиори "худро бишинос"-ро пеш ронда, таъкид намуд, ки шуури инсон тамоми бадихоро барҳам дода метавонад.

Демокрит (солҳои 460-370 пеш аз мелод) дар таълимоти худ қоидаи дар тарбия ба ҳисоб гирифтани табиати бачагонро асоснон намуд. Ба ғайр аз ин назар ба фикри ӯ тарбияи бачагонро аз хурдсолӣ сар кардан лозим аст.

Афлотун (Платон - солҳои 423-348 пеш аз мелод) аввалин маротиба ғояи муносибати байниҳамдигарии давлату тарбияро пеш ронд. Аз рӯи фикри ӯ, тарбия бояд вазифаи муҳимтарини давлат бошад.

Арасту (Аристотел - солҳои 384-322 пеш аз мелод) дар дунёи антиқӣ назарияи пурраи тарбияро кор карда баромад.

Фарқи афкори Арасту аз Афлотун дар он аст, ки дар тарбияи инсон диққатро ба давлат не, балки ба манфиатҳои худӣ инсон ва инкишофи шахсияти он бояд равона кард. Ғояи бо ҷамоа ривҷёбии шахс ҳам ба ӯ тааллуқ дорад.

Марк Фабий Квинталиан (солҳои 42-118 пеш аз мелод) назариётчи санъати нотикии Юнони қадим, педагог. Асари нахустини педагогии "Дар бораи тарбияи нотик" ба вай тааллуқ дошта, дар он ғояҳои муҳими тарбия, методикаи таълим баён карда шудааст. Ғояҳои асосии Квинталианро нигоҳ доштани "худ" ва ҳукмронӣ "аз болои худ" ташкил медиҳад.

Хусусияти ба худ ҳоси тарбияи даврӣ ба муносибатҳои дорон заминаҳои қалон асос гардида аксетизм, қатъӣ амал намудан ба қоидаҳои динҳои дунё буд. Аскетизм (юнонӣ) маҳдуд намудани ҳис ва хоҳиш, азоб кашидан, аз неъматҳои ҳаёт даст кашидан гуфтан аст. Пешбарандагони ғояи иҷтимоӣ - педагогии асрҳои VI-XII дар насли наврас сифатҳои ҳамдардӣ, ёрӣ ба наздикон, хусусан ба пирон ва маъҷубнро тарғиб мекарданд.

Дар асрҳои XV-XVI аввал дар Италия, сипас дар дигар давлатҳои Аврупо муносибатҳои капиталистӣ ривҷ ёфтани гирифт. Ба намоёндагони тоифаи нав, хусусан зиёиён қоидаҳои аксетизм бегона буд.

Дар вақти ташаккулёбии маданияти нави буржуазӣ дар тавсифи он мафҳумҳои инсоникунонӣ ва аз нав барқароркунӣ истифода бурда мешуд. Мафҳуми "гуманизм" (инсондӯстӣ) дар маркази маданияти нав ҳудҷӯй не, балки истодани шахсияти инсон гувоҳӣ медод. Худӣ инсон ҳам қалбан ва ҷисмонан бояд зебо бошад. Вай фақат ба туфайли шуур, қувва, боварӣ ба муваффақияти худ, ғаёлият ва иродааш ба вучудоварандаи тамоми қадриятҳо ва бахту саодат табдил меёбад. Баробари ин, гуманистон ба ибодатҳои қушоду равшан ворид намешуданд. Онҳо ба Худо ҳамҷун парвардигори бузург нигоҳ мекарданд.

Аксари гуманистони асрҳои XIV-XVI ҳудашон педагог буданд ва ё ба назарияҳои педагогӣ муроҷиат менамуданд. Ғояи гуманизм дар педагогика маҳз дар ҳамин давра ба назар намоён шуд.

Тарбияи ақлӣ аз рӯи моҳияти худ ҳамеша маъноӣ зебоӣ, ғамхорӣ нисбати ояндаи инсонро мефаҳмонд. Ба амал баровардани ғояҳои гуманизми иҷтимоӣ дар давраи эҳё бо номи педагог-гуманисти машҳури Италия Витторино де Генотре (1378-1446) аввалин маротиба қушодани "Хонаи Хуршед" ном мактаб-интернат вобаста аст. Бояд таъкид намуд, ки дар ин давр дин, педагогика ва педагогикаи иҷтимоӣ дар ҳолати вобастагӣ инкишоф меёфт.

Дар таълимоти динӣ диққати асосӣ ба қадриятҳои умумиинсонӣ нигаронида шуда буд. Дар ривоятҳои динӣ, китобҳои муқаддас, оятҳои пандҳои ахлоқӣ, муносибатҳои байниҳамдигарӣ, ғамхорӣ нисбати ҳешу таборон ва бачагон сухан ронда шудаанд.

Дар асоси ин бисёр авлодҳо тарбия ёфтаанд ва дар ин бобат дар Аврупо қалисо дер вақт "роҳнамои бачагони ногиро" буд. Ба он на фақат мардум барои ёрии руҳӣ, балки кӯмаки тиббӣ, моддӣ, ҳимоя ёфтани аз беадолатӣ муроҷиат менамуданд.

Дар ин бобат дар тамоми дунё анъанаҳои хуби ташкилотҳои динӣ мавҷуд аст. Масалан, дар Аврупо ханӯз аз давраҳои қадим бачагони бепадару модармондари дар назди дари ибодатхонаҳо монда мерафтанд. Назар ба маълумотҳои хонаи аввалини тарбияи бачагони бепарастор дар асри IV дар шаҳри Кесария аз тарафи Епископ Василий Кесарий қушода шудааст. Дар соли 787 чунин муассиса дар ибодатгоҳи Милан ҳам пайдо шудааст. Ин муассиса дер вақт дар Аврупо ташкилоти ягона ба ҳисоб мерафт. Дар асри XIV шумораи чунин хонаҳои тарбия афзудааст. Аҷибаш ин аст, ки дар ин хонаҳо на фақат нисбати бачагон ғамхорӣ зоҳир мегардид, балки тадбирҳои пешгирӣ ҳам гузаронида мешуд: ба модарон ёрӣ медоданд, бачагонро барои тарбия ба дигар оилаҳо месупориданд. Тарбияи онҳо назорат мекарданд.

Сонитар, хонаҳои бачагон аз ҷониби рӯхониён роҳбарӣ мешуданд. Хонаи бачагон, ки дар соли 1640 дар Париж аз тарафи рӯхонӣ Винсенго Деполен таъсис ёфт, хеле машҳур шуда буд. Хонаи тарбияи ўро Шох Людвиг XIV аз ҷиҳати моддӣ таъмин менамуд. Пас аз ин орденҳо барои онҳое, ки бо меҳру мурувват машғул мешуданд, ҳамчун пешбарандаи корҳои хайриявӣ машҳур шуда, дар асоси онҳо ташкилотҳои калони черковӣ таъсис ёфтааст.

Давраи дуум инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ асрҳои XIV-XIX-ро дар бар гирифта, бо ғояҳои бағоят пешқадами иҷтимоӣ-педагогӣ ва концепсияҳои илмӣ ғанӣ гардонда шудаанд.

Асрҳои XVII-XIX (давраи инқилобҳои буржуазӣ-демократӣ) бо олимони (педагогҳо, файласуфҳо, сотсиологҳо, психологҳо) бо ҳамкориҳои муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ муаммоҳои иҷтимоӣ-педагогиро ҳал менамуданд. Масъалаҳои тарбия бо ислохотҳои ҷамъият, баробархуқуқии инсон вобаста гузаронида мешуд. Айнан ана дар ҳамина давра ба амал баровардани фаъолияти аниқ равишҳои асосан педагогикаи иҷтимоӣ содир шуд.

Дар инкишофи ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, файласуф, нависанда, маорифпарвари франсуз Жан-Жак Руссо (1712-1778) ҳиссаи бузург гузоштааст. Ў ғояи дар асоси ривочи ҳуқуқӣ, динӣ ва табиӣ бунёди тарбияи ташаккули табиати ро пеш бурд.

Олими бузург ва педагог рус Михаил Василевич Ломоносов (1711-1765) дар “Регламентҳо”-и худ ғояҳои халқпарварии тарбия ба инсон ҳамчун шахси фаъол муносибат намуданро пеш ронд ва муҳим будани ташаккули сифатҳои ахлоқии бачагонро баён кард.

Ғояҳои нави иҷтимоӣ-педагогӣ дар осори файласуф ва маорифпарвари франсуз Клод Адриана Гелветсий (1715-1771) низ инъикос ёфтааст, ки онҳо аз омилҳои муҳит ва таъсири педагогӣ дар тарбия ва ягона будани манфиатҳои шахс ва ҷамъият иборатанд.

Педагогҳои бузург шветсиягӣ Иоганн Генрих Песталотси (1746-1827) дар фаъолияти худ назария ва амалиёти иҷтимоӣ-педагогиро муттаҳид кард ва аз ҳисоби маблағи худ хонаҳои یتимонро таъсис намуд.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогии файласуф ва педагог олмонӣ Роберт Оуэн (1771-1858) аз таҷрибаҳои хеле шавқовар ва сермаҳсул иборат аст. Ў дар Нью-Ленарко “Институти нави бунёди характери инсон” ном муассисаро барои беҳтар намудани дараҷаи зисти коргарон қушода, таълими истеҳсолиро бо маданият пайваст намуд. Нахустин муассисаҳое, ки бо бозҳои дидактикӣ ва ғамхорӣ намудан дар ҳаққи ҳолати ҷисмонии бачагон аз тарафи ў таъсис ёфтааст.

Файласуфи дигари олмонӣ Герберт Спенсер (1820-1903) доир ба мавқеи оила дар ташаккули шахс асарҳои дорои ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ офарид. Барои ба ин мақсад ноил шудан ў усулҳои ҷаҷоибро кор карда баромад. Системаи давлатӣ ва сиёсии Англияро бо оила ва мактаб имитатсия намуд.

Асри XX бо чунин хусусиятҳои характернок аст, ки дар он аз як тараф ҷараёни ҷудошавии педагогикаи иҷтимоӣ аз ғанни педагогикаи содир гардида, аз тарафи дигар наздикшавии он бо психология, сотсиология, тиббиёт, фалсафа барин ғанҳо рӯй дод.

Равишҳои асосии педагогикаи иҷтимоии асри XX аз инҳо иборат буд:

1. Кор карда баромадани асосҳои назарии педагогикаи иҷтимоӣ. Ин ҳолат ҳамчун ған ба пайдошавии он оварда расонд.
2. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогии соҳаи таълим ба вучуд омад. Дар ин ҷо сухан дар бораи таълим, мақсади тарбия, характер, таъсири иҷтимоӣ-педагогӣ сухан меравад.
3. Васеъ шудани доираи фаъолияти педагогикаи иҷтимоӣ рух дод. Баробарии бачагони “ноҷор” интиҳоб шуд ва бо калонсолон ҳам фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ бурда мешуд.

Аз ҳама асосиаш он буд, ки фаъолияти педагогикаи иҷтимоӣ ба дараҷаи сиёсати давлат бардошта шуд. Дар солҳои 60-70-уми асри XX дар Германия, Англия, ИМА системаҳои қонунмандии иҷтимоӣ ба вучуд оварда шуд.

Гояҳои нави иҷтимоӣ-педагогӣ дар осори файласуф ва маорифпарвари франсавӣ Клод Адриана Гелветсий (1715-1771) низ инъикос ёфтааст, ки онҳо аз омилҳои муҳит ва таъсири педагогӣ дар тарбия ва ягона будани манфиатҳои шахс ва ҷамъият иборатанд.

Педагоги бузурги шветсиягӣ Иоганн Генрих Песталотси (1746-1827) дар фаъолияти худ назария ва амалиёти иҷтимоӣ-педагогиро муттаҳид кард ва аз ҳисоби маблағи худ хонаҳои یتимонро таъсис намуд.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогии файласуф ва педагоги олмонӣ Роберт Оуэн (1771-1858) аз таҷрибаҳои ҳамаи шавқовар ва сермаҳсул иборат аст. Ӯ дар Нью-Ленарко "Институти нави бунёди характери инсон" ном муассисаро барои беҳтар намудани дараҷаи зисти коргарон кушода, таълими истеҳсолиро бо маданият пайваст намуд. Нахустин муассисаҳое, ки бо бозихҳои дидактикӣ ва ғамхорӣ намуდან дар ҳаққи ҳолати ҷисмонии бачагон аз тарафи ӯ таъсис ёфтааст.

Файласуфи дигари олмонӣ Герберт Спенсер (1820-1903) доир ба мавқеи оила дар ташаккули шахс асарҳои доройи гояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ офарид. Барои ба ин мақсад ноил шудан ӯ усулҳои таҷрибаӣ кор карда баромад. Системаи давлатӣ ва сиёсати Англияро бо оила ва мактаб имитатсия намуд.

Асри XX бо чунин хусусиятҳои характернок аст, ки дар он аз як тараф ҷараёни ҷудошавии педагогикаи иҷтимоӣ аз ҷанни педагогикаи содир гардида, аз тарафи дигар наздикшавии он бо психология, сотсиология, тиббиёт, фалсафа барини ғамхорӣ дод.

Равишҳои асосии педагогикаи иҷтимоии асри XX аз инҳо иборат буд:

1. Кор карда баромадани асосҳои назарии педагогикаи иҷтимоӣ. Ин ҳолат ҳамчун ғам ба пайдошавии он оварда расонд.
2. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогии соҳаи таълим ба вучуд омад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи таълим, мақсади тарбия, характер, таъсири иҷтимоӣ-педагогӣ суҳан меравад.
3. Васеъ шудани доираи фаъолияти педагогикаи иҷтимоӣ руҳ дод. Баробарии бачагони "ноҷор" интиҳоб шуд ва бо калонсолон ҳам фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ бурда мешуд.

Аз ҳама асосиаш он буд, ки фаъолияти педагогикаи иҷтимоӣ ба дараҷаи сиёсати давлат бардошта шуд. Дар солҳои 60-70-уми асри XX дар Германия, Англия, ИМА системаҳои қонунмандии иҷтимоӣ ба вучуд оварда шуд.

Бояд гуфт, ки вазифаи аз ҳама асосии тамоми равишҳои инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоӣ - ғояи ҳифзи иҷтимоии бачагонро муттаҳид менамуд. Вале дар асрҳои XVIII-XIX вай бо ғояҳои безътибормонда пур буд. Аниқтараш ин буд, ки дар назария ва амалиёти педагогикаи иҷтимоӣ ба ҷойи аввал кадритҳои умумииinsonӣ баромад.

Аз нимаи дуҷуми асри XIX сар карда эътибор ба педагогика ва тарбияи оммавӣ пурзӯр шуд. Дар он ҳал кардани тарбияи ҷавонон, аз нав тарбия намудани шахсоне, ки меъёрҳои ҳулуқ атворро вайрон кардаанд, оғоз ёфт. Давоми ин корҳо дар ҷараёни иҷтимоӣ-маданияи ҷаҳонӣ Аврупо ва Амрико акси ҳудро ёфт. Индустрискунон, иммигрантҳои оммавии аҳолии кишлоқро ба шаҳр оварда расонд. Дар ҷараёни мувофиқшавии аҳолии деҳот ба тарзи нави зиндагӣ, дар натиҷаи рӯ ба рӯ шудан бо мушкилиҳо бадахлоқӣ, ҷинояткорӣ, оворагардӣ зиёд шуд. Бо сабаби аз давлатҳои камривчоёфтаи Аврупо кӯчида омадан аҳвол дар ИМА ниҳоят вазнин буд. Дар айни вақт сусти шудани роли ибодатгоҳҳо мушоҳида гардид. То ҳамагон вақт ҷарҳон пешбарандаи анъанавии меъёрҳои ахлоқӣ ҳисоб меёфт, вале акнун эътиҷот ва воқеияти навро дарк карда натавонист ва бисёр одамон дар ҳаёт мавқеи аввалаи ҳудро гум карданд. Баробари ин, ташкилшавии давлатҳои миллий дар Аврупо ва ба вучуд омадани миллиат дар Амрико дар тамоми ҳудудҳои иҷтимоӣ ғояи муайян ва маданиякунонии камбағалҳоро талаб кард. Зарурияти дарёфти воситаҳои ҳалли ин масъалаҳо пеш омад.

Ба фанни мустиқил табдил ёфтани педагогикаи иҷтимоӣ ва ривочи он ба ҳамагон омил ҷун восита хизмат кард.

Ҳамагон тариқ, мафҳуми “педагогикаи иҷтимоӣ”, ки аз тарафи педагоги немис **Фридрих Дистервег** ба фан дохил карда шуда буд, ба таври расмӣ васеъ истифода бурда шуд.

Айнан аз ҳамагон вақт сар карда давраи сеҷуми ривчоёбии педагогикаи иҷтимоӣ ҳамагон фан оғоз ёфт. Асри XX дар таърихи сивилизатсияи инсон ҳамагон асри инкилобҳои илмӣ-техникӣ, ном баровард. Фан аз объекти истиссолот ба соҳаи пешбарандаи иқтисодӣ ва мадания табдил ёфт. Инкилобҳои илмӣ ба инкишофи минбаъдаи педагогикаи иҷтимоӣ, дар навбати аввал ба воситаи фалсафа таъсир расонид. Наздикшавии як қатор фанҳо, бо психология, физиология, анатомия, таърих, сотсиология ва ғайра ба амал омад. Аз ҳама муҳимаш он, ки дар асри XX муаммоҳои инсон, таълим ва тарбияи вай ба муаммои глобалӣ табдил ёфт. Айнан дар

ҳамагон давр “педагогика” - фан дар бораи ҳарҷониба омӯхтани бача ривоч ёфт. Асосгузори он Э.Мейман, С.Холл, Трондаик ҳисоб меёбанд. Дар ин бора педагогикаи Рудолф Шейнер ҳама аҳамияти калон дорад. Номҳои олимони педагог Георг Киршенштейнер (1854-1932, Германия), Ҷон Дюи (1859-1952, ИМА), Вилгелм Лайлар (1862-1926, Германия) - ро, ки педагогикаи иҷтимоиро бо ғоя ва усулҳои нави тарбия бой кардаанд, алоҳида қайд кардан лозим аст.

Назарияи педагогии Г. Киршенштейнер ба ғояи ба амал баровардани эътиҷоти ҳаракати фаъол ва аз рӯи қобилият ислоҳ намудани бачагонии сустиҳои мактабҳо асос карда шуд. Асоси афкори педагогӣ-иҷтимоии Киршенштейнер барои бачагонро дар ҷамъият ҳарҷониба тайёр кардан ба вучуд овардани мактабҳои меҳнат, малақаҳои ҳамагониро ривоч додан, тарбияи шаҳрвандии бачагонро ки ба манфиати давлат хизмат мекунад, ташкил менамояд.

Ҷон Дюи асосгузори педагогикаи прагматикӣ мебошад. Натиҷаи амалӣ ва муваффақият ёфтан дар бизнес кадритҳои олии педагогикаи мазкур ҳисоб меёбад. Хизматҳои Ҷ.Дюи аз он иборат аст, ки вай бо ғояҳои алоқаи мактаб бо ҳаёт, индивидуализакунонии таълим муносибат кардааст.

То ҳанӯз дар байни олимони давлатҳои хориҷӣ оиди мавқеи педагогикаи иҷтимоӣ дар байни дигар фанҳои педагогӣ дар масъалаи “Оё ин фанни мустиқил шуда метавонад ва ё фақат бо омӯхтани гурӯҳҳои ҳуд маҳдуд шуда, як соҳаи педагогика аст?” баҳсу мунозира давом дорад.

Дар ҷараёни ин мувоҳисаҳо фикри моҳияти педагогикаи иҷтимоиро инкоркунанда дар назарияи баъзе педагогҳо пайдо шудааст. Масалан, Г.Ноел ва Г.Боймер ҷунин ҳисоб кардаанд, ки педагогикаи иҷтимоӣ ба бачагон кӯмакрасон ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии бачагонии нобилиғ мебошанд.

Моҳияти педагогикаи иҷтимоиро олимони олмонӣ Паул Наторп (солҳои 20-уми асри XX) тамаман дигар ҳел маънидод кардааст. ӯ ҷунин ҳисоб кардааст, ки педагогикаи иҷтимоӣ бо мақсади баланд бардоштани дараҷаи мадания ва ахлоқии халқ муаммоҳои қувваҳои гуногуни тарбиявии ҷамъиятро тадқиқ менамояд. Ин гуна фаҳмиш ба талаби даври нав бештар мувофиқ омадааст ва педагогикаи иҷтимоӣ як соҳаи илм буданаш дар бораи тарбияи инсон дар давоми ҳаёт тасдиқ мекунад.

Дар солҳои 60-уми асри XX педагогикаи иҷтимоӣ ёр расонидан ба бачагони ҳуқуқвайронкунанда, дар хонаҳои бачагон қорҳои тарбиявӣ бурдан, тайёр кардани мутахассисони барои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ барин масъалаҳоро дар бар гирифт.

Дар нимаи дууми асри XX аз тарафи Ассамблеяи генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 20-уми ноябри соли 1959 ва 20 ноябри соли 1989 доир ба “Декларатсияи ҳуқуқҳои бача” қарор қабул кард. Дар он диққати алоҳида ба ҳифзи иҷтимоии یتимон, ёрии иҷтимоӣ расонидан ба оилаҳои серфарзанд ва камтаъмин барин масъалаҳо баррасӣ карда шудааст.

Барқароршавии анъана ва қоидаҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон дар шароитҳои мураккаб содир мешавад. Ба амал баровардани нишондодҳои стандартҳои давлатии таълим, тайёр кардани китобҳои нави дарсӣ, мутахассисӣ, нақша ва дастурҳои таълим дар асоси таҷрибаҳо ва ҳамкории узвӣ бо мутахассисони хориҷа бояд ба амал бароварда шавад. Зеро дар Германия, Англия, ИМА барин давлатҳо таҷрибаҳои бойи иҷтимоӣ - педагогӣ мавҷуд аст.

Савол ва супоришҳо:

1. Давраҳои асосии тараққиёти педагогии иҷтимоиро дар давлатҳои хориҷа нишон диҳед.
2. Давраи дууми тараққиёти педагогикаи иҷтимоиро фаҳмонед.
3. Мафҳуми “Педагогикаи иҷтимоӣ” аз тарафи кӣ ва кай дар фан дохил карда шудааст?
4. Чаро дар асри XX талаб ба фан ва фаъолияти педагогикаи иҷтимоӣ афзуд?
5. Афкори вакилони педагогикаи иҷтимоии асри XX-ро баён кунед.

Мавзӯи 4. Таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон

Нақша:

1. Ғояҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар педагогикаи халқӣ.
2. Мазмуни иҷтимоии панду андарзҳои маънавий-ахлоқӣ дар дини ислом.
3. Менталитети миллий ва мавқеи он дар ҷараёни иҷтимоишавӣ.
4. Афкори иҷтимоӣ - педагогии шоирони маърифатпарвари асрҳои XIX-XX.

Ибораҳои таърихӣ: ғояҳои педагогикаи иҷтимоӣ; педагогикаи халқӣ; мазмуни иҷтимоии панду андарзҳои маънавий-ахлоқӣ; менталитети миллий, ҷараёни иҷтимоишавӣ, афкори иҷтимоӣ, фикрҳои педагогӣ; вазифаҳои ривҷдиҳии таълим, тарбияи иҷтимоӣ; ғояҳои характери иҷтимоӣ.

Педагогикаи иҷтимоӣ дар республика ҳамчун фанни мустақил баъди ба даст овардани истиқлолият омӯзонда шавад ҳам, вале дар шакли тарбияи иҷтимоӣ, фаъолияти иҷтимоӣ, ҳифзи иҷтимоӣ решаҳои қадимӣ дорад.

Дар манбаъҳои нахустини динӣ-фалсафӣ (Авесто) ва адабӣ (Алпомиш, Гӯрӯғли) инъикос ёфтани афкори педагогиро аз нуқтаи назари пайдоиши иҷтимоии инсон мебинем. Сонитар, дар асрҳои VI-VII дар Осиёи Марказӣ паҳн шудани дини ислом арзишҳои нави маданӣ ва ахлоқиро ба вуҷуд овард. Онҳо ба тарбияи оила, ҷамъият ва минтақа таъсир расонданд. Бо тарбияи шуғл варзидани халифати араб дар Осиёи Марказӣ ташаккули омехташавии маданӣ, муносибатҳои байниҳамдигариро ба вуҷуд овард. Шароити иҷтимоӣ-иқтисодии нав ба эҳтиёҷоти ривҷи барқарории моддӣ, истеҳсолот ва савдо ба баланд бардоштани ҳаёти маънавий ва маданӣ инкишофи илму фанни дунёвӣ, азхудкунии қомеъҳои маданияти форс, араб, ҷонони қадим ёр расонд.

«АВЕСТО»

«Авесто» ҳамчун аввалин сарчашмаи таърихӣ аз маҷмӯи матнҳои пайравони оини зардуштӣ иборат буда, муҳимтарин маъҳаз оид ба таърихи қадимтарини Осиёи Марказӣ мебошад. Мувофиқи маълумотҳои таърихӣ Зардушт дар охири асри VII – оғози асри VI пеш аз мелод зистааст.

Номи Зардушт (шакли аврупоиаш Зороастр) бо эҳтимоли кулӣ маънии «шутурбон»-ро дорад. Ӯ аз дудмони Спитама аст (аз ҳамин ҷост исми суғдии Спитамана, ки дар юнонӣ Спитамен шудааст). Падараш Поурушаспа ва модараш Дугдова ном доштаанд. Зардушт ба табақаи муъбадон мансуб буд.

Вай аз кӯдакӣ ба аспу шутурбонӣ машғул шуд. Сохиби зехни баланд ва қобилияти фавкуллодда буд. Расму оинҳои замони худро ба хубӣ омӯхта, бо пешвоёни дин сӯхбатҳо мекард.

Зардушт тарафдори муқимнишинӣ ва барқарор намудани ҳокимияти пурзӯру зиндагии ороишта дар рӯи Замин буд. Ситоиши эзидони қадимаро рад намуда, Зардушт ситояндаи ягона - Ахурамаздо гардид. Ахурамаздо бо яке аз мафҳумҳои асосии динӣ бевосита алоқаманд аст.

Шиори асосии Зардушт чунин буд: хумата (пиндори нек), хухта (гуфтори нек), хваршта (кирдори нек).

Таълимоти зардуштӣ шугли деҳқонӣ ва чорводориро вазифаи муқаддас ва кори пуршучоат медонист ва пайравони худро ба ин амр водор менамуд.

Аз 72 боби «Ясно» 17-тоашро «Готҳо» («Сурудҳо»-и Зардушт), 7 бобро «Ясна хаптахати» («Яснои ҳафтбоба»), ки аз ҷиҳати забон ва замони офариниш ба «Готҳо» наздик аст, ташкил менамояд. Дар он замон ҷавонон ҳангоми ба камол расидан (овони 15-солагӣ) маросими иртикаро ба дин ва ҷамоа мегузаштанд. Дар ҷамъомади гуруҳи бизоатмандон ба онҳо камарбанд ва пирӯҳани муқаддас бахшида мешуд. Ба ин амал ҳамчун «таваллуди дувуми» инсон назар мекарданд. Танҳо пас аз ин ҷавонон узви комилҳуқуқи ҷамоа мегардиданд, дар маросимҳои динӣ иштирок менамуданд, уҳдадориро гирифта ва ақди никоҳ баста метавонистанд.

Мақсад ва вазифаҳои тарбия дар он давра ба хусусиятҳои хос молик буд, чунки онҳо фарзандро яке аз бузургтарин неъматҳо мешумориданд. Вақте ки фарзанд ба дунё меомад, ба ӯ рағғани дарахти парахома ё хаома меҳӯронданд. Ин корро барои он мекарданд, ки тифл дар оянда хушёр, фозил ва оқил гардад. Ғайр аз ин, се шабонарӯз дар наздаш оташ мегиронданд, то ӯ аз ҳар гуна хатар эмин бошад ва то ҷиҳил рӯз ӯро танҳо намегузоштанд, ки мабодо осебе ба ӯ расад. Модарон ба писарон якуним сол ва ба духтарон понздаҳ моҳ шир медоданд. Падарон вазифадор буданд, ки фарзандони худро ба мактаб фиристанд ва ба ӯ илму хунаро омӯзанд.

Дар китоби муқаддаси «Авесто» омадааст: «Агар туро фарзанди хурдсол аст, ӯро ба дабистон бифирист, зеро ки фуруғи дониш ҷаши равшан ва биност!»

Фарзандон низ дар навбати худ вазифадор буданд, ки ҳурмати падару модарро ба ҷо оранд. Худои илму хирад номи ба худ ҳосе (Чисто) дошт. Мардум аз худо илтиҷо мекарданд, ки барои онҳо фарзандони донишвар ва хирадманд ато фармояд. Агар Ахурамаздо сарчашмаи фазлу дониш бошад, Аҳриман сарчашмаи ҷаҳолат, нодонӣ ба ҳисоб мерафт. Ҳамин тавр, ҳамфикрони Ахурамаздо тарафдори илму дониш буданд. Аз ин рӯ, онҳо вазифадор буданд, ки ба ҳар касе, ки дар ҷустуҷӯи илму дониш аст, ёрӣ расонанд. Дониш мувофиқи нишондоди «Авесто» ду навъ: яке ирсӣ, дигаре иқтибосӣ буд.

Мақсади асосии тарбия ин буд, ки бачагонро ҳамчун узви ҳақиқӣ ва муфиди ҷамъият парвариш намуда, ба воя расонанд. Дар ин бора дар «Ясно» (яке аз қисматҳои «Авесто») омадааст: «Эй Ахурамаздо, ба ман фарзанд ато фармо, ки аз ўҳдаи анҷоми вазифа нисбат ба хонаи ман, шаҳри ман ва мамлакати ман барояд ва подшоҳи додгари маро ёд кунад». Боз дар он чунин мақсад ҳам сабт шудааст: «Эй, Ахурамаздо ба ман фарзанд ато фармо, ки бохирад ва доно буда, дар ҳайати ҷомеа дохил шуда, ба вазифаи худ масъулона рафтор намояд - фарзанди рашид ва мӯхтараме, ки ҳоҷати дигаронро барорад, фарзанде, ки битавонад дар пешрафт ва саодати хонавода, шаҳр ва кишвари худ бикӯшад». Дар ҷойи дигари «Авесто» ба зардуштиён муроҷиат шудааст, ки нисбат ба омӯзиши илм, анҷоми вазифа ҳисси масъулият нишон дода, ба нақӯкорӣ, дастгирии бечорагон ва бенавоён сайъ намоянд.

Хулоса, мақсади умдаи тарбия аз он иборат буд, ки ҳар як зардуштӣ дар рӯҳи покӣ, нақӯкорӣ, ростқавлӣ, ростгӯӣ, далерӣю ҷасурӣ, ватандӯстӣ ва ғайра тарбия карда шавад.

Ҳерадот - «падари таърих» дostonero ҳикоят мекунад, ки аждодони мо аз фарзандони худ талаб мекарданд: беҳтар аз худашон бошанд ва ифтихори хонадони хешро биафзоянд. Мазмуни дoston чунин аст: Камбиз аз дарбориён мепурсад: агар маро бо падарам муқоиса кунед, ҷӣ метавонед гуфт? Дарбориён гуфтанд, ки мақоми ту аз падарат авлотар аст, зеро ки ту Мисрро барои кишварат ҳамроҳ кардӣ ва ҳукмронии кишваратро бо дарёҳо таъмин намудӣ, бинобар ин туро бо падарат натвон қиёс кард, чунки ҳанӯз монанди ӯ ту фарзанде аз худ боқӣ нагузоштӣ.

Низомӣ ва дигар ҳамосасароён тавсиф шудаанд.

«АЛПОМИШ»

«Алпомиш» – эпоси қаҳрамони халқист, ки ҳамчун асари мустақил дар байни як қатор халқҳои туркизабон – ўзбекон, қазоқҳо, қароқалпоқҳо, олтоноҳо, бошқирҳо, татарҳо ва ғайра маъмул аст. «Алпомиш» аз ҷиҳати пайдоиш ба замонҳои қадим, давраҳои модаршӯӣ ва қабилавӣ мансуб аст.

Дар ҳамаи нусхаҳои «Алпомиш» асоси воқеаҳо ҳамранг аст: дар қисми аввал сафари Алпомиш барои ба даст овардани Барчиноӣ нозанин ва мусобиқаи ӯ бо дигар талабгорони Барчиноӣ, ғалабаи ӯ дар ин мусобиқа, тӯйи никоҳ; дар қисми дуввум юриши Алпомиш ба муқобили ҳокими қалпоқ Тойчаҳони торочгар ва ба ҷоҳ партофта шуда, ҳафт сол дар он ҷо маҳбус мондани ӯ тасвир мешавад. Озод шудан, ба назди Барчиноӣ баргаштан, ўро дар шаби тӯй аз дасти дигар талабгораш ҳалос кардан ва писарчааш Ёдгорро дидани Алпомиш пуртаъсир нақл мегардад.

Муборизаи оммаи халқ барои озодӣ ва истиклол, барқарор кардани оқолат ва орзуву омоли инсон ғояи асосии дoston мебошад.

Алпомиш ба ҷустуҷӯи Қарохон баромада, дар иҷрои шартҳои Барчиноӣ ном шохдӯхтари зебо қорнамоиҳо нишон додан ва ўро ба занӣ гирифта баргаштан, Қултоӣи золиро мағлуб намуда, зан ва ҳешу таборапро наҷот додани Алпомиш мундариҷаи асосии dostonро ташкил медиҳад.

Дар образи Алпомиш ҳамаи фазилатҳои умуминсонӣ таҷассум ёфтааст. Ин doston, ки ба халқи ўзбек низ мансуб аст, ҳамчун фахри миллӣ ба ҳисоб меравад. Дар он хусусиятҳои дӯстӣ, бародарӣ, вафодорӣ, садоқату қаҳрамонӣ, меҳру муҳаббати соф ва ватандӯстӣ, ки аз фазилатҳои умуминсонӣ маҳсуб мешаванд, бо маҳорати баланд тасвир карда шудааст.

Алпомиш баҳодури софдил ва нақўкор аст. Дар шахси хоҳараш Қалдирғоч ва занаш Барчиноӣ, дўстонаш Қарочон ва Қайқубод беҳтарин хислатҳои инсонӣ – диловарӣ, олиҳимматӣ, садоқат ва вафодорӣ таҷассум ёфтааст, ки онҳо дар тӯли асрҳо ҳамчун намунаи ибрат барои насли наврас хизмат хоҳад кард.

«МАНАС»

Халқи қирғиз ҳам яке аз қадимтарин намояндагони халқҳои туркизабон буда, соҳиби намунаҳои беназири адабиёти даҳонист. Аз ин рӯ, яке аз намунаҳои беҳтарини мероси адабии халқи қирғиз –

дostonи «Манас» мебошад, ки он аз ҷиҳати тарзи тасвири ҳаёти мардум, анъанаҳои миллӣ ва хусусиятҳои ҳоси ин халқ аҳамияти муҳиме дорад.

Ин асар аз се қисм: «Манас», «Семетей» ва «Сейтек» иборат аст.

Дostonи эпикӣ «Манас» дар бораи қорнамоиҳои қаҳрамони халқи қирғиз – Манас нақл мекунад. Ҳамчунин дар он далериву шучоати писари Манас–Семете ва наберааш – Сейтек, ки барои ҳифзи диёри худ қаҳрамониҳо нишон додаанд, тасвир ёфтааст.

Сарояндагони «Гўрўғли»-ро гўрўғлиҳон ё бахшӣ гўянд, «Манас» – хонхоро манасчӣ меноманд ва ин гуна dostonҳо бо асбобҳои мусиқӣ миллӣ иҷро карда мешаванд.

Аввалин намунаҳои «Манас» дар нимаи дувуми асри XIX навишта гирифта шудааст. Ба ин қор аввал маорифпарвари қозоқ Ҷўқон Валиханов даст зада бошад, баъд олими туркшинос В.В.Радлов «Манас»-ро ба таври пурра соли 1885 дар Санкт-Петербург ба забонҳои қирғизӣ ва немисӣ ба таъриф расондааст. «Манас»-ро ба забони ўзбекӣ Миртемир ва ба забони тоҷикӣ Аслам Адҳам тарҷума кардаанд.

Мазмуни асосии эпоси «Манас» муттаҳид кардани қабилҳои парокандаи қирғиз, ҳимояи халқ аз дасти истилогарони беруна ва ба мубориза бо душманони дохилӣ иборат аст. Манас қаҳрамони марказии эпос аст. Дар асар Хоникей, Сирғак, Қўшай, Семете, Қулғўра, Сейтек, Ойчурен, Бақай ва дигарон ҳамчун образҳои мусбат амал мекунаанд. Онҳо барои ору номус ва бахту саодати халқи худ мубориза мебаранд.

Дар ҳақиқат, «Манас» бо тасвири бадии нотақрори худ, бо инъикоси таърихи бисёрасраи халқ, бо мундариҷаи ғоявӣ, ахлоқӣ, фалсафӣ ва бо фарогирии ҳартарафаи ҳаёти халқ: маишат, ҳунар, санъати ҷангӣ, лашқаркашӣ, анъана, урфу одат, маданияти миллӣ – дар радифи нодиртарин ёдгориҳои санъати шеърӣ меистад.

Дostonи «Манас» роҳ ва воситаҳои тарбияи насли наврасро баён намуда, шартӣ асосии тарбияро дар сӯҳат-саломатии ҳар як шахси ҷомеа меҳисобад ва аз ҷиҳати ҷисмонӣ бақувват ва пурматонат шуданро талаб мекунад.

Дар doston ба сифатҳои ақлӣ ва ахлоқӣ баҳои баланд дода шудааст. Аҳамияти меҳнат ва меҳнатдӯстӣ фақат дар тани солиму бақувват манбаи хурсандӣ ва хушбахтӣ шуда тавоништанаш тараннум гардидааст. Аз мазмуни doston маълум мешавад, ки ҳулосаҳои муҳими ҷараёни хондану ҳонондан, дар синни

хафтсолагӣ ба мактаб дохил шудани кӯдакон ва аҳамияти мактаб алоҳида таъкид карда шудааст.

Гуманизми оӣ ва сабақи маънавии эпос ҳатто дар тасвири симои зан ҳам баръало намоён аст.

Зан дар эпос на танҳо хизматгор, чевар ва ҳунарманд, ки аз дасташ ҳар кор меояд, балки пеш аз ҳама вай - соҳиби ақлу иродаи беҳамто, шахс, инсон ва баробари ҳамин, вай ҳамсафару ҳамбозуи ҷанговар, маслиҳатгари доно, рафиқи содик, дар шӯҷоат ҳампой паҳлавон аст. «Дар он замони тираю тор, дар эпос ба зан чунин баҳои баланд дода, ба ин дараҷаи романтикӣ саноҳони хирад, ҳусн, қаҳрамонӣ ва заковати вай шудаанд, - мегӯяд академик Чингиз Айтматов. - Он аз як замон ба дигар замон гузашта, аз даҳон ба даҳон гашта, то даме, ки дар рӯи замин забони қирғизӣ ҳаст, «Манас» ҳам чун қуллаи миллии мо ҷовидон боқӣ мемонад».

Лукмони Ҳаким

Лукмони Ҳаким ва ҳикматҳои абадизиндаву пандомӯзи ӯ асрҳои аср боз таваҷҷӯху завқи васеи халқро ба худ ҷалб мекунад. Табақаҳои гуногуни мардуми рӯи олам, дар тӯли садсолаҳо андарзҳои судманди ин ҳақими бузургро меписанданд ва онҳоро бо эҳсоси хеле баланд мутолиа менамоянд. Онҳо дар байни хонандагон ва умуман, дар байни халқ ҳамчун як қонуни (кодекси) ахлоқӣ шинохта шудаанд.

Пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки дар гузашта илми ҳикмат асосан ба ду қисм ҷудо мешуд. Яке аз он ҳикмати назарӣ ва дигаре ҳикмати амалӣ буд. Дар асрҳои миёна “Ҳаким” гуфта ҳамадон, ҳақими бузургон, файласуф ва пири табибонро меномиданд.

Лукмони Ҳаким мувофиқи афсонаву ривоятҳои халқҳои Аҷаму Араб номи марди ҳақиме, ки аслаш ҳабашӣ мебошад, дар аҳди Довуд умр ба сар бурдааст. Уро аз қавми од меҳисобанд. Аз рӯи ривоятҳо, вақте ба сари ин қавм хушксолӣ меояд, Лукмони Ҳаким аз ҷумлаи онҳое буд, ки ба Макка рафта, дар талаби борон ниёиш мекунад. Лукмони Ҳаким ҳамчунин умри дароз мепурсад ва худо ба ӯ ҳафт умри каргас мебахшад.

Сангсор кардани зинокор, буридани дасти дӯзд ва ғайраро ба Лукмони Ҳаким алоқаманд медонанд.

Аз давраҳои тоисломӣ сар карда, гуфторҳои панду насихатӣ, зарбулмасалу мақолҳои гуногунро ба Лукмони Ҳаким нисбат медиҳанд. Аз ҷумла, дар китоби «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, ки пештар китоби дарсӣ ба ҳисоб мерафт, ҳикояте оварда шудааст:

«Лукмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз беадабон, ки ҳар чӣ аз эшон дар назарам нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам».

Аз маълумоти китобу рисолаҳо аён мешавад, ки Лукмони Ҳаким пеш аз ҳама як марди ҳамадон ва ҳозирчавоб будааст. Ҳалли ҳар як масъаларо бо донишу ақли расои худ судмандона ҳал мекардааст.

Андарзҳои Лукмони Ҳаким шахси бақаҳру ғазабомадаро ба худдориву тамкин ҳидоят намуда, аз зуҳури як қатор хатоҳои ҷараёни зиндагӣ раҳо менамояд. Маҳз аз ҳамин сабаб, номи Лукмони Ҳаким ҳамчун як рамзи адлу хирад ва мушқилкушо машҳур гардидааст.

Бузургӣ ва ҷовидонии ҳикматҳои Лукмони Ҳаким ба он вобаста аст, ки онҳо дар байни мардум ба педагогикаи махсуси оилавӣ табдил ёфтааст ва доимо аз як насл ба насли дигар, яъне аз бобову падар ба писару набераҳо мегузаранд. Муваффақияти пандҳои Лукмони Ҳаким дар тарбияи оилавӣ ба шакли кӯтоҳ ва фаҳмо эҷод гардидани онҳост.

Аз қадимулайём панду андарзҳои Лукмони Ҳаким дар эҷодиёти даҳанакии (фолклори) халқ як равияи бузургро офарид, ки он даҳҳо ривояту ҳикоя, шеърӯ рубой ва ғайраро дар бар мегиранд. Он андарзҳоро мутолиа карда, ба ёди кас чунин зарбулмасали халқӣ меояд: “Сухани хуш - мухтасар, сухани хуб - муътабар”.

Васиятҳои Лукмони Ҳаким ба писараш:

- Мағлуб гардон ғазabi худро ба ҳалимӣ, сабукии худро ба сангинӣ, ҳавову ҳаваси нафсро ба тақво, шакро ба яқин, ботилро ба ҳақ ва бухлро ба моли худ.

Бош дар сахтӣ ба тамкин ва виқору (муомила) ва дар макрӯҳоте, ки рух намояд, ба сабр ва дар фароҳиву неъмат ба шукр ва дар намоз ба шикастагию ниёз ва дар ҷониби хайрот кардану садақа додан ба суръату шитоб.

...Аз он чӣ ҳаққу воқеъ аст, шарм макун.

Мағӯ он, чӣ намедонӣ.

...Изҳори аламу бетоқатӣ пеши мардум макун.

Оҳ мақаш, уф мағӯй. Хешро қатъ макуну ҳамсоҷро маъюсу ноумед мағузор. Хушҳолӣ ба мусибатҳо макуну розҳои пинҳониро фош макун.

Ҳасад мабар. Бадии мардум ба ҳузуру ғайбат мағӯй. Ва агар ба ту бад кунад, биёмурз ва агар неқӣ кунад, шукр гӯй ва агар ба балое афтӣ, сабр кун.

ҳафтсолагӣ ба мактаб дохил шудани кӯдакон ва аҳамияти мактаб алоҳида таъкид карда шудааст.

Гуманизми олий ва сабаки маънавии эпос ҳатто дар тасвири симои зан ҳам баръало намоён аст.

Зан дар эпос на танҳо хизматгор, чевар ва ҳунарманд, ки аз дасташ ҳар кор меояд, балки пеш аз ҳама вай - соҳиби ақлу иродаи беҳамто, шахс, инсон ва баробари ҳамин, вай ҳамсафару ҳамбозуи ҷанговар, маслиҳатгари доно, рафиқи содиқ, дар шучоат ҳампои паҳлавон аст. «Дар он замони тираю тор, дар эпос ба зан чунин баҳои баланд дода, ба ин дараҷаи романтикӣ саноҳони хирад, ҳусн, қаҳрамонӣ ва заковати вай шудаанд, - меғӯяд академик Чингиз Айтматов. - Он аз як замон ба дигар замон гузашта, аз даҳон ба даҳон гашта, то даме, ки дар рӯи замин забони қирғизӣ ҳаст, «Манас» ҳам чун қуллаи миллии мо ҷовидон боқӣ мемонад».

Луқмони Ҳаким

Луқмони Ҳаким ва ҳикматҳои абадизиндаву пандомӯзи ӯ асрҳои аср боз таваҷҷӯҳу завқи васеи халқро ба худ ҷалб мекунад. Табақаҳои гуногуни мардуми рӯи олам, дар тӯли садсолаҳо андарзҳои судманди ин ҳақими бузургро меписанданд ва онҳоро бо эҳсоси ҳеле баланд мутолиа менамоянд. Онҳо дар байни хонандагон ва умуман, дар байни халқ ҳамчун як қонуни (кодекси) ахлоқӣ шинохта шудаанд.

Пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки дар гузашта илми ҳикмат асосан ба ду қисм ҷудо мешуд. Яке аз он ҳикмати назарӣ ва дигаре ҳикмати амалӣ буд. Дар асрҳои миёна “Ҳаким” гуфта ҳамадон, ҳақими бузургон, файласуф ва пири табибонро меномиданд.

Луқмони Ҳаким мувофиқи афсонаву ривоятҳои халқҳои Аҷаму Араб номи марди ҳақиме, ки аслаш ҳабаши мебошад, дар аҳди Довуд умр ба сар бурдааст. Ӯро аз қавми од меҳисобанд. Аз рӯи ривоятҳо, вақте ба сари ин қавм хушксолӣ меояд, Луқмони Ҳаким аз ҷумлаи онҳое буд, ки ба Макка рафта, дар талаби борон ниёиш мекунад. Луқмони Ҳаким ҳамчунин умри дароз мепурсад ва худо ба ӯ ҳафт умри каргас мебахшад.

Сангсор қардани зинокор, буридани дасти дузд ва ғайраро ба Луқмони Ҳаким алоқаманд медонанд.

Аз давраҳои тоисломӣ сар карда, гуфторҳои панду насихатӣ, зарбулмасалу мақолҳои гуногунро ба Луқмони Ҳаким нисбат медиҳанд. Аз ҷумла, дар китоби «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, ки пештар китоби дарсӣ ба ҳисоб мерафт, ҳикояте оварда шудааст:

«Луқмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз беадабон, ки ҳар чӣ аз эшон дар назарам нарасанд омад, аз феъли он парҳез кардам».

Аз маълумоти китобу рисолаҳо аён мешавад, ки Луқмони Ҳаким пеш аз ҳама як марди ҳамадон ва ҳозирҷавоб будааст. Ҳалли ҳар як масъаларо бо донишу ақли расои худ судмандона ҳал мекардааст.

Андарзҳои Луқмони Ҳаким шахси бақаҳру ғазабомадаро ба худдориву тамкин ҳидоят намуда, аз зуҳури як қатор хатоҳои ҷараёни зиндагӣ раҳо менамояд. Маҳз аз ҳамин сабаб, номи Луқмони Ҳаким ҳамчун як рамзи адлу хирад ва мушкулкушо машҳур гардидааст.

Бузургӣ ва ҷовидонии ҳикматҳои Луқмони Ҳаким ба он вобаста аст, ки онҳо дар байни мардум ба педагогикаи махсуси оилавӣ табдил ёфтааст ва доимо аз як насл ба насли дигар, яъне аз бобову падар ба писару набераҳо мегузаранд. Муваффақияти пандҳои Луқмони Ҳаким дар тарбияи оилавӣ ба шакли кӯтоҳ ва фаҳмо эҷод гардидани онҳост.

Аз қадимулайём панду андарзҳои Луқмони Ҳаким дар эҷодиёти даҳанакии (фолклори) халқ як равияи бузургро офарид, ки он даҳҳо ривоятҳои ҳикоя, шеърҳои рубоӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Он андарзҳоро мутолиа карда, ба ёди кас чунин зарбулмасали халқӣ меояд: “Сухани хуш - мухтасар, сухани хуб - муътабар”.

Васиятҳои Луқмони Ҳаким ба писараш:

- Мағлуб гардон ғазоби худро ба ҳалимӣ, сабукии худро ба сангинӣ, ҳавову ҳаваси нафсро ба тақво, шакро ба яқин, ботилро ба ҳақ ва бухло ба моли худ.

Бош дар сахтӣ ба тамкин ва виқору (муомила) ва дар макрӯҳоте, ки руҳ намояд, ба сабр ва дар фароҳиву неъмат ба шукр ва дар намоз ба шикастагӣ ниёз ва дар ҷониби хайрот қардану садақа додан ба суръату шитоб.

...Аз он чӣ ҳаққу воқеъ аст, шарм макун.

Мағӯ он, чӣ намедонӣ.

...Изҳори аламу бегоҳатӣ пеши мардум макун.

Оҳ мақаш, уф мағӯй. Хешро қатъ макуну ҳамсоҷро маъюсу ноумед магузор. Хушҳолӣ ба мусибатҳо макуну розҳои пинҳониро фош макун.

Ҳасад мабар. Бадии мардум ба ҳузуру ғайбат мағӯй. Ва агар ба ту бад кунад, биёмурз ва агар некӣ кунад, шукр гӯй ва агар ба балое афтӣ, сабр кун.

Нигоҳ дор ашкро ва ҳазар кун аз ғайр ва насиҳат кун муъминонро ва аёдат кун беморонро ва ҳозир шав ба намози мурдаҳои эшон ва бирас мотам ва азои эшонро. Ва тавонгар кун фақирон ва муҳтоҷонашро ва қарз деҳ мусохибони худро ва интизор деҳ қарздорони худро ва лозим гир хонаи худро ва қонё шав ба кути худ. Ва хӯй кун ба хулқҳои некону азизон ва парҳез кун аз хулқҳои лаимон...

Дар байни халқ боз чунин панди ин Ҳақими бузург хеле машҳур аст: "Лукмони Ҳақим фармудааст, ки шириниро пагоҳ, талхиву тезиро нимрӯзӣ ва турширо шом бояд қабул кард".

«Аз Лукмони Ҳақим пурсиданд: - Оддитарин шартӣ ҳифзи саломатӣ дар чист?

Лукмони Ҳақим гуфтааст:

-Дар кам хӯрдану, кам хуфтану кам гуфтан аст!

Бояд вақте ки таом мехӯрӣ, дар аснои таом хӯрдан шуруъ дар об хӯрдан накуни, то таоми ғозии худро азх накуни ва нахӯрӣ.

Баъди таомро тамои хӯрдан ва об нахӯрдан дар аснои таом, бояд ки соате сабр кунӣ, ки об нахӯрӣ. Пештар аз он ки об хӯрӣ, бо ҳаракат кардани муътадиле худро риёзат диҳӣ, яъне ҳаракат ба эътидол кунӣ ва на бисёру на кам, на қавӣ ва на заиф...

Таомро, ки намедонӣ чӣ чиз аст ва чӣ ҳол дорад, нахӯрӣ.

...Хӯроки зиёд барои шахси дар муддати дароз гуруснамонда заҳр аст. Яку якбора истеъмоли хӯроки зиёд ё вазнин шахси аз гуруснагӣ зиндамондари метавонад ба марг гирифта намояд. Барои аз марг наҷот додани чунин шахсон бояд вучуди онҳо ба хӯрок оҳиста-оҳиста омӯхта шавад, то ки ба узвҳои аз гуруснагӣ лоғаргардида вазнинӣ накунад ва заҳромез нашавад.

"Фирӯзнома"-и Бузургмеҳр аввалин осори хаттиест, ки дар он ишора ба пандҳои Лукмони Ҳақим шудааст.

Дуюмин осори хаттиест, ки ба воситаи он мо бо номи Лукмон шинос мешавем, ин Қуръон аст. Дар он яке аз сураҳои қалонтарин - сураи рақами 31 ба Лукмони Ҳақим бахшида шудааст.

Ҳамин тавр аз нимаи асри VII сар карда, номи Лукмони Ҳақим ба воситаи Қуръону дигар манбаъҳои таърихӣ дар байни оммаи васеи халқҳои Хуросону Мовароуннаҳр паҳн гардидааст.

Чанд панд

(Аз «Сад панди Лукмони Ҳақим ба фарзанди арҷманд»).

1. Аввал он ки, эй қони падар, худон азза ва ҷалларо бишнос.
2. Ҳар чӣ аз панд ва насиҳат гӯӣ, нахуст бар он қор кун.

3. Сухан ба андозаи хеш гӯӣ.
4. Қадри мардум бидон.
5. Ҳаққи ҳама қасро бишнос.
6. Рози худро нигоҳ дор.
7. Ҷӯро вақти саҳтӣ биозмод.
8. Дӯстро ба суду зиён имтиҳон кун.
9. Аз мардуми аблаҳу нодон бигрез.
10. Дӯсти зираку доно гузин.
11. Дар қори хайр ҷидду ҷаҳд намоӣ.
12. Бар қанон эътиод макун.
13. Тадбир бо мардуми муслас ва доно кун.
14. Ҷавониро ғанимат дон.
15. Ба ҳангоми ҷавонӣ қори дуҷаҳонӣ рост кун.
16. Ёрону дӯстонро азиз дор.
17. Бо дӯсту душман абрӯ қушода дор.
18. Модару падарро ғанимат дон.
19. Устодро беҳтарин падар шумор.
20. Ҳарч ба андозаи дахл кун.
21. Дар ҳама қор миёнарав бош.
22. Ҷавонмардӣ пеша кун.
23. Хидмати меҳмон ба воҷибӣ адо кун.
24. Дар хонае, ки дарой, ҷашму забонро нигоҳ дор.
25. Ҷомаву тан пок дор.
26. Бо ҷамоат ёр бош.
27. Фарзандро илму адаб биёмӯз.
28. Ва агар мумкин бошад, тир андохтан ва саворӣ биёмӯз.
29. Аз қашш ва мӯза, ки пӯшӣ, ибтидо аз пойи рост кун ва бадар овардан аз пойи чап гир.
30. Бо ҳар қас қор ба андозаи ӯ кун.
31. Ба ҷилаб ҷун суҳан гӯӣ, суфтаву нарм гӯӣ ва ба рӯз ҷун гӯӣ, ба ҳар сӯ нигоҳ кун.
32. Ба кам хӯрдану хуфтан ва гуфтан одат андоз.
33. Ҳар чӣ ба худ нарасандӣ, ба дигарон нарасанд.
34. Қорҳо ба донишу тадбир кун.
35. Наомӯхта устодӣ макун.
36. Бо зан ва кӯдак роз магӯӣ.
37. Бар хайри қасон дил манех.
38. Аз бадастлон ҷашми вафо мадор.
39. Беандеша дар қор машав.

40. Нокарда карда машмор.
41. Кори имрӯзаро ба фардо маяфкан.
42. Бо мардumi бузург сухан дароз магӯй.
43. Ҳочатмандро навмед макун.
44. Авомунносро густох масоз.
45. Аз ҷанги гузашта ёд макун.
46. Хайри касонро ба хайри худ маёмеz.
47. Моли худро ба дӯсту душмани худ манамой.
48. Хешовандӣ аз хешовандон мабур.
49. Касонро, ки нек бошанд, бо ғайбат ёд макун.
50. Ба худ манигар.
51. Ҷамоат, ки истода бошанд, ту низ мувофиқати ҳама кун.
52. Дар пеши мардум хилоли дандон макун.
53. Оби даҳону бинӣ ба овози баланд маяндоз.
54. Ба рӯи мардум коҳилӣ макаш.
55. Ангушт дар бинӣ макун.
56. Сухани ҳазломехта магӯй.
57. Мардумро пеши мардум хичил макун.
58. Ғаммозӣ ба ҷашму абрӯ макун.
59. Сухани гуфта дигар бор магӯй.
60. Аз сухане, ки ханда ояд, ҳазар кун.
61. Санои худ ва аҳли худ пеши кас магӯй.
62. Худро чун занон маёрой.
63. Ҳаргиз бар муроди фарзандон мабош.
64. Забон нигоҳ дор.
65. Ҳурмати ҳамагонро пос дор.
66. Ба бадомеди касон ҳамдастон машав.
67. Мурдари ба бадӣ ёд макун, ки суд надорад.
68. То тавонӣ, ҷангу хусумат насоз.
69. Нони худро бар суфраи дигарон махӯр.
70. Дар корҳо таъчил макун.
71. Барои дунё худро дар ранҷ маяфкан.
72. Ҳар кӣ худро бишносад, ўро бишнос.
73. Дар ҳолати ғазаб сухан фаҳмида гӯй.
74. Ба остин оби бинӣ пок макун.
75. Ба вақти баромадани офтоб махусп.
76. Аз бузургон роҳ пеш марав.
77. Дар миёни сухани мардум маё пеш.
78. Чапу рост манигар, балки назар ба сӯи замин бидор.

79. Агар тавонӣ, бар шутури бараҳна савор машав.
80. Пеши меҳмон ба касе хашм макун.
81. Меҳмонро кор мафармой.
82. Бо девонаву маст сухан магӯй.
83. Баҳри суду зиён обрӯи худ марез.
84. Хусумати мардум ба хеш магир.
85. Аз ҷангу фитна барканор бош.
86. Мурот кун чандоне, ки худро хор насозӣ.
87. Фурутан бош.

Афкори иҷтимоӣ - педагогии шоирони маърифатпарварӣ асрҳои XIX-XX

Аҳамияти афкори иҷтимоӣ - педагогии педагогҳои маърифатпарвар, пеш аз ҳама, дар он аст, ки онҳо кӯшиш менамуданд, ки омили васеъро маърифатнок кунанд ва масъалаҳои таълимро ҳамроҳ гирифта баранд. Онҳо фикр мекарданд, ки вазифаи асосии таълим дар камолоти ахлоқӣ ва ба меҳнатомӯзии инсон аст.

Афкори педагог, шоири маърифатпарвар Саидахмад Сиддиқӣ (1886-1927), ки аз оилаи деҳқон баромада буд, бо дурро дида тавонистан ва заковати оӣ аз дигарон фарқ мекунад. Олим дар деҳаи Ҳалвой дар ҳавлии худ барои бачагони деҳқон ва хунарманд мактаби нахустинро ташкил кард. Соли 1914 дӯкони савдои китоб, дастурҳои таълимӣ кушод. Сиддиқӣ, сонитар боз дар якчанд қишлоқҳо мактабҳо ташкил карда, ба фарзандони ўзбек, тоҷик, рус таълиму тарбия дод. Дарсҳои табиатшиносӣ ва географияро дар оғӯши табиат мегузаронд.

Ғояҳои маорифпарварӣ ва демократӣ дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ба қуллаи баланд баромад. Маърифатпарварони ўзбек бар зидди ғояҳои асримиёна, зоҳидӣ, догматизм, схоластика баромада, мақсад, идеал ва қоидаҳои нави таълимро ба тарбияи ҳамаҷонибаи шахс (ахлоқӣ, ақлӣ, ҷисмонӣ, меҳнатӣ) ва дунёвӣ нигаронида, барои писарон ва духтарон тарбияи ягонаи рӯҳӣ то инсондӯстӣ, демократӣ ва ватанпарварӣ доштаро асоснок намуданд.

Яке аз намоёндагони барҷастаи равияи тараққипарварӣ ғояи демократӣ-педагогӣ дар Ўзбекистон Абдулло Авлонӣ (1878-1934) ҳисоб меёбад. Ў дар ҷавонӣ забон ва адабиёти Шарқро пухта омӯхта, дар таъсири адабиёти мумтози ўзбек шеърҳо навишт. Дер

вақт дар яке аз мактабҳои Тошканд ба бачагон таълим дод. Ҳиссаи Авлонӣ дар педагогикаи ўзбек аз он иборат аст, ки вай аввалин маротиба дар назди тарбия вазифаҳои иҷтимоӣ гузоштааст. Ин ҳасрати калони шоир ва педагог буда, дар асарҳои роли ҳалқунандаи тарбияро дар инкишофи шахс эътироф намудааст. Авлонӣ мафҳуми “Одами нав”-ро на бо сифати шахсӣ, балки бо маънафатҳои иҷтимоӣ вобаста ҳисоб мекард. Назар ба фикри Авлонӣ, муваффақияти тарбия бо роли намунавии оила, падару модарон ва педагогҳо муайян мегардад. Авлонӣ мустақилӣ, ташаббускорӣ ва таҷрибаи амалиро хусусияти аз ҳама муҳими иҷтимоӣ мешуморад.

Авлонӣ ҳамчун вакили намоёни маърифатпарвари ўзбек чунин ҳисоб кард, ки фақат бо роҳи васеъ намудани ғояҳои “дуруст” ва бартараф намудани ғояҳои “нодуруст” бадиро дар ҳаёт нест кардан мумкин аст. Аз ин рӯ мавзӯи тарбия дар наشري маърифатии рӯномаи “Шӯҳрат” васеъ дарҷ шудааст.

Дар шароити мустақилави матбуот дар Туркистон ҳонандагони маҳдуд дошт. Дар чунин ҳолат драматургия воситаи муҳими татбиқи ғояҳои маърифӣ буд. Театр барои Абдулло Авлонӣ ҳамчун омили тарбия ва муттаҳид намудани одамон хизмат кард. Ў соли 1913 дар Тошканд “Тӯрон” ном труппаи театрро ташкил намуд. Мақсад ва вазифаҳои ҷамъиятии санъати театрии “Тӯрон” дар “Низом”-и он чунин дарҷ шуда буд: “Нисбат ба сахна муҳаббат ва муносибати ҷиддӣ парвариш намудан, барои халқ спектаклҳо ташкил кардан” аст.

Барои ба ин мақсад расидан ҷамъият шабҳои адабӣ, концертҳо, спектаклҳо ва дигар тадбирҳо ташкил менамуд, ғайолияти клубҳо, китобхонахоро ба роҳ мемонд, мактабҳои таълими ибтидоӣ, миёна ва олиро мекушод ва ҷавонро бо стипендия таъмин мекард.

Авлонӣ ғояҳои маърифатнокшавиро дар эҷодиёти худ пеш ронд. Ў соли 1908 барои камбағалон мактаб кушод ва усулҳои нави таълими забони модариро ба амал баровард. Баробари ин, Авлонӣ китобҳои дарсӣ ва дастурҳои услубӣ навишт.

Афкори ӯ дар бораи таълиму тарбия дар асарҳои “Муаллими аввалин”, “Муаллими дуҷум”, “Гулистони туркӣ ё ки ахлоқ” акс ёфтаанд.

Тарғиботчи ғайоли маърифат ва донишҳои дунёвӣ пас аз Авлонӣ Мискин ҳисоб меёбад. Фикрҳои таълимӣ ва маърифатии Мискин моҳияти иҷтимоӣ - сиёсӣ дошта, ба инкишофи ғояҳои

пешқадами педагогии ўзбек сахми арзанда гузоштааст. Вай чунин ҳисоб мекард, ки ҷараёни таълим бояд насли наврасро ба хизмати халқ тайёр намояд. Қўшишоти Мискин ва дигар маърифатпарварони ўзбек ба афзудани ҷиҳати иҷтимоии тарбия ва рад намудани одамон бо муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ, омӯхтани ҳаёти давлат ва халқҳои дигар равона карда шуда буд. Вале ин хусусиятҳои афкори иҷтимоии маорифпарварони ўзбек дар нимаи дуҷуми асри XIX системаи ҳосе надошт, дастурҳои аниқӣ муқобили мустақиладорӣ мавҷуд набуд.

Қатъӣ назар аз он, ки ҷаҳонбинии онҳо маҳдуд буд ва ба зиддиятҳои гуногун дучор мегардид, дар ривочи ғояҳои пешқадам оиди педагогикаи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон ҳиссаи калон гузоштанд.

Ғояи педагогии ўзбекро дар асри XX ба се равия ҷудо кардан мумкин аст:

- равияи бештар ҳукмронӣ намудани клерикалии феодалии асри миёна;

- равияи буржуазии миллии пайдошудаи стода (ҷадидӣ). Вакилоне ки дар ин давра бар зидди мактаби клерикалии феодали баромада, бо номи “усули ҷадид” талабҳои педагогиро дар мактабҳо пеш рондан;

- равияи тараққипарвари демократӣ. Педагогикаи демократӣ мактаб ва тарбияи асри миёнагиро танқид ва инкор намуда, бар зидди он ғояҳои пешқадамро пеш меронданд.

Дар ибтидои асри XX дар Ўзбекистон вакили намоёни педагогикаи демократӣ Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ (1884-1929) буд. Ҳамза намоёндаи номи ҳаёти милли ва ҳаракати маърифатии аввали асри XX-и ўзбек ҳисоб меёбад. Бо номи ӯ як давраи таърихи Ўзбекистон вобаста мебошад. Ӯ дар асарҳои худ комёбиҳои беҳтарини инкишофи ғояҳои педагогии халқи ўзбекро ҷамъ намуда, ба афкори иҷтимоӣ, маърифии мамлакатҳои хориҷӣ таъя карда, муаммоҳои муҳимтарини таълиму тарбияро пеш ронд.

Ташкили мактаби милли дар Қўқанд, соён дар Фарғона, Марғелон ва Тошканд иқдоми ҳасурунаи педагогӣ ва ҷамоати буд.

Ба роҳ мондани корҳои таълиму тарбия дар ин мактабҳо ба ривочёбии ҳама тарафаи шахс ва ғайолнокии иҷтимоӣ нигаронида шуда буд.

Таснифи иҷтимоии ғайолияти педагогии Ҳамза тамоми ҷиҳатҳои тарбия (эстетикӣ, ақлӣ, ҷисмонӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ), муомила ва муносибат бо дигарон барин масъалахоро дар бар

гирифта, инҳо ҳамчун омили баланд бардоштани дараҷаи ҳаётӣ, маданӣ ва ақлии инсон хизмат менамояд.

Ҳамза соли 1911 мактаби усули нави худро кушод ва ташкили ҷараёни таълимиро сартосар ислоҳ кард. Вале ҳодисаи аз Ҳама асосии фаъолияти педагогии ӯ соли 1914 барои бачагони ҷаҳон ва камтаъмин кушодани мактаб бо номи “Дорул-очизин” гардид. Дар он бачагон бепул меҳонданд ва бо китоб, дафтар, қалам ва дигар маводҳои таълимӣ таъмин мегардиданд. Аммо ҳаракатҳои Ҳамза оиди ислоҳ намудан ва демократикунони мактабҳо боиси норозигии рӯҳониён ва ҳукумати давр гардид. Оқибат мактаби “Дорул-очизин” маҳкам шуд ва Ҳамза зерин назорати ҳукумат гирифта шуд.

Ҳамза моҳияти таълимиро восита ва омили асосии ба озодӣ комёб шудан, камолоти шахс ҳисоб мекард.

Ояндаи кӯдак, ривочи ҳиссиёт ва ҷаҳонбинии ӯ ва дигар вазифаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ ба муҳити ихотакарда ва тарзи зиндагии оила вобаста аст. Оила бояд бачагонро ба мулоқот ва муносибати ҷамъиятӣ омода намуда, тарбия кунад. Ҳамза махсусан дар тарбия роли модарро алоҳида таъкид менамояд, зеро вай бо бачаҳо аз ҷиҳати психологӣ, рӯҳӣ ва биологӣ хеле шахси наздик аст. Ӯ он падару модаронро, ки бачагонро нодуруст тарбия мекунад, маҳкум менамуд.

Ҳамза бо мақсади тағйиротҳо дохил намудан ба таълиму тарбия ба забони ўзбекӣ якҷанд китобҳои дарсӣ таълиф намуд. Ба инҳо барои омӯхтани алифбои ўзбекӣ “Адабиёти осон”, барои хониш “Китоби хониш”, “Китоби адабиёт” ва ғайра мисол шуда метавонанд. Китобҳои Ҳамза аз тарафи таълимгирандагон бо шавқу завқ пешвоз гирифта шуда, бо суръати тез аз худ мегардиданд.

Савол ва супоришҳо:

1. Ғояҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар педагогикаи халқӣ.
2. Мазмуни иҷтимоии панду андарзҳои маънавий-ахлоқӣ дар дини ислом.
3. Менталитети миллии ва мавқеи он дар ҷараёни иҷтимоишавӣ.
4. Ғояҳои характери иҷтимоӣ доштани тарбия дар мероси маънавии бузургон.
5. Афкори иҷтимоӣ-педагогии шоирони маърифатпарвари асрҳои XIX-XX.

Мавзӯи 5. Соҳаҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар педагогикаи халқӣ ва таълимоти динӣ

Нақша:

1. Хусусиятҳои иҷтимоии педагогикаи халқӣ.
2. Хактери иҷтимоии педагогикаи иҷтимоӣ дар ҳодисаҳои этномаданӣ.
3. Равишҳои педагогикаи халқӣ.
4. Оила ва тарбияи оилавӣ дар педагогикаи халқӣ.
5. Панду насиҳатҳои маънавий – ахлоқӣ дар дини ислом.
6. Аҳамияти тарбиявии оятҳои Қуръон.
7. Ғояҳои иҷтимоишавии шахс дар Қуръон.

Ибораҳои таъриҳӣ: педагогикаи замонавӣ; педагогикаи халқӣ; педагогикаи миллии; ҳодисаҳои этномаданӣ; равишҳои педагогикаи халқӣ; усулу воситаҳои тарбия; кадрӣ олии иҷтимоӣ; панду насиҳатҳо; ҳукуқи иҷтимоӣ; озодии инсон; қоидаҳои муносибати падару модар; мувофиқшавии насли наврас; иҷтимоишавии шахс; фикри амиқ рондан; сабр қардан хушбахтист.

Омӯхтани таърибаи аҷдодҳо яке аз вазифаҳои асосии ғанни педагогикаи замонавӣ мебошад. Аммо муруҷиат намудан ба хусусиятҳои миллии тарбия бояд ба маҳдудияти маданӣ наоварад. Мақсади ғанни педагогикаи замонавӣ аз он иборат аст, ки дар асоси хусусиятҳои миллии чунин қувваю воситаҳоеро дарёб намояд, ки ба ҳалли муаммоҳои гуногуни илм ёрӣ расонанд. Дар ривочи он саҳми худро гузорад.

Агар мо ба афкори маданӣ ва хусусиятҳои ба худ хоси халқҳои давлатҳои гуногуни дунё нигарем, мебинем, ки қомебиҳои соҳаи маданӣ дар ҳалли муаммоҳои мавҷуда қойи муҳимро ишғол мекунад. Дар тайёр қардани насли наврас ба ҳаёт, ҷамъияти демократии ба иқтисодиёти бозор асосқардида аз таърибаҳои ниёгон истифода бурдан аҳамияти қалон дорад. Оё қиёфаи миллии, хусусиятҳои маданияи халқро барқарор нақарда, муаммои имрӯзаро ҳал қардан мумкин аст?

Дар таърибаи ниёгон, дар педагогикаи халқӣ қисёр усулу воситаҳо ҳастанд, ки дар ҷараёни таълим ва тарбия истифода бурдан мумкин аст. Педагогикаи халқӣ маҷмӯи дониш, малақа, маҳорати педагогӣ, роҳу воситаҳои таълиму тарбияро дар бар мегирад.

Педагогикаи миллий дар асоси фикрҳо, ғояҳо, анъанаҳои оиди масъалаҳои халқ ташаккул меёбад. Моҳияти беҳамтои педагогикаи миллий аз он иборат аст, ки он пеш аз ҳама ҳақиқати дар давоми асрҳо ташаккулёфтаи педагогиро таҷассум мекунад ва боз аҳамияти калони ҳаёти, амалӣ дорад. Педагогикаи халқӣ дорои таҷрибаҳои амалӣ буда, борҳо дар амал санҷида шудааст. Нишондодҳои ҳаёти (маишӣ, меҳнатӣ, ахлоқӣ) ва маълумотҳои педагогӣ дар муомила ва муносибат аз тарафи калонсолон ва хурдсолон баробар ба амал бароварда мешавад.

Педагогикаи халқӣ дар худ арзишҳои беҳтарини маданиятнокии педагогии ҷамъиятро, ба монанди ҳурмати калонсолон, меҳнатдӯстӣ, хушхлоқӣ, ростгӯӣ барин фазилатҳо таҷассум мекунад.

Характери иҷтимоии педагогикаи иҷтимоӣ дар ҳодисаҳои этномаданӣ: ҷаҳонбинӣ, тиббиёт, этика, дин, экология, муносибат бо дигарон равшан намоён мешавад. Ин муаммоҳо аз тарафи олимон омӯхта мешавад.

Дар педагогикаи халқӣ чунин фикри барҷастае ҳаст: шахс дунёро ба воситаи таҷрибаи ҳаёти ва шахс аз бар менамояд. Зеро шахс дар ҷараёни муомила бо дигарон хусусиятҳои ба худ хоси онҳоро меомӯзад. Дар халқи ўзбек чунин нақл ҳаст: кӯдак ҳоло шахс нест, вай минбаъд кӣ мешавад: инсон ё не - ин ба падару модари вай, ба муҳити ихотакарда ва муносибат бо одамони дигар вобаста аст.

Бинобар ин, педагогикаи халқӣ таъкид мекунад, ки “кӯдак фақат пас аз азхуд намудани шаклҳои гуногуни шуури аҷдодон ба шахс табдил меёбад”. Баробари таваллуди кӯдак тарбияи вай ҳам сар мешавад. Ин ғоя дар бисёр ривоятҳо, афсонаҳо, дostonҳо ҷой гирифтааст. Асоси педагогикаи халқиро ғамхорӣ ба бачагон, ҳифзи саломатии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ, ҷисмонӣ ва меҳнатии онҳо ташкил мекунад.

Педагогикаи халқӣ эҷодиёти даҳонакии мардум, яъне фолклорро дар бар мегирад. Зеро дар афсона, ривоят, doston, латифа, зарбулмасал ва ғайра ҳурмати падару модар, муҳаббат ва вафодорӣ, ҳақгӯӣ ва садоқат, нафъи меҳнат ва зарари бекорӣ, нотарсиву далерӣ, муносибати самимона бо дӯстон, нафрат ба зулму золимӣ ва ғайра ифода ёфтааст. Бачаҳо инҳоро шунида, мисли қаҳрамонони афсона ва ё ривоятҳо шудан мецоҳанд, чашмашон ба ҷаҳон кушода мешавад, тарбия меёбанд.

Махсусан, афсонаю ривоятҳо, ки бачаҳо хеле дӯст медоранд, ба тарбияи ахлоқиву маънавии онҳо таъсири мусбат мерасонад. Аз ин ҷост, ки бачаҳо баробари афсонаҳои халқӣ ба хондани афсонаҳои Ҳанс Кристиан Андерсен, Бародарон Гримм, Гауф ва ғайра шавку ҳаваси беандоза зоҳир мекунад.

Афсонанависи машҳури швед Астрид Линдгрэн худ модари серфарзанд аст. Ҳамчунин ӯ модари қаҳрамонони афсонаҳои худ Карлсон ва Майдача, Пеппи дарозҷӯроб, Эмиля, Ронни ва Мио ва дигарон аст. Меҳри фарзандони бадеии ӯ аз меҳри фарзандони худӣ ӯ сарчашма мегиранд. Вай дар бораи Пеппи китоби аввалини худро ба духтараш Карин бахшидааст. Вақти бемории духтараш ӯ ин афсонаро эҷод кардааст.

Астрид Линдгрэн тамоман ба таври дигар афсонаҳо эҷод кардааст. Вай ба воситаи афсонаҳои ба кӯдакон сабақ меомӯзад ва шодиву хурсандӣ ҳада менамояд. Аз ин ҷост, ки қиссаи «Карлсон ва Майдача» ба 58 забони дунё тарҷума гардидааст. Афсонаҳои ӯ олами ҳаёлотӣ бачаҳо ро бой гардонда, онҳоро ба роҳи хуби зиндагонӣ даъват мекунанд.

Дар вақти омӯхтани этнографияи ўзбек ҳуҷҷатҳои гуногунро таҳлил намуда ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки он ба модели инсонӣ комил рост меояд.

Ғояҳои тарбияи инсон дар осори мутафаккирон, олимон, педагогҳо ва шоирони бузург ифода ёфтаанд. Дар китоби “Тадбири манозил”-и Ибни Сино боби “Тарбия ва таълими бачагон”, дар китоби Берунӣ “Ёдгориҳои халқҳои қадим” анъанаҳои халқҳои гуногун. Дар асари Форобӣ “Китоби калони мусиқа” оиди мусиқӣ бисёр мисолҳо мавҷуд аст. Дар “Китоби бахт”-и Носири Хисрав ҳам суҳан дар бораи меҳнати одамони оддӣ мееравад.

Равишҳои педагогикаи халқӣ

Дар бобати омӯхтани педагогикаи халқӣ С.Раҷабов, А.Исмоилова, И.Обидов, С.Темурова, М.Очилов, А.Отаева, З.Миртурсунов, А.Мунавваров барин олимони ўзбек ҷустуҷӯҳои илмӣ бурдаанд. Дар ҳолати ҷамъ кардани афкори муаллифони мазкур чунин равишҳои педагогикаи халқиро муайян қардан мумкин аст:

- ғояи инкишофи ҳартарафаи бачагон дар асоси алоқаи байниҳамдигарии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, ҷисмонӣ ва эстетикӣ;

Педагогикаи милли дар асоси фикрҳо, ғояҳо, анъанаҳои оиди масъалаҳои халқ ташаккул меёбад. Моҳияти беҳамтои педагогикаи милли аз он иборат аст, ки он пеш аз ҳама ҳақиқати дар давоми асрҳо ташаккулёфтаи педагогиро таҷассум мекунад ва боз аҳамияти калони ҳаёти, амалӣ дорад. Педагогикаи халқӣ дорои таҷрибаҳои амалӣ буда, борҳо дар амал санҷида шудааст. Нишондодҳои ҳаёти (маишӣ, меҳнатӣ, ахлоқӣ) ва маълумотҳои педагогӣ дар муомила ва муносибат аз тарафи калонсолон ва хурдсолон баробар ба амал бароварда мешавад.

Педагогикаи халқӣ дар худ арзишҳои беҳтарини маданиятнокии педагогии ҷамъиятро, ба монанди ҳурмати калонсолон, меҳнатдӯстӣ, хушхлоқӣ, ростгӯӣ барин фазилатҳо таҷассум мекунад.

Характери иҷтимоии педагогикаи иҷтимоӣ дар ҳодисаҳои этномаданӣ: ҷаҳонбинӣ, тиббиёт, этика, дин, экология, муносибат бо дигарон равшан намоён мешавад. Ин муаммоҳо аз тарафи олимони омӯхта мешавад.

Дар педагогикаи халқӣ чунин фикри барҷастае ҳаст: шахс дунёро ба воситаи таҷрибаи ҳаёти ва шахси аз бар менамояд. Зеро шахс дар ҷараёни муомила бо дигарон хусусиятҳои ба худ хоси онҳоро меомӯзад. Дар халқи ўзбек чунин нақл ҳаст: кӯдак ҳоло шахс нест, вай минбаъд кӣ мешавад: инсон ё не - ин ба падару модари вай, ба муҳити ихотакарда ва муносибат бо одамони дигар вобаста аст.

Бинобар ин, педагогикаи халқӣ таъкид мекунад, ки “кӯдак фақат пас аз азхуд намудани шаклҳои гуногуни шуури аҷдодон ба шахс табдил меёбад”. Баробари таваллуди кӯдак тарбияи вай ҳам сар мешавад. Ин ғоя дар бисёр ривоятҳо, афсонаҳо, дostonҳо ҷой гирифтааст. Асоси педагогикаи халқиро ғамхорӣ ба бачагон, ҳифзи саломатии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ, ҷисмонӣ ва меҳнатии онҳо ташкил мекунад.

Педагогикаи халқӣ эҷодиёти даҳонакии мардум, яъне фолклорро дар бар мегирад. Зеро дар афсона, ривоят, дoston, латифа, зарбулмасал ва ғайра ҳурмати падару модар, муҳаббат ва вафодорӣ, ҳақгӯӣ ва садоқат, нафъи меҳнат ва зарари бекорӣ, нотарсиву далерӣ, муносибати самимона бо дӯстон, нафрат ба зулму золимӣ ва ғайра ифода ёфтааст. Бачаҳо инҳоро шунида, мисли қаҳрамонони афсона ва ё ривоятҳо шудан мецоҳанд, чашмашон ба ҷаҳон кушода мешавад, тарбия меёбанд.

Махсусан, афсонаю ривоятҳоро, ки бачаҳо хеле дӯст медоранд, ба тарбияи ахлоқиву маънавии онҳо таъсири мусбат мерасонад. Аз ин ҷост, ки бачаҳо баробари афсонаҳои халқӣ ба хондани афсонаҳои Ҳанс Кристиан Андерсен, Бародарон Гримм, Гауфт ва ғайра шавқу ҳаваси беандоза зоҳир мекунад.

Афсонанависи машҳури швед Астрид Линдгрэн худ модари серфарзанд аст. Ҳамчунин ӯ модари қаҳрамонони афсонаҳои худ Карлсон ва Майдача, Пеппи дарозҷӯроб, Эмиля, Ронни ва Мио ва дигарон аст. Меҳри фарзандони бадеии ӯ аз меҳри фарзандони худӣ ӯ сарчашма мегиранд. Вай дар бораи Пеппи китоби аввалини худро ба духтараш Карин бахшидааст. Вақти бемории духтараш ӯ ин афсонаро эҷод кардааст.

Астрид Линдгрэн тамоман ба таври дигар афсонаҳо эҷод кардааст. Вай ба воситаи афсонаҳояш ба кӯдакон сабақ меомӯзад ва шодиву хурсандӣ ҳада менамояд. Аз ин ҷост, ки қиссаи «Карлсон ва Майдача» ба 58 забони дунё тарҷума гардидааст. Афсонаҳои ӯ олами ҳаёлотӣ бачаҳоро бой гардонда, онҳоро ба роҳи хуби зиндагонӣ даъват мекунад.

Дар вақти омӯхтани этнографияи ўзбек ҳуҷҷатҳои гуногунро таҳлил намуда ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки он ба модели инсонӣ комил рост меояд.

Ғояҳои тарбияи инсон дар осори мутафаккирон, олимони педагогҳо ва шоирони бузург ифода ёфтаанд. Дар китоби “Тадбири манозил”-и Ибни Сино боби “Тарбия ва таълими бачагон”, дар китоби Берунӣ “Ёдгориҳои халқҳои қадим” анъанаҳои халқҳои гуногун. Дар асари Форобӣ “Китоби калони мусика” оиди мусиқӣ бисёр мисолҳо мавҷуд аст. Дар “Китоби бахт”-и Носири Хисрав ҳам суҳан дар бораи меҳнати одамони оддӣ меравад.

Равишҳои педагогикаи халқӣ

Дар бобати омӯхтани педагогикаи халқӣ С.Раҷабов, А.Исмоилова, И.Обидов, С.Темурова, М.Очилов, А.Отаева, З.Миртурсунов, А.Мунавваров барин олимони ўзбек ҷустуҷӯҳои илмӣ бурдаанд. Дар ҳолати ҷамъ кардани афкори муаллифони мазкур чунин равишҳои педагогикаи халқиро муайян қардан мумкин аст:

- ғояи инкишофи ҳартарафаи бачагон дар асоси алоқаи байниҳамдигарии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, ҷисмонӣ ва эстетикӣ;

- муайян кардани роли пешбарандаи тарбияи оилавӣ дар ривочёбии шахс;

-мучассамшавии усул ва қоидаҳои педагогикаи халқӣ дар намунаҳои эҷодиёти халқ;

- вобастагии усулҳои педагогикӣ таълиму тарбия;

- характери амалии педагогикаи халқӣ;

- аҳамияти иҷтимоии ҷамоияти шаҳрвандӣ ва оилавии тайёр намудани насли наврас дар педагогикаи халқҳо.

Дар намунаҳои эҷодиёти халқ: зарбулмасал, афсона, чистон, суруд, дoston ва ривоятҳо ғояҳои педагогикаи халқӣ ифода ёфтааст. Айнан дар ҳамин жанрҳо халқ дар давоми асрҳо таҷрибаи ҳосил кардаи худро таҷассум кардааст. Онҳо ҳикмати ҳаёт мебошанд.

Хусусияти ба худ хоси педагогикаи халқӣ аз он иборат аст, ки дар осори эҷодиёти халқ усул ва воситаҳои тарбия баён гардидааст.

Дар байни халқ оид ба анъанаҳои оилавӣ, истифодаи усулу воситаҳои тарбия бисёр манбаъҳо мавҷуд аст. Мафкура, анъана, одат, маросимҳо аз авлод ба авлод гузашта идома меёбанд. Ба инҳо маросими никоҳ, таваллуди кӯдак, ғажворабандон, истикбол ва гусели меҳмон, маросими дафн ва ғайраҳо мисол шуда метавонанд. Дар аксари ин маросимҳо бачагон иштирок мекунанд. Бо ёрии ин тадбирҳо насли наврас анъанаҳои гузаштагонро ёд мегиранд.

Дар давраи шӯро дар натиҷаи беҳурмати нисбати анъанаю одатҳои миллӣ ба бад шудани ҳолатҳои ахлоқӣ оварда расонд. Дар солҳои охир дар муносибати одамон нисбат ба табиат, ҷамъият ва дин озодӣ пайдо шуд. Ин гуна шароитҳо барои инсонии баркамол шуда ба воя расидани насли наврас омилҳои муҳим гардид.

Дар педагогикаи халқӣ фикрҳо дар бораи муҳаббат, оила, бачагон бо таъсири таҷрибаҳои бисёрсолӣ ҳаёти ташаккул ёфтааст. Оила асоси ҷамъият аст. Вай бояд меъёрҳои асосии муносибати байни одамон, қоидаҳои истироҳат, таълим ва меҳнати бачагонро қор карда барорад.

Оила ва тарбияи оилавӣ дар педагогикаи халқӣ

Оила ва тарбияи оилавӣ дар педагогикаи халқӣ пурра ифодаи худро ёфтааст.

Халқ пеш аз ҳама барои бунёди оилаи хушбахт мубориза бурдааст. Дар педагогикаи халқӣ ҳамчун “манбаи бахт”, “зебоии табиат”, “ҷамоаи меҳнатӣ” намоён мешавад. Дар оила баробарҳуқуқии марду зан таъмин карда мешавад.

Дар педагогикаи халқӣ ба модаршавӣ ҳамчун қадрияти олии иҷтимоӣ нигоҳ карда, дар эҷодиёти даҳонакии халқ модарон бо як меҳру муҳаббати калон тараннум карда мешаванд. Аз тарафи халқ қоидаҳои ахлоқ, эҳтироми калонсолон, ғамхорӣ ба хурдсолон, хушмуомилағӣ, меҳнатдӯстӣ, омӯхтани касбҳои гуногун аз тарафи насли наврас ифода ёфтааст.

Тарбия ин ҷараёни таъсири бардавом ва пайдарпай мебошад, ки ба инкишофи ақлӣ, ҷисмонӣ ва маънавии кӯдак зарур аст. Тарбия бо таълим ва илму маърифат алоқаи узвӣ дорад. Мақсаду маром, моҳияту мазмун ва ташкили қори тарбияи фарзандро муносибатҳои ҷамъияти муайян мекунад. Тарбияи кӯдак аз ҷониби падару модар бояд ба инкишофи ҳамаҷонибаи ӯ равона гардад.

Вазифаи асосии падару модарон дар шахсияти кӯдаки навзод гузоштани аввалин пойдеворҳои ахлоқӣ, ҳаётдӯстӣ, дар оянда кӣ ва чӣ шудани ҷигаргӯшаашон вобастагӣ дорад. Ин гуна тарбия имконият медиҳад, ки дар оянда фарзандашон дар зиндагӣ, ҷамоияти ҷамъиятии худ ба қонунҳои инкишофи ҷомеа дуруст сарфаҳм рафта, донишу малақаҳои худро дар амал татбиқ созад ва мавқею мақоми худро дарёбад. Падару модар ба тарбияи ҷисмонӣ, меҳнатӣ, ахлоқӣ, мусиқӣ ва ғайра эътибор диҳанд. Агар волидайн ин қори ниҳоят муҳимро аз рӯзҳои аввал дуруст ба роҳ монанд, барои ояндаи дурахшони фарзанди худ заминае муҳайё месозанд.

Аҷдодони мо аз ҳама бештар ба тарбияи ахлоқӣ (аз забони арабӣ феълӣ хӯ, рафтору кирдор, сират) эътибори калон медоданд. Ҳатто оиди ин мавзӯ, аз қабилӣ «Ахлоқи Мӯҳсинӣ», «Ахлоқи Ҷалолӣ», «Ахлоқи Носирӣ» ва ғайра асарҳои мукамал таълиф кардаанд. Ҳусайн Воизи Кошифӣ (1420 - 1505), ки аз машхуртарин намояндагони илму адаб аст, дар асари «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» хислатҳои ҳамидаи инсониро тараннум мекунад ва имрӯзҳо ҳамон аҳамияти тарбиявии худро гум накардааст. Вай ҳалимию меҳрубонино намаки хони (дастархон) ахлоқ медонад.

«Кизб обрӯро мебарад», «Ростиву ростқорӣ сабаби эминӣ ва растақорист», «Ба амонат хиёнат раво нест», «Тавозӯ сабаби рафъат аст», «Хулқ неқӯтарин неъмат ва зеботарин хислат», «Ҳилро зевари рӯзқори худ созед», «Дар машварат ғавоид (ғоидаҳо) бисёр аст», «Вафо қори ҷавонмардони соҳибқамол аст», барин ҷумлаҳои ин асари Мавлоно Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба ҳукми ҳикматҳои халқӣ даромадаанд ва онҳо дар рафти тарбияи фарзанд нақши асосие мебозанд.

Тарбияи ахлоқӣ яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ маҷмӯи меъёр ва қоидаҳои асосии муносибати байниҳамдигарӣ, оилавӣ ва ҷамъиятиро дар бар мегирад. Ахлоқ ва қонунҳои инкишофи онро ҷанни этика меомӯзад. Зеро дар ҷамъияти ибтидоӣ одамон бе ёрии якдигар зиндагонӣ карда наметавонистанд. Бинобар ҳамин, ахлоқ барои ба тартиб андохтани муносибатҳои байни одамон омили муҳиме ба ҳисоб меравад. Ахлоқ ба ёрии афкори умум ӯроя карда мешавад ва ба он таъя мекунад.

Мақсади таълиму тарбияи кӯдак вобаста ба шароити иҷтимоӣ, инкишофи илм, техника, санъат, марҳилаҳо, психология синну сол ва дараҷаи тайёрии кӯдак муайян карда мешавад. Барои ноил шудан ба мақсадҳои ниҳой аз роҳ, усул, восита ва шаклҳои гуногун истифода бурдан лозим меояд.

Ҳангоми тарбия ирсият хусусиятҳои дар наслҳо тақрор шудани аломатҳои якхела ва феълӣ атворро набояд фаромӯш кард. Ин гуна хусусият ва аломатҳо ҳоси ҳамаи организмҳо мебошанд.

Набояд фаромӯш кард, ки давраи бачагӣ ба якҷанд қисм тақсим мешавад. Давраи навзодӣ аз рӯзи таваллуд то якмоҳагии кӯдак аст. Баъди он давраи ширмакии кӯдак то яксолагӣ тӯл мекашад. Давраи томактабӣ аз 2 то 6-солагист. Давраи хурди мактабӣ аз 7 то 11-солагӣ буда, давраи миёнаи мактаби 12-14-солагии кӯдакро фаро мегирад. 12-18-солагӣ давраи наврасии фарзанд аст. Дар ҳар давраи синну солӣ мазмуну моҳияти тарбия ҳам тағйир меёбад. Баробари калоншавии фарзанд он мураккабтар мегардад.

Дар давраи навзодӣ организми кӯдак хеле нозук аст ва ба бемориҳои гуногун дучор мешавад. Аз ҳамин сабаб дар ин давра ба нигоҳубину парвариши ӯ эътибори бештаре додан зарур аст. Хеле хуб мешуд, ки бача асосан бо шири модар калон шавад. Қойи шири модарро дигар ҳеҷ чиз гирифта наметавонад. Мувофиқи урфу одат кӯдакро аз нӯх (нӯх рӯзи баъди таваллуд) гузашт, аз кӯх гузашт меғуянд, то чилрӯзагӣ модару кӯдакро (гӯё ҳанӯз чиллашон набаромадааст) эҳтиёт мекунад.

Кӯдак, ки торафт калон гардид, шодио хурсандии падару модар ҳам зиёд мешавад. Ба гузашти рӯзҳо узвҳои кӯдак инкишоф меёбад. Ҳаракати ғӯзаи чашми кӯдакро дар якмоҳагӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Кӯдаки семоҳа ба сӯйи овоз менигарад, меҳандад, ба сӯйи бозича даст дароз мекунад, ҳатто дар ин вақт барои сарашро рост гирифтани, барои ба пой рост истодан ҳаракат мекунад. Рафта-

рафта шиштан, чорпо гаштан, рост истодан, қадам задан ва ба забон овардани баъзе калимаҳои осонро меомӯзад.

Баромадани аввалин дандонҳои кӯдак аз инкишофи хуби устухонҳои бадани кӯдак дарак медиҳад. Яксола нашуда, кӯдак то 8 дандони ширӣ мебарорад.

Дар ташаккули шахсияти ҳар як кӯдак педагогикаи оилавӣ роли калон мебозад. Тарбияи кӯдак аз рӯзҳои аввали таваллуди ӯ оғоз меёбад. Баробари нигоҳубину парвариши тифли навзод модар, модаркалон, ё мураббия ба ӯ аввалин сабақҳои зиндагиро меомӯзонанд. Рафтору гуфтор барои кӯдак дарси ибрат аст. Хурдсолон ҳамеша ба калонсолон нигариста, ба онҳо тақлид карданро дӯст медоранд.

Тақлиду пайравӣ ба гуфтору рафтори падару модар ба бача шавқу завқӣ беандоза мебахшад. Рафта-рафта бача онҳоро дар бозичҳои худ қорӣ менамояд. Агар писарбача бо бозичҳои мардона шуғл варзад, духтарбача мисли модар лӯхтакро ба даст мегирад. Ба туфайли тақлиду бозӣ қаҳони «кашфиёти» худро бой мегардонад, малакаву донишҳои нав пайдо мекунад.

Аз ин рӯ, падару модар ҳангоми зиндагии якҷоя байни худ муноқиша ва ё қангу қанҷол карданашон хуб нест. Он дар тарбияи кӯдак таъсири худро мерасонад. Беҳуда нест, ки мардуми мо мақоли хубе доранд: *бача дар хона дидаашро мекунад*.

Аз кӯдакӣ бачаро бо ҳар гуна суҳанон, аз қабилӣ «гург меҳӯрад», «духтур укол мекунад» ва ғайра натарсонед. Бача ҳамаи ин гапҳоро рост мепиндорад.

Ба бача иҷозат диҳед, ки бештар бозӣ кунад, давад, қаҳад, сайру гашт намояд, ягон чиз созад, расми дилхоҳашро кашад. Вайро бо бачаҳои дигар муқоиса нақунед, фақат бартаричҳои ӯро ба забон оред.

Бача аз рӯи характери синнусолии худ гиря мекунад, доду ғавго мебардорад, шӯхӣ менамояд. Пеши роҳи баъзе шӯхиву қорҳои ношоями фарзандро гирифтани вазиғаи падару модар аст, зеро ҳар бача ҳангоми бозиву рафтор на танҳо хоҳиши худ, балки нуқтаи назари дигаронро ҳам ба инобат гирад.

Бачаро бисёр сарзаниш кардан ё қазо додан ҳам оқибатҳои хуб надорад. Бинобар ҳамин, пешакӣ барои қадом қору рафтор қазо додан лозим аст, ба ӯ гуфтан шарт аст. Ҳеҷ гоҳ қазои қисмониро ба қор набаред, масҳара нақунед ва ба шахсияти бача нарасед.

Тарбияи ахлоқӣ яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ маҷмӯи меъёр ва қоидаҳои асосии муносибати байниҳамдигарӣ, оилавӣ ва ҷамъиятиро дар бар мегирад. Ахлоқ ва қонунҳои инкишофи онро ҷанни этика меомӯзад. Зеро дар ҷамъияти ибтидоӣ одамон бе ёрии якдигар зиндагонӣ карда наметавонистанд. Бинобар ҳамин, ахлоқ барои ба тартиб андохтани муносибатҳои байни одамон омили муҳиме ба ҳисоб меравад. Ахлоқ ба ёрии афкори умум ҷанна карда мешавад ва ба он така мекунад.

Мақсади таълиму тарбияи кӯдак вобаста ба шароити иҷтимоӣ, инкишофи илм, техника, санъат, марҳилаҳо, психология синну сол ва дараҷаи тайёрии кӯдак муайян карда мешавад. Барои ноил шудан ба мақсадҳои ниҳой аз роҳ, усул, восита ва шаклҳои гуногун истифода бурдан лозим меояд.

Ҳангоми тарбия ирсият хусусиятҳои дар наслҳо такрор шудани аломатҳои якхела ва феълӣ атворро набояд фаромӯш кард. Ин гуна хусусият ва аломатҳо хоси ҳамаи организмҳо мебошанд.

Набояд фаромӯш кард, ки давраи бачагӣ ба якҷанд қисм тақсим мешавад. Давраи навзодӣ аз рӯзи таваллуд то якмоҳагии кӯдак аст. Баъди он давраи ширмакии кӯдак то яксолагӣ тӯл мекашад. Давраи томактабӣ аз 2 то 6-солагист. Давраи хурди мактабӣ аз 7 то 11-солагӣ буда, давраи миёнаи мактаби 12-14-солагии кӯдакро фаро мегирад. 12-18-солагӣ давраи наврасии фарзанд аст. Дар ҳар давраи синну солӣ мазмуну моҳияти тарбия ҳам тағйир меёбад. Баробари калоншавии фарзанд он мураккабтар мегардад.

Дар давраи навзодӣ организми кӯдак хеле нозуқ аст ва ба бемориҳои гуногун дучор мешавад. Аз ҳамин сабаб дар ин давра ба нигоҳубину парвариши ӯ эътибори бештаре додан зарур аст. Хеле хуб мешуд, ки бача асосан бо шири модар калон шавад. Ҷойи шири модарро дигар ҳеҷ чиз гирифта наметавонад. Мувофиқи урфу одат кӯдакро аз нӯх (нӯх рӯзи баъди таваллуд) гузашт, аз кӯх гузашт меғуянд, то чилрӯзагӣ модару кӯдакро (гӯё ҳанӯз ҷиллашон набаромадааст) эҳтиёт мекунанд.

Кӯдак, ки торафт калон гардид, шодию хурсандии падару модар ҳам зиёд мешавад. Ба гузашти рӯзҳо узвҳои кӯдак инкишоф меёбад. Ҳаракати ғузаи ҷашми кӯдакро дар якмоҳагӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Кӯдаки семоҳа ба сӯйи овоз менигарад, механдад, ба сӯйи бозича даст дароз мекунад, ҳатто дар ин вақт барои сарашро рост гирифтани, барои ба пой рост истодан ҳаракат мекунад. Рафта-

рафта шиштан, чорпо гаштан, рост истодан, қадам задан ва ба забон овардани баъзе калимаҳои осонро меомӯзад.

Баромадани аввалин дандонҳои кӯдак аз инкишофи ҳуби устухонҳои бадани кӯдак дарак медиҳад. Яксола нашуда, кӯдак то 8 дандони шири мебарорад.

Дар ташаккули шахсияти ҳар як кӯдак педагогикаи оилавӣ роли калон мебозад. Тарбияи кӯдак аз рӯзҳои аввали таваллуди ӯ оғоз меёбад. Баробари нигоҳубину парвариши тифли навзод модар, модаркалон, ё мураббия ба ӯ аввалин сабақҳои зиндагиро меомӯзонанд. Рафтору гуфтор барои кӯдак дарси ибрат аст. Хурдсолон ҳамеша ба калонсолон нигариста, ба онҳо тақлид карданиро дӯст медоранд.

Тақлиду пайравӣ ба гуфтору рафтори падару модар ба бача шавқу завқӣ беандоза мебахшад. Рафта-рафта бача онҳоро дар бозичҳои худ ҷорӣ менамояд. Агар писарбача бо бозичҳои мардона шуғл варзад, духтарбача мисли модар лӯхтакро ба даст мегирад. Ба туфайли тақлиду бозӣ ҷаҳони «кашфиёти» худро бой мегардонад, малакаву донишҳои нав пайдо мекунад.

Аз ин рӯ, падару модар ҳангоми зиндагии якҷоя байни худ муноқиша ва ё ҷангу ҷанҷол карданашон хуб нест. Он дар тарбияи кӯдак таъсири худро мерасонад. Беҳуда нест, ки мардуми мо мақоли хубе доранд: *бача дар хона дидаашро мекунад*.

Аз кӯдакӣ бачаро бо ҳар гуна суханон, аз қабилӣ «гурт меҳӯрад», «духтур укол мекунад» ва ғайра натарсонед. Бача ҳамаи ин гапҳоро рост мепиндорад.

Ба бача иҷозат диҳед, ки бештар бозӣ кунад, давад, ҷаҳад, сайру гашт намояд, ягон чиз созад, расми дилхоҳашро кашад. Вайро бо бачаҳои дигар муқоиса накунад, фақат бартарҳои ӯро ба забон оред.

Бача аз рӯи характери синнусолии худ ғиря мекунад, доду ғавғо мебардорад, шӯхӣ менамояд. Пешӣ роҳи баъзе шӯхиву корҳои ношоями фарзандро гирифтани вазиған падару модар аст, зеро ҳар бача ҳангоми бозиву рафтор на танҳо хоҳиши худ, балки нуқтаи назари дигаронро ҳам ба инобат ғирад.

Бачаро бисёр сарзаниш кардан ё ҷазо додан ҳам оқибатҳои хуб надорад. Бинобар ҳамин, пешакӣ барои кадом кору рафтор ҷазо додан лозим аст, ба ӯ гуфтан шарт аст. Ҳеҷ гоҳ ҷазои ҷисмониро ба кор набаред, масҳара накунад ва ба шахсияти бача нарасед.

Дикқати бачаро машқ диҳед. Масалан, бо чапми пушида, дар хона чиҳо буданашро номбар кунед. Ҳар рӯз ба бача супориш диҳед: омӯзгор чӣ гуна дарс гузашт ё чӣ хел сару либос дошт.

Дикқати бачаҳоро аз як чиз ба чизи дигар қалб карданро ёд додан хуб аст. Масалан, аввал дарси географияро хонад, баъд ҳисоб ва забонро. Баъди каме бозӣ ё сайругашт боз ба тайёр кардани вазифаи география баргардад. Баъзе бачаҳо асосан ба шугли дӯстдоштан худ машғул шудан меҷӯянд. Аз ин рӯ, ба ӯ зарурияти иҷрои корҳои ноҳамаҳо ҳам ёд диҳед, ки ба одати фарзанд табдил ёбад. Гоҳ-гоҳ таъриф карда истодани муваффақияту қомеъҳои бача низ шарт аст.

Панду насиҳатҳои маънаӣ – ахлоқӣ дар дини ислом

Матни Қуръон дар асри VII навишта шудааст. Дар давраи халифа Усмон Қуръон ба шакли китоби ягона оварда, дигар ҳама матнҳои он нест карда шудааст. Қуръон аз 114 сура иборат. Мусулмони оддӣ сураҳои мураккаби Қуръонро фақат ба воситаи тафсири фахмиданаш мумкин аст. Тафсири аз ҳама машҳур ба Ат-Термизӣ, Замашҳарӣ, Байдонӣ, Фаҳриддин, ар-Розӣ, ал-Қуртубӣ тааллуқ дошт. Дар натиҷа сунна - роҳбарӣ ба фаҳмиши мазмуни Қуръон ба вучуд омад. Сунна муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни оила, авлод, қабиларо ба тартиб дароварда, ҳамчун қоидаҳои ахлоқии наонавишта истифода бурда шудааст. Сунна ба шакли ҳадис соҳиб аст.

Дар бобати ҷамъ ва ҷудо кардани ҳадис бисёр олимони умри ҳудро бахшидаанд. Мувофиқи дини ислом Қуръон китоби барои ҳамаи мусулмонон муқаддас ҳисоб меёбад.

Ҳанӯз дар асри VII ислом ҳукуки иҷтимоӣ ва озодии инсонро эълон намуд. Ин озодиҳо ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоиро дар бар гирифтааст.

Қадриятҳои ҳукукии шариат ба таснифи иҷтимоӣ соҳиб буда, ҷамъияти адолатнокӣ ба чунин қоидаҳо асоснок кардашудаҳо ифода мекунад:

- баробарҳукукии тамоми аъзоёни ҷамъият қатъӣ назар аз ирк, забон ва дин;
- ҳамаи аъзоёни ҷамъият дорои масъулияти баробаранд, зеро онҳо аз як манбаъ баромада омадаанд;
- баробарии ҳаёт ва озодии инсон;
- оила асоси ҷамъият аст: ҷамъият оиларо ба ҳимояи худ мегирад ва нисбати он ғамхорӣ менамояд;

- баробарии роҳбарон ва зердастони онҳо;

- Худои ягона соҳиби тамоми ҷизҳо ва неъматҳои аз тарафи ӯ бунёд гардида барои тамоми мавҷудот ва махлуқот ҳадя аст. Ҳар як инсон барои аз ин ҳадя ҳаққи ҳудро гирифтани ҳукук дорад;

- тамоми масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ба халқу ҷамъият дахлдор бояд бо халқ маслиҳат карда ҳал карда шавад;

- ҳар як инсон барои корҳои дунёвии худ, ки ба ҳаёти ҷамъият ва маънавият вобаста аст, танҳо дар назди Аллоҳ ҷавоб медиҳад.

Дар ҳадис ҳукукҳои муҳимтарини дини ислом ба таври зерин қайд карда шудааст:

- ҳукуки нек, баъд аз вақти ҷаноза хондан (агар як дигареро ба қабар гузоред, инро аз рӯи ҳурмат ва меҳр кунед: “фавтидаро ҷанг накунад”);

- ҳукуки озодӣ (“шумо қай одамонро ба ғуломӣ табдил додед. Охир, онҳо озод таваллуд шудаанд-ку?”);

- баробарҳукуқӣ (“араб аз дигарон, дигарон аз араб боло намеистад”).

Ин гуна фазилатҳоро дар панҷ қоидаи асосии дини ислом ҳам дидан мумкин аст:

- *Имон* - ба ғайр аз Аллоҳ ҳудо нест ва Муҳаммад (с.а.в.) расули ӯст.

- *Салавот* - мусулмон ҳар рӯз панҷ бор ибодат мекунад - намоз;

- *Закоат* - раҳмдилӣ. Муносибати инсонии диҳанда аз миқдори додан муҳимтар аст;

- *Рӯза* - Рамазон барои мусулмонон моҳи муқаддас аст, чунки айнан дар ҳамин моҳ Муҳаммад (с.а.в.) пайғамбар шудаанд.

- *Ҳаҷ* - ҳар як мусулмони боимон ба Макка ҳаҷ карданаш лозим аст.

Аҳамияти тарбиявии оятҳои Қуръон

Оятҳои Қуръон аҳамияти калони тарбиявӣ доранд. Дар онҳо қоидаҳои муносибати падару модар ва фарзанд, мақсадҳои падару модарон аз тарафи фарзандон аниқ нишон дода шудааст.

Қуръон ба афкори мусулмонон оиди мазмуну мақсади ҳаёт таъсири калон гузарондааст. Ғояҳои он аз маданияти халқҳои мусулмон амиқ ҷой гирифтааст.

Тарбия ва мувофиқшавии насли наврас ба ҷараёни иҷтимоӣ мавқеи дониш ва муносибат ба он муаммои доимӣ аст. Ин муаммо

Дикқати бачаро машқ диҳед. Масалан, бо чашми пӯшида, дар хона чиҳо буданаширо номбар кунад. Ҳар рӯз ба бача супориш диҳед: омӯзгор чӣ гуна дарс гузашт ё чӣ хел сару либос дошт.

Дикқати бачаҳоро аз як чиз ба чизи дигар қалб карданро ёд додан хуб аст. Масалан, аввал дарси географияро хонад, баъд ҳисоб ва забонро. Баъди каме бозӣ ё сайругашт боз ба тайёр кардани вазифаи география баргардад. Баъзе бачаҳо асосан ба шугли дӯстдоштаи худ машғул шудан меҷӯянд. Аз ин рӯ, ба ӯ зарурияти иҷрои корҳои ноҳамамо ҳам ёд диҳед, ки ба одати фарзанд табдил ёбад. Гоҳ-гоҳ таъриф карда истодани муваффақияту қомебиҳои бача низ шарт аст.

Панду насиҳатҳои маънавӣ – ахлоқӣ дар дини ислом

Матни Қуръон дар асри VII навишта шудааст. Дар давраи халифа Усмон Қуръон ба шакли китоби ягона оварда, дигар ҳама матнҳои он нест карда шудааст. Қуръон аз 114 сура иборат. Мусулмони оддӣ сураҳои мураккаби Қуръонро фақат ба воситаи тафсирҳо фаҳмиданаш мумкин аст. Тафсирҳои аз ҳама машҳур ба Ат-Термизӣ, Замашҳарӣ, Байдонӣ, Фаҳриддин, ар-Розӣ, ал-Қуртубӣ тааллуқ дошт. Дар натиҷа сунна - роҳбарӣ ба фаҳмиши мазмуни Қуръон ба вуҷуд омад. Сунна муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни оила, авлод, қабиларо ба тартиб дароварда, ҳамчун қоидаҳои ахлоқии наонавишта истифода бурда шудааст. Сунна ба шакли ҳадис соҳиб аст.

Дар бобати ҷамъ ва ҷудо кардани ҳадис бисёр олимони умри ҳудро бахшидаанд. Мувофиқи дини ислом Қуръон китоби барои ҳамаи мусулмонон муқаддас ҳисоб меёбад.

Ҳанӯз дар асри VII ислом ҳуқуқи иҷтимоӣ ва озодии инсонро эълон намуд. Ин озодиҳо ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоиро дар бар гирифтааст.

Қадриятҳои ҳуқуқии шариат ба таснифи иҷтимоӣ соҳиб буда, ҷамъияти адолатнокӣ ба чунин қоидаҳо асоснок кардашудаҳо ифода мекунад:

- баробарҳуқуқии тамоми аъзоёни ҷамъият қатъӣ назар аз ирқ, забон ва дин;
- ҳамаи аъзоёни ҷамъият дорои масъулияти баробаранд, зеро онҳо аз як манбаъ баромада омадаанд;
- баробарии ҳаёт ва озодии инсон;
- оила асоси ҷамъият аст: ҷамъият оиларо ба ҳимояи худ мегирад ва нисбати он ғамхорӣ менамояд;

- баробарии роҳбарон ва зердастони онҳо;

- Худои ягона соҳиби тамоми ҷизҳо ва неъматҳои аз тарафи ӯ бунёд гардида барои тамоми мавҷудот ва махлуқот ҳада аст. Ҳар як инсон барои аз ин ҳада ҳаққи ҳудро гирифтани ҳуқуқ дорад;

- тамоми масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ба халқу ҷамъият дахлдор бояд бо халқ маслиҳат карда ҳал карда шавад;

- ҳар як инсон барои корҳои дунёвии худ, ки ба ҳаёти ҷамъият ва маънавият вобаста аст, танҳо дар назди Аллоҳ ҷавоб медиҳад.

Дар ҳадис ҳуқуқҳои муҳимтарини дини ислом ба таври зерин қафланҷон карда шудааст:

- ҳуқуқи нек, баъд аз вақти ҷаноза хондан (агар як дигареро ба қафланҷон гузоред, инро аз рӯи ҳурмат ва меҳр кунед: “фавтидаро ҷанг накунад”);

- ҳуқуқи озодӣ (“шумо кай одамонро ба ғуломӣ табдил додед. Охир, онҳо озод таваллуд шудаанд-ку?”);

- баробарҳуқуқӣ (“араб аз дигарон, дигарон аз араб боло намеистад”).

Ин гуна фазилатҳоро дар панҷ қоидаи асосии дини ислом ҳам дидан мумкин аст:

- *Имон* - ба ғайр аз Аллоҳ ҳудо нест ва Муҳаммад (с.а.в.) расули ӯст.

- *Салават* - мусулмон ҳар рӯз панҷ бор ибодат мекунад - намоз;

- *Закот* - раҳмдилӣ. Муносибати инсонии диҳанда аз миқдори додан муҳимтар аст;

- *Рӯза* - Рамазон барои мусулмонон моҳи муқаддас аст, чунки айнан дар ҳамин моҳ Муҳаммад (с.а.в.) пайғамбар шудаанд.

- *Ҳаҷ* - ҳар як мусулмони боимон ба Макка ҳаҷ карданаши лозим аст.

Аҳамияти тарбиявии оятҳои Қуръон

Оятҳои Қуръон аҳамияти калони тарбиявӣ доранд. Дар онҳо қоидаҳои муносибати падару модар ва фарзанд, мақсадҳои падару модарон аз тарафи фарзандон аниқ нишон дода шудааст.

Қуръон ба афкори мусулмонон оиди мазмуну мақсади ҳаёт таъсири калон гузарондааст. Ғояҳои он аз маданияти халқҳои мусулмон амиқ ҷой гирифтааст.

Тарбия ва мувофиқшавии насли наврас ба ҷараёни иҷтимоӣ мавқеи дониш ва муносибат ба он муаммои доимӣ аст. Ин муаммо

дар замони ҳозира хеле тезу тунд шудааст. Аз як тараф, чараёнҳои дар ҳаёти иҷтимоӣ рӯйдода ба он оварда расонд, ки одамони бедониш пули калон меёбанд. Пули ёфтаи онҳоро бо маоши зиёиён баробар карда намешавад. Ҳамаи инҳо ба кам шудани шавқу ҳаваси ҷавонон ба илму дониш сабаб шуда истодааст. Ба назари онҳо чунин менамояд, ки боигарии моддӣ гарави муваффақиятҳост.

Дар чунин шароит Куръони карим вазифаи манбаи муҳими даъваткунандаи ҷавонон ба омӯхтани илму дониш хизмат менамояд. Дар Куръон калимаи илм 750 маротиба воমেҳӯрад. Агар Куръон аз 78 ҳазор калима иборат бошад, калимаи “илм” аз 10 як қисми ин китоби муқаддасро ташкил медиҳад.

Куръон донишҳои инсонро ба ду ҳел ҷудо мекунад: динӣ ва дунёвӣ. Донишҳои динӣ ба донишҳои асосҳои олам, пайдоиши он нигаронда шуда, ин ҳели дониш қуллаи олии камолоти инсон ҳисоб меёбад.

Дар Куръон ба оятҳои, ки дар бораи дониши дунёвӣ гирифтани инсон вобаста аст, воМЕХӯрем. Дар ин маврид таъкид карда мешавад, ки инсон ба воситаи се аъзои ҷисмаш - ҷашм, гӯш ва дил ноил мешавад.

Ба ғайр аз ин Куръон чараёнҳои дидактикӣ, динамикаи азбар намудани донишҳоро аз тарафи инсон нишон медиҳад. Дар Ҳадис ҳам аҳамияти омӯхтани дониш ифода ёфтааст. Олими исломшинос Ф.Роузенгал асари “Ал-Саҳеҳ”-и Имом Бухориро таҳлил намуда, чунин ғояҳои бо илм вобастаро нишон додааст:

- талаби дониш ба ҷамъият роҳ мекушояд;
- дониш фақат бо роҳи хондан ба даст мебарояд;
- инсон пеш аз роҳбар шуданаш соҳиби дониш шуданаш зарур аст;
- ба хонандани занҳо руҳсат дода шавад;
- барҳам ёфтани илм ва олимон ба охир расидани дунёро нишон медиҳад.

Дар дигар ҳадиси машҳур аз нуктаи назари ислом боқадр будани илм ва фан қайд карда шудааст:

- моҳи пурра ҷӣ қадаре ки аз ситораҳо баланд бошад, олимон ҳам ҳамон қадар болоянд;
- олимон пас аз худ пул не, ворисони донишманд воМЕГУзоранд.

Ғояҳои иҷтимоишавии шахс дар Куръон

Дар Куръон ғояҳо дар бораи иҷтимоишавии шахс ва муносибат ба меҳнату ҳаёт мавҷуд аст. Исломшиносон оиди муносибати дини ислом нисбати ба ҳаёт ва меҳнати инсон тадқиқотҳо мебаранд. Куръон боигариро маҳкум мекунад, вале на ҳамаи боигариҳоро, балки фақат онро, ки қисмати Худо ва мусулмононро фаромӯш кардаанд, маҳкум мекунад. Агар боигарӣ аз нуктаи назари динӣ бо меҳнати ҳалол ёфта, закот дода шуда бошад, онро ислом қонунӣ ҳисоб мекунад.

Аз ин сабаб истифода аз ҳадисҳо дар кори тарбия муҳим ҳисоб меёбад. Зеро дар онҳо оид ба ҳаёт ва ғайрияти пайғамбарон ҳикояҳо, пандҳои ахлоқӣ мавҷуд аст. Дар ҳадисҳо асосҳои ислом шарҳ дода шуда, масъалаҳои меҳрубонӣ, покизагии рӯҳӣ, тозагӣ, ҳалолӣ, имон барин мафҳумҳо дида баромада мешавад.

Таҳлили педагогии Ҳадисҳо аҳамияти таълиму тарбиявии онро собит намуда, имконият медиҳад, ки равишҳои муҳими мазмуни онро нишон диҳем;

- “соҳиби хулқи зебо”. Ташаккули эътиқоди одамон ба яқдигар;

- тан гирифтани хатоҳои худ аз бузургии одамон далолат медиҳад;

- фикри худро баён кардан - ифодаи қувваи инсон аст;

- фикри худро баён накардан нишонаи норозигӣ нисбат ба фикри шарият ва солим;

- фарзи худро дарк намудан ва онро ихтиёрӣ иҷро кардан ба пайдоиши ҳислатҳои нек оварда мерасонад, ӯҳдадорӣ худро дар назди Ватан, дӯстон, халқ иҷро кардан - нишонаи тарбиябии инсон мебошад;

- қадри вақтро дар ҳаёт фаҳмидан шартӣ асосии ривҷёбии инсон ва ҷамъият аст;

- сабр кардан хушбахтист. Ҳислатест, ки дар мубориза бар зидди норасоӣ, беморӣ ёрӣ мерасонад.

Барои ба муваффақиятҳо соҳиб шудан ба ғайр аз ақл сабр ҳам лозим аст.

- Покдилӣ ин ҳислатест инсонро ба дараҷаи фаришта мебарорад. Касе ки ин ҳислатро доро нест, дар ӯ муҳаббати асли ҳама нест. Майпарастӣ, фахш, зино - ҳамаи инҳо оқибати беиродатист. Ин гуна одамон ба атрофиён, ба халқи худ зарар меоваранд;

дар замони ҳозира хеле тезу тунд шудааст. Аз як тараф, чараёнҳои дар ҳаёти иҷтимоӣ рӯйдода ба он оварда расонд, ки одамони бедониш пули калон меёбанд. Пули ёфтаи онҳоро бо маоши зиёӣ баробар карда намешавад. Ҳамаи инҳо ба кам шудани шавку ҳаваси ҷавонон ба илму дониш сабаб шуда истодааст. Ба назари онҳо чунин менамояд, ки боигарии моддӣ гарави муваффақиятҳост.

Дар чунин шароит Куръони карим вазифаи манбаи муҳими даъваткунандаи ҷавонон ба омӯхтани илму дониш хизмат менамояд. Дар Куръон калимаи илм 750 маротиба вомерхӯрад. Агар Куръон аз 78 ҳазор калима иборат бошад, калимаи “илм” аз 10 як қисми ин китоби муқаддасро ташкил медиҳад.

Куръон донишҳои инсонро ба ду ҳел ҷудо мекунад: динӣ ва дунёвӣ. Донишҳои динӣ ба дониستاني асосҳои олам, пайдоиши он нигаронда шуда, ин ҳели дониш қўлаи олии камолоти инсон ҳисоб меёбад.

Дар Куръон ба оятҳое, ки дар бораи дониши дунёвӣ гирифтани инсон вобаста аст, вомерхӯрем. Дар ин маврид таъкид карда мешавад, ки инсон ба воситаи се аъзои ҷисмаш - чашм, гӯш ва дил ноил мешавад.

Ба ғайр аз ин Куръон чараёнҳои дидактикӣ, динамикаи азбар намудани донишҳоро аз тарафи инсон нишон медиҳад. Дар Ҳадис ҳам аҳамияти омӯхтани дониш ифода ёфтааст. Олими исломшинос Ф.Роузенгал асари “Ал-Саҳеҳ”-и Имом Бухориро таҳлил намуда, чунин ғояҳои бо илм вобастаро нишон додааст:

- талаби дониш ба ҷамъият роҳ мекушояд;
- дониш фақат бо роҳи хондан ба даст мебарояд;
- инсон пеш аз роҳбар шуданаш соҳиби дониш шуданаш зарур аст;
- ба хонандани занҳо рухсат дода шавад;
- барҳам ёфтани илм ва олимони ба охир расидани дунёро нишон медиҳад.

Дар дигар ҳадиси машҳур аз нуқтаи назари ислом боқадар будани илм ва фан қайд карда шудааст:

- моҳи пурра чӣ қадаре ки аз ситораҳо баланд бошад, олимони ҳам ҳамоно қадар болоянд;
- олимони пас аз худ пул не, ворисони донишманд вомергузоранд.

Ғояҳои иҷтимоишавии шахс дар Куръон

Дар Куръон ғояҳо дар бораи иҷтимоишавии шахс ва муносибат ба меҳнату ҳаёт мавҷуд аст. Исломшиносон оиди муносибати дини ислом нисбати ба ҳаёт ва меҳнати инсон тадқиқотҳо мебаранд. Куръон боигариро маҳкум мекунад, вале на ҳамаи боигариҳоро, балки фақат онро, ки қисмати Худо ва мусулмононро фаромӯш кардаанд, маҳкум мекунад. Агар боигарӣ аз нуқтаи назари динӣ бо меҳнати ҳалол ёфта, закот дода шуда бошад, онро ислом қонунӣ ҳисоб мекунад.

Аз ин сабаб истифода аз ҳадисҳо дар қори тарбияи муҳим ҳисоб меёбад. Зеро дар онҳо оид ба ҳаёт ва ғайрияти пайғамбарон ҳикояҳо, пандҳои ахлоқӣ мавҷуд аст. Дар ҳадисҳо асосҳои ислом шарҳ дода шуда, масъалаҳои меҳрубонӣ, покизагии рӯҳӣ, тозагӣ, ҳалолӣ, имон барин мафҳумҳо дида баромада мешавад.

Таҳлили педагогии Ҳадисҳо аҳамияти таълиму тарбиявии онро собит намуда, имконияти медиҳад, ки равишҳои муҳими мазмуни онро нишон диҳем;

- “соҳиби ҳулки зебо”. Ташаккули эътиқоди одамон ба яқдигар;
- тан гирифтани хатоҳои худ аз бузургии одамон далолат медиҳад;
- фикри худро баён кардан - ифодаи қувваи инсон аст;
- фикри худро баён накардан нишонаи норозигӣ нисбат ба фикри шарият ва солим;
- фарзи худро дарк намудан ва онро ихтиёрӣ иҷро кардан ба пайдоиши ҳислатҳои неқ оварда мерасонад, ӯҳдадорӣ худро дар назди Ватан, дӯстон, халқ иҷро кардан - нишонаи тарбияёбии инсон мебошад;
- қадри вақтро дар ҳаёт фаҳмидан шартӣ асосии ривҷёбии инсон ва ҷамъият аст;
- сабр кардан хушбахтист. Ҳислатест, ки дар мубориза бар зидди норасоӣ, беморӣ ёри мерасонад.

Барои ба муваффақиятҳо соҳиб шудан ба ғайр аз ақл сабр ҳам лозим аст.

- Покдилӣ ин ҳислатест инсонро ба дараҷаи фаришта мебарорад. Қасе ки ин ҳислатро доро нест, дар ӯ муҳаббати асли ҳама нест. Майпарастӣ, фахш, зино - ҳамаи инҳо оқибати беиродатист. Ин гуна одамон ба атрофиён, ба халқи худ зарар меоваранд;

- фикри амиқ рондан - аломати ба камолоти ақлӣ расидани инсон аст;

- касе, ки гузаштаи худро гум кунад - ояндаи ӯ нест.

Насли наврасе, ки панди пиронро фаромӯш намояд, имонро ҳам аз ёд мебарорад ва бадӣ бар некӣ ғолиб меояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО:

1. Ба ғояҳои иҷтимоии педагогикаи халқӣ мисолҳо оред.
2. Аҳамияти маълумотҳои ҳаёӣ ва тарбиявии педагогикаи халқӣ дар чист?
3. Хусусиятҳои ба худ хоси педагогикаи халқӣ аз чӣ иборат аст?
4. Масъалаҳои оила ва ҷамъият дар педагогикаи халқӣ чӣ тавр ифода ёфтааст?
5. Ташкили тарбияи оилавино дар педагогикаи халқӣ фаҳмонед.
6. Панду насиҳатҳои маънавӣ – ахлоқӣ дар дини ислом чӣ аҳамият дорад?
7. Аҳамияти тарбиявии оятҳои Қуръонро фаҳмонед.
8. Ғояҳои иҷтимоишавии шахс дар Қуръон аз чӣ иборат аст?

МОДУЛИ II.

Мавзӯи 6. Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан ва соҳаи фаъолияти амалӣ

Нақша:

1. Ташкили шӯъбаҳои тарбияи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон.
2. Фаъолияти ҷамоаи мактаб.
3. Тадбирҳои ёрии иҷтимоӣ-педагогӣ ба аҳоли дар солҳои ҷанг.
4. Аз таърихи ривҷёбии муассисаҳои оммавии таълими то мактабӣ ва иҷтимоишавии бачагон дар Ўзбекистон.

Ибораҳои таъриҳӣ: ташкили мактабҳои меҳнатӣ; ҷамоаи мактаб; маҳфили «Ниҳол»; равишҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ; тарбияи оилавӣ; ташкили синфхонаҳои махсус; ташкили хонаҳои бачагон; маркази тарбияи бадени Ўзбекистон; ҳаракати «Хучум»; ташкили боғчаҳои типӣ санитарӣ.

Дар ин давра дар бисёр кишварҳо, аз ҷумла дар Ўзбекистон ҳам шӯъбаҳои тарбияи иҷтимоӣ ташкил ёфтанд. Муассисаҳо оиди ҳифзи иҷтимоии бачагони ноболиғ бунёд карда шуданд. Дар солҳои 20-уми асри XX барои ёрии моддӣ расонидан ба мактаб бо номи «комсод» (кумитаи ёрӣ) фаъолият нишон медод. Ба ғайр аз ин «фонди камбағалон» барои ёрии моддӣ расондан ба оилаҳои камтаъмин мавҷуд буд. Ин фондҳо оилаҳои камбағалро бо хуроқовории хеле камтаъмин менамуданд.

Аз тарафи Ф.В.Лубенсова ташкил шудани мактаби меҳнатии ба номи Карл Либнехт дар ҳаёти республика воқеаи муҳим гардид. Дар ин муассисаи таълимӣ 600 нафар бачагони یتими наздики шаҳри Тошканд тарбия мегирифтанд. Фаъолияти ин мактаб ба қоидаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ асос ёфта буд. Ҳукумати РАС Туркистон соли 1918 ба ин мактаб аз назди қишлоқи Николское бинои нав дод. Зимистони солҳои 1919-1920 хеле саҳт омад. Бачаҳо дар хонаҳои хунук зиндагӣ мекарданд. На чароғ, на карасин буд.

Ҷамоаи мактаб ба ин душвориҳо нигоҳ накарда фаъолияти педагогиро давом медод. Бачагон дар ҷашнҳои мактаб иштирок мекарданд, бо варзиш ва расмкашӣ машғул мешуданд. Дар мактаб интизоми қатъӣ ҷорӣ буд. Фаъолияти таълимӣ ва меҳнатии мактаб равиши намоёни иҷтимоӣ дошт. Масалан, маҳфили «Ниҳол» ба аҳолии камбағал 6 ҳазор беҳ ниҳол ҳада кард. Ба 30 нафар деҳқонон барои иштирок дар намоиши кишоварзӣ ёрӣ расонданд.

Маҳфили "Тозагӣ" ҳолати шоҳаҳои хӯрокхӯрӣ, истифодаи об, маишӣ ва санитарӣ-гигиениро назорат менамуд. Муаллимони аз ҷанҳои гуногун дастурҳои таълимӣ месохтанд. Дар баҳор, тобистон ва тирамоҳ машғулоти дар саҳро ва боғҳо гузаронида мешуд. Бачагон бо роҳбарии мураббӣ ба рӯндани гандум, пахта, шолӣ, ҷуворӣ, сабзавот ва бо кирмакпарварӣ, орои асалпарварӣ машғул мешуданд. Ин гуна машғулоти гуногун дар хонандагон малакаи агротехникӣ ва зоотехникиро зиёд менамуд.

Боз як усули инкишофи мустақилият ва масъулият низомии худидоракунии буда, он дар ҷамоа малакаи муомиларо ташаккул меод.

Ҷамоати ҷамоаи мактаб

Ҷамоаи мактаб тамоми душвориҳои баргараф намуд ва соли 1921 ин муассиса ба мактаби таҷрибавӣ табдил дода шуд. Дар муддати кӯтоҳ бо ташаббуси педагогҳои иқтидорнок ба ин мактаб мақоми маркази илмӣ-услубии республикавии тақмили ихтисоси омӯзгорон дода шуд.

Ҷамоаи мактаб аввалин бор китобҳои дарсии услубии "Китобхонаи муаллимони деҳот"-ро тайёр кард. Дар соли 1925 китоби "Усулҳои дарсдиҳӣ дар мактабҳои ибтидоӣ"-и В. Лубенцова (ба забони ўзбекӣ), соли 1928 зери таҳрири В. Лубенцова ва Н. Архангелский барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ "Дониш" ном хрестоматия ҷоп шуд.

Таҷрибаи ин мактаб ниҳоят аҷиб буда, баъзе ҷиҳатҳои онро дар вақти ҳозира ҳам истифода бурдан мумкин аст.

Рашиҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ-педагогии солҳои 1920-1930 чунинанд:

- бесаводиҳо баргараф намудан (хусусан дар байни занҳо);
- ба роҳ мондани таълим ва тарбияи меҳнат;
- ба вучуд овардани мактаб-интернатҳо;
- вобаста намудани таълим бо истеҳсолот.

Дар солҳои 30-юми асри XX ҷамоати берунамактабии хонандагон ривҷ ёфт. Дар ин солҳо стансияҳои техникӣ ва кишоварзии бачагон, клубҳо, китобхонаҳо ва театрҳои бачагон ҷамоати нишон меод. Маҳфилҳои мактабӣ ҳамчун воситаи ривҷи эҷодии бачагон ва шавқовар гузаронидани вақти холии онҳо хизмат мекард.

Корҳои тарбиявии берун аз мактаб ба ихтиёри маскани тарбиявӣ мебошад, ки бачагонро ба эҷодкорӣ даъват менамояд.

Таҷрибаҳои педагогӣ ҳаминро нишон медиҳанд, ки дар шароити ҳозира хонаҳои бачагон, қасри бачагон ва ҷавонон, қасри техникони ҷавон, хонаҳои техникони ҷавон, хонаҳои табиатшиносони ҷавон, ки корҳои тарбиявии берун аз мактабро мебаранд, бояд давомдиҳандаи бевоситаи тарбияи мактабӣ бошанд. "Консепсияи корҳои тарбиявии берун аз синф ва мактаб"-и Республикаи Ўзбекистон барои ба нақша гирифтани ва ба амал татбиқи намудани ин корҳо асос мешавад.

Маълум аст, ки кори хонандагонро аз ҷиҳати ғоявӣ сиёсӣ, ахлоқӣ, завоқу саликаи баланд ва ҷисмонӣ аз ҳар ҷиҳат баркамол тарбия додан дар ҷараёни дарс шурӯъ мешавад. Аммо эҳтиётот, талабот ва тамоми шавқу ҳаваси хонандагонро фақат бо ҷараёни дарс маҳдуд наметавон кард. Ин гуна шавқу ҳаваси гуногунпаҳлуро дар сурати яқоя ва пайваста гирифта бурдани корҳои тарбиявии берун аз синфи мактаб қонеъ кунонидан мумкин аст. Аз ин сабаб, дар вақтҳои охир, ба тарзи дилхоҳ ташкил додани корҳои тарбиявии берун аз синф ва мактаб аҳамияти ҷудогона дода мешавад.

Корҳои ташкилдодашудаи берун аз синф ва мактаб ҷамоати тарбиявии дар ҳаёти хонандагон ҷойдоштаро пурра мекунад. Ба он мусоидат мекунад, ки ҷаҳонбинӣ дуруст ташаккул ёбад, аз ҷиҳати хушхулкиву худшиносӣ камол ёбад. Донишҳои назариявӣ барои пайвастании амалиёт, истеҳсолот замина ҳосил мекунад.

Таъсири тарбиявии корҳои берунасинфӣ аз бисёр ҷиҳат ба савияи сомон додани ҷараёни хониш ва корҳои гуногунро ба қадом тарз ба роҳ мондани ҷамоаи хонандагон вобаста аст. Ҷамоати берунасинфӣ бо дастури маҷбурӣ маҳдуд намешавад, балки хонандагони синну соли гуногунро ба таври ихтиёрӣ муттаҳид месозад, корҳоро дар асоси ташаббуси онҳо ба амал мебарорад, шавқи онҳоро ба фан пайдо мекунонад, ба муҳити ҳаёти маданият халқ дохил мекунад. Корҳои берунасинфӣ омили муҳимтарини ташаккул додани ҷамоати маданияти иҷтимоӣ, шуури иҷтимоии шахс, инчунин одатҳои ахлоқӣ мебошад. Ин ҷамоати ҷомеаи илмӣ, кори театрҳои мактаб дар мавзӯҳои гуногун гузаронидани конференсияи хонандагон ва мушоираҳо, маъруза ва сӯҳбатҳо оиди мавзӯҳои сиёсӣ, ахлоқӣ, илмӣ оммабод ва меҳнат, меҳнати иҷтимоӣ ғайра, ахбороти сиёсӣ, шабанишинҳои идона ва тадбирҳои пагоҳӣ, машғулоти маҳфилро дар бар мегирад.

Корҳои берунасинфӣ хонандагонро ба мазмуни худ ҷамоати тафаккур ва воситаи муносибат ба шумор меравад. Зеро ахбороти дар

корҳои беруназсинфӣ гирифташуда идрок карда ва аз нав кор карда мешавад.

Хонандагон дар корҳои берун аз мактаб иштирок карда, бо одамони гуногун дар муносибати муайян мешаванд, ба вазъиятҳои ҳархела дучор меоянд. Фаъолияти беруназмактабии хонандагон то чӣ андоза ҳархела бошад, муносибати онҳо ҳамон қадар бой, доираи муносибат васеъ ва пешравии маънавӣ пурсамар мегардад. Дар корҳои тарбиявӣ берун аз мактаб, хонандагон бо ҷамоаи коркарданро меомӯзанд, сурури меҳнати иҷтимоиро эҳсос мекунанд, ба меҳнати истехсолӣ ҳамроҳ мешаванд, ба фикри аҳли ҷомеа итоат кардан одат мекунанд, барои шарафи ҷомеа мубориза мебаранд.

Фаъолияти берун аз мактаб бо назардошти ривоҷи маънавӣ ва ҷисмонии дар он иштироккунандагон ва хусусияти синну соли онҳо муайян карда мешавад. Ҳарчанд вазифаҳои тамоми мактабҳои мамлакат як бошад ҳам, мактабҳо ҷиҳатҳои ба худ хос доранд ва ин хусусиятҳо дар шароитҳои маданӣ ва миллии равшан ба назар мерасанд.

Айнан дар ҳамин солҳо фаъолияти педагогии шоири маъруфи Ёзбек Ғафур Ғулом (1903-1966) сар шуд. Ё дар кушодани мактаб-интернатҳо фаъл иштирок намуд ва ҳудаш ҳам дарс дод. Фаъолияти ӯ аз як қатор вазифаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, мубориза бар зидди бесаводӣ, кушодани курсҳои шабона барои калонсолон, истифодаи усулҳои пешқадами таълим, роҳбарӣ ба қори мустақилонаи хонандагон, шавқу ҳаваси онҳоро ба касбу ҳунар ва меҳнат зиёд кардан иборат буд. Ғ. Ғулом ба тарбияи оилавӣ диққати калон меод ва қайд мекард, ки ривожёбии иҷтимоии бачагон аз бисёр ҷиҳат ба падару модарон вобаста аст.

Мунавварқорӣ Абдурашидхон (1878-1937) аввалин шахсе буд, ки дар Тошканд мактаби «Усули ҷадид» - мактаби усули навро кушод ва соли 1907 барои хонандагони ин мактаб китоби хониш - «Адаби аввал» ва «Адаби сонӣ»-ро навиштааст. Мунавварқорӣ тарафдори демократикунони таълим шуда ба хонандагон фанҳои дунявӣ ва динӣ омӯзонданро меҳост. Барои ҳар як фан дастури хониш тартиб дода, ба ривожёбии тарбияи ақлӣ, ҷисмонӣ ва ахлоқии хонандагон эътибори калону усулҳои нави ташаккули таълими онро офариданро дар назар дошт.

Дар эҷодиёти Абдулло Авлонӣ¹ (1878-1934) масъалаҳои таълиму тарбия, маориф ва мактаб ҷойи алоҳидаро ишғол менамояд.

Авлонӣ соли 1904 баъд аз кӯшишҳои бисёр ниҳоят дар Миробод мактаби наво кушод. Яке аз хонандагони аввалини Авлонӣ, педагоги машҳури Ёзбек марҳум Юсуф Тоҳирӣ, ки дар университети давлатии Тошканд солҳои зиёд дарс додааст. Авлонӣ бо ҳамроҳии якчанд зиёиёни тараққипарвар ширкати «Нашриёт»-ро ташкил намуд. Соли 1907 Авлонӣ аз генерал-губернатори Туркистон рухсат гирифта, дар Ҳадра дӯкони китобфурӯшӣ кушод. Дар ин дӯкон, ки «Китобхонаи мактаб» ном дошт, китобҳои нави дар Тбилисӣ, Боку, Москва, Оренбург, Қазон, Уфа нашр мегардид, ба фурӯш мерафтанд.

Вай соли 1909 дар маҳаллаи Дегрез мактаби дигари наво кушод. Авлонӣ дар ҷараёни дарсдиҳӣ дар мактабҳои зарурати тартиб додани китобҳои дарсии аз ҳар тараф мукамалро ҳис намуд.

Ё соли 1909 «Ҷамъияти хайрия» кушод, ки барои мактаббачагони маҳаллӣ пул ҷамъ намуда, тақсим мекард.

Авлонӣ дар бораи хусусиятҳои хуби инсонӣ: садоқат, инсонпарварӣ, муносибат ба илму мактаб, хусусиятҳои бачагонро амиқу равшан кушода додааст.

Ахлоку одоби мактабӣ берун аз мактабӣ, муносибатҳои нисбати шахсонӣ дигарро ҳам таърифу тавсиф додааст. Ё дар бораи ахлоқ чунин гуфтааст:

«Ахлоқ ин илмест, ки шахсонро ба неқӣ даъват намуда, аз бадӣ бармегардонад. Ахлоқ китобест, ки неқӣ одоби некро, бадии одоби бадро бо далелу мисолҳо баён мекунад. Ҳар як шахси аз илми ахлоқ воқифшуда, мақсаду мароми худро дар ин дунё меод. Ахлоқ - ин маҷмӯи одобҳо мебошад. Одобӣ неқ бошад, худ аз худ дар инсон пайдо намешавад. Барои ривож додани он як шароити муайян, тарбия лозим аст, шахс ҳангоми ба дунё омадан яқин ба бад намешавад, вайро шароит, муҳит бадқирдор тарбия мекунад».

Ахлоку одоб алоқаи зич доранд. Ҳамеша бо ҳамроҳии хирадмандӣ одоби хуш, муомилаи неқ гуфтори неқ ҳамроҳанд. Авлонӣ таъкид мекунад, ки одоб ин сирати нафс буда, онро бо ақл меомӯзанд. Одобӣ неқ ин тарбия ёфтани нафс буда, ба корҳои неқ одат намудани он мебошад.

¹Зуннунов А. Педагогика тарихи. Т.2004. (Тарҷумани Кибриё Ҳасанова).

Абдуқодир Шакурӣ (875-1943) шахси аввалине, ки дар шаҳри Самарқанд усули мактаби навро ҷорӣ кардааст. Шакурӣ асбобҳои аёнии мактабро дигаргун мекунад. Ӯ ба устоҳо парта ва доскаҳо мефармояд. Ҳамин тавр, Шакурӣ аввалин маротиба дар деҳаи худ Рачабамин (соли 1901) мактаб ташкил мекунад ва дар ин мактаб бо усули нав ба хонандагон илм меомӯзонданд. Ӯ қисман аз китобҳои ба забони тоторӣ навишташуда – китобҳои «Муаллими аввал» ва «Муаллими сонӣ» истифода мебарад.

Шакурӣ китоби алифбои аввалинро тартиб додааст. Нависанда Раҳим Ҳошим, шогирди Шакурӣ таъкид менамояд, ки дар ин китоби Алифбо аввалин маротиба хондани калима ҳиҷо ба ҳиҷо нишон дода шуда, барои таълими мустақил омӯхтан дар охири китоб камтар намунаҳо аз матни хониш дода шуда буд. Алифбо аз 48 саҳифа иборат буда, тахминан барои 90 дарс тақсим карда шуда буд. Аз тарафи Шакурӣ соли 1907 дуҷумин китоб эҷод шуд, ки номи он «Ҷомеъ – ул – ҳикоят» буд.

Тадбирҳои ёрии иҷтимоӣ - педагогӣ ба аҳоли дар солҳои ҷанг (1941-1945)

Муаммосе, ки дар оқибати ҷанги солҳои 1941-1945 ба вучуд омад, аҳволи бачагонро душвор кард. Муносибати давлат ва ҷамъият ба қурбонҳои «беғуноҳ»-и ҷанг - бачагон дигар шуд. Давлат кӯшиш кард, ки ин муаммоҳоро бо кушодани мактаб-интернатҳо барои бачагони кӯчонда овардашуда ва зиёд кардани хонаҳои бачагон ҳал намояд. Ин ҳаракат, хусусан, дар кӯчонда овардани муассисаҳои бачагон аз ҷойҳои фронт ба Ўзбекистон бештар намоён буд.

Қабул кардан ва ҷойгир кунондани бачагон ва калонсолон, ки кӯчонда оварда буданд, ғайриқонунии солҳои ҷанги республика гардида буд. Дар Тошканд тарбиятгарони хонаҳои бачагони Зуев ва Қрим ҷойгир карда шуданд. Мактаби намоёни ноҳияи Поп ба хонаи бачагон табдил дода шуд. Вале ҷиҳозҳои даркорӣ: кат, кӯрпаю болишт, либосворӣ намерасид. Ба хонаҳои бачагон аҳоли дастӣ ёрӣ дароз карданд. Дар Тошканд хонаҳои бачагони рақамҳои 1, 2, 3, 14, 15, 18 барои бачагони Белоруссия ғайриқонуният нишон меод.

Дар архивҳо китоби қайдномаи хонаи кӯдакони Тошканд дар солҳои 1941-1942 мавҷуд аст. Дар он бо аризаи шаҳрвандон дар бораи «ба фарзандӣ гирифтани» дучор мешавем. Ҳамон солҳо дар шаҳри Тошканд Маркази қабул ва ба хонаи бачагон ҷойгиркунии бачагон ташкил шуда буд.

Соли 1942 ин гуна марказҳо дар шаҳрҳои Фарғона, Урганч, Намангон, Андиҷон, Тўрткўл ҳам сохта шуданд.

Ба Ўзбекистон, аз ҷумла ба Самарқанд хонаи бачагони рақами 21-и Полша ва муассисаҳои испаниро кӯчонда оварда буданд.

Муаллифи асари «Рӯзномаи фронт», публисист ва нависандаи машҳури румии Хайра Зинке ҳам дар солҳои ҷанг дар синни 18-солагӣ ба Ўзбекистон эвакуатсия шуда буд. Ӯ дар Самарқанд дар хонадони колхозчӣ Абдурасул Ҷўраев зиндагӣ кардааст.

Аз соли 1944 сар карда, дар Тошканд Маркази кӯчонда овардани бачагон ташкил карда шуда буд. Дар қори марказ духтурҳо ҳам иштирок мекарданд. Дар он солҳо ба тарбия гирифтани бачагони муҳожир васеъ ҷорӣ шуда буд. Масалан, яке аз аввалинҳо шуда Фаина ном духтарчаи ленинградиро Усмон Юсупов ва ҳамсари ӯ Юлия Степаненко ба тарбияи худ гирифтанд. Оҳангари тошкандӣ Шоаҳмад Шоаҳмудов ва ҳамсари вай Баҳриая 14 нафар бачагони миллатҳои гуногунро ба тарбияи худ гирифтанд.

Солҳои 1944-1945 барои бачагони нобино ва қар синфхонаҳои махсус ташкил карда шуд. Дар моҳи августи соли 1941 дар рӯзномаи «Правда» мақолаи Л.Толстой дар бораи таассуротҳо аз сафари Ўзбекистон («Самоотверженность») ҷоп шуд.

Шумораи хонаи бачагон меафзуд. Соли 1945 шумораи онҳо ба 267 адад расид. Дар онҳо 30792 нафар бачагон тарбия мегирифтанд.

Дар давраи ҷанг ҳаракати идораҳои давлатӣ ва ҷамъият ба ташкили таълими бачагон дар мактаб нигаронида шуда буд. Ходимони таълими халқ на фақат ҷараёни таълимро ташкил менамуданд, балки ба оилаҳои ҷанговарон ва бачагони кӯчонида овардашуда ёрӣ меоданд.

Мактаби рақами 50-и Тошканд соли 1943 маскани истироҳатиро барои 50 нафар бачагон ташкил намуд. Дар ин маскан хонандагони синфҳои ибтидоӣ то соати 19.00 мемонданд.

То давраи ҷанг дар муассисаҳои берунамактабӣ бештар маҳфилҳои ба тарбияи бадеӣ вобаста амал карда бошад, дар солҳои ҷанг кружокҳои авиамоделчиён, табиатшиносон, техникҳо, физикҳо, химикҳои ҷавон ташкил шуд.

Маркази тарбияи бадеии Ўзбекистон соли 1942 намоиши расмҳои қашидаи бачагонро ташкил намуд. Дар расмҳои лавҳаҳои давраи ҷанг акс меёфт. 40 сурати беҳтарини он дар Москва ва дар Нью-Йорк (с.1943) ҳам намоиш дода шуданд.

Пас аз чанг бисёр оилаҳо ва бачагони кӯчонда овардашуда ба ҷойҳои худ баргаштанд. Вале чандин оилаҳо ва бачагон бо хоҳиши худ дар Ўзбекистон монданд.

Соли 1956 Ҳукумати Ўзбекистон бо ёрии аҳли ҷамоат дар Янгийул, Фарғона, Қўқанд ва Хива шаш мактаб-интернат кушод. Соли 1962 шумораи мактаб-интернатҳо ба 119 ва хонандагон ба 38.000 нафар расид.

Мактаб-интернатҳо, муассисаҳои типии нави таълиму тарбия буда, дар онҳо барои хондан ва инкишофи бачагон шароитҳои хуб ба вучуд оварда шуда буд. Мақсади асосии ин муассисаҳо, ба амал баровардани тарбияи ахлоқӣ, ақлӣ, эстетикӣ ва ҷисмонии хонандагон иборат буд. Сонитар дар республика мактаб-интернатҳои нави махсус: мактаби мусиқаи ба номи Глиэр, мактаби санъат ва спорт ташкил шуд. Ба ғайр аз ин, барои бачагони аз ҷиҳати ақлӣ ва ҷисмонӣ маҳдуд мактаб-интернатҳо ҳам кушода шуд. Дар солҳои 60-уми асри XX ташкил шудани муассисаҳои нави тарбия, ясли ва боғча, мактабҳои рӯзи қорашон давомдор ташкил шуд. Аммо аз сабаби сиёсати он давр таҷрибаҳои ин муассисаҳо дар матбуот акс нагарадиданд.

Дар охириҳои солҳои 70-уми асри XX дар ахлоқи ҷавонон, хусусан наврасон дигаргунӣҳо мушоҳида гардид. Бинобар ин дар солҳои 80-ум муаммоҳои мубориза ва пешгирӣ бар зидди алкоголизм, наркомания ва таксокомания кӯндаланг шуда истод.

Яке аз шаклҳои ҳосил намудани малакаҳои иҷтимоӣ ва касбии хонандагон ташкил шудани корхонаҳои таълимӣ - истеҳсоли (УПК) буда, дар онҳо бачагон касбҳои гуногунро меомӯхтанд. Ба тариқи мисол фаъолияти корхонаи 210-уми Тошкандро овардан мумкин аст. Дар ин солҳо муассисаҳои тарбияи иҷтимоии берунамактабӣ ҳам инкишоф ёфт.

Аз таърихи ривҷоёбии муассисаҳои оммавии таълими томактабӣ ва иҷтимоишавии бачагон дар Ўзбекистон

Ба вучуд омадани муассисаҳои тарбиявии оммавии томактабӣ дар Ўзбекистон ба нимаи аввали асри XX рост меояд. Дар ин давр дар Туркистон боғчаҳои бачагонаи тайёркунӣ барои дохил шудан ба гимназия мавҷуд буд.

Соли 1919 бо мақсади нигоҳдории саломатӣ ва бо хӯрок таъмин намудани бачагон "Шӯрои ҳифзи боғчаҳо" ташкил шуд. Барои ҳалли муаммоҳои тарбияи кӯдакон ошхонаҳои оммавӣ, боғча

Пас аз ҷанг бисёр оилаҳо ва бачагони кӯчонда овардашуда ба ҷойҳои худ баргаштанд. Вале ҷандин оилаҳо ва бачагон бо хоҳиши худ дар Ўзбекистон монданд.

Соли 1956 Ҳукумати Ўзбекистон бо ёрии аҳли ҷамоат дар Янгийул, Фарғона, Қўқанд ва Хива шаш мактаб-интернат кушод. Соли 1962 шумораи мактаб-интернатҳо ба 119 ва хонандагон ба 38.000 нафар расид.

Мактаб-интернатҳо, муассисаҳои типи нави таълиму тарбия буда, дар онҳо барои хондан ва инкишофи бачагон шароитҳои хуб ба вуҷуд оварда шуда буд. Мақсади асосии ин муассисаҳо, ба амал баровардани тарбияи ахлоқӣ, ақлӣ, эстетикӣ ва ҷисмонии хонандагон иборат буд. Сонитар дар республика мактаб-интернатҳои нави махсус: мактаби мусиқаи ба номи Глиэр, мактаби санъат ва спорт ташкил шуд. Ба ғайр аз ин, барои бачагони аз ҷиҳати ақлӣ ва ҷисмонӣ маҳдуд мактаб-интернатҳо ҳам кушода шуд. Дар солҳои 60-уми асри XX ташкил шудани муассисаҳои нави тарбия, ясли ва боғча, мактабҳои рӯзи корашон давомдор ташкил шуд. Аммо аз сабаби сиёсати он давр таҷрибаҳои ин муассисаҳо дар матбуот акс нагардиданд.

Дар охири солҳои 70-уми асри XX дар ахлоқи ҷавонон, хусусан наврасон дигаргуниҳо мушоҳида гардид. Бинобар ин дар солҳои 80-ум муаммоҳои мубориза ва пешгирӣ бар зидди алкоголизм, наркомания ва таксокомания кӯндаланг шуда истод.

Яке аз шаклҳои ҳосил намудани малакаҳои иҷтимоӣ ва касбии хонандагон ташкил шудани корхонаҳои таълимӣ - истеҳсолӣ (УПК) буда, дар онҳо бачагон касбҳои гуногунро меомӯхтанд. Ба тариқи мисол фаъолияти корхонаи 210-уми Тошкандро овардан мумкин аст. Дар ин солҳо муассисаҳои тарбияи иҷтимоии беруназматбаӣ ҳам инкишоф ёфт.

Аз таърихи ривҷиҳои муассисаҳои оммавии таълими томактабӣ ва иҷтимоишавии бачагон дар Ўзбекистон

Ба вуҷуд омадани муассисаҳои тарбиявии оммавии томактабӣ дар Ўзбекистон ба нимаи аввали асри XX рост меояд. Дар ин давр дар Туркистон боғчаҳои бачагонаи тайёркунӣ барои дохил шудан ба гимназия мавҷуд буд.

Соли 1919 бо мақсади нигоҳдории саломатӣ ва бо ҳӯрок таъмин намудани бачагон “Шӯрои хифзи боғчаҳо” ташкил шуд. Барои ҳалли муаммоҳои тарбияи кӯдакон ошхонаҳои оммавӣ, боғча

ва яслиҳои бачагон кушода шуд. Мақсади асосии ин гуна корҳо ба ҳаёти иҷтимоӣ бештар ҷалб намудани занон буд.

Бо мақсади ривҷи корҳои таълим соли 1918 дар қисми шаҳри Қўҳнаи Тошканд барои бачагони ўзбек боғчаи 4-уми бачагона ташкил шуд. Соли 1919 дар Самарқанд боғчаи 20-уми бачагон ва дар хонаи 3-уми бачагон гурӯҳҳои томактабӣ кушода шуд. Дар соли 1926 дар 40-муассисаи томактабӣ 2 ҳазор нафар кӯдакон тарбия мегирифт.

Соли 1927 бо мақсади ҷимояи озодии занон ҳаракати “Ҳучум” сар шуд. Ин ҳолат ба боғчаҳо додани бачагонро афзуд. Барои ёрӣ расонидан ба занони коргар аз тарафи иттифокҳои касаба ва корхонаҳои калон майдончаҳои тобистонаи бачагон ташкил карда шуд. Дар солҳои 30-уми асри XX тафтиши тозагии ҷойи зист ва майдончаҳои бачагон гузаронида шуд.

Соли 1930 дар тамоми шаҳр ва вилоятҳои Ўзбекистон маслиҳатхонаҳои педагогӣ ташкил гардид. Мақсади асосии он аз ташкил кардани маърузаҳо, радиосӯҳбатҳо иборат буд.

Солҳои 1933-1934 дар Ўзбекистон 3840 майдончаҳои колхозӣ мавҷуд буда, дар онҳо 127 ҳазор нафар бачаҳо тарбия мегирифтанд. Соли 1933 барои боғчаҳои кӯдакон аввалин маротиба лоиҳаи барномавӣ сохта шуд. Ин гуна дастурҳо, ки ба забони русӣ буд, сонитар ба забони маҳаллӣ аз нав таҳия гардид.

Барои муассисаҳои томактабӣ кадрҳои ихтисоснок намерасиданд. Бинобар ин, курсҳои семоҳаи тайёр кардани кадрҳо аз байни аҳолии деҳот ташкил карда шуд. Аз солҳои 30-уми асри гузашта вазифаи тайёр намудани мутахассисони таълим ба зиммаи омӯзишгоҳҳои педагогӣ гузошта шуд.

Дар солҳои 1938-1934 дар республика 927 боғчаи бачагон буда ва дар онҳо 36.710 нафар фарзандони аҳоли тарбия мегирифтанд.

Дар ин солҳо бо мақсади бехтар намудани сифати таълим чунин тадбирҳо андешида шуд:

- ташкил намудани корҳои услубӣ дар ҷойҳо;
- тайёр кардани ҷиҳозҳо, дастурҳои таълимӣ;
- ҷалб намудани эътибори аҳли ҷамъиятчиғӣ ба масъалаҳои таълим.

Солҳои ҷанг дар Ўзбекистон 20 ҳазор нафар бачагон кӯчонда оварда шуда буданд. Дар натиҷа шумораи боғчаҳо афзуда, рӯзи кории онҳо дароз карда шуд. Ҳамон солҳо интернатҳои томактабӣ

ҳам ташкил гардид. Дар онҳо кӯдаконе, ки оилаашонро гум карда буданд, тарбия мегирифтанд.

Ба туфайли муаммоҳои хӯрокворӣ баъди ҷанг барои бачагони камқувват боғчаҳои типӣ санитарӣ ташкил карда шуд. Ба ривочи таълим дар деҳот аҳамияти калон дода шуд.

Соли 1959 ду намуди таълими томақтабӣ ба муассисаи ягона табдил дода шуд. Ин ба хубтар шудани ҷараёни тарбияи кӯдакон оварда расонд.

Тайёр кардани мутахассисони маълумоти миёнаи махсус ба ўҳдаи омӯзишгоҳҳои педагогии Тошканд ва Марғилон гузошта шуд, дар онҳо дар соли хониши 1957-58 517 нафар мутахассисон тайёр карда шуданд. Дар Тошканд, Самарқанд, Бухоро, Намангон, Фарғона, Чирчиқ хонаҳои услубӣ кушода шуд.

Соли 1961 дар институти илмӣ-тадқиқотии фанҳои педагогикаи ба номи Қорӣ Ниёзӣ маркази ёрирасонӣ ба хонаҳои услубӣ ташкил карда шуд.

Дар натиҷаи зилзилаи 26-уми апрели соли 1966 дар Тошканд 2250 муассисаи таълимӣ вайрон шуд.

Дар муддати кӯтоҳ бо ёрии бинокорони республикаҳои дигар ин муассисаҳо аз нав сохта шуданд.

Дар солҳои 60-80-и асри XX таълими оммавӣ бо равишҳои зерин ба амал бароварда шуд:

- бо мақсади омӯхтани таҷрибаҳои муассисаҳои таълимии байниҳочагӣ дар миқёси республика анҷуманҳо ташкил кардан;
- ташкили мусобиқаҳои байни колхозҳо барои гирифтани мукофоти "Муассисаи аз ҳама беҳтарин";
- барои бачагоне, ки ба бемории сирояткунанда дучор шудаанд, муассисаҳои махсус ташкил намудан;
- ташкили муассисаҳои таълимии ниғадории тандурустии бачагон;
- тайёр намудани тарбиячиён ва мутахассисони педагогикаи тиббӣ барои муассисаҳои томақтабӣ;
- ба тайёркунии мутахассисон вобастагардонии омӯзишгоҳҳои педагогӣ ва мусиқии республика;
- тартиб додани дастури ягонаи тарбияи бачагони синни томақтабӣ;
- ба тарбияи эстетикӣ бачагон аҳамияти калон додан - истифода аз асарҳои санъати дигар миллатҳо, ташкили намоиши расмҳои кашидаи бачагон.

Баробари мустақили дар Ўзбекистон муаммоҳои иҷтимоии ҷамъият боз ҳам афзуд ва тезу тунд шуд. Сабабҳои ин дар ҷорӣ гардидани равишҳои устувор ва рӯ ба рӯшавӣ ба душвориҳои ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ мебошад. Вале ба туфайли ба амал бароварда шудани қоидаҳои демократия ва ошкорбаёнӣ, истифода бурдани таҷрибаҳои бойи аҷдодон аз тарафи давлат ба мӯҳтоҷон ёрии иҷтимоӣ-педагогии реалӣ расонда мешавад, барои ривочи фанни педагогикаи иҷтимоӣ тадбирҳои зарурӣ андешида мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО:

1. Давраҳои инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро дар Ўзбекистон нишон диҳед.
2. Афкори иҷтимоӣ-педагогии маорифпарварон аз ҷиҳати иборат аст?
3. Равишҳои асосии фаъолияти иҷтимоӣ-педагогиро дар солҳои 1917-1940 нишон диҳед.
4. Асоси фаъолияти иҷтимоӣ-педагогиро дар Ўзбекистон дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ҷиҳати ташкил мекунад?
5. Ташкили фаъолияти муассисаҳои таълими оммавӣ томақтабӣ ба кадом қоидаҳо асос карда шудааст?

ҳам ташкил гардид. Дар онҳо кӯдаконе, ки оилаашонро гум карда буданд, тарбия мегирифтанд.

Ба туфайли муаммоҳои хӯрокворӣ баъди ҷанг барои бачагони камқувват боғчаҳои типӣ санитарӣ ташкил карда шуд. Ба ривочи таълим дар деҳот аҳамияти калон дода шуд.

Соли 1959 ду намуди таълими томақтабӣ ба муассисаи ягона табдил дода шуд. Ин ба хубтар шудани ҷараёни тарбияи кӯдакон оварда расонд.

Тайёр кардани мутахассисони маълумоти миёнаи махсус ба ўҳдаи омӯзишгоҳҳои педагогии Тошканд ва Марғилон гузошта шуд, дар онҳо дар соли хониши 1957-58 517 нафар мутахассисон тайёр карда шуданд. Дар Тошканд, Самарканд, Бухоро, Намангон, Фарғона, Чирчиқ хонаҳои услубӣ кушода шуд.

Соли 1961 дар институти илмӣ-тадқиқотии фанҳои педагогикаи ба номи Қорӣ Ниёзӣ маркази ёрирасонӣ ба хонаҳои услубӣ ташкил карда шуд.

Дар натиҷаи зилзилаи 26-уми апрели соли 1966 дар Тошканд 2250 муассисаи таълимӣ вайрон шуд.

Дар муддати кӯтоҳ бо ёрии бинокорони республикаҳои дигар ин муассисаҳо аз нав сохта шуданд.

Дар солҳои 60-80-и асри XX таълими оммавӣ бо равишҳои зерин ба амал бароварда шуд:

- бо мақсади омӯхтани таҷрибаҳои муассисаҳои таълимии байниҳочагӣ дар миқёси республика анҷуманҳо ташкил кардан;
- ташкили мусобиқаҳои байни колхозҳо барои гирифтани мукофоти "Муассисаи аз ҳама беҳтарин";
- барои бачагоне, ки ба бемории сирояткунанда дучор шудаанд, муассисаҳои махсус ташкил намудан;
- ташкили муассисаҳои таълимии ниғаждорӣ тандурустӣи бачагон;
- тайёр намудани тарбиячиён ва мутахассисони педагогикаи тиббӣ барои муассисаҳои томақтабӣ;
- ба тайёркунии мутахассисон вобастагардонӣ омӯзишгоҳҳои педагогӣ ва мусиқии республика;
- тартиб додани дастури ягонаи тарбияи бачагони синни томақтабӣ;
- ба тарбияи эстетикӣ бачагон аҳамияти калон додан - истифода аз асарҳои санъати дигар миллатҳо, ташкили намоиши расмҳои қашидаи бачагон.

Баробари мустақилии дар Ўзбекистон муаммоҳои иҷтимоии ҷамъият боз ҳам афзуд ва тезу тунд шуд. Сабабҳои ин дар ҷорӣ гардидани равишҳои устувор ва рӯ ба рӯшавӣ ба душвории ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ мебошад. Вале ба туфайли ба амал бароварда шудани қоидаҳои демократия ва ошкорбаёнӣ, истифода бурдани таҷрибаҳои бойи аҷдодон аз тарафи давлат ба мӯҳтоҷон ёрии иҷтимоӣ-педагогии реалӣ расонда мешавад, барои ривочи фанни педагогикаи иҷтимоӣ тадбирҳои зарурӣ андешида мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО:

1. Давраҳои инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро дар Ўзбекистон нишон диҳед.
2. Афкори иҷтимоӣ-педагогии маорифпарварон аз ҷиҳати иборат аст?
3. Равишҳои асосии фаъолияти иҷтимоӣ-педагогиро дар солҳои 1917-1940 нишон диҳед.
4. Асоси фаъолияти иҷтимоӣ-педагогиро дар Ўзбекистон дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ҷиҳати ташкил мекунад?
5. Ташкили фаъолияти муассисаҳои таълими оммавӣ томақтабӣ ба кадом қоидаҳо асос карда шудааст?

Мавзӯи 7. Мафхумҳои лағжидан ва девиатсия – ҳамчун муаммои иҷтимоӣ – педагогӣ

Накша:

1. Мафхумҳои “меъёр” ва “аз меъёр лағжидан” дар педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Хелҳои лағжиш.
3. Мафхуми “нуқсон” ва намудҳои он.
4. Хусусияти ба худ хоси меъёри иҷтимоии бачагон.

Ибораҳои таъриҳӣ: одамони ба эътибор мӯҳтоҷ; лағжишҳои гуногун; мафхумҳои “меъёр” ва “аз меъёр баромадан”; тавсифи хулқ атвор ва ривҷебӣ бачагон; лағжиши ҷисмонӣ; бисифатии оби нӯшокӣ; иқтидорнокии бачагон; мафхуми лағжишҳои педагогӣ; мафхуми “меъёри иҷтимоӣ”.

Мафхумҳои “меъёр” ва “аз меъёр лағжидан” дар педагогикаи иҷтимоӣ. Дар ҳар як ҷамъият, қатъӣ назар аз он, ки дар кадом дараҷаи тараққиёт аст, одамони ба эътибор мӯҳтоҷ ҳастанд. Инҳо аз ҷиҳати ҷисмонӣ, руҳӣ ва иҷтимоӣ аз ривҷебӣ берун мондаанд. Ба ин гурӯҳи одамон ҷамъият ва давлат муносибати алоҳида зоҳир мекунад.

Дар вақти ҳозира дар давлатҳои ИМА ва Аврупо концепсияи интегратсионии (барқарорсозӣ, пурракуни)-и одамони дорои лағжишҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Мувофиқи ин концепсия чунин одамон аъзоёни баробархукуки ҷамъият дониста, аммо имкониятҳои маҳдуд дошта ҳисоб карда мешаванд. Аз ҷиҳати афзун гардидани шумораи одамони имконияташон маҳдуд дар тамоми дунё, аз ҷумла дар Ёзубекистон, ин муаммо ранги ҷиддӣ гирифтааст. Бинобар ин ба муаммои мазкур, махсусан ба муносибат бо бачагони дорои имконияташон маҳдуд диққати калон додан лозим аст.

Дар тиб, психология, сотсиология нишондиҳанда ва дараҷаҳои хосаи “меъёр” мавҷуд аст. Ҷиҳатҳои ба меъёр рост наояндаро “лағжиш”, “аз меъёр баромадан” меноманд.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ мафхумҳои “меъёр” ва “аз меъёр баромадан” (лағжиш) басо аҳамиятнок аст. Онҳо барои тавсифи хулқ атвор ва ривҷебӣ бачагон истифода бурда мешаванд. Лағжиш ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ шуданаш мумкин аст. Масалан, дар ривҷебӣ бача қафомонии ақлӣ ҳам, ниҳоят қобилиятнокӣ ҳам, аз меъёр баромадан (лағжидан) ҳисоб меёбад. Хусусиятҳои дар

хулқ атвор мавҷудаи майнӯши, ҷинойткорӣ, нашъамандӣ ба ривҷи шахс ва пешрафти ҷамъият таъсири манфӣ мерасонанд.

Хелҳои лағжиш

Хелҳои лағжиши аз меъёр баромаданро шартан ба чор гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: ҷисмонӣ, руҳӣ, педагогӣ, иҷтимоӣ.

Лағжиши ҷисмонӣ бо саломатии инсон вобаста аст. Ҷисмонан аз меъёр баромадан дар асоси омилҳои ирсӣ, ё ягон ҳолатҳои берунаи вазъияти экологӣ, бисифатии оби нӯшокӣ, пастии дараҷаи зиндагӣ ва ғайраҳо руӣ медиҳад. Ташкилоти умумиҷаҳонии ниғадории тандурустӣ соли 1980 се хели шахсони имконияташ маҳдудӣ варианти британиро қабул карда буд:

1) беморӣ, ҳастагӣ - гум шудан ё аномалияи функсияҳои руҳӣ ёки физиологӣ;

2) имконияти маҳдуд - гум кардан ё ки маҳдуд будани ягон қобилияти инсон;

3) ногирӣ, аз омилҳои ҷинсӣ ё ки иҷтимоӣ баромада омада, ба иҷрои ягон фаъолияти инсон садди роҳ мешавад.

Дар давлатҳои Ғарб мафхуми “шахси имконияташ маҳдуд” мавҷуд аст. Ба ин гурӯҳ бачагоне дохил мешаванд, ки саргузаштҳои нохуши ҷисмонӣ ё руҳӣ доранд. Инчунин мафхуми “нуқсон” ҳам мавҷуд буда, ба навъҳои руҳӣ, ҷисмонӣ, мураккаб ва вазнин ҷудо мешаванд.

Мафхуми “нуқсон” ва намудҳои он

Ба нуқсонҳои ҷисмонӣ он камбудихое, ки ба фаъолияти органи инсон доимӣ ё муваққатӣ ҳалал мерасонанд, дохил мешаванд.

Ба нуқсонҳои руҳӣ камбудихои доимӣ ва ё муваққатӣ, ки ба ривҷи руҳӣ ҳалал мерасонанд, дохил мешавад.

Нуқсонҳои мураккаб камбудихои ҷисмонӣ ва руҳиро дар худ таҷассум менамояд.

Нуқсонҳои вазнин он камбудихое мебошад, ки ба таълимгири имконият намедиҳанд.

Ба лағжишҳои ривҷи ҷисмонии бачагон вайроншавии қобилиятҳои дидан, шунидан медиҳад. Лағжишҳои руҳӣ бошанд, бо нуқсонҳои ривҷебӣ ақлӣ вобастаанд. Ба нуқсонҳои руҳӣ вайроншавии нутқи бачагон ҳам дохил мешаванд. Боз як лағжиш руҳӣ - вайроншавии фаъолияти соҳаи эмотсионалӣ-иродавӣ аст. Намуди вазнинтарини ин лағжиш аутизм (аут - берун) мебошад, ин гуна кас ба мулоқот эҳтиёҷ ҳис намекунад ва худкушӣ мекунад.

Мавзӯи 7. Мафҳумҳои лағжидан ва девиатсия – ҳамчун муаммои иҷтимоӣ – педагогӣ

Нақша:

1. Мафҳумҳои “меъёр” ва “аз меъёр лағжидан” дар педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Хелҳои лағжиш.
3. Мафҳуми “нуқсон” ва намудҳои он.
4. Хусусияти ба худ хоси меъёри иҷтимоии бачагон.

Ибораҳои таъриҳӣ: одамони ба эътибор мӯҳтоҷ; лағжишҳои гуногун; мафҳумҳои “меъёр” ва “аз меъёр баромадан”; тавсифи хулку атвор ва ривҷебии бачагон; лағжиши ҷисмонӣ; бесифатии оби нӯшокӣ; иқтидорнокии бачагон; мафҳуми лағжишҳои педагогӣ; мафҳуми “меъёри иҷтимоӣ”.

Мафҳумҳои “меъёр” ва “аз меъёр лағжидан” дар педагогикаи иҷтимоӣ. Дар ҳар як ҷамъият, қатъӣ назар аз он, ки дар кадом дараҷаи тараққиёт аст, одамони ба эътибор мӯҳтоҷ ҳастанд. Инҳо аз ҷиҳати ҷисмонӣ, руҳӣ ва иҷтимоӣ аз ривҷебӣ берун мондаанд. Ба ин гурӯҳи одамон ҷамъият ва давлат муносибати алоҳида зоҳир мекунад.

Дар вақти ҳозира дар давлатҳои ИМА ва Аврупо концепсияи интегратсионии (барқарорсозӣ, пурракуни)-и одамони дорои лағжишҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Мувофиқи ин концепсия ҷунин одамон аъзоёни баробарҳукуки ҷамъият дониста, аммо имкониятҳои маҳдуд дошта ҳисоб карда мешаванд. Аз боиси афзун гардидани шумораи одамони имконияташон маҳдуд дар тамоми дунё, аз ҷумла дар Ёзбекистон, ин муаммо ранги ҷиддӣ гирифтааст. Бинобар ин ба муаммои мазкур, махсусан ба муносибат бо бачагони дорои имконияташон маҳдуд диққати калон додан лозим аст.

Дар тиб, психология, сотсиология нишондиҳанда ва дараҷаҳои ҳоссаи “меъёр” мавҷуд аст. Ҷиҳатҳои ба меъёр рост наояндаро “лағжиш”, “аз меъёр баромадан” меноманд.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ мафҳумҳои “меъёр” ва “аз меъёр баромадан” (лағжиш) басо аҳамиятнок аст. Онҳо барои тавсифи хулку атвор ва ривҷебии бачагон истифода бурда мешаванд. Лағжиш ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ шуданаш мумкин аст. Масалан, дар ривҷебии бача қафомонии аклӣ ҳам, ниҳоят қобилиятнокӣ ҳам, аз меъёр баромадан (лағжидан) ҳисоб меёбад. Хусусиятҳои дар

хулку атвор мавҷудаи майнӯши, ҷинойткорӣ, нашьамандӣ ба ривҷи шахс ва пешрафти ҷамъият таъсири манфӣ мерасонанд.

Хелҳои лағжиш

Хелҳои лағжиши аз меъёр баромаданро шартан ба чор гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: ҷисмонӣ, руҳӣ, педагогӣ, иҷтимоӣ.

Лағжиши ҷисмонӣ бо саломатии инсон вобаста аст. Ҷисмонан аз меъёр баромадан дар асоси омилҳои ирсӣ, ё ягон ҳолатҳои берунаи вазъияти экологӣ, бесифатии оби нӯшокӣ, пастии дараҷаи зиндагӣ ва ғайраҳо руӣ медиҳад. Ташкилоти умумиҷаҳонии ниғаҳдории тандурустӣ соли 1980 се хели шахсони имконияташ маҳдуди варианти британиро қабул карда буд:

1) беморӣ, ҳастагӣ - гум шудан ё аномалияи функсияҳои руҳӣ ёки физиологӣ;

2) имконияти маҳдуд - гум кардан ё ки маҳдуд будани ягон қобилияти инсон;

3) ногирӣ, аз омилҳои ҷинсӣ ё ки иҷтимоӣ баромада омада, ба иҷрои ягон фаъолияти инсон сатҳи роҳ мешавад.

Дар давлатҳои Ғарб мафҳуми “шахси имконияташ маҳдуд” мавҷуд аст. Ба ин гурӯҳ бачагоне дохил мешаванд, ки саргузаштҳои нохуши ҷисмонӣ ё руҳӣ доранд. Инчунин мафҳуми “нуқсон” ҳам мавҷуд буда, ба навъҳои руҳӣ, ҷисмонӣ, мураккаб ва вазнин ҷудо мешаванд.

Мафҳуми “нуқсон” ва намудҳои он

Ба нуқсонҳои ҷисмонӣ он камбудихое, ки ба фаъолияти органи инсон доимӣ ё муваққатӣ ҳалал мерасонанд, дохил мешаванд.

Ба нуқсонҳои руҳӣ камбудихои доимӣ ва ё муваққатӣ, ки ба ривҷи руҳӣ ҳалал мерасонанд, дохил мешавад.

Нуқсонҳои мураккаб камбудихои ҷисмонӣ ва руҳиро дар худ таҷассум менамояд.

Нуқсонҳои вазнин он камбудихое мебошад, ки ба таълимгирӣ имконият намедиҳанд.

Ба лағжишҳои ривҷи ҷисмонии бачагон вайроншавии қобилиятҳои дидан, шундан мебарояд. Лағжишҳои руҳӣ бошанд, бо нуқсонҳои ривҷебии аклӣ вобастаанд. Ба нуқсонҳои руҳӣ вайроншавии нутқи бачагон ҳам дохил мешаванд. Боз як лағжиши руҳӣ - вайроншавии фаъолияти соҳаи эмотсионалӣ-иродавӣ аст. Намуди вазнинтарини ин лағжиш аутизм (аут - берун) мебошад, ин гуна кас ба мулоқот эҳтиёҷ ҳис намекунад ва худкушӣ мекунад.

Иқтидорнокии бачагон як хели алохидан лағжиш ҳисоб меёбад. Дар ин лағжиш қобилият муваффақиятнок иҷро намудани ягон ғайолиятро таъмин мекунад.

Мафҳуми лағжишҳои педагогӣ дар педагогикаи иҷтимоӣ васеъ истифода бурда мешавад. Дар педагогика, инчунин дар вақти ғайолияти педагогӣ сухан рондан барои фароҳам овардани шароитҳои ривҷёбии шахс меёриҳои гуногун истифода бурда мешавад.

Дар ҳаёт чунин бачагоне ҳам ҳастанд, ки умуман намерхонанд, ба мактаб нарафтаанд. Ин ҳодиса бо сабабҳои гуногун рӯй додааст. Инро лағжиши педагогӣ ном мебарем.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ лағжишҳои иҷтимоӣ ҳам қор фармуда мешаванд. Ин мафҳум бо “меёри иҷтимоӣ” вобаста мебошад. Меёри иҷтимоӣ модели ҳулку атвор, муносибатҳои иҷтимоӣ ва ғайолияти инсон мебошад.

Хусусияти ба худ ҳоси меёри иҷтимоии бачагон

Хусусияти ба худ ҳоси меёри иҷтимоии бачагон тарбия ёфтаи ҳисоб ёфта, дар ҷараёни тарбия бачагон меёри иҷтимоиро аз худ карда, ба муҳити иҷтимоӣ ворид мешаванд.

Дар адабиётҳои соҳаи педагогика, психология ва сотсиология масъалаҳои қор бо наврасоне, ки ҳулку атвори девианти (девиатсия - баромадан, лағжидан аз роҳи дуруст) доранд, васеъ акс ёфтааст. Дар Ёзбекистон барои ин гуна бачагон хизматрасонӣ ташкил карда шудааст. Бачагоне, ки чунин рафторҳо содир намудаанд ва синнашон ба 11 расидаанд, бо ҳулосаи комиссияи тиббӣ-психологии суд ба мактаб ё омӯзишгоҳҳои касбии махсус фириастода мешаванд. Намудҳои аз меёр баромадани бачагоне, ки аз тарафи

М.А.Галагузова нишон дода шудааст:

Ҷисмонӣ	Рӯҳӣ	Педагогӣ	Иҷтимоӣ
Бемории ирсӣ, вайрон шудани қобилияти бинӣ, шунавоӣ, ногиронҳо ва ғ.	Вайрон шудани ривҷёбии рӯҳӣ, қафомонии аклӣ, вайронии нутқ, беҳад иқтидорноқӣ.	Аз маълумотгирии миёна баромадан, аз таълими касбӣ берун баромадан, ба худ қасд қардан.	Ятимӣ, лағжиши меёри ҳулку атвор, арақхӯрӣ, нашьамандӣ, фоҳишагӣ, оворагӣ, дуздӣ ва ғ.

Барои қори самарабахш бурдан бо бачагоне, ки дорои лағжишҳои гуногунанд, педагогӣ иҷтимоӣ бояд ба қувваи оила ва ҷамъият тақия намояд.

Савол ва супоришҳо:

1. Мазмуни мафҳумҳои “меёр” ва “лағжиш аз меёр” қист?
2. Сабабҳои аз меёр берун баромадани бачагон аз ҷӣ иборат аст?
3. Мафҳумҳои “лағжиши педагогӣ”, “лағжиши иҷтимоӣ”-ро шарҳ диҳед.
4. Хусусияти ба худ ҳоси меёри иҷтимоии бачагон.
5. Мафҳуми “нуқсон” ва намудҳои он

Мавзӯи 8. Фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ

Нақша:

1. Моҳияти мафҳуми “Педагогикаи иҷтимоӣ”.
2. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ ва таълими иҷтимоӣ.
3. Тарбия ва тарбияи иҷтимоӣ.
4. Аҳамияти ёрии индивидуалӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: педагогикаи иҷтимоӣ; фаъолияти илмӣ; иқтисодӣ; бозор; рақобат; аз бучет маблағчудокунӣ; бекарорӣ; ҳолати иқтисодӣ; тарбияи иҷтимоӣ; донишҳои иҷтимоӣ; ёрии индивидуалӣ; ахборот; усулҳои фаъолият.

Таърифи педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан боиси як қатор баҳсу мунозираҳо шуда истодааст. Маълум аст, ки ҳар як фан аз рӯи ягонагии назария ва амалиёт фаъолият нишон медиҳад. Ин ду соҳа, яъне назария ва амалиёт ҳамеша мазмунӣ якдигарро пурра қарда, ба муқаммал шудани воқеият таъсири ҳудро мерасонад. Аз ин чунин ҳулоса мебарояд, ки мо педагогикаи иҷтимоиро ҳамчун соҳаи фаъолияти илмӣ ва амалӣ бояд биомӯзем. Ба ғайр аз ин педагогикаи иҷтимоӣ ба монанди фанҳои дигар (фалсафа, математика, биология) бояд фаъолият нишон диҳад.

Ўзбекистон давлати дорои анъанаҳои таърихӣ педагогӣ мебошад. Дар осори мутафаккирон ва диншиносони Шарқ ғояҳои ба педагогикаи иҷтимоӣ хос мавҷуданд. Фаъолияти маорифпарварони асри XIX дар соҳаи тарбияи иҷтимоӣ манбаи педагогикаи иҷтимоӣ ҳисоб меёбад.

То солҳои 90-уми асри XX педагогикаи иҷтимоӣ бо сабабҳои объективӣ аз ривҷёбӣ бозмонда буд. Дар охири асри XX педагогикаи иҷтимоӣ ба инкишоф шурӯъ кард. Ин ҳолат бо зарурияти истифодаи комёбиҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар фаъолияти амалӣ вобаста аст. Қоидаҳои фаъолияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ: иқтисодӣ; бозор, рақобат, аз бучет маблағчудокунӣ, барқарорӣ ҳолати иқтисодӣ ба педагогикаи иҷтимоӣ рӯ оварданро талаб кард.

Як қатор олимони Русия барои тавсифи педагогикаи иҷтимоӣ кӯшиш кардаанд. Масалан, Ю.В.Василков таъкид намудааст, ки ин фан “Назария ва амалиёт тарбия ва таълими шахс ё гурӯҳи алоҳида мебошад”.

Назар ба фикри А.В.Мудрик “Педагогикаи иҷтимоӣ – педагогикаи омӯхтани тарбияи иҷтимоӣ ҳаман синну сол ва гурӯҳи иҷтимоӣ мебошад”.

В.Д.Семёнов бошад педагогикаи иҷтимоиро “Фан дар бораи муттаҳид намудани комёбиҳои муайян ва дар ҷараёни тарбияи иҷтимоӣ ба амал баровардани он” номидааст.

И.П.Подласий чунин таъриф додааст: “Педагогикаи иҷтимоӣ – фан дар бораи қонуниятҳои таъсиррасонӣ ба ташаккули шахс ва муаммоҳои тарбияи иҷтимоӣ аст”.

М.А.Галагузова кӯшиш кардааст, ки ба педагогикаи иҷтимоӣ бо муайян кардани объект ва предмети он таъриф диҳад.

Маълум аст, ки фан фаъолияти донишҳои объективиро ба як система дароварда, ба истехсолот менигаронад. Педагогикаи иҷтимоӣ аз ду мафҳум иборат: “педагогика” ва сотсиология”.

Дар ҷараёни иҷтимоишавӣ бачагон донишхоро дар бораи муносибатҳои иҷтимоӣ, меъёри ҳулуқ атвор, малака ва маҳорати зисту зиндагонӣ азбар менамоянд. Ин ҷараён хусусан, дар кӯдакӣ ниҳоят бо суръатҳои тез ба амал мебарояд. Кӯдак то синни панҷсолагии бисёр донишхоро мегирад, ки дар ҳаёти ояндааш хеле зарур мебошанд.

Хусусияти иҷтимоишавии бачагон аз он иборат аст, ки онҳо ба меъёрҳои гуногуни зисту зиндагӣ баҳо медиҳанд. Бачагон ин донишхоро аз худ кунанд ҳам, дар иҷтимоишавии онҳо падару модарон, хешовандон, педагогҳо таъсири калон мерасонанд. Онҳо барои пухта ва сари вақт аз худ қардану ба ҳаёт татбиқ намудани ин донишҳо роли калон мебозанд. Алоқаи ин ҳолат бо педагогикаи иҷтимоӣ дар он зоҳир мегардад, ки бачагон дар мактаб ё дигар муассисаҳои таълимӣ донишҳои назарӣ мегиранд.

Ба бачагон расондани донишҳои иҷтимоӣ, ки ба иҷтимоишавии онҳо ёрӣ мерасонанд, инчунин ташаккул додани малакаю маҳорати иҷтимоиро таълими иҷтимоӣ меноманд.

Тарбия ҳамчун объекти асосии педагогика ҳамеша дар маркази диққати олимони буд. Баробари ин мазмуну мафҳуми “тарбия” аҳамияти амалӣ дорад. Зеро ин мафҳум аз мақсад ва вазифаҳои фаъолияти педагогӣ баромада меояд.

Аз тарафи дигар тарбия категорияи доимӣ ва умумии ҳаёти иҷтимоӣ мебошад. Доираи иҷтимоӣ тарбия аз маънои луғавӣ он хеле васеъ аст. Аз ин рӯ тарбияи иҷтимоӣ ҳамчун муносибати инсон ба ҷамъият, қобилият, дониш, арзишҳои ӯ ба инкишофи минбаъдаи

инсон ёрй мерасонад. Тарбия аз тарафи шахс ва ташкилотҳои тарбиявӣ ба амал бароварда мешавад.

Агар ба тарзи дигар гӯем, тарбияи иҷтимоӣ чараёнест, ки шароитро барои ривҷёбии мусбии инсон ба вучуд меоварад.

Тарбияи иҷтимоӣ бо роҳи ташкил намудани фаъолияти маишӣ ва ҳаёти ҷамоа, рағбатноккунии фаъолияти худидоракунии ба амал бароварда мешавад.

Тарбияи иҷтимоӣ ба маънои васеъ азбар намудани дониш ва усулҳои фикркунӣ, малака ва маҳорат, меъёри зисту зиндагонӣ, арзишҳо, таҷрибаи муносибат бо одамон, ба худ боварӣ намудан, худшиносӣ, ҳаёти иҷтимоии худро муайян кардан фаҳмида мешавад.

Таълим дар худ ин ҳолатҳоро инъикос менамояд: таълими муттасил, тарғиби маданият, худташаккулдиҳӣ ва мустақилона дониш омӯхтан.

Ёрии индивидуалӣ дар ҳал намудани муаммоҳо, худинкишофдиҳӣ, баланд бардоштани мавқеи инсон дар ҷамъият намоён мешавад. Ёрии индивидуалӣ ба дигар одам додани донишҳо, малакаҳо буда, ривҷ додани ҳисси донистани қадри худ, худшиносӣ, мансубият ба оила, ҷамъият мебошад.

Муносибати байниҳамдигарӣ дар чараёни тарбияи иҷтимоӣ ба воситаи субъектҳои ҳамин чараён: ахборот, усулҳои фаъолият ва арзишҳо сурат мегирад.

Умуман, муносибати байниҳамдигарии тарбиячӣ ва тарбияёбанда фаъолияти ягона буда, мазмуни он ба мазмун, характер, самаранокии тарбия ва ҷи гуна шахс ҳисоб кардани иштирокчиёни фаъолият вобаста аст.

Тарбияи иҷтимоӣ, ки дар чараёни муносибати байниҳамдигарӣ ба амал бароварда мешавад, барои аз бар намудани дониш ва малакаҳои мусбии иҷтимоӣ ва маънавий шароитҳои хуб фароҳам меоварад.

Савол ва супоришҳо:

1. Категорияҳои асосии педагогикаи иҷтимоӣ чист?
2. Мазмун ва моҳияти категорияи “фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ”-ро шарҳ диҳед.
3. Категорияи “таълими иҷтимоӣ”-ро фаҳмонед.
4. Фарқи мафҳумҳои “тарбия” ва “тарбияи иҷтимоӣ” чист?
5. Мақсад ва вазифаҳои тарбияи иҷтимоиро баён кунед.

Мавзӯи 9. Тамоилҳои педагогикаи иҷтимоӣ

Нақша:

1. Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия.
2. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият.
3. Аҳамияти менталитет дар ҷаҳонбинии инсон.
4. Қисмҳои таркибии менталитет.
5. Хусусиятҳои миллии анъанаҳо.

Ибораҳои таъриҳӣ: сивилизатсияи инсоният, омилҳои бавосита ва бевосита; шароитҳои моддӣ, ғоявӣ, психологӣ; хусусиятҳои муҳими этнос; шуури иҷтимоӣ; фикри оммавӣ; кайфияти оммавӣ; элементҳои шуур; муҳаббат ба Ватан; муҳаббат ба забони модарӣ.

Назария ва амалиёти педагогикаи иҷтимоӣ ба анъанаҳо ва хусусиятҳои этнографикӣ, таъриҳӣ, маданияи халқ вобаста буда, ба афкори динӣ ва ахлоқии арзишҳои инсонӣ таъяс мекунад. Дар давоми сивилизатсияи инсоният ҳар навъ ҷамъият бо мавзӯи муносибат бо аъзоёне, ки худашон мустақил мавҷудияти худро таъмин карда наметавонанд: бачаҳо, пиронсолон рӯ ба рӯ шудааст. Муносибат нисбат ба ин гуна одамон дар ҷамъияти ба хусусиятҳои ғоявӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ахлоқӣ ва миллии ҷамъият ривҷ ёфта, аз ҷисмонан нест кардани онҳо сар карда, то аъзоёни комили ҷамъият шуданашон намоён мешавад.

Соҳибистиклол шудани Республикаи Ёзбекистон, роҳи ба худ ҳоси тараққиётро интиҳоб намудани давлат ва ҷамъият вазифаи барқарор намудани арзишҳои милли-маданӣ, маънавий ва ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои миллиро дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт пеш гузошт.

Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия

Ғояи бо табиат мувофиқ будани тарбия дар давраҳои қадим пайдо шуда, ба воситаи асарҳои Демокрит, Афлотун, Арасту ба мо омада расидааст.

Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия дар осори Ян Амос Коменский ва педагогҳои асрҳои XVIII-XIX ривҷ ёфтааст.

Инкишофи фанҳои доир ба табиат ва инсон дар асри XX қоидаи бо табиат мувофиқат намудани тарбияро боз ҳам ғанитар намуд. Дар ин бобат қоидаи кашфкардаи олими бузурги рус В.И.Вернадский - ноосфера ҳам роли калон бозид.

Ноосфера - ҷунин мафҳум аст, ки он давраи ривҷёбии шахсро нишон дода, фаъолияти бошуурунаи инсон ба пайдошавӣ ва ҳал кардани муаммоҳои тарбия таъсир мерасонад.

Қоидаи бо табиат мувофиқ будани тарбия ба мутобиқ шудани конунҳои тараққиёти инсон ва табиат, ба ҳисоб ғарифтани хусусиятҳои синну сол ва ҷинси тарбиябандгон имконият медиҳад. Мувофиқи ин қоида инсон:

- худро як қисми ҳаёти ҳис мекунад;
- ҷараёнҳои рӯйдодҳои планетарӣ ва муаммоҳои глобалии онро дарк мекунад;
- худро барои ноофори масъул ҳис мекунад;
- худро ҳамчун офарандаи ноофори доништа, нисбат ба табиат, сайёраҳо ва биосфера муносибати мусбӣ зоҳир менамояд.

Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият

Қоидаи ба маданият мувофиқат намудани тарбия дар асарҳои педагоги англис Чон Лок (асри XVII), мутафаккири фаронсавӣ Клод Гелветсий (асри XVIII) ва педагоги Шветсия Йоганн Песталотси акс ёфтааст.

Аз рӯи фикри педагоги немис Фридрих Дистервег (асри XIX), қоидаи ба маданият мувофиқат намудани тарбия бояд ба қадриятҳои умуминсонӣ асос ёбад. Ин қоида мақсад дорад, ки бачагон ва наврасон маданияти халқ ва ҷамъиятро аз бар намоянд. Дар ин ҷо равишҳои миллий, ҷисмонӣ, маданӣ, ақлӣ, моддӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, ахлоқии маданӣ дар назар дошта шудааст.

Қоидаи вариативии тарбия. Ин қоида бо гуногунрангии эҳтиёҷоти шахс вобаста аст. Вариативии тарбия талаб мекунад, ки дар ҷараёни тарбия бояд хусусиятҳои этникӣ, хусусиятҳои шахсӣ, синну соли тарбиябандгон ба ҳисоб гирифта шаванд.

Қоидаи ҷамоавии тарбия. Иҷтимоишавии бачагон дар ҷараёни муносибат бо ҳамсолон ва калонсолон рӯй медиҳад. Тарбияи иҷтимоӣ дар ҷамоа ба амал бароварда мешавад.

Ғояи воситаи асосӣ будани ҷамоа дар замонҳои қадим пайдо шудааст. Асосҳои назарии он аз асри XIX сар карда, аз нуктаи назари педагогӣ тадқиқ карда мешавад.

Мувофиқи ин қоида тарбия дар ҷамоаҳои гуногун ба амал бароварда мешавад, ба инсон имконият медиҳад, ки таҷрибаи дигаронро омӯзад ва ба ҳаёт татбиқ намояд.

Қоидаи якҷоягии ғайоли тарбия. Зарурияти муоширати байни тарбиячӣ ва тарбиябанда ҳанӯз дар Элладаи қадим пайдо шуда, сипас дар осорҳои як қатор педагогҳо акс ёфтааст. Ғайолияти якҷояи тарбиячӣ ва тарбиябанда дар ҷараёни муомилаи байни онҳо

ва ба амал баровардани иҷрои арзишҳои ақлӣ, иҷтимоӣ сурат мегирад.

Дар ғайолияти якҷоя баробарҳукуки тарбиячӣ ва тарбиягиранда не, балки ҳурмати байниҳамдигарии онҳо роли асосӣ мебозад.

Қоидаи муттасилии тарбия. Муттасилии тарбия ҳар як давраи ривожёбии инсонро ҳамчун қадрияти индивидуалӣ ва иҷтимоӣ медонад. Дар ҷараёни ривожёбии иҷтимоии бачагон ва наврасон доимо муттасилӣ, давомдор будани нотамомии ин ҷараён мавҷуд аст.

Мувофиқи ин қоидаҳои тарбия амал кардан ба педагог имконият медиҳад, ки дар кори таълиму тарбия қомеъӣ ва самараҳои хуб ба даст оварад.

Омилҳои таъсирбахш дар ташаккули шахс

Имрӯз омилҳои бавосита ва бевосита ба ташаккули шахс таъсиррасонандаро ба эътибор гирифта лозим аст. Ба чунин омилҳо на фақат шароитҳои моддӣ, ғоявӣ, психологӣ, балки инчунин муҳит ҳам мансуб аст. Ба ин ҷараён муносибатҳои байнимиллатҳо ва сиёсати миллии давлатҳои гуногун ҳам таъсир мерасонад. Ин ҳолат, хусусан дар ташаккули ҳислатҳои шахсӣ таъсири калон мерасонад. Ба ин ҳислатҳо худшиносии миллий, ғурур, ифтихор барин мафҳумҳо дохил шуданаширо ба назар гирем, ҳулоса мебарояд, ки ташаккули шахс бо арзишҳои умуминсонӣ пайваста сурат мегирад.

Таъсири шароитҳои этномаданӣ ба иҷтимоишавӣ нисбати дараҷаи менталитет равшан намоён мешавад. Мафҳуми “менталитет” аз тарафи олими франсавӣ Л.Левн-Брод дар ибтидои асри XX ба фан дохил карда шудааст. “Менталитет” бо калимаи “этнос” (халқ, қавм) зич вобаста аст.

Этнос - ҷамъи инсонҳое, ки таърихан дар як ҳудуд ташаккул ёфтаанд, ба хусусияти ягонаи забонӣ, маданият, рӯҳияти умумӣ соҳибанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими этнос мавҷудияти этникии худшиносӣ мебошад. Як этнос аз этноси дигар бо хусусиятҳои худ (забон, арзиш, меъёр, дин, характери миллий, санъат баринҳо) фарқ мекунад.

Хусусиятҳои шахсӣ, ғайолият ва иҷтимоии этнос ба воситаи этнопсихология ифода карда мешавад. Этнопсихология ҳиссиёт ва кайфият, маънавият ва манфиат, анъанаҳои миллиро дар бар

мегирад. Барои ифодаи хусусиятҳои психологӣи гурӯҳҳои этники мафҳуми “менталитет” кор фармуда мешавад.

Аҳамияти менталитет дар ҷаҳонбинии инсон

Менталитет ҷаҳонбинӣест, ки дар асоси образҳои тасаввурот дар бораи олам, мавқеи инсон дар он ҳосил шудааст.

Категорияи “менталитет” вақти ҳозира барои ифодаи таркиби оммавии ҷаҳонбинии дарк намудани анъанаҳо ва маданият дар фанҳои гуманитарӣ истифода бурда мешавад.

Менталитет - ин дараҷаи шуури индивидуалӣ ва ҷамоавии шахс ё гурӯҳи иҷтимоӣ буда, ба воситаи образҳои муайян фаҳмидан, ҳис кардани дунёро дар бар мегирад. Менталитет дар натиҷа тараққиёти дарозмуддати халқи мазкур ташаккул меёбад ва модели характер, хулқу атвори иқтисодӣ, иҷтимоии онро муайян мекунад.

Қисмҳои таркибии менталитет

Менталитет дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс мавқеи муҳимро ишғол мекунад, чунки он барандаи ахбороти иҷтимоӣ ҳисоб меёбад. Ахбороти иҷтимоӣ ба 3 гурӯҳ ҷудо мешавад:

1. Натиҷаҳои олооти истеҳсолот ва ҷамоавии меҳнат.
2. Муносибатҳои иҷтимоии объективӣ.

3. Забон ва мулоқот.

Менталитет ҳоло дар фан ба маънои васеъ ва танг истифода бурда мешавад. Менталитет дар маънои васеъ қабули ба худ ҳосил шуури ҷамъият, воситаи ғайолияти умумии ақлии идрок, худшиносӣ ва муносибати ҳосса ба олам мебошад.

Дар маънои том менталитет ҳамчун таҷрибаи аҷдодҳо, ки ба характери миллий ва фаҳмидани олам асос карда шудааст, дар бар мегирад.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун педагогика бояд хусусиятҳои этнопсихологӣ тарбияёбандагонро ба ҳисоб гирад. Психологияи миллиро доништан имконият медиҳад, ки тарбиячӣ роҳҳои самарабахши тарбияро дарёб наояд.

Хусусиятҳои психологияи миллии инсонҳо ба ғайолияти онҳо дар чунин шаклҳо таъсир мерасонад:

- хусусияти ба худ ҳосил миллии ғайолият;
- хусусияти миллии ҳислатҳои инсон;
- хусусияти ба худ ҳосил муҳити миллии ахлоқӣ.

Хусусиятҳои психологияи миллий на танҳо ба рӯҳияи инсон таъсир мерасонад, балки ба ин ҷараён мазмуни нав ҳам медиҳад. Дар психология чор соҳаи ҳодисаи шуури ҷамъиятро ҷудо кардан мумкин аст.

1. Соҳаи мотиватсионӣ сабабҳои умумии миллий ва хусусиятҳои ба худ ҳосил ғояҳо дида мебарояд.
2. Дониши интеллектуалӣ характери ҷаҳонбинӣ бо тафаккури миллат вобастаро нишон медиҳад.
3. Хулқу атвори коммуникативӣ аз меъёри муносибатҳои байниҳамдигарӣ, сифатҳои ахлоқӣ ҳар як халқ далолат медиҳад.
4. Ҳар як халқ дорои хусусиятҳои системаи асаб - модарзодии ақлӣ соҳиб аст. Ин соҳаи эмотсионалӣ - иродавии шуури иҷтимоиро нишон медиҳад.

Ҳислатҳои миллии психологӣ ба воситаи механизмҳои малака ва стереотипҳо намоён мешавад.

Амалиёти иҷтимоӣ ва педагогӣ, инчунин як қатор тадқиқотҳо оиларо ҳамчун маскани асосии иҷтимоии ташаккулдиҳандаи ӯҳдадорӣ миллии инсон эътироф мекунад. Оила:

- манбаи бевосита ва доимии азхудкунии меъёри миллии ахлоқӣ, ба муҳити миллии маданӣ ва қадриятҳои он одаткунии инсон ҳисоб меёбад;

мегирад. Барои ифодаи хусусиятҳои психологӣи гурӯҳҳои этники мафҳуми “менталитет” кор фармуда мешавад.

Аҳамияти менталитет дар ҷаҳонбинии инсон

Менталитет ҷаҳонбинӣест, ки дар асоси образҳои тасаввурот дар бораи олам, мавқеи инсон дар он ҳосил шудааст.

Категорияи “менталитет” вақти ҳозира барои ифодаи таркиби оммавии ҷаҳонбинии дарк намудани анъанаҳо ва маданият дар фанҳои гуманитарӣ истифода бурда мешавад.

Менталитет - ин дараҷаи шуури индивидуалӣ ва ҷамоавии шахс ё гурӯҳи иҷтимоӣ буда, ба воситаи образҳои муайян фаҳмидан, ҳис кардани дунёро дар бар мегирад. Менталитет дар натиҷа тараққиёти дарозмуддати халқи мазкур ташаккул меёбад ва модели характер, ҳулку атвори иқтисодӣ, иҷтимоии онро муайян мекунад.

Қисмҳои таркибии менталитет

Менталитет дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс мавқеи муҳимро ишғол мекунад, чунки он барандаи ахбороти иҷтимоӣ ҳисоб меёбад. Ахбороти иҷтимоӣ ба 3 гурӯҳ ҷудо мешавад:

1. Натиҷаҳои олооти истехсолот ва ҷамоавии меҳнат.
2. Муносибатҳои иҷтимоии объективӣ.

3. Забон ва мулоқот.

Менталитет ҳоло дар фан ба маънои васеъ ва танг истифода бурда мешавад. Менталитет дар маънои васеъ қабули ба худ ҳосил шуури ҷамъият, воситаи ғайолият умумии ақлии идрок, худшиносӣ ва муносибати ҳосса ба олам мебошад.

Дар маънои том менталитет ҳамчун таҷрибаи аҷдодҳо, ки ба характери миллий ва фаҳмидани олам асос карда шудааст, дар бар мегирад.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун педагогика бояд хусусиятҳои этнопсихологӣ тарбиябандাগонро ба ҳисоб гирад. Психологияи миллиро доништан имконият медиҳад, ки тарбиячӣ роҳҳои самарабахши тарбияро дарёб намояд.

Хусусиятҳои психологияи миллии инсонҳо ба ғайолият онҳо дар чунин шаклҳо таъсир мерасонад:

- хусусияти ба худ ҳосил миллии ғайолият;
- хусусияти миллии ҳислатҳои инсон;
- хусусияти ба худ ҳосил муҳити миллии ахлоқӣ.

Хусусиятҳои психологияи миллий на танҳо ба рӯҳияи инсон таъсир мерасонад, балки ба ин ҷараён мазмунӣ нав ҳам медиҳад.

Дар психология чор соҳаи ҳодисаи шуури ҷамъиятро ҷудо кардан мумкин аст.

1. Соҳаи мотиватсионӣ сабабҳои умумии миллий ва хусусиятҳои ба худ ҳосил ғояҳо дида мебарояд.
2. Дониши интеллектуалӣ характери ҷаҳонбинӣ бо тафаккури миллат вобастаро нишон медиҳад.
3. Ҳулку атвори коммуникативӣ аз меъёри муносибатҳои байниҳамдигарӣ, сифатҳои ахлоқӣ ҳар як халқ далолат медиҳад.
4. Ҳар як халқ дорои хусусиятҳои системаи асаб - модарзодии ақлӣ соҳиб аст. Ин соҳаи эмотсионӣ - иродавии шуури иҷтимоиро нишон медиҳад.

Ҳислатҳои миллии психологӣ ба воситаи механизмҳои малака ва стереотипҳо намоён мешавад.

Амалиёти иҷтимоӣ ва педагогӣ, инчунин як қатор тадқиқотҳо оиларо ҳамчун маскани асосии иҷтимоии ташаккулдиҳандаи ӯҳдадорӣ миллии инсон эътироф мекунад. Оила:

- манбаи бевосита ва доимии азхудкунии меъёри миллии ахлоқӣ, ба муҳити миллии маданӣ ва қадриятҳои он одаткунии инсон ҳисоб меёбад;

- ба воситаи тақлиди ҷиҳатҳои психологияи миллий ба шуур ва рӯи шахсони алоҳидаро таъмин мекунад;
- ба арзишҳои миллий амал мекунад ва онҳоро чун гавҳарҳои ҷашм муҳофиза мекунад;
- аҳамияти тарбиявии миллии худро дар давоми ҳаёти инсон нигоҳ медорад;
- пешбарандаи асосии урфу одатҳо ва анъанаҳои миллий мебошад.

Ҳамаи ин хусусиятҳо дар оилаҳои мардуми мо ифодаи равшани худро ёфтааст. Дар ташаккули хусусиятҳои миллий характери фаъолияти меҳнатӣ, иштирок дар ҷараёни иҷтимоӣ ва дараҷаи маданияти таълим таъсир мерасонад.

Асоси ташаккули характери миллий арзишҳои миллий, таърихӣ, маданӣ, динӣ ва ахлоқӣ ҳисоб меёбад. Воситаи нигоҳдорӣ ва аз авлод ба авлод гузаштани онҳо одат ва анъанаҳои миллий мебошад.

Дар асоси арзишҳои ахлоқӣ дар оилаҳо ростгӯӣ, вазнинӣ, ҳоксорӣ барин фазилатҳо ташаккул меёбад.

Дар асоси як қатор тадқиқотҳо ва мулоҳизаҳои шахсӣ мо ба хулоса омадем, ки натиҷаҳои таъсири тарбиявӣ ба хусусиятҳои ба худ ҳосил миллат таъсир мерасонад. Онро шартан ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

1. Характерноқӣ: боварӣ кардан, ҳиссиётноқӣ, соддагӣ, сабрноқӣ, дӯст доштани бачаҳо.
2. Ахлоқӣ: тарбия ёфтан, ростгӯӣ, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, одамгарӣ, ғамхорӣ, саховатмандӣ, ватандӯстӣ.

Анъанаҳо ҳамчун унсури таркибии мавҷудияти иқтисодӣ ва маънавӣ ҳаёти моро бо оянда пайваست менамояд. Дар ҳар як даврани таракқиёт аҳамияту мазмуни анъанаҳо бо вазифаҳо ва шароитҳои аниқӣ иҷтимоӣ-иқтисодӣ муайян мегардад.

Дар халқ танҳо дар ҳолати беруна ва дохила ҳамаи арзишҳо кадр карда мешавад. Ҷӣ қадаре ки анъанаҳо қадимӣ бошанд, аз тарафи ҷамъият ҳамаи қадар бо эътиқод қабул карда мешаванд.

Хусусиятҳои миллии анъанаҳо

Анъанаҳо хусусияти миллий доранд. Баробари ин, мумкин аст аз тарафи дигар халқҳо ҳам қабул карда ва ғайи гардонида мешаванд. Дар ин гуна ҳаёт анъанаҳо намуди умумихалқӣ, байналхалқиро мегирад.

Ба одату анъанаҳо ду вазифаи ба ҳамдигар алоқаманд ҳос мебошад:

а) воситаҳои барқароркунии муносибатҳои мавҷудани ҳамаи ҷамъият;

б) ба ҳаёт татбиқ намудани ҳамаи муносибатҳо аз тарафи насли наврас.

Ин вазифаҳо бо роҳҳои гуногун ба амал бароварда мешавад: агар урфу одатҳо ҷӣ тавр ҳаракат кардани инсонро дар ҳаёт муайян карда бошад, дар ин ҳолат анъанаҳо меъёрҳои умумӣ рафторро кирдорро пеш мебаранд.

Дар замони ҳозира менталитети халқӣ мо ба ғояи истиқлол асос карда шудааст. Мафҳумҳои асосии менталитети миллий аз инҳо иборатанд:

- муҳаббат ба Ватан;
- муҳаббат ба забони модарӣ;
- арзишҳои миллии ахлоқӣ, маданӣ, маънавӣ;
- оила;
- маҳалла;
- дини ислом;
- мавқеи таълим ва маърифат;
- таъя ба арзишҳои умумиинсонӣ.

Баробари қисми таркибии тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ будани соҳаҳои маишӣ, иҷтимоӣ, санъат будани анъана ва одатҳо афкори бисёр асри ҳаёти одамонро инъикос мекунад. Пайдоиши анъанаҳо ба ҳодисаҳои муҳими таърихӣ пайваст мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият ба ҷӣ асос ёфтааст?
2. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият ҷӣ маъно дорад?
3. Мафҳуми “менталитет” ҷӣ маъно дорад?
4. Қисмҳои таркибии менталитет аз ҷӣҳо иборат аст?
5. “Хусусияти миллий - педагогии инсон” ҷӣ маъно дорад?
6. “Анъана” ҷист?

- ба воситаи тақлиди ҷиҳатҳои психологияи милли ба шуур ва рӯи шахсони алоҳидаро таъмин мекунад;
- ба арзишҳои милли амал мекунад ва онҳоро чун гавҳаракни чашм муҳофиза мекунад;
- аҳамияти тарбиявии миллии худро дар давоми ҳаёти инсон нигоҳ медорад;
- пешбарандаи асосии урфу одатҳо ва анъанаҳои милли мебошад.

Ҳамаи ин хусусиятҳо дар оилаҳои мардуми мо ифодаи равшани худро ёфтааст. Дар ташаккули хусусиятҳои милли характери фаъолияти меҳнатӣ, иштирок дар чараёни иҷтимоӣ ва дараҷаи маданияти таълим таъсир мерасонад.

Асоси ташаккули характери милли арзишҳои милли, таърихӣ, маданӣ, динӣ ва ахлоқӣ ҳисоб меёбад. Воситаи ниғаҳдорӣ ва аз авлод ба авлод гузаштани онҳо одат ва анъанаҳои милли мебошад.

Дар асоси арзишҳои ахлоқӣ дар оилаҳо ростгӯӣ, вазнинӣ, хоксорӣ барин фазилатҳо ташаккул меёбад.

Дар асоси як қатор тадқиқотҳо ва мулоҳизаҳои шахсӣ мо ба хулоса омадем, ки натиҷаҳои таъсири тарбиявӣ ба хусусиятҳои ба худ хоси миллат таъсир мерасонад. Онро шартан ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

1. Характернокӣ: боварӣ кардан, ҳиссиётнокӣ, соддагӣ, сабрнокӣ, дӯст доштани бачаҳо.

2. Ахлоқӣ: тарбия ёфтани, ростгӯӣ, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, одамгарӣ, ғамхорӣ, саховатмандӣ, ватандӯстӣ.

Анъанаҳо ҳамчун унсури таркибии мавҷудияти иқтисодӣ ва маънавӣ ҳаёти моро бо оянда пайваст менамояд. Дар ҳар як давраи таракқиёт аҳамияту мазмуни анъанаҳо бо вазифаҳо ва шароитҳои аниқ иҷтимоӣ-иқтисодӣ муайян мегардад.

Дар халқ танҳо дар ҳолати беруна ва дохила ҳамин арзишҳо кадр карда мешавад. Чӣ қадаре ки анъанаҳо қадимӣ бошанд, аз тарафи ҷамъият ҳамин қадар бо эътиқод қабул карда мешаванд.

Хусусиятҳои миллии анъанаҳо

Анъанаҳо хусусияти милли доранд. Баробари ин, мумкин аст аз тарафи дигар халқҳо ҳам қабул карда ва ғайи гардонида мешаванд. Дар ин гуна ҳаёт анъанаҳо намуди умумихалқӣ, байналхалқиро мегирад.

Ба одату анъанаҳо ду вазифаи ба ҳамдигар алоқаманд хос мебошад:

а) воситаҳои барқароркунии муносибатҳои мавҷудаи ҳамин ҷамъият;

б) ба ҳаёт татбиқ намудани ҳамин муносибатҳо аз тарафи насли наврас.

Ин вазифаҳо бо роҳҳои гуногун ба амал бароварда мешавад: агар урфу одатҳо чӣ тавр ҳаракат кардани инсонро дар ҳаёт муайян карда бошад, дар ин ҳолат анъанаҳо меъёрҳои умумӣ рафторро кирдорро пеш мебарад.

Дар замони ҳозира менталитети халқи мо ба ғояи истиқлол асос карда шудааст. Мафҳумҳои асосии менталитети милли аз инҳо иборатанд:

- муҳаббат ба Ватан;
- муҳаббат ба забони модарӣ;
- арзишҳои миллии ахлоқӣ, маданӣ, маънавӣ;
- оила;
- маҳалла;
- дини ислом;
- мавқеи таълим ва маърифат;
- таъя ба арзишҳои умумии инсонӣ.

Баробари қисми таркибии тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ будани соҳаҳои маишӣ, иҷтимоӣ, санъат будани анъана ва одатҳои афкори бисёр асраи ҳаёти одамонро инъикос мекунад. Пайдоиши анъанаҳо ба ҳодисаҳои муҳими таърихӣ пайваст мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият ба чӣ асос ёфтааст?
2. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият чӣ маъно дорад?
3. Мафҳуми “менталитет” чӣ маъно дорад?
4. Қисмҳои таркибии менталитет аз ҷиҳати иборат аст?
5. “Хусусияти милли - педагогии инсон” чӣ маъно дорад?
6. “Анъана” чист?

Мавзӯи 10. Мафхуми педагогикаи иҷтимоӣ ва тарбияи иҷтимоӣ

Накша:

1. Мафхуми педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Қоидаҳои тарбия.
3. Тарбия ва тарбияи иҷтимоӣ.
4. Вазифаҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ.

Тарбия ҳамчун объекти асосии педагогика ҳамеша дар маркази диққати олимони буд. Баробари ин мазмуну мафхуми "тарбия" аҳамияти амалӣ дорад. Зеро ин мафхум аз мақсад ва вазифаҳои фаъолияти педагогӣ баромада меояд.

Аз тарафи дигар тарбия категорияи доимӣ ва умумии ҳаёти иҷтимоӣ мебошад. Доираи иҷтимоии тарбия аз маънои луғавии он хеле васеъ аст. Аз ин рӯ тарбияи иҷтимоӣ ҳамчун муносибати инсон ба ҷамъият, қобилият, дониш, арзишҳои ӯ ба инкишофи минбаъдаи инсон ёрӣ мерасонад. Тарбия аз тарафи шахс ва ташкилотҳои тарбиявӣ ба амал бароварда мешавад.

Агар дигар ҳелтар гӯем, тарбияи иҷтимоӣ ҷараёнест, ки шароитро барои ривҷёбии мусбии инсон ба вучуд меоварад.

Тарбияи иҷтимоӣ бо роҳи ташкил намудани фаъолияти маишӣ ва ҳаёти ҷамоа, рағбатноккунии фаъолияти худидоракунӣ ба амал бароварда мешавад.

Тарбияи иҷтимоӣ дар маънои васеъ аз бар намудани дониш ва усулҳои фикркунӣ, малака ва маҳорат, меъёри зисту зиндагонӣ, арзишҳо, таҷрибаи муносибат бо одамон, ба худ боварӣ намудан, худшиносӣ, ҳаёти иҷтимоии худро муайян кардан фаҳмида мешавад.

Таълим дар худ ин ҳолатҳоро инъикос менамояд: таълими муттасил, тарғиби маданият, худташаккулдихӣ ва мустақил дониш гирифтани.

Дар ҷараёни тараққиёти таърихӣ ҳар як ҷамъият чунин ҳодисаҳо рӯй медиҳад:

- тарбия ба навъҳои оилавӣ, динӣ, иҷтимоӣ чудо мешавад, мавқеъ, аҳамият ва муносибати байниҳамдигарии онҳо бетағйирот мемонанд;

- тарбия аз тарафи авлоди калонсол ба авлоди ҷавон гузаронида шуда, насли наврасро бештар ихота менамояд;

- дар ҷараёни тарбия қисмҳои таркибии он чудо мешавад: таълим гирифтани, маълумотнок шудани;

- тарбияи коррекционӣ (тадбирҳои бартараф намудани нуқсонҳои рӯҳӣ ва ҷисмонӣ) ба вучуд меояд;

- вазифа, шакл ва усули тарбия тағйир меёбад;

- аҳамияти тарбия меафзояд ва он вазифаи асосии ҷамъият шуда мемонад.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ соҳаҳои зеринро дар бар мегирад: маҷмӯи тарбияи оилавӣ, динӣ, иҷтимоӣ, коррекционӣ, ҷамъи роҳҳои иҷтимоӣ, фаъолияти тарбиячиён, тарбияёбандагон, аъзоёни оила, арбобони дин, роҳбарони ташкилотҳои тарбиявӣ, дараҷаи таълим ва касбии тарбиячиён ва ғайраҳо.

Вазифаҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ:

- ташаккули ҷаҳонбинии ба як мақсад равонакардани аъзоёни ҷамъият, ба вучуд овардани шароитҳо барои қонунгардонидани як қатор эҳтиёҷҳои ҳаётӣ;

- тайёр кардани кадрҳо ба фаъолият ва инкишофи ҷамъият;

- таъмин намудани барқарорӣ ҳаёти иҷтимоӣ ба воситаи мерос гузоштан ба шахсони маданиятнок;

- таъмин намудани ягонагии майлу рағбат ва мақсадҳои аъзоёни ҷамъият ва таъмин намудани вобастагии манфиатҳои иҷтимоӣ, касбӣ ва миллии онҳо.

Фаъолияти асосии педагогӣ иҷтимоӣ дар асоси қоидаҳои зерин ташкил карда мешавад:

Қоидаҳои тарбия. Қоидаҳои тарбия имконият медиҳад, ки тарбиячӣ мақсад, шакл ва усулҳои тарбияро кор карда барояд ва ба ҳаёт татбиқ намояд.

Қоидаи инсонпарварии тарбия. Ғояи зарурияти қоидаи инсонпарварии тарбия дар асарҳои педагогӣ чех Ян Амос Коменский ифода ёфта буд.

Аз асри XVII сар карда, ин масъала объекти тадқиқи педагогҳои давлатҳои гуногун гардид. Ин ғоя дар афкори мутафаккирҳои бузурги фаронсавӣ Жан - Жак Руссо ва педагог - адиби рус Л.Толстой оиди назарияи тарбияи озод инъикос ёфт.

Аз нуқтаи назари педагогикаи иҷтимоӣ хусусияти инсонпарварӣ муносибати инсондустии тарбиячиро нисбат ба тарбияёбанда дар назар дорад. Ба амал баровардани қоидаи инсонпарварӣ ба ташаккули шахсияти бачагон, наврасон ва ҷавонон таъсири мусбат мерасонад.

Дар натиҷаи ба амал баровардани ин қоида:

- инсон, яъне объекти тарбия меёра ва кадритҳои мусбатро аз худ менамояд;

- барои худро ҳамчун субъекти тарбия ҳис кардан ва намоён кардани хусусиятҳои субъективӣ шароит ба вучуд меоварад;

- тарбия барои ба ҷамъият мутобиқ шудани инсон имконият ба вучуд меоварад;

- тарбия ҳавфи бо муаммоҳои гуногуни зиндагӣ рӯ ба рӯ шудан ва қурбони иҷтимоишавӣ гардидани инсонро кам ё ки тамоман нест мекунад.

Тарбия барои ба тартиб даровардани рафтору кирдори худ бо олами беруна муносибати хуб кардан, афзун намудани ҳисси ғурури инсон таъсири мусбат мерасонад.

Тарбия, дар маънои васеъ, ба мустаҳкам шудани алоқаи байниҳамдигарии одамон ва мубориза барои тараққиёти иҷтимоии онҳо ёри мерасонад.

Маданияти эстетикӣ шахси хонанда дар натиҷаи ба таври ғаёл, эҷодӣ аз худ кардани мероси маданияи ҷамъият ҳосил мешавад. Муносибати байниҳамдигарии шахс бо зебӣ, инчунин тӯфайли таъсиррасонии сифатҳои ҷудогонаи шахс, маданияти эстетикӣ ӯ ҳамеша дигаргун шуда меистад. Қисми таркибии асосии маданияти эстетикӣ шахс, ин шуури эстетикӣ, эҳтиёҷот, муносибатҳо ва ғаёлияти эстетикӣ мебошад. Шуури эстетикӣ идроки эстетикӣ, дониш, мулоҳиза, баҳс, идеали эстетикӣ дар бар мегирад. Эҳтиёҷот ва муносибатҳои эстетикӣ бошад, дафъатан, дар шавқ ҳаваси эстетикӣ, дидгоҳу назар, ҳиссиёти эстетикӣ шахс ифода меёбад.

Хонандагон дар қорҳои берун аз мактаб иштирок дошта, бо одамони гуногун дар муносибати муайян мешаванд, ба вазъиятҳои ҳарҳела дучор меоянд. Ҷаёлияти берунамактабии хонандагон то чи андоза ҳарҳела бошад, муносибати онҳо ҳамон қадар бой, доираи муносибат васеъ ва пешравии маънавӣ пурсамар мегардад. Дар қорҳои тарбиявии берун аз мактаб, хонандагон бо ҷамоа қор карданро меомӯзанд, сурури меҳнати иҷтимоиро эҳсос мекунанд, ба меҳнати истеҳсоли ҳамаҷи мешаванд, ба фикри аҳли ҷамеа итоат кардан одат мекунанд, барои шарафи ҷамеа мубориза мебаранд. Ҷаёлияти берун аз мактаб бо назардошти ривочи маънавӣ ва ҷисмонии дар он иштироккунандагон ва хусусияти синну соли онҳо

муайян қарда мешавад. Дар ин ҷараён шароити мактабӣ, ки худ дар он таълим мегиранд, низ таъсир мерасонад.

Шариштаи қори ҷамъият ва аз ҷиҳати маънавӣ ривоч ёфтани аъзоҳои ҷудогонаи ҷамеа боз як навъи асосии идорақунӣ мебошад. Барои он ки рӯзгори мо боз ҳам тараққӣ кунад, он бояд соҳиби мутахассиси потенсиали баланди истеҳдодӣ бошад. Зарурати дар асоси илми идора қардани тарбияи иҷтимоӣ, парваридани ҳислати илмоқиву маърифатдӯстӣ, ба ҷо овардани хизмати маишаву маданияи аҳоли маҳз аз ҳамин сар мезанад. Дар асри инқилоби илмои техникаи идора қардани соҳаи истеҳсолоти маънавӣ аҳамияти ниҳоят қалон қасб менамояд. Ҷунин шакли идора бо ҷаҳми қордонӣ ба роҳ мондани қори мактабҳои таълими умумӣ, муассисаҳои томактабӣ ва берунамактабӣ, органҳои таълими халқ, омӯзишгоҳҳои ҳунару техника, мактабҳои миёнаи маҳсус ва олий, шариштаи соҳаҳои илму фан, адабиёт, санъат, маданият ва тандурустиро дар бар мегирад. Фикру мулоҳизаҳои дар боло зикршуда ҳаминаро мефаҳмонад, ки идора қардани системаи маорифи халқ, аз ҷумла ғаёлияти мактаби таълими умумӣ қисми таркибии идорақунии иҷтимоӣ мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Омилҳои ба ривочёбии иҷтимоишавии ҷаҷаҳо таъсирқунанда қадомҳоянд?
2. Дар ривочёбии ҷаҷа таъсири муҳитро муайян қунед.
3. Вазифаҳои иҷтимоии тарбия аз ҷӣ иборат аст?
4. Моҳияти қоидаҳои тарбияро баён қунед.
5. Қоидаи муттасилии тарбияро фаҳмонед.

Мавзӯи 11. Омилҳо ва воситаҳои иҷтимоишавӣ

Нақша:

1. Иҷтимоишавӣ: мафҳум, чараён, воситаҳо ва механизмҳои он.
2. Аҳамият ва воситаҳои иҷтимоишавӣ.
3. Роли муҳит дар иҷтимоишавии шахс.
4. Мувофиқшавии иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: соҳаи мустақили илмӣ; қобилияти таъсиркунӣ; чараёни иҷтимоишавӣ; ривҷиҳои иҷтимоии бачагон; механизмҳои иҷтимоишавӣ; иҷтимоишавии муваффақиятнок; механизми ҷудокунии; механизми интеллектуалӣ.

Мафҳуми иҷтимоишавӣ

Калимаи “иҷтимоишавӣ” аввал аз иқтисодиёти сиёсӣ баромада омадааст. Вай дар иқтисодиёти сиёсӣ маънои замон ва воситаҳои истеҳсолотро мефаҳмонад.

Мафҳуми “иҷтимоишавӣ”-ро аввалин маротиба сотсиологи амрикоӣ Ф.Г.Кеддинг нисбат ба инсон кор фармуд. Ӯ дар китоби “Назарияи иҷтимоишавӣ” (1987) гуфтааст, ки иҷтимоишавии “ривҷиҳои табиати иҷтимоӣ ё ки характери индивид, тайёркунии инсон ба ҳаёти иҷтимоӣ аст”.

Дар миёнаи асри XX иҷтимоишавӣ ба соҳаи мустақили илмӣ, ки дар давоми тамоми умри худ инсон меомӯзад ва пайвастандан ба байни фанҳо таъсир меорад.

Иҷтимоишавиро ба ду равияи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст:

- 1) Субъективӣ - объективӣ. Дар он ба инсон ҳамчун истеъмолагари сусти таъсири ҷамъият нигоҳ карда мешавад;
- 2) Субъектив - субъектив. Дар он қобилияти таъсиркунӣ ба ҳолати ҳаёт, мавқеи ҷамъияти инсон дар чараёни иҷтимоишавӣ дар назар дошта шудааст.

Дар чараёни мувофиқшавии иҷтимоии замони ҳозира равиши дуҷумла бештар рост меояд.

Чараёни иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии бачагон, хусусан ба ҳаёти иҷтимоӣ мувофиқ шудани инсон дар чараёни ба донишдонӣ пайдо шудани эҳтиёҷи объективӣ ҳосил мегардад.

Ривҷиҳои иҷтимоии бачагон дар ду равиши бо ҳам вобаста сурат мегардад. Мутобиқшавӣ (азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ-маданӣ) ва индивидуалшавӣ (мустақили, ба хусусиятҳои хоса соҳиб шудан). Ҳамин тариқ, мафҳуми иҷтимоишавӣ чараёнҳои мутобиқшавӣ ва индивидуалшавиро бо ҳам пайвастан мекунад.

Мутобиқшавӣ чараён ва самаран ба ҳамдигар наздикшавии субъект ва муҳити иҷтимоӣ мебошад.

Иҷтимоишавӣ бо эҳтиёҷоти объективии инсон вобаста сурат мегардад ва дар ҳаракатҳои вай аз соҳаҳои ҷамъиятӣ пайдо мешавад. Ин эҳтиёҷот дар ҷумла ҳолатҳои намоён мешавад:

а) ба нуқтаи назари худ соҳиб шудан;

б) ба хусусиятҳои ба худ хос соҳиб шудан;

в) маъсалаҳои ба худ вобастаро ҳадаш ҳал кардан;

г) ба ҳолатҳои, ки ба мавқеи ӯ ҳалал мерасонанд, муқобил будан.

Агар дар ҷамъият дар байни чараёнҳои мутобиқшавӣ ва индивидуалшавӣ баробарӣ рӯй диҳад, наздикшавии инсон ба ҷамъият ба амал меояд.

Ба ҳамин тариқ, иҷтимоишавии муваффақиятнок таносуби байни мутобиқшавӣ ва индивидуалшавиро маълум мекунад. Ин чараён дар се соҳа ба амал бароварда мешавад:

1. Васеъ шудани доираи ҷамъият, соҳиб шудан ба шакли воситаҳои он;
2. Васеъ гардидани доираи муомила, амик гардидани мазмуни он, азхудкунии меъёрҳои ҳулуқ атвор.
3. Ташаккул додани ҷамъияти образи “ман”-и шахс, мансубият ва мавқеи ҳудро донишдон, ба худ баҳо додан.

Воситаҳои иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии инсон ба воситаҳои универсалии ҷамъият сурат мегардад. Ба инҳо: усулҳои ширдиҳӣ ва ғамхорӣ кӯдак, қоидаҳои маданӣ ва гигиенин зиндагӣ, усулҳои маънавӣ-маданӣ (аз аллагӯй то афсонагӯй), усул ва мазмуни муомила, муносибатҳои гуногуни ҷамъияти инсон: мулоқот, бозӣ, ҷамъияти маънавӣ-амалӣ, машғул шудан бо варзиш ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Ҳар як ҷамъият, давлат, гурӯҳи иҷтимоӣ қарорҳои мусбӣ ва манфӣ, расмӣ ва норасмӣ, чораҳои тадбирҳои руҳсатдода ва таҳқиққарда ё маҷбуркунӣ дорад. Бо ёрии ана ҳамин тадбирҳои ҳулуқ атвор ба меъёри қабулқардаи ҷамъият мувофиқ карда мешавад.

Воситаи муҳимтарини иҷтимоишавии бачагон муошират (бо падару модар, ҳамсолон ва дигарон) ва ҷамъият (бозӣ, таҳсил, эҷод, варзиш) мебошанд. Тадқиқотҳои иҷтимоӣ-педагогӣ нишон доданд, ки дар даврони гуногуни синну соли бачагон ҷамъияти гуногун мувофиқ меояд. Муомила ва муошират шартӣ аз ҳама муҳими ривҷиҳои бачагон аст.

Ба намудҳои гуногуни муомила ва ғайрифаъолият чунин давраҳои синну сол хосанд:

- 1) даври кӯдакӣ - ҳаёти - рӯхӣ;
- 2) баъди кӯдакӣ - ғайрифаъолияти предметӣ (аёнӣ);
- 3) даври томактабӣ - бозихҳои ролдор;
- 4) даври аввали мактабӣ - ғайрифаъолияти таълимӣ;
- 5) наврасӣ - ғайрифаъолияти таълими касбӣ;
- 6) даври ҷавонӣ - муоширатӣ (муомилаи) шахсӣ.

Агентҳои иҷтимоишавӣ. Дар камолот ва ташаккули инсон роли одамон, ки бо ӯ муносибат мекунад, калон аст. Онҳоро дар адабиётҳои соҳаи педагогикаи иҷтимоӣ “агентҳои иҷтимоӣ” ном мебаранд. Дар давраҳои гуногуни синну соли инсон таркиби агентҳои гуногун мешавад. Барои бачагон ва наврасон падару модар, ака-ука, хоҳарон, хешовандон, ҳамсолон, ҳамсояҳо агент шуданашон мумкин аст. Дар синни ҷавонӣ ба сафи агентҳо ҳамсару ҳамкасбон дохил мешаванд. Бо ғайрифаъолияти худ агентҳо ғайрифаъл ё суғирташавишанда мешаванд.

Механизмҳои иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии инсон бо ҳамкориҳои омилҳо ва агентҳои гуногун ва дар асоси як қатор механизмҳо сурат мегирад. Ба механизми иҷтимоишавӣ олимони муносибат ва фикрҳои гуногун доранд.

Аз рӯи фикри олимони рус И.П.Подлаский, механизмҳои иҷтимоишавӣ аз инҳо иборат: механизми паҳншавӣ. Мазмун он аз шуур бароварда партофтани ғоя, фикр, хоҳиши муайян мебошад. Ин механизмҳо дохили ва берунӣ мешаванд. Механизми дохилӣ дар навбати худ ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ аст. Механизми ғайриихтиёрӣ фаромӯш кардан мебошад. Механизми ихтиёрӣ бо қувваи ирода ба амал бароварда мешавад.

Механизми ҷудокунӣ. Ин механизм ҳамчун механизми иҷтимоишавӣ аз таассуротҳои бад дур шудан ҳисоб меёбад. Механизми ҷудокунӣ, одатан, дар ҳалли низоъҳо ҳам ба назар мерасад.

Механизми ҳудақибравӣ. Ин механизм дар ҷараёни иҷтимоишавӣ мавқеи муҳим дорад. Агар қомеъҳои тарбияёбанда аз рафиқаш кам бошад, ҳурмати вай нисбат ба ҳудақибравӣ паст мешавад, ӯ бад меҳондагӣ мешавад. Ин нишон медиҳад, ки бача дар назди душвориҳо ҳудро очиз ҳис мекунад. Дар натиҷаи ин ҳолат, бача салоҳияти ҳудро надоништа, пас аз бемуваффақиятии аввалин кори

саркардаашро ба як сӯ мепартояд ва бо ҷараёни зиндагӣ ҳамроҳ рафтан мегирад.

Механизми лоиҳақашӣ. Аз рӯи ин механизм бача камбудихоро ба дигар кас нисбат медиҳад. Бо ёрии ҳиссиётҳои манфӣ, ки ба ҳудақибравӣ ё ки ба дигарон зид аст, инсон эҳтироми ҳудро нисбат ба ҳудақибравӣ меҳорад. Инсон шубҳадор дигаронро гумон мекунад, худбин дигаронро ҳам худбин ҳисоб мекунад.

Идентификациякунӣ ҳам як механизми иҷтимоишавӣ мебошад. Дар ҷараёни ин механизм инсон ҳаёти ҳудро бо ҳаёти дигарон муқоиса мекунад. Объекти ин механизм на фақат инсонҳои ҳақиқӣ, балки инсонҳои тасаввуркарда ҳам шуданаш мумкин аст.

Механизми эмпатия ба ҳаёти ҳисси одами дигар ҳамдард будан аст.

Механизми интеллектуалӣ. Тарбияёбанда ба тарзи абстракт фикр меронад, аз вазъият берун баромаданро гӯё барои худ не, балки барои каси дигар меҷӯяд. Ин механизм дар вақти дучор шудан ба муаммоҳои гуногун (беморӣ, ба дигар мактаб гузаштан, ба мактаби олий дохил шудан) намоён мешавад.

Механизми бекор кардани ҳаракатҳо барои суғирташавишани фикр, ҳиссиёт ва ҳаракатҳои шахс истифода бурда мешавад. Тарбияёбанда узр мепурсад, ки хатоӣ ўро бахшанд, ба давом додани ғайрифаъолият боварӣ ҳосил мекунад ва бо ҳамин роҳ ба камолот мерасад.

Механизми имприитӣ (дар хотир нигоҳ доштан). Дар хотир нигоҳ доштани объектҳои муҳими таъсиркунии ҳаёти. Ин механизм дар оила, тифлӣ бисёр истифода бурда мешавад.

Механизми фишори экзистенциалӣ дар вақти азхудкунии забон ва ба муносибати байниҳамдигарӣ даромадан беихтиёр ба меъёри ҳулуқи атвори иҷтимоӣ соҳиб шудан.

Тақлид - ба ягон рафтори шахси намунавӣ ҳаракат кардан. Ин ҳолат яке аз роҳҳои ихтиёрӣ ва беихтиёрӣ қамъ намунадани таҷрибаи иҷтимоии инсон аст.

Механизми берсфлексӣ - сӯхбати ботинӣ. Инсон ба хусусиятҳои шахсони обрӯманд, оила, ҳамсолон баҳо медиҳад, онҳоро тарафдорӣ ё инкор мекунад. Ба воситаи механизми мазкур инсон худ ба худ сӯхбат мекунад ва дар ин ҷараён ташаккул меёбад.

Механизми анъанавӣ - инсон меъёрҳои ба худ хоси оила, одамони гирду атроф, ҳамсояҳо, рафиқонро аз худ мекунад. Чунин

азхудкунӣ бешуурона ба амал омада, бо ёрии таассуротҳо содир мешавад.

Механизми институсионӣ - дар ҷараёни муносибати инсон бо ташкilotу муассисаҳои ҷамъият рӯй медиҳад. Дар ин ҷараён инсон дониш ва таҷрибаҳои гуногунро азбар менамояд.

Омилҳои иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавӣ дар ҷараёни муносибати байниҳамдигарии бачагон, наврасон ва ҷавонон рӯй медиҳад. Ана ҳамин шароитҳои ба инсон таъсиркунандаро омил мегӯянд. Омилҳои иҷтимоишавӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: берунӣ ва дохилӣ.

Омилҳои берунӣ инҳоянд:

-мегаомилҳо (мега - басо калон) - ҷараёни коинот, замин, сайёраҳо пайдо шудан;

-макроомилҳо (макро - калон) он омилҳое мебошанд, ки ба иҷтимоишавии аҳолии рӯи замин таъсир мерасонанд;

-мезоомилҳо (мезо - миёна) - соҳаҳои алоқаи оммавии ҳудуд ва ҷойи зист.

Мухити аз рӯзи таваллуд сар карда ба ривочи шахс таъсиркунандаро сосиум ё ки микрососиум меноманд.

Ба ғайр аз омилҳои берунӣ омилҳои дохилии иҷтимоишавии шахс ҳам мавҷуд аст. Инҳо омилҳои биологӣ ва иҷтимоӣ мебошанд.

Омилҳои биологӣ. Ирсияти биологӣ ҷиҳатҳои умумии ташаккули инсонро аниқ мекунад. Дар вақти ирсият гуфтан хусусиятҳои аз аҷдодҳо ба авлодҳо - бачагон гузаптани нишонаҳо, монандиҳоро мефаҳмем.

Аз падару модарон ба бачагон системаи асаб, сохти майна, қаду қомат, мӯй, ранги пӯст мегузарад. Баробари ин, қобилиятҳо ҳам мегузарад. Вале барои ривочи он таълиму тарбия зарур аст.

Аз падару модарон ба бачагон як катор бемориҳо ҳам мегузаранд. Масалан: касалии хун, эпилепсия (бемории саръ), даун ва ғайраҳо. Ин бемориҳоро фанни генетика меомӯзад.

Маълум аст, ки ба ривочёбии бачагон ифлосии мухити экологӣ, атмосфера ва манбаи об таъсири манфӣ мерасонад. Бо таъсири мухит дар вақтҳои охир шумораи тавлиди қудакони носолим зиёд шуда истодааст.

Барои таълиму тарбияи бачагони ҷисмонан нуксдор муассисаҳои махсус амал мекунанд. Бо онҳо педагогҳои алоҳида машғулоти мегузaronанд.

Омилҳои иҷтимоӣ. Аз мавҷудоти биологӣ ба субъекти иҷтимоӣ табдил ёфтани инсон дар натиҷаи иҷтимоишавӣ рӯй додааст. Ин ҷараён дар асоси хислатҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ, ба воситаи арзишҳои меъёри иҷтимоӣ, ҳулку атвор содир шудааст.

Иҷтимоишавӣ ҷараёни серпахлӯест, ки дар давоми тамоми ҳаёти вай сурат мегирад. Ин ҷараён, хусусан, дар бачагӣ ва ҷавонӣ бо суръати тез давом мекунад. Чунки меъёрҳои асосии иҷтимоӣ айнан дар синни бачагӣ аз худ карда мешавад.

Савол ва супоришҳо:

1. Мафҳуми “иҷтимоишавӣ”-ро фаҳмонда диҳед.
2. Ҷараёни иҷтимоишавӣ чӣ маъно дорад?
3. Мувофиқшавии иҷтимоӣ чист?
4. Воситаҳои иҷтимоишавӣ кадомҳоянд?
5. Омилҳои иҷтимоишавӣ аз ҷиҳати иборат аст?

Мавзӯи 12. Ривочёбии бача дар сотсиум

Нақша:

1. Аҳамияти сотсиум дар иҷтимоишавии бача.
2. Мавқеи иҷтимоии инсон.
3. "Мувофиқшавии иҷтимоӣ" ба шароитҳои иҷтимоӣ.
4. Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ.
5. Тарбияи ватанпарварӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: миллат; зодгоҳ; насаб; хона; кӯча; духтар ё писар; хоҳар ё додар; ҷиян; набера; фаъолият; муомила; дарккунӣ.

Дар иҷтимоишавии бачагон сотсиум аҳамияти калон дорад. Ин муҳити иҷтимоиро бачагон оҳиста-оҳиста азхуд менамоянд. Агар бача пас аз таваллуд асосан дар оила ривоч ёбад, сипас дар инкишофи вай муҳити гуногун: муассисаҳои томактабӣ, мактаб, муассисаҳои берун аз мактаб, масканҳои гуногуни варзишӣ, мусиқӣ таъсир мерасонанд. Баробари ба воя расидани бачагон ҳудуди муҳити иҷтимоӣ васеътар мешавад. Бачагон доимо кӯшиш мекунанд, ки муҳити ба худашон маъқулно биебанд.

Муҳит на танҳо хона, кӯча, доираи рафқони бача аст, балки силсилаи муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва ҷамъаҳо ҳам мебошад. Инсон ба тағйир ёфтани муҳит таъсир мерасонад, баробари ин, ба дигаргуншавии характер ва хусусияти онҳо таъсири худро мерасонад. Муносибати инсонро ба муҳит аз рафтору кирдори ӯ муайян кардан мумкин аст.

Инсон дар ҷамъият дар як вақт якчанд мавқеъро ишғол мекунад. Масалан, зан ҳам рафиқа, ҳам модар, ҳам тарбиячӣ мебошад.

Ба мавқеи иҷтимоии инсон миллат, зодгоҳ, насаб барин омилҳо таъсир расониданаш мумкин ва ин гуна мавқеъро мақоми модарзод меғўянд. Хулқу атвори муайянкунии мавқеъ ва мақоми инсонро роли иҷтимоӣ меноманд.

Дар иҷрои роли мусбат мавқеи аъзои оила калон аст. Бачагон дар оила якчанд роҳро иҷро мекунанд: духтар ё писар, хоҳар ё додар, ҷиян, набера...

Боз як роли дар давоми ривочёбӣ, азхудкунии бачагон - роли аъзои ҷамъа будан аст. Бача дар мактаб, маҳфили варзиш дар вақти муносибат бо ҳамсолонаш роли аъзои ҷамъа, рафиқ, хонанда, сардорро иҷро мекунад. Ба ғайр аз ин, ҳар як инсон роли истеъмолиро ҳам ба ҷо меорад: ба нақлиёт савор мешавад, хӯрок

меҳӯрад, либос мепӯшад, ручкаю дафтар меҳарад. Бачагон аз хизмату маводҳои ҷамъият аз хурдсолӣ бояд оқилона истифода бурданро омӯзанд.

Боз як роли муҳим - шаҳрванди Ватани худ будан, онро дӯст доштан, бо вай фахр намудан, ватанпарвар шудан аст. Илова бар инҳо, боз роҳҳои ҳастанд, ки онҳоро бачагон бояд тадриҷан аз худ кунанд. Масалан, роли мутахассисӣ. Онро бачагон дар мактаб, литсей ва коллеҷҳо азхуд менамоянд. Дар ҳаёт роҳҳои манфӣ ҳам волеҳӯрад. Ба инҳо оворагардӣ, авбошӣ, ҳаққи якдигарро хӯрдан ва ғайраҳо мисол овардан мумкин аст.

Азхудкунии сифатҳои хулқу атвор муносибатҳои иҷтимоии бачагонро таъмин менамояд. "Мувофиқшавии иҷтимоӣ" ба шароитҳои иҷтимоӣ одат кардан аст.

Мувофиқшавии иҷтимоӣ шарт ва самарани бомуваффақият иҷтимоишавии бачагон ҳисоб меёбад.

Мувофиқшавии иҷтимоӣ асосан бо се роҳ: фаъолият, муомила ва дарккунӣ ба амал бароварда мешавад. Фаъолияти истифодаи шакли воситаҳои гуногуни қору ҳаракат, таҳсилро дар бар гирад, муомила торафт васеъ шуда, имконият медиҳад, ки шахс меъри хулқу атвори қабулшударо аз худ намояд. Дарккунӣ бошад, ба ҷи гуна инсон будан, мавқеи ҳаётии худро фаҳмидани ӯро нишон медиҳад.

Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ. Дар даҳ соли охир мафҳуми иҷтимоишавӣ ва тарбия дар педагогика ва дигар фанҳо васеъ муҳокима мешавад.

Маълум аст, ки омилҳои асосии иҷтимоишавии бачагон тарбия аст. Мафҳуми "иҷтимоишавӣ"-ро дар фан Макс Вебери дохил кардааст. Иҷтимоишавиро ӯ ҳаракати ба ҳалли муаммо нигаронидашуда, ҳамчун идрокҳои субъективии қоидаҳои хулқу атвор донистааст.

Умуман, иҷтимоишавӣ қараёни муттасил буда, дар он инсон ҳамеша бо ҷамъият дар муносибат мебошад. То ҳанӯз таърифи аслии тарбия мавҷуд нест. Онро яке аз категорияҳои асосии педагогика, ҳодиса, фаъолият, қараён, арзиш, қилсила, таъсир, муносибати ҳамдигарӣ меноманд.

Назар ба гуфтаи А.В.Мудрик, "Тарбия - ривочёбии бошууронаи инсон ба одаткунии қоидаҳои ҷамъият, ки ба хусусиятҳои гурӯҳ ва ташкилотҳо мувофиқ аст, мебошад!". Ин

Мавзӯи 12. Ривочёбии бача дар сотсиум

Нақша:

1. Аҳамияти сотсиум дар иҷтимоишавии бача.
2. Мавқеи иҷтимоии инсон.
3. “Мувофикшавии иҷтимоӣ” ба шароитҳои иҷтимоӣ.
4. Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ.
5. Тарбияи ватанпарварӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: миллат; зодгоҳ; насаб; хона; кӯча; духтар ё писар; хоҳар ё додар; чиян; набера; ғаъолият; муомила; дарккунӣ.

Дар иҷтимоишавии бачагон сотсиум аҳамияти калон дорад. Ин муҳити иҷтимоиро бачагон оҳиста-оҳиста азхуд менамоянд. Агар бача пас аз таваллуд асосан дар оила ривоч ёбад, сипас дар инкишофи вай муҳити гуногун: муассисаҳои томактабӣ, мактаб, муассисаҳои берун аз мактаб, масканҳои гуногуни варзишӣ, мусиқӣ таъсир мерасонанд. Баробари ба воя расидани бачагон ҳудуди муҳити иҷтимоӣ васеътар мешавад. Бачагон доимо кӯшиш мекунанд, ки муҳити ба худашон маъқулно биебанд.

Муҳит на танҳо хона, кӯча, доираи рафикони бача аст, балки силсилаи муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва ҷамъаҳо ҳам мебошад. Инсон ба тағйир ёфтани муҳит таъсир мерасонад, баробари ин, ба дигаргуншавии характер ва хусусияти онҳо таъсири ҳудро мерасонад. Муносибати инсонро ба муҳит аз рафтору кирдори ӯ муайян кардан мумкин аст.

Инсон дар ҷамъият дар як вақт якчанд мавқеъро ишғол мекунад. Масалан, зан ҳам рафиқа, ҳам модар, ҳам тарбиячӣ мебошад.

Ба мавқеи иҷтимоии инсон миллат, зодгоҳ, насаб барин омилҳо таъсир расониданаш мумкин ва ин гуна мавқеъро мақоми модарзод меғуянд. Хулқу атвори муайянкунии мавқеъ ва мақоми инсонро роли иҷтимоӣ меноманд.

Дар иҷрои роли мусбат мавқеи аъзоёни оила калон аст. Бачагон дар оила якчанд ролҳоро иҷро мекунанд: духтар ё писар, хоҳар ё додар, чиян, набера...

Боз як роли дар давоми ривочёбӣ, азхудкунии бачагон - роли аъзои ҷамъа будан аст. Бача дар мактаб, маҳфили варзиш дар вақти муносибат бо ҳамсолонаш роли аъзои ҷамъа, рафик, хонанда, сардорро иҷро мекунад. Ба ғайр аз ин, ҳар як инсон роли истеъмоличиро ҳам ба ҷо меоварад: ба нақлиёт савор мешавад, хӯрок

меҳӯрад, либос мепӯшад, ручкаю дафтар меҳарад. Бачагон аз хизмату маводҳои ҷамъият аз хурдсолӣ бояд оқилона истифода бурданро омӯзанд.

Боз як роли муҳим - шаҳрванди Ватани худ будан, онро дӯст доштан, бо вай ғаҳр намудан, ватанпарвар шудан аст. Илова бар инҳо, боз ролҳое ҳастанд, ки онҳоро бачагон бояд тадриҷан аз худ кунанд. Масалан, роли мутахассисӣ. Онро бачагон дар мактаб, литсей ва коллеҷҳо азхуд менамоянд. Дар ҳаёт ролҳои манфӣ ҳам волеҳӯрад. Ба инҳо оворагардӣ, авбошӣ, ҳаққи якдигарро хӯрдан ва ғайраҳоро мисол овардан мумкин аст.

Азхудкунии сифатҳои хулқу атвор муносибатҳои иҷтимоии бачагонро таъмин менамояд. “Мувофикшавии иҷтимоӣ” ба шароитҳои иҷтимоӣ одат кардан аст.

Мувофикшавии иҷтимоӣ шарт ва самарани бомуваффақият иҷтимоишавии бачагон ҳисоб меёбад.

Мувофикшавии иҷтимоӣ асосан бо се роҳ: ғаъолият, муомила ва дарккунӣ ба амал бароварда мешавад. Ғаъолияти истифодаи шакли воситаҳои гуногуни қору ҳаракат, таҳсилро дар бар гирад, муомила торафт васеъ шуда, имконият медиҳад, ки шахс меъёри хулқу атвори қабулшударо аз худ намояд. Дарккунӣ бошад, ба ҷӣ гуна инсон будан, мавқеи ҳаётии ҳудро ғаҳмидани ўро нишон медиҳад.

Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ. Дар даҳ соли охир мафҳуми иҷтимоишавӣ ва тарбия дар педагогика ва дигар фанҳо васеъ муҳокима мешавад.

Маълум аст, ки омилҳои асосии иҷтимоишавии бачагон тарбия аст. Мафҳуми “иҷтимоишавӣ”-ро дар фан Макс Вебери дохил кардааст. Иҷтимоишавиро ӯ ҳаракати ба ҳалли муаммо нигаронидашуда, ҳамчун идроки субъективии қоидаҳои хулқу атвор донистааст.

Умуман, иҷтимоишавӣ ҷараёни муттасил буда, дар он инсон ҳамеша бо ҷамъият дар муносибат мебошад. То ҳанӯз таърифи аслии тарбия мавҷуд нест. Онро яке аз категорияҳои асосии педагогика, ҳодиса, ғаъолият, ҷараён, арзиш, силсила, таъсир, муносибати ҳамдигарӣ меноманд.

Назар ба гуфтаи А.В.Мудрик, “Тарбия - ривочёбии бошууронаи инсон ба одаткунии қоидаҳои ҷамъият, ки ба хусусиятҳои гуруҳ ва ташкилотҳо мувофиқ аст, мебошад!”. Ин

таърифро ҳам пурра ва тамоман дуруст ҳисоб кардан мумкин нест. Дар он нуктаи назари муаллиф инъикос ёфтааст.

Тарбия ҳамеша ба як мақсад нигаронида шуда, аз тарафи одамони махсус тайёр ва ба амал бароварда мешавад.

Дар тарақиёти ҷамъият аҳамияти чараёни тарбия бисёр калон мебошад. Тарбияи инсон, ўро хонондан, ба меҳнат кардан омӯзондан ва оҳиста-оҳиста ин ҳатту ҳаракатро ба одат табдил додан лозим. Инсонро қобилияти мушоҳидакунӣ тарбия менамояд ва мушоҳида ақдро меафзояд. Ақл фикрро ривоч медиҳад. Фикр бошад манбаи маънавӣ ва моддӣ мегардад. Ҳамин тавр, инсон тадриҷан мукамал шуда ба камол мерасад. Аммо барои ин аз тарбиячӣ ва тарбиябанда масъулияти дуру дароз, меҳнату заҳмати бошараф ва ирода талаб карда мешавад. Ва дар ин вазъият зарурияти хусусиятҳои синну соли бачаро ба ҳисоб гирифтан лозим. Дар ташаккули сифатҳои маънавӣ, инсонӣ муҳити оила, ҷамъият, гирду атроф ва муносибат ба бача роли муҳимро мебозад. Муносибати байниҳамдигарии падару модар ва атрофиён ба тарбияи бачагон таъсир менамояд. Онҳо аввало ба калонсолон тақлид мекунанд. Ва баъд моҳияти кори худро мефаҳманд. Дар тарбияи фарзанд фикр, маънавият, дониш ва дараҷаи тарбияи падару модар ҳам аҳамияти муҳим дорад.

Аҳамияти ҷамоа дар тарбияи шахсияти инсони баркамол. Ривочёбии фарзанди одам беандоза муҳим мебошад. Ба мо маълум аст, ки инсон дар давоми ҳаёти худ аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ дигаргун мешавад, лекин дар овони бачагӣ ва наврасӣ ривочёбӣ аз ҳад зиёд босуръат мегардад. Ва дар давоми солҳои ривочёбӣ, дигаргуншавии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ, бача ҳамчун шахс ба камол мерасад. Дар натиҷаи таъсири тарбияи ба мақсад нигаронида шуда, бача ҳамчун аъзои ҷамоа ба камол расида, дар системаи муносибатҳои мураккаби иҷтимоӣ ҷойи худро ишғол мекунад. Барои фазилатҳои шахсро муайян намуда беҳато баҳо додан, ўро дар доираи муносибату вазъияти гуногун мушоҳида намудан лозим. Ва дар натиҷа хулки иҷтимоӣ, симои маънавӣ ва фазилатҳои инсонии шахс намоён мегардад. Инак, барои вазифаи ривочёбии шахсро ба дараҷаи кофӣ ҳал намудан, омилҳои таъсирбахш, табиати ин омилҳо ва хусусияти шахсии таъсири онро ба хулки инсон бояд донист.

Камолоти инсон чунон мураккаб аст, ки ба он фақат таҷрибаи ҳаёти кофӣ намекунад, ба вай хондан, омӯختан ва дониш лозим.

К.Д.Ушинский дар асарҳои худ «Рӯҳи халқ дар тарбияи иҷтимоӣ» ва «Дар бораи адабиёти педагогӣ» таъкид менамояд, ки таълими педагогӣ барои падару модарон, аввало аз омӯхтани адабиётҳои педагогӣ оғоз меёбад. Таълими педагогӣ барои падару модарон бисёр муҳим мебошад. Ин дониш дар мактаб, маҳалла, ба воситаи ахбори рӯзона мунтазам фаҳмонида мешавад. Лекин муаммоҳои нав ба нави ҳаёт дониши педагогиро боз ҳам пурқувват ва чуқуртар намуданро талаб мекунанд.

Ҳар як ҷамоа ба узви худидоракунӣ соҳиб буда, як қисми узви ҷамоаи умумимиллӣ ҳисобида мешавад. Вай ба воситаи хусусияти ташкилӣ ва мақсади ягона бо ҷамоаи умумимиллӣ вобаста мешавад. Равиши ягонаи фаъолияти қонун намудани эҳтиёҷи иҷтимоии ҷамъият, хусусияти муҳими навбатии ҷамоа мебошад. Равиши ғоявӣ-иҷтимоии фаъолияти ҷамоа ҳам акси худро дар мазмуни фаъолияти ҷамоа намоён намояд, ба аҳамияти беандоза соҳиб мешавад.

Дар ташаккули ҷамоаи хонандагон анъанаҳо мавқеи муҳим доранд. Анъанаҳои ҷамоа - ин одатҳои муқарраршуда буда, онҳоро аъзоёни ҷамоа яқдилона дастгирӣ менамоянд. Дар мазмуни анъанаҳо хусусияти муносибатҳо ва фикри иҷтимоии ҷамоа равшан намоён мешаванд.

Таъсири тарбия ба ривочёбии бачагон бо гузаштани вақт тағйир меёбад. Бача чӣ қадаре, ки хурдсол бошад, тарбия ба ташаккули ӯ ҳамон қадар бештар таъсир мерасонад. Баробари гузаштани вақт, роли тарбия дар ташаккули шахсияти бача суст мешавад. Минбаъд мустақилии бача ба интиҳоби арзишҳои иҷтимоӣ зиёд мешавад.

Акнун чараёни дигар - худтарбиякунӣ ривоч ёфтан мегирад. Эҳтиёҷи худтарбиякунии шахс шакли олии ривочёбӣ мебошад. Худтарбиякунӣ дар давоми тамоми умри инсон давом мекунанд.

Дар наврасӣ ба худ аз ҳад зиёд баҳо додан пурқувват мешавад. Онҳо бобати худдорӣ, муомилаву муносибат, ҳатту ҳаракат мекӯшанд, ки ҳамчун калонсолон шаванд, нисбати ҳама гуна кушишоте, ки ба маҳдуд намудани мустақилии онҳо нигаронида шудааст, хеле ҳассос мешаванд. Одатан дар 14-15 солагӣ ирода ташаккул меёбад. Наврасон дар ин синну сол худро ба дараҷаи муайян чун шахси ташаккулёфта пай бурда, шахсони қавирударо намуна интиҳоб мекунанд, мекӯшанд, ки дар худ фазилатҳои онҳоро ривоч диҳанд.

таърифро ҳам пурра ва тамоман дуруст ҳисоб кардан мумкин нест. Дар он нуқтаи назари муаллиф инъикос ёфтааст.

Тарбия ҳамеша ба як мақсад нигаронида шуда, аз тарафи одамони махсус тайёр ва ба амал бароварда мешавад.

Дар тарақиёти ҷамъият аҳамияти ҷараёни тарбия бисёр калон мебошад. Тарбияи инсон, ўро хонондан, ба меҳнат кардан омӯзондан ва охиста-оҳиста ин ҳатту ҳаракатро ба одат табдил додан лозим. Инсонро қобилияти мушоҳидакунӣ тарбия менамояд ва мушоҳида ақдро меафзояд. Ақл фикрро ривоч медиҳад. Фикр бошад манбаи маънавӣ ва моддӣ мегардад. Ҳамин тавр, инсон тадриҷан мукамал шуда ба камол мерасад. Аммо барои ин аз тарбиячӣ ва тарбияёбанда масъулияти дуру дароз, меҳнату заҳмати бошараф ва ирода талаб карда мешавад. Ва дар ин вазъият зарурияти хусусиятҳои синну соли бачаро ба ҳисоб гирифтани лозим. Дар ташаккули сифатҳои маънавӣ, инсонӣ муҳити оила, ҷамъият, гирду атроф ва муносибат ба бача роли муҳимро мебозад. Муносибати байниҳамдигарии падару модар ва атрофиён ба тарбияи бачагон таъсир менамояд. Онҳо аввало ба калонсолон тақлид мекунанд. Ва баъд моҳияти кори худро мефаҳманд. Дар тарбияи фарзанд фикр, маънавият, дониш ва дараҷаи тарбияи падару модар ҳам аҳамияти муҳим дорад.

Аҳамияти ҷамоа дар тарбияи шахсияти инсони баркамол. Ривочёбии фарзанди одам беандоза муҳим мебошад. Ба мо маълум аст, ки инсон дар давоми ҳаёти худ аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ дигаргун мешавад, лекин дар овони бачагӣ ва наврасӣ ривочёбӣ аз ҳад зиёд босуръат мегардад. Ва дар давоми солҳои ривочёбӣ, дигаргуншавии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ, бача ҳамчун шахс ба камол мерасад. Дар натиҷаи таъсири тарбияи ба мақсад нигаронида шуда, бача ҳамчун аъзои ҷамоа ба камол расида, дар системаи муносибатҳои мураккаби иҷтимоӣ ҷойи худро ишғол мекунанд. Барои фазилатҳои шахсро муайян намуда беҳато баҳо додан, ўро дар доираи муносибату вазъияти гуногун мушоҳида намудан лозим. Ва дар натиҷа хулқи иҷтимоӣ, симои маънавӣ ва фазилатҳои инсонии шахс намоён мегардад. Инак, барои вазифаи ривочёбии шахсро ба дараҷаи кофӣ ҳал намудан, омилҳои таъсирбахш, табиати ин омилҳо ва хусусияти шахсии таъсири онро ба хулқи инсон бояд донист.

Камолоти инсон чунон мураккаб аст, ки ба он фақат таҷрибаи ҳаёти кофӣ намекунад, ба вай хондан, омӯختан ва дониш лозим.

К.Д.Ушинский дар асарҳои худ «Рӯҳи халқ дар тарбияи иҷтимоӣ» ва «Дар бораи адабиёти педагогӣ» таъкид менамояд, ки таълими педагогӣ барои падару модарон, аввало аз омӯхтани адабиётҳои педагогӣ оғоз меёбад. Таълими педагогӣ барои падару модарон бисёр муҳим мебошад. Ин дониш дар мактаб, маҳалла, ба воситаи ахбори рӯзона мунтазам фаҳмонида мешавад. Лекин муаммоҳои нав ба нави ҳаёт дониши педагогиро боз ҳам пурқувват ва чуқуртар намуданро талаб мекунанд.

Ҳар як ҷамоа ба узви худидоракунӣ соҳиб буда, як қисми узви ҷамоаи умумимиллӣ ҳисобида мешавад. Вай ба воситаи хусусияти ташкилӣ ва мақсади ягона бо ҷамоаи умумимиллӣ вобаста мешавад. Равиши ягонаи фаъолияти қонеъ намудани эҳтиёҷи иҷтимоӣ ҷамъият, хусусияти муҳими навбатии ҷамоа мебошад. Равиши ғоявӣ-иҷтимоӣ фаъолияти ҷамоа ҳам акси худро дар мазмуни фаъолияти ҷамоа намоён намояд, ба аҳамияти беандоза соҳиб мешавад.

Дар ташаккули ҷамоаи хонандагон анъанаҳо мавқеи муҳим доранд. Анъанаҳои ҷамоа - ин одатҳои муқарраршуда буда, онҳоро аъзоёни ҷамоа якдилона дастгирӣ менамоянд. Дар мазмуни анъанаҳо хусусияти муносибатҳо ва фикри иҷтимоӣ ҷамоа равшан намоён мешаванд.

Таъсири тарбия ба ривочёбии бачагон бо гузаштани вақт тағйир меёбад. Бача чӣ қадаре, ки хурдсол бошад, тарбия ба ташаккули ӯ ҳамон қадар бештар таъсир мерасонад. Баробари гузаштани вақт, роли тарбия дар ташаккули шахсияти бача суст мешавад. Минбаъд мустақилии бача ба интиҳоби арзишҳои иҷтимоӣ зиёд мешавад.

Акнун ҷараёни дигар - худтарбиякунӣ ривоч ёфтани мегирад. Эҳтиёҷи худтарбиякунии шахс шакли олии ривочёбӣ мебошад. Худтарбиякунӣ дар давоми тамоми умри инсон давом мекунанд.

Дар наврасӣ ба худ аз ҳад зиёд баҳо додан пурқувват мешавад. Онҳо бобати худдорӣ, муомилаву муносибат, ҳатту ҳаракат мекӯшанд, ки ҳамчун калонсолон шаванд, нисбати ҳама гуна кӯшишоте, ки ба маҳдуд намудани мустақилии онҳо нигаронида шудааст, хеле ҳассос мешаванд. Одатан дар 14-15 солагӣ ирода ташаккул меёбад. Наврасон дар ин синну сол худро ба дараҷаи муайян чун шахси ташаккулёфта пай бурда, шахсони қавииродаро намуна интиҳоб мекунанд, мекӯшанд, ки дар худ фазилатҳои онҳоро ривоч диҳанд.

Аломати асосии мавҷудияти шахс, ривоч ёфтан ва худро нишон дода тавоништан муомила ба шумор меравад. Дар мактабхое, ки корҳои тарбия мелангад, таъсири гурӯҳҳои кӯчагӣ ба наврасон нақши назаррас мегузорад. Идора кардани муомилаи кӯча хеле мушкил аст. Он бештар шаклҳои дӯсту тифокии сохта ва “қаҳрамони” зоҳириро мегирад. Дар наврасон майли бозӣ кардан пурқувват мешавад. Худи ҳаёт барои онҳо мисли бозӣ метобад. Барои онҳо ченаки хулқу аҷиб буда, дар ҳаракатҳои инъикоси худро меёбад ва наврасон ба ҳатту ҳаракати худ баҳои дуруст додандро фаромӯш мекунанд. Дар натиҷа безорӣ, авбошӣ, азоб додани ҳайвонҳо барин амалҳои ношоиста ба ҳукми одати муқаррарӣ медарояд ва ҳислатҳои сангдилӣ, бефарқ будан ба кулфати касе, лоқайдӣ тавлид меёбад. Ба воқеа расидани шахс даври бағоят мураккаб ҳисоб меёбад.

Иҷтимоишавии шахсияти бачагон ба воситаи тарбия ба амал бароварда мешавад. Вазифаи асосии тарбиячӣ ба мувофиқшавии иҷтимоии бачагон нигаронида шуда, қонун ва меъёри қабулкардаи ҷамъиятро ба ҷо меоварад ва омилҳои манфиро барҳам медиҳад.

Ба ҳамин тариқ дар ҷараёни сабзӣш ва ривочёбии бачагон дар ҷамъият иҷтимоишавии онҳо содир мешавад. Агар ин ҷараён рӯй надиҳад, акси он - дезадаптатсия содир мешавад. Дар чунин ҳолат ба реабилитатсияи иҷтимоии бача эҳтиёҷ пайдо мешавад.

Савол ва супоришҳо:

1. Аҳамияти сотсиум дар иҷтимоишавии бача чӣ маъно дорад?
2. Мавқеи иҷтимоии инсон кадомҳо?
3. “Мувофиқшавии иҷтимоӣ” ба шароитҳои иҷтимоӣ вобастагӣ дорад?
1. Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ чӣ хусусият дорад?
2. Тарбияи ватанпарварӣ кай ва чӣ тавр оғоз меёбад?

Мавзӯи 13. Маҳалла – омили анъанавии иҷтимоишавӣ

Нақша:

1. Қоидаҳои амалкунанда дар маҳалла.
2. Ҷамоа ва мавқеи он дар тарбияи насли наврас.
3. Қонун дар бораи «Органҳои худидоракунии шаҳрвандон» ва аҳамияти он дар маҳаллаҳо.
4. “Маҳалла - ҳам падар, ҳам модари туст!”.

Ибораҳои таъриҳӣ: маскани иҷтимоӣ; катаклизми табиат; қоидаҳои маҳалла; ҷамоа дар тарбияи насли наврас; барқарор намудани анъанаҳои маданий; авҷгирии шахспарастӣ ва репрессия; маросимҳои қадима; сӯхбати дӯстона.

Яке аз хусусиятҳои муҳими менталитети халқи мо мавҷуд будани маскани иҷтимоӣ - маҳалла мебошад. Дар Тошканд маҳаллаҳо аз асри XIX боз вучуд доранд. Ташкил шудани онҳо, аз як тараф бо хусусиятҳои миллии педагогӣ, аз тарафи дигар аз ҷавонӣ ба муносибатҳои иҷтимоӣ ҷалб намудани аҳоли вобаста аст.

Дар бораи аҳамияти гуногун доштани маҳалла Аввалин Президенти мамлакат И. А. Каримов чунин гуфтааст: “Маҳалла - барои ҷамъияти мо манбаи дигарнашавандаи тарбия ва муросонамӣ аст. Мувофиқи гувоҳи таърих, давлати мо дар соҳили дарёҳо пайдо шудааст. Катаклизми табиат, ҳайвонҳои ваҳширо якҷоя мағлуб намудан, дар рӯзҳои душвор дастгирӣ намудани ҳамдигар аҷодҳои моро ба ҷамоа шуда зистан омӯхтааст.

Меҳрубонӣ, раҳмдилӣ барин ҳислатҳои инсонӣ айнан дар маҳаллаҳо ташаккул ёфтааст. Дар ин маъно маҳалларо мактаби худидоракунии, лозим ояд, мактаби демократия гӯем, мешавад”.

Иҷтимоишавӣ на фақат ба қулайӣ соҳиб шудани шахсро дар ҷамъият, балки аз бар намудани қоидаҳои муайяни ахлоқӣ ва этниқиро ҳам дар назар дорад. Дар ин бобат маҳалла механизми муҳими иҷтимоишавӣ ҳисоб меёбад.

Қоидаҳои амалкунанда дар маҳалла

Дар маҳалла чунин қоидаҳо амал мекунанд:

- дар он талабҳои муайяни ахлоқӣ, ки ҳар як кас бояд онро иҷро кунад, мавҷуд аст;
- муомила ба якҷанд қоидаҳои ахлоқӣ асос ёфтааст;
- боварӣ ва хизмат ба халқ, намунаи шахсӣ, ҳурмат ба калонсолон, ғамхорӣ ба хурдсолон;

- тарбияи ахлоқ ва ҷамоатӣ ба воситаи ба ғаёлияти амалӣ дохил шудан ба амал бароварда мешавад;

- арзишҳои шуури оммавӣ аз маҳалла ба оила ва шахс рафта мерасад;

- хусусиятҳои асосии ҳаётии шахси алоҳида дар назорати аъзоёни ҳамаи ҷамъият қарор мегирад.

Қатъӣ назар аз ҳаракатҳои вайроншавии баъзе меъёрҳои ҳаётии анъанавӣ дар давраҳои гузашта, ба онҳо маҳалла зиддият нишон додааст ва нигоҳ доштани одату анъанаҳо кӯмак расонданд.

Маҳалла ҳамеша ба қоидаҳои олии инсонӣ ва ахлоқӣ таъя менамуд. Масалан, дар солҳои 20-30-юми асри XX маҳалла ба ҷалб намудани занон ба истеҳсолоти иҷтимоӣ, бартараф намудани бесаводӣ, тақмил додани ҷаҳонбинии маданияи аҳоли ёри мерасонд.

Ба ҳама маълум аст, ки дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ одамони эвакуатсиякардашудаи Русия, Украина, Белоруссияро маҳаллаҳои мо қабул карда буданд. Аҳолии маҳаллӣ ба онҳо як қисми ҳавли худро дода, ёрии моддӣ расонда буданд.

Дар шароитҳои нав маҳалла ҳамчун органи худидоракунии аҳамияти калон дорад. Ин ҳолат аз тарафи роҳбарони давлат алоҳида қайд карда шудааст.

Қиёфаи иҷтимоӣ ва маънавии хонандагони синфҳои болоии мактабҳои маҳалла ҳам хеле дигаргун шуд. Қисми асосии сарварони маҳаллаҳо саводнок, фарзандони онҳо илмноканд. Маҳалла маркази муттаҳидаи ахлоқии одамон гардидааст. Ин ҳолат дар меҳнати иҷтимоӣ, аз ҷумла, дар обод намудани маҳалла намоён мегардад. Ин гуна тадбирҳо, асосан, дар рӯзҳои иди Наврӯз, Рамазон, иди Қурбон, рӯзҳои Истиқлол гузаронда мешавад. Бо роҳи ҳашар хонаҳо, кӯчаҳо, клубҳо, ошхонаҳо, масҷидҳо обод карда мешаванд.

Яке аз анъанаҳои муҳими халқӣ меҳру мурувват нишон додан буда, дар ҷунин намудҳо зоҳир мегарданд:

- ғамхорӣ ҷамоа, кӯмак расонидан ба беморон, пиронсолон ва шахсони камтаъмин;

- ёрии моддӣ расондани одамони нисбатан сарватманду доро ба хешу таборон ва ҳамсояҳои камбизоат;

- ёри расондан ба одамоне, ки сарвари оиларо гум кардаанд.

Анъанавӣ ёри расондан дар ҷамоа дар вақти ҳозира шаклҳои нав гирифтааст ва вазифаи асосии ҳокимияту кумитаҳои гузар гардидааст. Мувофиқи Фармони Президенти Ўзбекистон (23 августи соли 1994) “Дар бораи тадбирҳои пурзӯр намудани ҳифзи

иҷтимоии қисми камтаъминшудаи аҳоли” нави нави ҳимояи иҷтимоии аҳоли - ёрии ҳармоҳаи моддӣ ба шумор меравад.

Навигарии ин ёри аз он иборат аст, ки тақсимои маблағро ба оилаҳо ҳуди маҳалла ҳал мекунад. Бо ҳамин мақсад дар моҳи январӣ соли 1999 фармоиши Девони Вазирон “Дар бораи таъмини дастгирии иҷтимоии аҳоли аз тарафи органҳои худидоракунии шаҳрвандон” ва дигар қарорҳо қабул карда шуд.

Дар айни замон маҳалла дар ҷараёни ба амал ҷорӣ намудани арзишҳои маданӣ роли асосӣ мебозад. Дар маҳаллаҳо маросимҳои никоҳ, ҷаноза, тӯи суннатӣ, ҷашни одамони бузург пурмазмун гузаронида мешавад.

Ҷамоа ва мавқеи он дар тарбияи насли наврас

Дар шароити гузаштан ба иқтисодиёти бозор роли иҷтимоишавии маҳалла афзуд. Ин, пеш аз ҳама, дар нигоҳ доштани арзишҳои оила намоён мегардад. Ҷаёлон низоъҳои шаҳрвандони маҳалларо барҳам медиҳанд, меҳнаткашонро бо кор таъмин мекунанд, оиди нигоҳ доштани тартиб хизмат мекунанд.

Ҷамоа дар тарбияи насли наврас роли муҳим мебозад. Маҳаллаҳо бо муассисаҳои томактабӣ ва мактабҳои алоҳаи мустақкам барқарор намуда, дар таъмири бино, гузаронидани тадбирҳои гуногун ёрии амалӣ мерасонанд.

Дар ҳар як маҳалла оилаҳои мавҷуданд, ки дар соҳаи тарбияи ҷавонон таҷрибаи бой доранд. Ҷаёлонии маҳалла барои дастрасӣ дигарон намудани таҷрибаи онҳо ғаёлият нишон медиҳанд. Зеро беҳуда нагуфтаанд, ки “Маҳалла - ҳам падар, ҳам модари туст!”

Бояд таъкид намуд, ки барои барқарор намудани анъанаҳои маданӣ роли насли калонсол, воситаҳои ахбори оммавӣ, хусусан, телевизион калон аст.

Дар шароити ҳозираи иқтисодиёти бозор дар тарбияи насли наврас баъзе муаммоҳо ба назар мерасанд. Бо савдо, пулбӣ машғул шудани ҷавонон кӯшиши онҳоро ба хондан, илм гирифтани суст мекунад.

Дар давраи ҳозираи демократикунонии ҷамъият имконияти васеи интиҳоби касбу ҳунарҳои гуногун мавҷуд аст. Вале ҷавонон аз ин имкониятҳо пурра истифода набурда истодаанд. Дар вақтҳои охир қорҳои сиёсӣ-тарбиявӣ дар байни ҷавонон суст шудааст. Таъсири дин пурзӯр гардида, баъзе ҷавонон дар соҳаи мафкуравӣ ба роҳи нодурусти экстремистӣ даромада мондаанд. Дар ҷунин вазъият маҳаллаҳо бояд ба ҷавонон таъсири худро расонанд.

Маҳалла дар насли наврас афкори ҷамъиятиро ташаккул медиҳад. Бисёр ҳолатҳои ногувор, аз ҷумла, ҷанҷолҳо дар байни аъзоёни оила дар маҳалла муҳокима карда, муаммоҳо ҳал карда мешавад.

14-уми апрели соли 1999 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон “Дар бораи органҳои ҳудудоракунӣ шаҳрвандон” дар таҳрири нав қабул шуд. Дар он вазифаҳои органҳои ҳудудоракунӣ, яъне маҳаллаҳо дар бобати мустаҳкам намудани арзишҳои милли, маданӣ, маънавӣ боз як бори дигар қайд карда шудааст. Дар қонун, инчунин, оиди тозагӣ, санитария-гигиена ва нигоҳдории тандурустии шаҳрвандон тадбирҳо андешида шудааст.

Дар ҳаёти иҷтимоии маҳаллаҳо доир ба мустаҳкам намудани муносибатҳои ҳамсоиягӣ як қатор дигаргуниҳои мусбат рух додааст. Ин гуна муносибатҳои дӯстона дар қорҳои хоҷагӣ, тарбияи бачагон, баргараф намудани душвориҳои моддӣ инъикос ёфтааст. Дар байни халқи мо муносибатҳои ҳешу таборӣ ҳам чун арзишҳои милли қадр карда мешавад.

Дар ҳаёти халқ иттиҳодияи мардон: гаштак, воҳӯрӣ, зиёфат буда, мақсади асосии он вақти холиро пурмазмун гузаронидан мебошад.

Яке аз шаклҳои ҳаёти иҷтимоӣ сӯҳбати дӯстонаи мардон ҳисоб меёбад. Сӯҳбати дӯстон аз қадим дар байни халқ расм мебошад. Дӯстон дар хонаи яке аз онҳо ҷамъ шуда, якҷоя хӯрок мепухтанд, дар бораи масъалаҳои гуногуни зиндагӣ сӯҳбат менамуданд.

Дар солҳои 30-юми асри XX аз сабаби авҷгирии шахспарастӣ ва репрессияи шахсони диндор ва намозхонро ҳабс карданд. Аз ин рӯ ҷамъшавии одамон ҳавфнок буд. Сӯҳбати дӯстона фақат дар солҳои 50-60-ум барқарор шуд. Акнун сӯҳбати дӯстонаи занон ҳам ташкил шуд.

Сӯҳбати дӯстонаи ҳешу табори наздик васеъ паҳн шуда истодааст. Ба чунин сӯҳбатҳо яке аз пиристон сарварӣ мекунад. Ин гуна сӯҳбатҳо инчунин дар иштироки собиқ ҳамкурсон, ҳамсинфони ташкил карда мешавад.

Дар байни занон маросимҳои қадимаи мушкулкушо ва мавлудӣ мавҷуд аст. Ин гуна маросимҳо дар солҳои охир дар бисёр маҳаллаҳо гузаронида мешавад.

Ба ҳамин тариқ маҳаллаҳо дар Ўзбекистон дар ҳаёти иҷтимоӣ замонавӣ мавқеи худро ишғол намудааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Роли маҳалларо дар иҷтимоӣшавӣ, камолоти одамон баён кунед.
2. Дар бораи Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон “Оид ба органҳои ҳудудоракунӣ шаҳрвандон” чӣ ҳақиқат медонед?
3. Сӯҳбати дӯстонаи мардон ва занон чӣ хусусият дорад?
4. Мавқеи маҳалла оиди демократикунӣ ҷамъият аз чӣ иборат аст?

Мавзӯи 14. Тадқиқотҳои инкишофи иҷтимоӣ – сиёсӣ ва ҳуқуқии педагогикаи иҷтимоӣ дар давраи ҳозираи Ўзбекистон

Нақша:

1. Асосҳои методологии инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Қабули ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ.
3. Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ.
4. Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсияи SOS

Ибораҳои таъриҳӣ: муаммоҳои иҷтимоӣ; либералшавии иқтисодӣ; зиддиятҳои иҷтимоӣ; ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ; вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ; мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсия; муҳити психологӣ оила, аҳволи саломатии аъзоёни оила.

Асосҳои методологии инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ ва ҷаҳлияти иҷтимоӣ - педагог аз инҳо иборат аст:

1. Сиёсати пурзӯри иҷтимоии давлат дар шароити ташаккули муносибатҳои бозор ва демократикунӣ ҷамъият. Равишҳои асосии ин сиёсат дар асарҳои И.А.Каримов ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ нишон дода шудааст.

2. Ба ҳаёт татбиқ намудани қонун ва фармонҳои ҳукумат дар бораи ҷораҳои ҳифзи иҷтимоии қисми камтаъминшудаи аҳоли.

3. Консепсияи иҷтимоӣ-педагогии Республикаи Ўзбекистон.

Сабаби эътибори қалон додан ба муаммоҳои иҷтимоӣ ҷараёни ташаккули давлатдорӣ милли мебошад. Дар ин давра муаммоҳои иҷтимоӣ тезу тунд мешавад. Ба вучуд омадани зиддиятҳои иҷтимоӣ ҳамчун омили таҳдид ба беҳавфии милли овардана мумкин аст. Бинобар ин, дар ин бобат ҷораҳои зарурӣ дидан зарур аст.

Либералшавии иқтисодӣ мушкилиҳои гуногуни иҷтимоӣ: пайдошавии нобаробариҳои моддӣ, вайрон шудани тарзи зиндагиро ба вучуд меоварад. Бинобар ин, қоидаи асосии ба худ ҳоси тараққиёти Ўзбекистон сиёсати пурзӯри иҷтимоӣ бурдан ҳисоб меёбад.

Мақсади сиёсати мазкур аз инҳо иборат аст:

1. Таъмин намудани ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар ҳамаи давраҳои ислоҳоти бозор.

2. Таъмини мурӯси иҷтимоӣ ба воситаи пайдо накардани табақҳои гуногуни аҳоли.

Дар шароити мустақилӣ механизми ҳифзи иҷтимоии аҳоли аз зеринҳо иборат:

- барқароркунии истеҳсолот;

- истифодаи бидуни маблағҳои давлатӣ, маблағи фонди ташкилотҳои иҷтимоӣ, меҳрубонӣ, ҷамоаҳои меҳнат;

- мубориза бар зидди нуқсонҳо, пурзӯр намудани дастгирии маъёбҳо, ятимон ва пиронсолон.

Дар солҳои Истиқлол ба воситаи кумитаи маҳаллаҳои оилаҳои камтаъминшудаи аҳолиро муайян кардан ва ба онҳо ёри расонидан ташкил карда мешавад.

Дар республика чунин ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ қабул карда шудааст:

1. Оиди хайрия. Фармони Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон аз 4 - уми март соли 2000 “Дар бораи таъмини ҷаҳлияти ҳазинаи хайрияи байналхалқии нодавлатии барои авлоди солим”. Дар он чунин вазифаҳои ҳазина муайян карда шудааст:

- маблағҳо ба дастури давлатии “Барои авлоди солим” нигаронидан;

- тарғиб намудани тарзи ҳаёти солим дар оила ва ҷамъият;

- кӯмаки хайрияи ҳомиёни хориҷа ва миллиро ҷалб намудан;

- ёрии инсонпарварӣ расонидан ба оилаҳои серфарзанд, баҷаҳои ногиро, тарбиягирандагонӣ хонаи баҷагон.

2. Оиди меҳру мурувват. Фармони Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон аз 27-уми январ соли 2004 “Дар бораи меҳру мурувват”. Мақсади асосии он дар ҷамъият ба амал баровардани дӯстӣ, бародарӣ, озоиштаги байни халқҳо, ҳусусан, ривҷдиҳии ҳислатҳои нек дар байни ҷавонон мебошад.

3. Оиди тарбияи авлоди солим. Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Дар бораи ниғаҳдорӣ тандурустӣ шаҳрвандон”. Аз рӯи ин қонун дар бораи ҳифзи саломатии шаҳрвандон яқинд фармонҳои ҳукумат қабул карда шудааст.

4. Оиди ҳимояи иҷтимоии қонун. Қонуни Олий Маҷлиси Республикаи Ўзбекистон аз 1-уми апрели соли 1998 “Дар бораи имтиёзҳои иловагӣ ба қонун” ва дигар қарор фармонҳо дар бораи ғамхорӣ ба қонун.

5. Оиди дастгирии оилаҳо. Фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон аз 16-уми июни соли 1994 “Дар бораи тақмили системаи ёрии иҷтимоии оилаҳои серфарзанд” ва дигар амру қарорҳои ҳукуматӣ.

Нафақаи иловагӣ барои инҳо муқаррар карда шудааст:

- оилаҳои, ки баҷаҳои ногиро доранд;

- бачагони бепадару модар ва оилаҳое, ки бо тарбияи фарзанди хешу акрабоён машғуланд;

- оилаҳое, ки падар ё модарашон, ё ки ҳардуяшон ногиро шудаанд;

- яке аз падару модарон ё ҳардуяшон бекор мебошанд.

6. Оиди ёрӣ додан ба ногироҳо. Фармонҳои Девони Вазирон “Дар бораи ҳимояи иҷтимоии ногироҳо дар Республикаи Ўзбекистон”, “Дар бораи таъин кардани нафақа ба шахсоне, ки аз ҷавонӣ ногиро шудаанд, пиронсолон ва шахсони лаёқати меҳнатӣ надошта” аз 24-уми июни соли 1994 эълон карда шудааст.

7. Оиди ҳимояи қисми камтаъмини аҳоли. Фармони Республикаи Ўзбекистон қабул карда шудааст.

8. Оид ба мустаҳкам намудани маҷеи иҷтимоии маҳалла. Дар ин бора Қонун “Дар бораи органҳои худидоракунии шаҳрвандон” аҳамияти калон дорад. Дар ин ва дигар ҳуҷҷатҳои ҳукумат ваколатҳои шӯрои сарварони маҳаллаҳо муайян карда шудааст.

Дар шароити имрӯза шаклҳои нави сиёсати иҷтимоӣ, корҳои гуногуни иҷтимоӣ ба вучуд омадааст. Дар ин бора Қарори Девони Вазирон “Дар бораи бунёди системаи тиббӣ-иҷтимоӣ дар Ўзбекистон” қабул карда шуд.

Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ аз инҳо иборат аст:

1. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ фаъолияти ташкилотҳо, муассиса ва идораҳоро муттаҳид менамояд.

2. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ сиёсати самарабахши иҷтимоиро, ки ба анъанаҳои қадимаи сокинони Ўзбекистон, қомебиҳои соҳаи фан ва маданият асос ёфтаанд, ба ҳар як оила мерасонад.

3. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ ҳолати мавҷудани тиббӣ-иҷтимоии ҳар як оиларо ба ҳисоб мегирад.

Мақсади тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ аз инҳо иборат аст:

- ҳолати санитарӣ-гигиенӣ, муҳити психологӣ оила, аҳволи саломатии аъзоёни оиларо муайян мекунад;

- занҳо ва бачагони ба ёрии тиббӣ-иҷтимоӣ ва психологӣ мӯҳтоҷро дар вақташ аниқ мекунад;

- дар оилаҳо тарзи ҳаёти солимро ташаккул медиҳад.

4. Вазифаҳои тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ:

- ёрии тиббӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ расондан ба оилаҳо;

- ба занон ва бачагон оиди тандурустӣ ёрӣ расонидан, доир ба ривҷебии оилаҳо корҳои васеи фаҳмондадихӣ бурдан.

Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсияи SOS

-уми апрели соли 1998 Фармони Девони Вазирон “Дар бораи дастури скринги модар ва кӯдак” эълон карда шуд. Дар он чораҳои аниқ кардани бемории модарон, ки кӯдакони ногиро таваллуд мекунанд, нишон дода шудааст.

31-уми декабри соли 1997 Фармони Девони Вазирон “Дар бораи таъсис намудани SOS - ассотсиатсияи бачагони Ўзбекистон” баромад. Чуноне ки маълум аст, SOS аз тарафи Ҷамъияти байналхалқии Киндерфорд (Австрия) таъсис шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсия аз инҳо иборат аст:

- ба тартиб даровардани кӯшишоти идораҳои давлатӣ ва ҷамоатӣ оиди ривҷебии ҷамоатӣ ва ахлоқи бачагони ҷим;

- ёрии молиявӣ расонидан ба тартиб додани лоиҳаҳои дастурҳои кӯмакрасонӣ ба бачагони ҷим;

- ёрӣ расонидан ба ҳамаи бачагоне, ки ба фалокат дучор шудаанд;

- дар Республикаи Ўзбекистон SOS - ташкилоти бачагони Ўзбекистониро ҷиҳозонидан ва фаъолиятро пурзӯр намудан;

- бо SOS Киндерфорд тавассути интернет ҳамкорӣ намудан;

- ба фаъолияти ассотсиатсия ташкилотҳои давлатӣ, ҷамоатӣ ва хусусиро ҷалб кардан;

- нашр намудани дастурҳо барои ёрии инсонпарварӣ ба бачагони ҷиммонда, ташкили ағният, стэндҳо.

Соли 1995 дар Ўзбекистон концепсияи иҷтимоӣ-педагогӣ қабулшуда. Қоидаҳои асосии концепсия:

- устувории тарбияи маданӣ-ахлоқӣ аз таълим;

- тарбия намудани фаъоли иҷтимоӣ, малакаҳои худидоракуний, маданияти муомила ва ахлоқ дар инсон;

- ташаккули шахси фаъоли иҷтимоӣ ба сифати шакли асосии истеҳсолот;

- ба амал баровардани қоидаҳои демократикунонӣ, инсонпарварӣ ҳамчун воситаҳои иҷтимоикунӣ шахс.

Дар рӯи инсонпарварӣ тарбия намудани насли наврас ба воситаи арзишҳои милли ва маънавӣ-маданӣ малакаҳои кадрӣҳои маънавии умумиинсониро дар назар дорад. Ин концепсия баробари бой будан бо анъанаҳои таърихӣ, маданӣ, маънавӣ ҳамчун заминаи фаъолияти амалии фанни педагогикаи иҷтимоӣ хизмат хоҳад кард.

Савол ва супоришҳо:

1. Механизми ҷимояи иҷтимоии ақлӣ дар солҳои мустақилӣ.
2. Асоси ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ дар кадом ҳуҷҷатҳо ифода ёфтааст?
3. Дар бораи SOS чӣхоро медонед?
4. Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ аз ҷиҳати иборат аст?
5. Аҳамияти ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсӣ.

Мавзӯи 15. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо бачагони ҳуқуқатвори девиант

Нақша:

1. Хелҳои девиатсия.
2. Сабабҳои пайдоиши ҳуқуқатвори девиантии наврасон.
3. Корҳои тарбиявӣ бо бачагони дорои ҳуқуқатвори девианти.
4. Мафҳуми “профилактика” ва бартарҳои он.

Ибораҳои таъриҳӣ: ҳуқуқатвори девианти, давраи наврасӣ, мавқеи иҷтимоии наврасон, хелҳои девиатсия, душвортарбияёбии наврасон, ҳодисаи дигаргуншавии инсон, мафҳуми “афтида”, муносибатҳои микроиҷтимоӣ, аз хондан ғурехтан, ҳуқуқатвори деликвенӣ, хелҳои деликвенӣ, омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ.

Девиатсия - маҷмӯи ҳуқуқатворе, ки ба меъёрҳои қабулгардидаи ҷамъият зид мебошад. Ҳуқуқатвори девианти он ҳатто ҳаракатҳое, ки ба тарзи алоҳида зоҳир мешавад.

Девиатсия одатан дар давраи наврасӣ ба вуҷуд меояд. Давраи наврасии бача ҷараёни аз ҳама мураккаб аст. Онро даври гузариш (переходной возраст) ҳам меноманд. Зеро дар ин давра аз наврасӣ ба ҷавонӣ гузаштан рӯй медиҳад. Ин ҷараён ба тамоми ҷиҳатҳои ривҷёбии анатомӣ, физиологӣ, ақлӣ ва ахлоқии онҳо таъсир мерасонад.

Дар овони наврасӣ дар ҳаёти инсон бисёр дигаргунҳои ҷиддӣ содир мешавад. Ин ҳолат ба азнавташаклҳои рӯҳӣ ва пайдо шудани шаклҳои нави муносибат бо ҳамсолон сабаб мешавад. Мавқеи иҷтимоии наврасон тағйир меёбад. Нисбат ба онҳо аз тарафи калонсолон талабҳои ҷиддитар гузошта мешавад.

Хелҳои девиатсия

Наврасоне, ки ба қоида ва нормаҳои ҳуқуқатвори қабулгардаи ҷамъият зид ҳаракат мекунад, наврасони тарбияшон душвор аст. Тарбиякунии душвор гуфта, ба таъсири педагогӣ зиддият нишон додан фаҳмида мешавад. Душвортарбияёбии наврасон, аз тарафи ӯ ба қоида ва нормаҳои қабулгардидаи ҷамъият амал накардани дар ғайри ҳодисаи девиатсия меноманд.

Чӣ тавре ки пеш аз ин қайд карда шуд, ҳуқуқатвор нормавӣ (меъёрӣ) ва аз он берун мешавад. Наврасон якҷоя бо калонсолон умр ба сар мебаранд. Агар калонсолон дар вақт-вақташ ба ҳуқуқатвори наврасон диққат диҳанд, ҷиҳатҳои бадро барҳам, ҷиҳатҳои хубашонро ривҷ диҳанд, ҳуқуқатвор аз рӯи нақша сурат мегирад.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ мафҳуми “афтида” истифода бурда мешавад. Афтида - яке аз намудҳои дезадаптатсияи иҷтимоии аз норма берун баромадаи хулку атвор мебошад. Вақте ки дар ин хусус сухан меронем, бояд гурӯҳи ин бачагонро муайян намоем:

- бачаҳои синну соли мактабӣ, ки ба мактаб намераванд;
- бачагони ятиммонда;
- бачагоне, ки дар оилаҳои аз ҳукуки падару модарӣ маҳрумшуда бо сабаби нарасидани ҷой дар хонаҳои бачагон зиндагӣ мекунанд. Аз ин сабаб, онҳо дуруст ҳӯрок истеъмол намеkunанд, ба душвории ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва ҷинсӣ дучор мешаванд.

- бачагоне, ки моддаҳои наҷамандӣ ва токсикӣ истеъмол менамоянд;

- бачагони аз ҷиҳати ҷинсӣ беинтизом;

- бачагоне, ки ҳатту ҳаракатҳои ғайриқонунӣ содир менамоянд. Назар ба маълумотҳои расмӣ шумораи ин гуна бачагон нисбат ба калонсолон ду маротиба тез афзуда истодааст. Девиатсия аз девиат, деликвенӣ ва хулку атвори ҷинсӣ иборат аст.

Хулку атвори девиантӣ бо муносибатҳои микроиҷтимоӣ (оила, мактаб) ва гурӯҳҳои хурди иҷтимоӣ, бо вайрон кардани қоида ва нормаҳои хулку атвор вобаста мебошад. Ин гуна хулку атворро ғайриинтизомӣ гӯем ҳам, мешавад. Ба ин хусусиятҳо намоиш, агрессия, даъваткунӣ, аз хондан гурехтан, оворагардӣ, ҳаракатҳои ғайрииҷтимоӣ, арақхӯрӣ, наҷамандӣ, ба ҷони худ қасд намудан ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Хулку атвори деликвенӣ аз девиант бо он фарқ мекунад, ки он ҳатту ҳаракатҳо такрор содир мешавад. Чунин ҳаракатҳо аз тарафи бачагон дар вайрон намудани нормаҳои ҳукуқӣ зоҳир мешаванд, вале ҳафси иҷтимоӣ надорад.

Чунин ҳелҳои деликвенӣ мавҷуданд:

- хулку атвори агрессивӣ, ба ин садама, оташзанӣ;
- хулку атвори ғаразнок, дуздҳои хурд-хурд, таъмагарӣ, мошиндуздӣ ва дигар ҳаракатҳо;
- рӯндани растаниҳои наҷамандӣ ва паҳн намудани он.

Ҳатту ҳаракатҳои ҷинсӣ он рафторҳое мебошанд, ки дар вайронкунии кодекси ҷиноӣ сабаб шуда то ба ҷавобгарӣ кашидан бурда мерасад.

Ҳелҳои девиатсияи патологияи иҷтимоӣ ҳисоб меёбад. Ба инҳо майхӯрӣ, таксокомания, наҷамандӣ, фоҳишабозӣ, ба ҷони худ қасд кардан ва ғайраҳо дохил мешавад.

Сабабҳои пайдоиши хулку атвори девиантии наврасон

Хулку атвори аз меёр берун баромада характери мураккаб дорад. Омилҳои асосии ба вучуд овардани чунин хулку атворҳо инҳоянд:

1. Омилҳои биологӣ, ки дар организми бачагон (хусусиятҳои физиологӣ ё анатомӣ) мавҷуд мебошад. Ба инҳо:

- хусусиятҳои ирсӣ;
- вайрон шудани инкишофи ақлӣ, зарар ёфтани органҳои бинӣ, шунавоӣ;

- хусусиятҳои психофизиологӣ, ки бо зӯроварии организм вобастагӣ дорад. Ҳолатҳои ниҳой таркиби кимёвии ӯ ҳавои атроф, ҳолатҳои бо манбаи қувват вобаста буда.

2. Омилҳои психологӣ. Ба инҳо дар бачагон мавҷуд будани психопатология дохил мешавад. Ин гуна аз меёр баромаданҳо дар бемории асаб, психопатия, невротения ва ғайраҳо намоён мешавад.

Дар ҳар як давраи инкишофи бачагон ҳислатҳои рӯҳии шахс ташаққул меёбад. Дар наврасон ду давраи инкишофи рӯҳӣ мавҷуд аст: ё аз муҳити иҷтимоӣ безор мешавад, ё ки ба он одат мекунад. Агар дар оила бача меҳру муҳаббати падару модарро ҳис накунад, воситаи ҳимоякунии ӯро бегонашавӣ ба ҷо меоварад. Ин бегонашавӣ дар реаксияҳои асабӣ, вайрон шудани муносибатҳо бо одамони гирду атроф, дилхунукии эмотсионалӣ намоён мешавад.

Хусусиятҳои ба наврасон ҳосбуда - рад кардан, муқобил баромадан оқибати муносибатҳои оилавӣ мебошад.

3. Омилҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар нуқсонҳои тарбияи оилавӣ, мактаб ва иҷтимоӣ намоён мешавад. Асоси онро ҳосил шудани таҷрибаҳои манфӣ, хусусиятҳои синну сол, ҷинсӣ ва индивидуалӣ ташқил мекунад. Ин гуна бачагон дар мактаб бад меҳонанд, вазиғаҳои хонагиро иҷро намеkunанд.

Яке аз сабабҳои аз меёр берун баромадани хулку атвори иҷтимоӣ бачагон оилаҳои нохуш ҳисоб меёбад. Муносибатҳои бади аъзоёни оила хулку атвори ғайрииҷтимоиро ба вучуд меоварад. Ҳелҳои ин гуна муносибатҳо:

- аз як тараф ба хоҳишҳои бачагон озодӣ додан, аз тарафи дигар бачагонро ба ваъиятҳои низодор ҳамроҳ кардан, дар ӯила ҳатту ҳаракатҳои ба ҷамъият ҳос набуда;

- ноустувории таъсири тарбияи падару модар бо сабабҳои аз якдигар ҷудо зистан;

- муносибатҳои бо истеъмоли арақ, нашъа вобастагӣ дар оила.

Муомилаҳои бешариатона (ҳақорат, задан)-и бачагон аз тарафи сардорони оила ё касони наздик ҳаракатҳои ғайрирасмиро ба вучуд меоварад.

4. Омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ - нобаробарии иҷтимоӣ, тақсими одамон ба бою камбағал, камбағалшавии қисми бисёри аҳоли, бекорӣ, бекурбии пул иборат аст.

5. Омилҳои ахлоқӣ аз як тараф дар дараҷаи пасти ахлоқии одамон, барҳам ёфтани қадриятҳои одамонӣ намоён шуда, аз тарафи дигар дар бифарқ нигоҳ кардани аҳли ҷамъият ба хулқу атвори девиантӣ намоён мешавад.

Корҳои тарбиявӣ бо бачагони дорои хулқу атвори девиантӣ

Профилактикаи хулқу атвори девиантӣ наврасон. Кор бо бачагони дорои хулқи девиант талаб мекунад, ки педагог роҳ ва усулҳои нав ба нави тарбиявино ҷустуҷӯ карда ёбад. Дар ин бобат ду навъ технология ҳаст: профилактикӣ ва реабилитатсионӣ.

Технологияи профилактикӣ чунин мақсад дорад, ки педагог сабаб ва омилҳои ба вучудоварии хулқу атвори девиантиро ёфта, барои бартараф кардани он кӯшиш менамояд.

Дар ин бобат педагог ба чунин қоидаҳо таъя мекунад:

1. Маълум аст, ки аз худ намудани нормаҳои иҷтимоӣ-маданӣ дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс ба амал меояд. Қадриятҳо, ғояҳои ҷамъиятро аз худ накарда инсон аъзои ҳақиқии он ҷамъият шуда наметавонад.

2. Зиддиятҳои нормаи маданӣ натиҷаи беназорат мондани наврасон буда, он на танҳо аломати ғайримеъёрии ривҷебӣи бачагон, балки ҳамчун барҳам ёфтани сифатҳои иҷтимоӣ мебошад.

3. Профилактикаи беназоратии бачагон аз шароитҳои зисти онҳо барои маънавият меояд.

4. Бачагон ҳамчун субъект, субъекти иҷтимоӣ мебошанд.

Мафҳуми “профилактика” ва бартарафҳои он

Мафҳуми “профилактика” маънои бартараф намудани оқибатҳои нохуши тарбияи бачагонро дорад.

Ҷораҳои профилактикӣ якҷанд ҳел аст:

- неутраликунонӣ;

- огоҳонидани ҳолатҳои ба вучуд оварандаи ахлоқӣ ногувори бачагон;

- назорат кардани корҳои профилактикӣ.

Равишҳои фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ оиди корҳои профилактикӣ:

- равиши информатсионӣ (ахборӣ) - бачагонро бо ҳуқуқҳо, қоидаҳои ахлоқу одоб хабардор намудан;

- равиши иҷтимоӣи профилактикӣ. Ба ин муайян кардани ҳодисаҳои бад, онҳоро бартараф намудан. Бо ин мақсад муассисаҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва педагогӣ иҷтимоӣ ҷораю тадбирҳои гуногунро ба амал мебарорад;

- равиши тиббӣ-биологӣ. Пешгирии ҳолатҳои рӯҳии наврасон ба воситаи ҷораҳои гуногуни тиббӣ-иҷтимоӣ;

- равиши иҷтимоӣ-педагогӣ барқарор.

Саволҳо:

1. Маълумот дар бораи ҳелҳои девиантсия.
2. Оиди мафҳуми «афтида» маълумот диҳед.
3. Сабабҳои пайдоиши хулқу атвори девиантӣ наврасон.
4. Корҳои тарбиявӣ бо бачагони дорои хулқу атвори девиантӣ.
5. Маънои мафҳуми «профилактика» чист?

МОДУЛИ III

Таъминоти методи фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 16. Методика ва технологияи фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ

Нақша:

1. Методикаи фаъолият.
2. Мафҳуми «технологияи педагогӣ» ва навъҳои он.
3. Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ.
4. Тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ.

Ибораҳои таърифи: методикаи фаъолият; шартҳои моддӣ; эмотсионалӣ; ақлӣ; истифодаи воситаҳои техникӣ; ривочи ҷараёни иҷтимоӣ; технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ; худтарбиякунии шахс; тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ; мақсади муайяни педагогӣ; ривочи ҷараёни иҷтимоӣ.

Методикаи фаъолият

Педагог иҷтимоӣ дар ҷараёни фаъолияти худ аз усулҳои педагогика, психология ва қори иҷтимоӣ истифода мебарад.

Дар фан мафҳумҳои «метод», «усул» ва «восита» қор фармуда мешавад. Метод роҳи ба амал баровардани ягон фаъолият буда, дар маънои усул ҳам қор фармуда мешавад. Восита нисбат ба метод ва усул маънои васеътар дорад. Воситаҳо - маҷмӯи истифодабарии шартҳои моддӣ, эмотсионалӣ, ақлӣ ва ғайраҳо мебошанд. Воситаҳо худ аз худ усули фаъолият намебошанд, танҳо усули барои ба мақсади муайяни педагогӣ расидан (бозӣ, сӯҳбат, конференсия) аст.

Методикаи «Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ маҷмӯи шакл, методҳо ва воситаҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ мебошанд, яқоягии методҳои гуногунро моҳияти технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ ташкил медиҳад.

Мафҳуми «технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ» аз мафҳумҳои «технологияи педагогӣ» ва «технологияи иҷтимоӣ» барои маъно. Технологияи педагогӣ ба ду соҳа решаҳои худро давом додааст. Яқум, истифодаи воситаҳои техникӣ ба мақсади баланд бардоштани самарани таълими фанҳои техникӣ ва дуҷум, дар соҳаи фанҳои иҷтимоӣ.

Технологияҳои педагогӣ таҳлил ва назорат намудани тамоми қисмҳои таркибии ҷараёни педагогиро дар назар дорад.

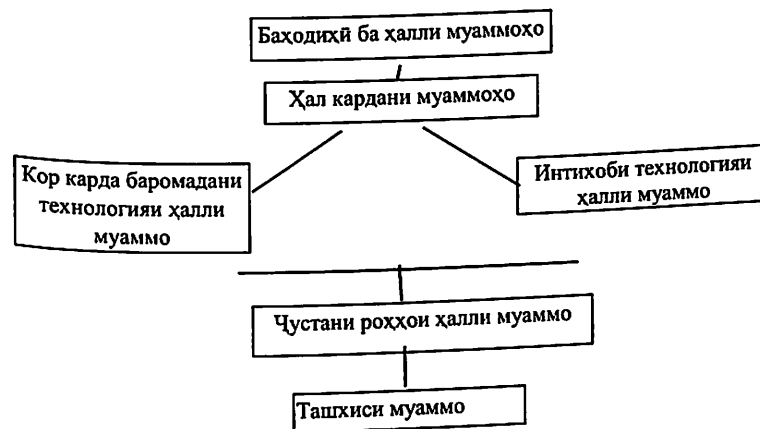
Мафҳуми «технологияи педагогӣ» ва навъҳои он

Мафҳуми «технологияҳои педагогӣ» дар сотсиология ба вучуд омадааст ва бо имконияти ба нақшагирии ривочи ҷараёни иҷтимоӣ вобаста аст.

Яқе аз навъҳои технологияҳои педагогӣ технологияи қори иҷтимоӣ буда, онҳо ба технологияҳои педагогӣ хеле наздиканд. Қи тавре қи дар боло қайд намудем, фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ ва ходими иҷтимоӣ серқирра аст. Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ технологияҳои иҷтимоӣ ва педагогиро бо ҳам пайваст мекунад.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ аз муайян қардани мақсад ва вазифаҳои он сар мешавад. Мақсадҳо, мазмун ва усулҳо шаклҳои ташкили фаъолиятро муайян мекунад.

Ба ҳамин тарик, технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ маҷмӯи метод ва усулҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ ҳисоб меёбад.

Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ

Ҳал қардани ҳар як муаммо, қи иштироки педагогӣ иҷтимоиро талаб мекунад, аз ташҳис гузарондан сар мешавад. Ташҳис гузоштан аз таҳдид, қамъқунӣ ва ба система даровардани аҳборот иборат аст.

Зинаи оянда қофтани роҳҳои ҳалли ин муаммо мебошад. Барои ин дар асоси ташҳис мақсад гузошта ва мувофиқи он вазифаҳои фаъолият муайян қарда мешавад.

Яқе аз технологияҳои васеъ пахншуда ва самарабахши иҷтимоӣ-педагогӣ тренинг ҳисоб меёбад.

Тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ таъсири педагогист, қи ба методҳои фаъоли қори қамоавӣ асос қарда шудааст.

Дар вақти машғулооти тренинг дар ҳар як наврас дигаргуниҳои дохилӣ содир мешавад: донишҳо афзуда, муносибати мусбӣ ба худ ва атрофиён ташаққул меёбад. Муаммони мазкур бо худтарбиякунӣ вобаста аст.

Худтарбиякунии шахс бо чунин равишҳо ба амал бароварда мешавад.

1. "Ман"-ро бо рафтору кирдори дигарон муқоиса намудан. Барои дигарҳоро мушоҳида намудан аъзои гурӯҳ будан лозим аст.

2. Ахбороти аз дигарон гирифтаре дар худ аз нав кор кардан. Инҳоро ба воситаи суҳанҳо, ҳиссиёт, ҳулуқи атиро ва реаксияи дигарон баҳои ҳатту ҳаракати худро фаҳмидан.

3. Ба ғайрияти худ баҳо додан.

4. Ба воситаи баҳои қиёфӣ берунӣ худ ба худ муносибат кардан.

Мақсадҳои тренинг, ки барои ривҷёбии шахс имконият фароҳам меоварад, аз инҳо иборат аст:

а) баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии иштирокчиён, парвариши муносибати ғайри онҳо бо дигарон;

б) ташаққули мавқеи ғайри иҷтимоии наврасон;

в) дараҷаи маданӣ-педагогиро баланд бардоштан.

Қоидаҳои асосии тренингро ба диққати шумо пешкаш менамоем:

1. Ҳурмати байниҳамдигарии иштирокчиён ва муомилаи инсонии байни одамон.

2. Мустаҳкам намудани риштаҳои дӯстии иштирокчиён, маълумотҳои нав гирифтани дар бораи ҳатту ҳаракатҳои рафиқон.

3. Худ ба худ таҳлиш мондан.

4. Бо ҳам вобаста намудани ҳолатҳои ақлӣ ва эмотсионалӣ.

5. Тренинг ва ба тарзи ихтиёрӣ иштирок намудан ба машғулотҳои алоҳида.

6. Индивидуалӣ.

7. Ҳудуди озод барои иштирок кардан дар машғулоати гурӯҳ.

Технологияҳоро ба ғайрияти иҷтимоӣ педагогӣ қорӣ намудани шартӣ самаранокӣ ғайрияти педагогӣ иҷтимоӣ мебошад. Технологияҳои иҷтимоӣ-педагогӣ барои ҳалли вазифаҳои таҳлишгузорӣ, профилактикаи иҷтимоӣ, адаптатсияи иҷтимоӣ ва реабилитатсияи иҷтимоӣ ёрӣ медиҳад.

Саволҳо:

1. Методикаи ғайрияти иҷтимоӣ-педагогӣ аз чӣ иборат аст?
2. Моҳияти технологияи иҷтимоӣ-педагогиро фаҳмонда диҳед.
3. Методҳои ғайрияти иҷтимоӣ-педагогӣ кадомҳоянд?

Мавзӯи 17. Ғайрияти муассисаҳои иҷтимоии реабилитатсионӣ дар Ёзбекистон

Нақша:

1. Намудҳои асосии реабилитатсия.
2. Реабилитатсияи беморон.
3. Намудҳо ва усулҳои реабилитатсия.
4. Реабилитатсия пас аз инсулт (сактаи майна).

Ибораҳои тақяғҳ: реабилитатсияи маъюбон; қорабиниҳои тиббӣ, психологӣ, педагогӣ, реабилитатсияи тиббӣ; реабилитатсияи психологӣ; реабилитатсияи касбӣ; реабилитатсияи иҷтимоии маъюбон; сактаи майна; устувории функсияи организм; адаптатсияи иҷтимоӣ-маишӣ; реабилитатсияи саривактӣ; қобилияти қорӣ бемор.

Вазифаи муҳими идора ва муассисаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва экспертизаи тиббӣ иҷтимоӣ, мисли муассисаҳои табобативу профилактикӣ таҳкил намудани 113 реабилитатсияи маъюбон аст. Бо мақсади кам кардани ҳалалёбии саломатӣ, норасоии иҷтимоӣ ҳар чӣ бештар фароғирии адаптатсияи фардӣ, иҷтимоӣ ва касбии маъюбон зарур аст.

Реабилитатсияи маъюбон - системаи қорабиниҳои тиббӣ, психологӣ, педагогӣ аз байн бурдани нисбатан пурратар қуброн кардани маҳдудиятҳои ғайрияти ҳаётӣ мебошад, ки дар асари ҳалалёбии саломатӣ бо тағйироти устувори функсияи организм ба вучуд омадаанд. Мақсади реабилитатсия барқарор намудани мақоми маъюб, муваффақ шудани онҳо ба мустақилияти моддӣ ва адаптатсияи иҷтимоии вай мебошад.

Ба барномаи реабилитатсияи инҳо дохил мешаванд:

- муқаррар кардани нишондодҳо барои ба даст овардани воситаҳои ҳаракаткунӣ (аробача (қоляска), нақлиёт (автотранспорт));

- таъмин кардани ба воситаҳои ёрирасонии таҳкикӣ, ки худхизматрасонӣ ва ғайрияти меҳнатиро сабук месозад;

- муайян кардани нишондод барои омӯзиш, ба қор таъмин кардани маъюбон дар муассисаҳои таъминоти иҷтимоӣ ва дар қорхонаҳои умумӣ.

Реабилитатсияи тиббӣ - ба барқароркунии ҳалалёбиҳои функсияҳо ё гузаронидани қорабиниҳои гуногуни табобативу ислоҳкунӣ равона шудааст, ки имконият медиҳад, то маъюбҳо ба

Дар вақти машғулотӣ тренинг дар ҳар як наврас дигаргуниҳои дохилӣ содир мешавад: донишҳо афзуда, муносибати мусбӣ ба худ ва атрофиён ташаққул меёбад. Муаммони мазкур бо худтарбиякунӣ вобаста аст.

Худтарбиякунӣ шахс бо чунин равишҳо ба амал бароварда мешавад.

1. "Ман"-ро бо рафтору кирдори дигарон муқоиса намудан. Барои дигарҳоро мушоҳида намудан аз ӯи гурӯҳ будан лозим аст.

2. Ахбороти аз дигарон гирифтара дар худ аз нав кор кардан. Инҳоро ба воситаи суҳанҳо, ҳиссиёт, ҳулуқ атвор ва реаксияи дигарон баҳои ҳатту ҳаракати худро фаҳмидан.

3. Ба фаъолияти худ баҳо додан.

4. Ба воситаи баҳои қиёфаи берунии худ ба худ муносибат кардан.

Мақсадҳои тренинг, ки барои ривҷёбии шахс имконият фароҳам меоварад, аз инҳо иборат аст:

а) баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии иштирокчиён, парвариши муносибати фаъоли онҳо бо дигарон;

б) ташаққули мавқеи фаъоли иҷтимоии наврасон;

в) дараҷаи маданӣ-педагогиро баланд бардоштан.

Қоидаҳои асосии тренинго ба диққати шумо пешкаш менамоем:

1. Ҳурмати байниҳамдигарии иштирокчиён ва муомилаи инсонии байни одамон.

2. Мустаҳкам намудани риштаҳои дӯстии иштирокчиён, маълумотҳои нав гирифтани дар бораи ҳатту ҳаракатҳои рафӣқон.

3. Худ ба худ таҳхис мондан.

4. Бо ҳам вобаста намудани ҳолатҳои ақлӣ ва эмотсионалӣ.

5. Тренинг ва ба тарзи ихтиёрий иштирок намудан ба машғулотҳои алоҳида.

6. Индивидуалӣ.

7. Ҳудуди озод барои иштирок кардан дар машғулотҳои гурӯҳӣ.

Технологияҳоро ба фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ қорӣ намудани шартӣ самаранокӣ фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ мебошад. Технологияҳои иҷтимоӣ-педагогӣ барои ҳалли вазифаҳои таҳхисгузорӣ, профилактикаи иҷтимоӣ, адаптатсияи иҷтимоӣ ва реабилитатсияи иҷтимоӣ ёрӣ медиҳад.

Саволҳо:

1. Методикаи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ аз чӣ иборат аст?
2. Моҳияти технологияи иҷтимоӣ-педагогиро фаҳмонда диҳед.
3. Методҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ кадомҳоянд?

Мавзӯи 17. Фаъолияти муассисаҳои иҷтимоии реабилитатсионӣ дар Ёзбекистон

Нақша:

1. Намудҳои асосии реабилитатсия.
2. Реабилитатсияи беморон.
3. Намудҳо ва усулҳои реабилитатсия.
4. Реабилитатсия пас аз инсулт (сактаи майна).

Ибораҳои тақягоҳ: реабилитатсияи маъюбон; қорабиниҳои тиббӣ, психологӣ, педагогӣ, реабилитатсияи тиббӣ; реабилитатсияи психологӣ; реабилитатсияи касбӣ; реабилитатсияи иҷтимоии маъюбон; сактаи майна; устувории функцияи организм; адаптатсияи иҷтимоӣ-маишӣ; реабилитатсияи саривактӣ; қобилияти қорӣи бемор.

Вазифаи муҳими идора ва муассисаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва экспертизаи тиббӣу иҷтимоӣ, мисли муассисаҳои таъобативу профилактикӣ таҳкил намудани 113 реабилитатсияи маъюбон аст. Бо мақсади қам қардани ҳалалёбии саломатӣ, норасоии иҷтимоӣ ҳар қӣ бештар фароғирии адаптатсияи фардӣ, иҷтимоӣ ва касбии маъюбон зарур аст.

Реабилитатсияи маъюбон - системаи қорабиниҳои тиббӣ, психологӣ, педагогӣ аз байн бурдан ё нисбатан қурратар қуброн қардани маҳдудиятҳои фаъолияти ҳаётӣ мебошад, ки дар асари ҳалалёбии саломатӣ бо тағйироти устувори функцияи организм ба вучуд омадаанд. Мақсади реабилитатсия барқарор намудани мақоми маъюб, муваффақ шудани онҳо ба мустақилияти моддӣ ва адаптатсияи иҷтимоии вай мебошад.

Ба барномаи реабилитатсия инҳо дохил мешаванд:

- муқаррар қардани нишондодҳо барои ба даст овардани вуситаҳои ҳаракатқунӣ (аробача (қоляска), нақлиёт (автотранспорт));

- таъмин қардан бо вуситаҳои ёрирасонии техникаӣ, ки худхизматрасонӣ ва фаъолияти меҳнатиро сабуқ месозад;

- муайян қардани нишондод барои омӯзиш, ба қор таъмин қардани маъюбон дар муассисаҳои таъминоти иҷтимоӣ ва дар қорхонаҳои умумӣ.

Реабилитатсияи тиббӣ - ба барқарорқунӣ ҳалалёбиҳои функцияҳо ё гузаронидани қорабиниҳои гуногуни таъобативу ислоҳқунӣ равона шудааст, ки имконият медиҳад, то маъюбҳо ба

ҳаёт ва фаъолияти муфиди ҷамъиятӣ мутобиқ шаванд. Масалан, ҳангоми аз ҷудакӣ маъҷуб будан дар асари нуқсонҳои модарзодӣ. Ба ҷорабиниҳои реабилитатсияи тиббӣ табобати доруворӣ ва ҷарроҳӣ, физиотерапия, варзиши шифой, лойшифой, муолиҷа бо обҳои маъданӣ (балнеотерапия), муолиҷаҳои қувватбахшанда ва махсуси озоишгоҳӣ - сихҳатгоҳӣ (санаторикувурортӣ), протезикунонӣ дохил мешаванд.

Реабилитатсияи психологӣ ба реабилитатсияи табобатӣ алоқаи зич дорад ва психотерапия ҳосил кардани мавқеи фаъоли ҷамъиятӣ ва ҳадафҳои мусбати кориро дар бар мегирад.

Реабилитатсияи касбӣ - аз комплекси ҷорабиниҳои ориентатсияи касбӣ, омодагии касбӣ ва азнавтайёркунӣ, интиҳоб кардани касбҳои муносиб, таъмин кардани шароити корӣ, ҷавобгӯи вазъи саломатӣ, мутобиқ гардонидани ҷойи корӣ ба дефектҳои вучуддошта ва ғайра иборат мебошад.

Реабилитатсияи иҷтимоии маъҷубон аз системаву раванди барқарорсозии қобилияти мустақилона анҷом додани фаъолиятҳои ҷамъиятӣ ва оилавӣ-маишӣ, ки ориентатсияи иҷтимоӣ-муҳитӣ ва адаптатсияи иҷтимоӣ-маиширо дар бар мегиранд, иборат аст.

Ба ҳамаи маъҷубҳо дар шакли пардохт маблағи пулӣ, таъмин кардан бо воситаҳои техникӣ ва ғайра, аз ҷумла, автомобил, коляска-кресло, асбобҳои протезӣ-ортопедӣ, нашрияҳои бо ҳарфҳои махсус ҷопшуда, дастгоҳи сабти садо ва ҳоказо ёрии иҷтимоӣ расонида мешавад.

Ҳангоми аз экспертизаи тиббӣ-иҷтимоӣ гузаштани шахрванд ва аз тарафи мутахассисони бюрои ЭТИ муқаррар намудани маъҷубӣ, ба мақсади гузаронидани реабилитатсия барномаи инфиродии реабилитатсия таҳия мегардад.

Барномаи инфиродии маъҷуб (БИМ) - номгӯи ҷорабиниҳои реабилитатсионӣ аст, ки ба барқарорсозии қобилиятҳои маъҷуб нисбат ба фаъолияти маишӣ ва ҷамъиятиву касбӣ мутобиқи талаботи вай, майлу хоҳиш ва манфиаташ, дараҷаи талабот бо дарназардошти ҳолати соматикӣ ва имкониятҳои воқеӣ ниғаронида шудааст. Дар БИМ намудҳо, шаклҳои барои маъҷубон пешниҳодшудаи ҷорабиниҳои реабилитатсионӣ, ҳаҷм ва муҳлати гузаронидани онҳо зикр мешавад.

БИМ танҳо бо розигии маъҷуб (ё намояндаи қонунии вай) тартиб дода ва татбиқ карда мешавад.

БИМ ба маъҷубон дар шакли форми ягона (карта), намунаи ягона дода мешавад.

Ҳангоми татбиқи БИМ пайдарпай, комплексӣ ва бефосила амалӣ кардани ҷорабиниҳои реабилитатсионӣ, муоинаи динамики ва назорати самараноки ҷорабиниҳои гузаронидашаванда таъмин карда мешаванд.

Ҳамоҳанггардонии мурағбатсозии БИМ ва расонидани ёрии зарурӣ ба бемор, аз тарафи органи ҳифзи иҷтимоии аҳоли анҷом дода мешавад.

Мутахассисони муассисаҳои ҳадамоти давлатии экспертизаи тиббӣ иҷтимоӣ ҳангоми муоинаи навбатии маъҷубон ва ё ба тартиби муоинаи динамикии вай натиҷаҳои ҷорабиниҳои реабилитатсияи тиббӣ, иҷтимоӣ ва касбиро баррасӣ мекунанд.

Баҳодиҳии ҷамъбастии БИМ пас аз гузаронидани баррасии коллегиялии мутахассисони дахлдор сурат мегирад, аз тарафи роҳбари муассисаи ҳадамоти давлатии экспертизаи тиббӣ иҷтимоӣ тасдиқ ва ба маълумоти маъҷубон дар шакли барояшон дастрасу фаҳмо расонида мешавад.

Реабилитатсияи беморон

Беморон дар натиҷаи фаъолияти табобатии духтурон асосан сихат мешаванд, қобилияти қорӣ онҳо барқарор мешавад, онҳо ба ҳаёт бармегарданд. Оила, коллективҳои меҳнатӣ ва ҷамъият он азъои ҳудро, ки муваққатан маҷбур буданд, ки онҳоро тарк намоянд, аз нав қабул мекунанд. Аммо бемориҳои низ ҳастанд, ки баъди табобат низ саломатиашон пурра барқарор намешавад. Масалан, одамон дар асари ягон беморӣ ё ҳодисаҳои нохуш аз даст ё пойи худ маҳрум мешаванд. Бо роҳи ҷарроҳӣ пас аз табобат вай сихат мешавад, вале роҳи гаштан ё қор карда наметавонад.

Чунин ҳам мешавад, ки ҳангоми фалаҷи вазнин (масалан, ҳар ду дасту ҳар ду пой), ҳатто оддитарини мавҷудияти ҷисмонии одам ёрии зиёд ва дастгирии дучандро тақозо мекунанд. Масалан, сактаи майна (инсулт), ки пас аз он нест шудани функсияи ба ҳаракатдарорӣ дар як қисми бадан ба назар мерасад. Пас аз инсулт (сактаи майна) гузаронидани варзиши шифой ва дигар воситаҳои табобатии барқарорсозӣ заруранд, то ин ки қобилияти ҳаракатнокӣ бемор барқарор ё ақаллан беҳтар карда шавад.

Чунин муаммоҳо ҳангоми сактаи дил (инфаркт) ва бисёр бемориҳои дил низ заруранд, масалан пас аз инфаркти миокард, ҷарроҳӣҳои алоҳида, нуқсонҳои узвҳои ҳаракат, таваккуфи ақлонӣ

ва баъзе бемориҳои рӯҳӣ. Одатан сухан дар бораи ҳолатҳои дефитсити дувумӣ меравад, вақте ки дар натиҷаи ҳалал ёфтани тамоман аз байн рафтани функсияҳои ҷудогонаи ҳаёти минбаъд нигоҳ доштани ҳаёт, иҷро кардани вазифаҳои мураккаб, кор, ҳаёт дар оила ва ҷамъият номумкин мегарданд. Дар чунин ҳолатҳо зарурати чунин фаъолияти кормандони соҳаи тандурустӣ ба миён меояд, то ин ки ба бемор ё ҷабрдида ёри расонида шавад, то ҳар чӣ пурратар қобилияти кориашро барқарор созад ва корҳои ба имкониятҳояш мувофиқро иҷро намояд. Инро реабилитатсияи тиббӣ меноманд. Ҳамзамон ин маънои ба ҷамъият баргаштани одамро ифода мекунад.

Дар ҷараёни бемориҳои музмин зарурати гузаронидани бисёр ҷорабиниҳои таъбабатӣ - барқарорсозӣ ба амал меояд. Дар чунин корҳо ёрирасонии кормандони соҳаи тандурустӣ техника ба ҳисоб меравад, ки ба шарофати пешрафти назарраси онҳо фикрҳои нав, асбобу таҷҳизоти нави ба одамон хизматкунанда ва мубориза бурдан ба нороҳатиҳо тавлид мешаванд. Инҳо пойҳои сунъӣ, дастҳои сунъӣ, таҷҳизоти ёрирасон барои ҳаракат кардан, воситаҳои бардоранда ва интиқолдиҳанда, намудҳои бешумори курсиҳои нарм (кресло) ва аробачаҳо барои маъҷубон мебошанд. Аксари онҳо имконият медиҳанд, ки ба одамони ҳаракат карда наметавонистагӣ, ёри расонад, ки ба ҳаёту меҳнати солим баргардад ё ба шароитҳои тағйирёфтаи он мутобиқ гардад, аз имкониятҳои организми бемор, ки беосеб мондаанд, истифода баранд.

Дар ҳолатҳои мусоид пурра баргардондани қобилияти қорӣ ва баргаштан ба фаъолияти маъмулӣ муяссар мешавад. Агар ин номумкин бошад, пас кӯшиш кардан лозим аст, ки барои ба бемор аз худ кардани касби нав ёд дода шавад, шояд оддитар бошад, дар ҳолатҳои ниҳоят вазнин, ақаллан ҳаёти таҳаммулпазир фароҳам оварда шавад.

Бармаҳал таъин намудани реабилитатсияи тиббӣ ва самаранок ба роҳ мондани он корношоями муваққатино кам мекунад ва дар аксари ҳолатҳо садди роҳи маъҷубшавӣ мегардад. Мақсад низ ҳамин аст. Нақши реабилитатсияи тиббиро арзёбӣ кардан осон нест, агар ба ҳисоб гирем, ки аз корношоямии муваққатии шаҳрвандон ҳамасола давлат зиёни ҷиддӣ мебинад, ки даҳҳо фоизи маҳсулоти дохилии умумиро ташкил медиҳад, нақши вай баръало аён мешавад.

Андешидани ҷораҳои фаврӣ баҳри тақмили ҳадамоти реабилитатсияи тиббӣ, дар навбати аввал барои он муҳим аст, ки беморшавии бо оқибати маъҷубшавӣ ё муваққатан аз даст додани қобилияти қорӣ афзуда истодааст. Шумораи асосии беморони ба ёрии реабилитатсионӣ ниёздоштаро бемориҳои раддоӣ - осебшиносӣ (ортопедӣ - травматологӣ), асаб, қалб ва шуш ташкил медиҳанд.

Аз нуқтаи назари реабилитатсияи беморон ҳамаи он функсияҳо ва қобилияти маҳфузмонандаро ба ҳисоб гирифтани лозим аст. Ҳангоми реабилитатсия ба онҳо тақия кардан лозим меояд. Вазифа ва имкониятҳои дар ин кор истифодашаванда мутобиқи самтҳои тиб гуногун мешаванд. Барои реабилитатсияи беморони гирифтори касалии сил, бемориҳои майна, хунравии майна, беморони дар онҳо боқимондаи осори иллатҳои ҳароммағз, мӯйсафедон, беморони гирифтори ҳалалёбиҳои узвҳои ҳис (масалан, кӯрҳо), беморони рӯҳии шифоёфта ва ба ҳаёти ҷамъиятӣ баргашта, майхораҳо ва ғайра зарурат доранд. Реабилитатсияи ҳангоми бемориҳои ҷудогонаи тарбодии (ревматикӣ) дил, бемориҳои музмини гурдаҳо, астмаҳои вазнин, буридаи дасту пой ё қисме аз онҳо низ зарур аст.

Чӣ тавре ки экспертҳои ТУТ (Ташкилоти умумичаҳонии тандурустӣ) таъкид мекунанд, реабилитатсияи тиббӣ бояд барои тамоми беморон, беистисно дастрас бошад. Мақсади реабилитатсия - беҳтар сохтани қобилияти функционалӣ, сабук ё кам кардани маъҷубшавии беасос, барои бемор фароҳам овардани шароит баҳри иҷро кардани нақши муфид дар ҷамъият мебошад.

Ба гузаронидани реабилитатсияи саривақтӣ дар бемористон (статсионар) ва ба статсионарҳои рӯзонаву муассисаҳои амбулаторӣ-поликлиникӣ гузаронидани ёрии реабилитатсионӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир кардан лозим аст, то ин ки реабилитатсия воқеан ҳам, яке аз намудҳои ёрии аввалии тиббӣ ву санитарӣ шавад.

Тақрибан дар ҳама кишварҳои Ғарб майли кам кардани муҳлати дар статсионар анҷом додани муолиҷаи реабилитатсионӣ мушоҳида мешавад; ин вазифа асосан ба ўҳдаи муассисаҳои дармонгоҳӣ (амбулаторӣ) гузошта мешавад, ки аз қимат будани арзиши таъбабати статсионарӣ бармеояд.

Намудҳо ва усулҳои реабилитатсия

Самаранокӣ таъбабати реабилитатсионӣ ҳангоми ташкил намудани корҳои реабилитатсионии тиббии оилавӣ ё ҳангоми

ва баъзе бемориҳои рӯхӣ. Одатан сухан дар бораи ҳолатҳои дефитсити дувумӣ меравад, вақте ки дар натиҷаи ҳалал ёфтан ё тамоман аз байн рафтани функсияҳои ҷудогонаи ҳаёти минбаъд нигоҳ доштани ҳаёт, иҷро кардани вазифаҳои мураккаб, кор, ҳаёт дар оила ва ҷамъият номумкин мегарданд. Дар чунин ҳолатҳо зарурати чунин фаъолияти кормандони соҳаи тандурустӣ ба миён меояд, то ин ки ба бемор ё ҷабрдида ёрӣ расонида шавад, то ҳар чӣ пурратар қобилияти кориашро барқарор созад ва корҳои ба имкониятҳояш мувофиқро иҷро намояд. Инро реабилитатсияи тиббӣ меноманд. Ҳамзамон ин маъно ба ҷамъият баргаштани одамонро ифода мекунад.

Дар ҷараёни бемориҳои музмин зарурати гузаронидани бисёр ҷорабиниҳои табобатӣ - барқарорсозӣ ба амал меояд. Дар чунин корҳо ёрирасонии кормандони соҳаи тандурустӣ техника ба ҳисоб меравад, ки ба шарофати пешрафти назарраси онҳо фикрҳои нав, асбобу таҷҳизоти нави ба одамон хизматкунанда ва мубориза бурдан ба нороҳатиҳо тавлид мешаванд. Инҳо пойҳои сунъӣ, дастҳои сунъӣ, таҷҳизоти ёрирасон барои ҳаракат кардан, воситаҳои бардоранда ва интиқолдиҳанда, намудҳои бешумори курсҳои нарм (кресло) ва аробаҳо барои маъҷубон мебошанд. Аксари онҳо имконият медиҳанд, ки ба одамони ҳаракат карда наметавонистагӣ, ёрӣ расонад, ки ба ҳаёту меҳнати солим баргардад ё ба шароитҳои тағйирёфтаи он мутобиқ гардад, аз имкониятҳои организми бемор, ки беосеб мондаанд, истифода баранд.

Дар ҳолатҳои мусоид пурра баргардондани қобилияти корӣ ва баргаштан ба фаъолияти маъмулӣ муяссар мешавад. Агар ин номумкин бошад, пас кӯшиш кардан лозим аст, ки барои ба бемор аз худ кардани касби нав ёд дода шавад, шояд оддитар бошад, дар ҳолатҳои ниҳоят вазнин, ақаллан ҳаёти таҳаммулпазир фароҳам оварда шавад.

Бармаҳал таъин намудани реабилитатсияи тиббӣ ва самаранок ба роҳ мондани он корношоями муваққатино кам мекунад ва дар аксари ҳолатҳо садди роҳи маъҷубшавӣ мегардад. Мақсад низ ҳамин аст. Нақши реабилитатсияи тиббиро арзёбӣ кардан осон нест, агар ба ҳисоб гирем, ки аз корношоями муваққатии шаҳрвандон ҳамасола давлат зиёни ҷиддӣ мебинад, ки даҳҳо фоизи маҳсулоти дохилии умумиро ташкил медиҳад, нақши вай баръало аён мешавад.

Андешидани ҷораҳои ғаврий баҳри тақмили ҳадамоти реабилитатсияи тиббӣ, дар навбати аввал барои он муҳим аст, ки беморшавии бо оқибати маъҷубшавӣ ё муваққатан аз даст додани қобилияти корӣ афзуда истодааст. Шумораи асосии беморони ба ёрии реабилитатсионӣ ниёздоштаро бемориҳои раддоӣ - осебшиносӣ (ортопедӣ - травматологӣ), асаб, қалб ва шуш ташкил медиҳанд.

Аз нуқтаи назари реабилитатсияи беморон ҳамаи он функсияҳо ва қобилияти маҳфузмонандаро ба ҳисоб гирифтани лозим аст. Ҳангоми реабилитатсия ба онҳо тақия кардан лозим меояд. Вазифа ва имкониятҳои дар ин кор истифодашаванда мутобиқи самтҳои тиб гуногун мешаванд. Барои реабилитатсияи беморони гирифтори касалии сил, бемориҳои майна, хунравии майна, беморони дар онҳо боқимондаи осори иллатҳои ҳароммағз, мӯйсафедон, беморони гирифтори ҳалалёбиҳои узвҳои ҳис (масалан, кӯрҳо), беморони рӯҳии шифоёфта ва ба ҳаёти ҷамъиятӣ баргашта, майхораҳо ва ғайра зарурат доранд. Реабилитатсияи ҳангоми бемориҳои ҷудогонаи тарбодии (ревматикӣ) дил, бемориҳои музмини гурдаҳо, астмаҳои вазнин, буридаи дасту пой ё қисме аз онҳо низ зарур аст.

Чӣ тавре ки экспертҳои ТУТ (Ташкилоти умумичаҳонии тандурустӣ) таъкид мекунанд, реабилитатсияи тиббӣ бояд барои тамоми беморон, беистисно дастрас бошад. Мақсади реабилитатсия - беҳтар сохтани қобилияти функционалӣ, сабук ё кам кардани маъҷубшавии беасос, барои бемор фароҳам овардани шароит баҳри иҷро кардани нақши муфид дар ҷамъият мебошад.

Ба гузаронидани реабилитатсияи саривақтӣ дар бемористон (стационар) ва ба стационарҳои рӯзонаву муассисаҳои амбулаторӣ-поликлиникӣ гузаронидани ёрии реабилитатсионӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир кардан лозим аст, то ин ки реабилитатсия воқеан ҳам, яке аз намудҳои ёрии аввалии тиббӣ ву санитарӣ шавад.

Тақрибан дар ҳама кишварҳои Ғарб майли кам кардани муҳлати дар стационар анҷом додани муолиҷаи реабилитатсионӣ мушоҳида мешавад; ин вазифа асосан ба ӯҳдаи муассисаҳои дармонгоҳӣ (амбулаторӣ) гузошта мешавад, ки аз қимат будани арзиши табобати стационарӣ бармеояд.

Намудҳо ва усулҳои реабилитатсия

Самаранокӣ табобатии реабилитатсионӣ ҳангоми ташкил намудани корҳои реабилитатсионӣ тиббии оилавӣ ё ҳангоми

кооператсияи онҳо ва муттаҳид сохтани онҳо бо статсионар ва дармонгоҳҳо (поликлиникаҳо) пурсамар мешавад, ин воқеан, ёрии реабилитатсиониро ба макони зисти бемор наздик месозад. Дар баробари ин, марҳалаи ребилитатсияи санаторӣ - курортиро фаромӯш кардан лозим нест.

Усулҳои реабилитатсия низ гуногунанд. Муҳимтарини онҳо фаъолияти табобатӣ аст, ки аз тарафи духтур ва ҳамшираи тиббӣ сурат мегирад ва ба табобати беморони асосӣ (масалан, сил) нигаронида шудааст. Баъдан, усулҳои гуногуни физиотерапия, варзиши шифой масалан, пас аз инсулт (сактаи майна) мебошанд, ки барои барқарорсозии қобилияти ҳаракат ёрӣ мерасонанд. Табобати меҳнатӣ ба бемор ёрӣ мерасонад, ки шаклҳои нави фаъолияти кориро аз худ намояд, барои ба коллективи меҳнатӣ баргаштан ёрӣ мерасонад. Маслиҳат додан оиди интиҳоби касби нав, таҳассуси нав гирифтани низ муфид аст. Вазифа иборат аз ғамхорӣ нисбат ба бемор, аз қисмат ва фаъолияти вай мувофиқи ин принципҳо иборат аст.

Дар асоси гуфтаҳои боло намудҳои зерини реабилитатсияро ҷудо кардаанд:

1. Реабилитатсияи тиббӣ, вақте ки барқарор кардани қобилияти кори бемор тавассути корҳои табобатӣ сурат мегирад;
2. Реабилитатсияи психологӣ, вақте ки гузаронидани чорабиниҳои профилактикӣ ва табобатии ҳалалёбиҳои рӯҳӣ (психикӣ) заруранд.
3. Реабилитатсияи касбӣ, вақте ки кӯшиши ба имкониятҳои қобилияти кори ҳифзшударо ба кор мебаранд, бигузор касби нав интиҳоб шавад ҳам, ба бемор баргардондани қобилияти кори сурат мегирад.
4. Реабилитатсияи иҷтимоӣ, вақте ки ба ҷамъият баргаштани бемор тавассути таъмин кардани шароити мусоид барои зиндагии он дар оила, муҳайё намудани шароити зарурии модӣ сурат мегирад.

Духтурон ва ҳамшираҳои тиббӣ дар кадом соҳаи тиб, ки кор кунанд, бояд ба шароити усулҳои реабилитатсия ошно бошанд, ба бемор дар кори ба ҳаёти мӯътадил баргаштанаш ёрӣ расонанд. Ҳамчунин, аз худ кардани назарияҳои муайян оид ба реабилитатсияи беморон низ муҳим аст. Ба ҳисоб гирифтани он чиз, ки бемороне, ки реабилитатсия мешаванд, бо бисёр муаммоҳои рӯҳӣ (муаммоҳои психикӣ) мубориза мебаранд ва мо дар мубориза

ба онҳо бояд ёрӣ расонем. Муаммои якум, дар чунин ҳолат ҳуди нуқсонӣ (дефекти) бемор ба вучуд оварда мебошад. Аксар вақт осебҳои рӯҳӣ аз осебҳои мисли ампутатсияи даст ё пой вазнинтар аст. Дарк кардани дефект, ба он одат кардан ва қабул кардани он танҳо дар натиҷаи психотерапияи вусъатнок ва тӯлонӣ ба даст меояд. Дар шароити нави ҳаёт зиндагӣ кардан осон нест, аз бемор бозсозии муайяни ботинӣ, мутобиқшавӣ ба шароити нав талаб карда мешавад.

Аксар вақт ин гуна одамон рӯҳафтода мешаванд, ба худ бовар намекунанд, аз мубориза даст мекашанд, ҳисси боварӣ ба сиҳхатшавӣ гум мешавад. Ҳатто дар онҳо пайдо шудани комплекси камнафӣ (ноқисӣ) пайдо мешавад, онҳо дар байни одамон будан намехоҳанд, ҳар гуна алоқаҳои шонро мекананд, нофаъол мешаванд. Хатари пурра изолятсия кардани онҳо ба миён меояд. Дар чунин ҳолатҳо таваҷҷӯҳи махсус ва ғамхорӣ зарур аст. Ана дар ҳамин ҳолат бо тамоми қувва барои барқарор кардани рӯҳияти бемор кӯшиш кардан лозим мешавад.

Ҳоло масъалаи реабилитатсияи тиббии шахрвандони гирифтори бемориҳои вазъиятҳои фавқуллода ва аз муҳолифатҳои ҷангӣ осеб дидаанд, шахсони касбашон хатарнок, гурӯҳи калони аҳоли бо аломатҳои (синдромҳои) нав ва ҳолатҳои касалманд, масалан, бо синдроми ҳасташавии музмин ва дигар ҳалалёбиҳои қабли касолати хеле мубрам ва самаранок аст. Илова бар ин, ҷамъияти имрӯза босуръат "пир" шуда истодааст, вобаста ба ин муаммои тиббӣ вуҷуд дорад.

Реабилитатсия барои беморони гирифтори иллатҳои дастгоҳи тақияву ҳаракат хеле зарур аст, зеро сабаби маъюбшавии онҳо дар 25 фоизи ҳолатҳо на ҳалалёбиҳои анатомӣ, балки ҳалалёбиҳои функционалӣ мебошанд.

Реабилитатсия дар педиатрия низ аҳамияти назаррас дорад, зеро дар синну соли кӯдакӣ бисёр бемориҳо ба қайд гирифта мешаванд, аз ҷумла аномалияҳои модарзодӣ, ки ба маъюбшавӣ оварда мерасонанд. Барои ин гуна беморон тадбирҳои тиббӣ - психологӣ - педагогӣи комплексӣ хеле муҳиманд.

Агар умуман дар бораи аҳоли сухан равад, пас тибки маълумоти мутахассисон 23 фоизи ҳамаи беморони статсионарҳо ва 46 фоизи пациентҳои муассисаҳои дармонгоҳӣ (амбулаторӣ-поликлиникӣ) ба реабилитатсияи тиббӣ мӯҳтоҷанд.

Комплексӣ будани реабилитатсия аз истифода бурдани номгӯи васеи чорабиниҳои барқарорсозӣ иборат мебошад. Комплексӣ ва системанокии реабилитатсия, танҳо дар сурати хуб ташкил кардани раванди реабилитатсионӣ имконпазир аст. Дар масъалаҳои ташкилӣ системаҳои зерин бештар самараноканд:

- реабилитатсия дар шӯъбаи неврологӣ ё ангионеврологӣ сар карда мешавад, беморро ба он ҷо бригадаи ёрии таъҷилӣ мебарад:

- баъди як ё якумин моҳ вайро ба шӯъбаи реабилитатсионии беморхона ё маркази реабилитатсионӣ мегузаронанд;

- баъд аз як ё ду моҳ беморро ба хона ё табобати амбулатории барқарорсозӣ рухсат медиҳанд ё ба санаторияи реабилитатсионӣ равон менамоянд.

Асоси реабилитатсияи ҳалалёбии ҳаракатро варзиши табобатӣ бо омӯзонидани роҳравӣ ва малакаҳои маишӣ ташкил медиҳад. Варзиши шифой, махсусан дар давраи шадиди беморӣ бо назорат кардани набз, фишори қараёнӣ, лаҳзаҳои дамгирӣ, тадриҷан зиёд кардани сарборӣ бояд гузаронид. Дар ин давра назорати набз, ФШ ва ЭКГ мувофиқи мақсад аст. Баъди чанд рӯзи инсулт, дар ҳолати қаноатбахш будани ҳолати бемор ба ӯ ёд додани нишастан, хестан ва сипас роҳ рафтан тавсия дода мешавад. Омӯзонидани роҳгардии дуруст якҷанд марҳила дорад: имитатсия (тақлид кардан) - и роҳ рафтан дар ҳолати хоб будан, нишастан ё дар назди кат рост истодан, роҳ рафтан бо ёрии дигарон, роҳ рафтан бо таъя ба курсӣ ё воситаи чорпойдор, дар хона бо ёрии асо роҳ рафтан, дар зинаҳо машқ кардан, роҳгардӣ берун аз хона (дар ҳавлӣ, кӯча), истифода бурдани нақлиёти ҷамъиятӣ.

Ҳамзамон бо машқҳои барқароркунии функсияи пойҳо ва ёд додани роҳравӣ машқ додани дастҳо низ анҷом дода мешавад. Барои машқ додани ангуштон ашёи хурд (кубик, пирамида), кор бо пластилин истифода мешавад. Бисёр вақтҳо ҳаракати дастҳо назар ба пойҳо баъдтар барқарор мешаванд, аммо дар сурати ноқофӣ барқарор сохтани функсияи дастҳо ба бемор малакаҳои асосии худхизматрасонино ёд додан мумкин аст. Омӯзондани малакаҳои маишӣ низ якҷанд давраро дар бар мегиран: аввал малакаҳои содда (мустақилона ҳӯрок хӯрдан, нигоҳубини шахсӣ), баъдан омӯзонидани мустақилона либос пӯшидан, ба ҳоҷатхона рафтан, ванна кардан. Воситаҳои ёрирасонии гуногун мавҷуд аст: дастмонақҳо дар ҳоҷатхона, ҳалқаҳо дар девори ҷаммом, мизчаҳои

ҷӯбин ва ғ. Дар марҳилаи навбатӣ ҳешовандони наздики бемор бояд вайро ба корҳои хонагӣ ҷалб созанд, мисли тоза кардани хона, ёри расонидан дар пухтани ҳӯрок ва шустани зарфҳо, харид кардан аз дӯкон ва ғ.

Беморони гирифтори парез (нимфалаҷ)-и сабук ҳангоми барқарор кардани роҳгардӣ ва малакаҳои маишӣ метавонад, ки баъзе марҳилаҳоро нагузаранд, беморони гирифтори вайроншавиҳои саҳти ҳаракатӣ, баръакс, аксар вақт дар яке аз марҳилаҳо дер банд мешаванд.

Дар моҳи якуми марҳилаи барқарорсозӣ дар беморон пайдо шудани оризҳои ноҳуб, мисли шахшавии (контрактураи) дасту пойҳои нимфалаҷшуда мумкин аст. Яке аз сабабҳои пайдоиши онҳо дар моҳҳои аввал афзудани тонуси мушакҳо - спастикӣ шудан (ташаннучӣ будан, рағкашӣ) мебошад. Баъзан зухуроти спастикӣ дар натиҷаи нодуруст ба кор бурдани машқҳои ҷисмонӣ (афшурдани тӯбчаи резинӣ ё ҳалқа) зиёд мешаванд.

Ба комплекси бар зидди зухуроти спастикӣ ва пешгирии намудани шахшавӣ истифодаи ҷойкуниҳои махсус барои дасту пой дохил мешаванд, то ин ки мушакҳое, ки тонусашон бештар зиёд аст, кашада бошанд. Инро муолиҷаи ҳолатӣ (мавқеӣ) ё вазъиятӣ меноманд. Ин табобат рӯзе 1,5-2 соат гузаронида мешавад. Онро барвақт, дар рӯзҳо ва ҳафтаҳои аввал сар кардан лозим аст, дар ҳолате, ки баландшавии тонус ошкор карда мешавад. Масҳи интиҳобӣ иҷро карда мешавад: молиши сабуки мушакҳои тонусашон баланд, молиш додан ва нарма кардани антагонистҳои он. Агар ҳаракатҳои ғаёл вучуд набошад, варзиши ғайриғаёл гузаронида мешавад. Гармишифой аз аппликасияи парафинӣ ва озокеритӣ иборат аст. Сардӣ низ натиҷаи хуб медиҳад (гузоштани пластинаҳои махсус ё пакетҳои полиэтилии яхдор ба болои мушакҳои спастикӣ). Аммо истифодаи сардӣ дар беморони гирифтори реактивнокии возеҳи рағҳо маҳдуд карда мешавад.

Ноғӯёӣ (афазия) тақрибан дар 1/3 ҳиссаи беморони инсултро аз сар гузаронида, ба назар мерасад. Афазия (Aphasia) - ин ҳалалёбии махсуси тафаккур аст, ки дар ин маврид қобилияти дуруст талаффуз кардани калимаҳо аз байн меравад. Дар баъзе ҳолатҳо (афазияи моторӣ) бемор ибора сохта ва ё калимаи заруриро дар хотир нигоҳ дошта наметавонад, дар ҳолати дигар (афазияи сенсорӣ) суҳанон барои атрофиён нофаҳмо мегардад. Аммо дар

аксари беморони гирифтори афазия интеллект, тафаккури образнок, хотираи басарӣ, биной ва шунавой пурра маҳфуз мемонад.

Дар марказҳои реабилитатсионӣ мутахассис оид ба барқарор намудани нутқ - логопед-афазиолог кор мекунад. Дар беморони инсултро аз сар гузаронидагӣ бар иловаи афазия, дигар намуди ҳалалёбии нутқ - дизартрия, яъне ҳалалёбии артикулятсияи овозҳо низ мушоҳида мешавад. Дар муқоиса бо беморони гирифтори афазия, дар дизартрия "нутқи дохилӣ" пурра маҳфуз аст, фаҳмидани сухан, хондан, навиштан, ҳалалдор нест.

Дар афазия хондан ва навиштан ҳалалдор шудааст. Барои бисёр беморони гирифтори ин бемориҳо хизмати логопед - афазиолог дастнорас аст, дар чунин вазъият ҳамшираи тиббӣ ёрӣ мерасонад, вай тарзи реабилитатсияи нутқро ба волидайн ва наздикони бемор меомӯзонад. Ҳангоми барқарорсозии нутқ изолятсияи нутқӣ марговар аст. Барои қувват бахшидани фаҳмидани сухан дар мавзӯҳои оддӣ сӯҳбат кардан, аз бемор дар хусуси саломатиаш пурсон шудан, фаҳмидани он, ки оё майли хӯрдану нӯшидан, сайру ғашт кардан дорад, аз вай хоҳиш кардан, ки ягон чизро ба шумо гирифта бидиҳад, ягон корро иҷро намояд, хеле муҳим аст. Саволҳо ва дастурҳо бояд возеҳу мушаххас, баланд ва саросема нашуда баён карда шаванд. Барои чунин беморон гӯш кардани радио, тамошо кардани телевизион, истифода аз магнитофон ғоиданок аст.

Омӯзондани хатнависӣ якчанд давраро дар бар мегирад: аввал навиштани ҳарфҳои алоҳида, баъд калима, пас аз он ҷумла. Қадами навбатӣ - навиштани диктант; ҳарфҳои алоҳида - калимаҳои содда - матнҳои майда, баъд навиштани матн хондашуда, навиштани матн аз рӯи расмҳо, иншои мухтасар. Агар бо дасти рост навиштан имконпазир набошад, ба бемор бо дасти чап навиштанро ёд бидиҳед.

Омӯзонидани хондан низ чунин марҳилаҳоро тай мекунад: хондани калимаҳои содда ва зернависи ашёву расмҳои сюжетдор, минбаъд хондани ибораҳои алоҳида ва матн. Аз рӯзҳои аввал, то барқароршавии функцияи хондан ба бемор рӯзномаву маҷалла додан лозим аст, он рӯзномаву маҷаллаҳое, ки бемор онҳоро қаблан дар даст дошт ва мехонд (то бемор шуданаш). Самаранокии машғулияти барқарорсозии нутқ, хондан ва навиштан дар заминаи истеъмоли воситаҳои ноотропӣ (ноотропил, пантогам) зиёд мешавад.

Дар барқарорсозии на танҳо функцияҳои ҳалалёфта, балки мутобиқ гардонидани бемор ба шароити нави зиндагӣ муҳити солими психологӣ дар муассисаҳои табобативу реабилитатсионӣ ва дар ҳона аҳамияти калон доранд. Беморро ба барқарорсозии функцияҳои ҳалалёфта водор сохтан, барои бартараф сохтани муносибатҳои манфитарошӣ (нигилистӣ) ва ғайрифайзоли нисбат ба машғулиятҳои реабилитатсионӣ ёрӣ расонидан, дастгирӣ кардани рӯҳияи оптималистӣ, болидарӯҳӣ, боварӣ ба қувваву нерӯи худ ва имкониятҳои худ зарур аст. Ин вазифаи ҳамаи кормандони соҳаи тиб - духтурҳо, ҳамшираҳои тиббӣ, беҳёру (санитару) логопед, инструктор ва методистҳои варзиши муолиҷавӣ, ҳамчунин хешовандон ва наздикони бемор ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон ба бемор дар ҳосил намудани муносибати воқеӣ (реалӣ) ба нороҳатӣҳо, ба имкониятҳо ва ҳудуди барқароркунӣ, ба зарурати дар шароити нави ташкил намудани зиндагии худ, мутобиқшавӣ ба дефектҳои нутқӣ, ҳаракатӣ ва ғ. ёрӣ расонидан лозим аст. Кӯшиш бояд намуд, ки бемор ба кадрҳои имкон ҳама корҳоро худаш мустақилона иҷро намояд.

Савол ва супоришҳо:

1. Намудҳои асосии реабилитатсияро номбар кунед.
2. Реабилитатсияи беморон аз ҷиҳати иборат?
3. Дар бораи реабилитатсияи иҷтимоӣ маълумот диҳед.
4. Принсипҳои бефосилагӣ чист?

Мавзӯи 18. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила

Нақша:

1. Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ бо оила.
2. Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъият.
3. Кори педагоги иҷтимоӣ бо оила.
4. Намудҳои ёрии иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: вазифаҳои асосии оила; душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ; инқирози маънавий; таъмин кардани ноболиғон; тарбияи оилавӣ; муносибати индивидуалӣ; тарбияи оилавӣ ва бахсу мунозираҳо; мавқеи оила; шароити зиндагонӣ; анъанаҳои маданӣ.

Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ бо оила

Оила ва хусусиятҳои он. Оила дар тарбияи шахс вазифаҳои муҳимтаринро иҷро мекунад. Зеро маҳз дар оила қобилиятҳои индивидуалӣ, майлу рағбатҳои шахсӣ, касбӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ташаккул меёбад. Аз ҷиҳати иҷтимоӣ оила ҷамоа ҳисоб меёбад. Мавқеи бузурги оиларо дар тарбия ва ташаккули шахс ба ҳисоб гирифта, Президенти Нахустини Республикаи Ўзбекистон соли 2012-ро “Соли оилаи мустақам” эълон карда буд.

Дар ҳақиқат, ҳам оила ва муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоҳои оила дар камолоти бачагон ва наврасон хеле бузург аст. Дар оилаҳои серфарзанди халқи мо, ки тартиби падаршохӣ нигоҳ дошта шудааст, муносибатҳои оилавӣ барқарор аст. Аммо дар шароити ҳозира бисёр оилаҳо, аз ҷумла оилаҳои ўзбек ҳам дучори инқирозҳо шудааст. Кам шудани шумораи аъзоҳои оила, аз ҳамдигар дур шудани онҳо муаммоҳои гуногуни ҳаётиро ба вуҷуд меоварад.

Оила дар ду равиш вуҷуд дорад: ҳамчун гурӯҳи хурди иҷтимоӣ ва ҳамчун маскани иҷтимоӣ. Дар ҳолати аввал, оила дар асоси ҳешу таборӣ ташкил ёфтааст ва бо якҷоя зистан характернок бошад, дар ҳолати дуюм оила масканест, ки одамон дар он умр ба сар мебаранд, зиндагӣ мекунанд.

Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъият

23 августи соли 2019 дар шаҳри Тошканд ҷамъомади умумии бисту якуми Сенати Олий Маҷлиси Ҷумҳурии Ўзбекистон баргузор гардида, қорро аз баррасии Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи қафолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои занон ва мардон»-ро баррасӣ намуданд. Дар қонун тамоюлҳои асосии таъмин кардани ҳуқуқи имкониятҳои баробарии занону мардон, ҷун мисли қонуният, демократизм, баробарҳуқуқии занону мардон, роҳ

нагузоштан ба поймолкунии ҳуқуқ бинобар ҷинс, рӯшодӣ ва шаффофӣ, эътибори аввалиндарача додан ба тоифаи ночори аҳоли муайян шудаанд.

Вазифаи репродуктивӣ. Ин вазифа бо давомдиҳии насли инсон вобаста аст. Баробари он, ки ҳозир дар Ўзбекистон оилаҳои серфарзанд бисёранд, кам шудани шумораи аъзоҳои оила ҳам мушоҳида карда мешавад. Ин ҳодисаҳо бо душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ, инқирози маънавий, ҷудо шуда аз хонаи падару модарон баромадани оилаҳои ҷавон, дараҷаи хизмати тиббӣ, таъсири экология ба саломатии инсон ва ғайраҳо вобаста аст.

Вазифаи иқтисодӣ. Асоси ин вазифаро барои дигар аъзоҳои оила ёфтани маблағ аз тарафи оилаи дигар, таъмин кардани ноболиғон ва пиронсолон аз ҷиҳати моддӣ ва ғайра ташкил медиҳад. Муносибатҳои иқтисодӣ бозор, ғундоштани молу мулк, соҳиб шудан ба давлату сарват, масъалаҳои мерос вазифаи иқтисодии оиларо ташкил медиҳад.

Вазифаи иҷтимоишавӣ. Оила гурӯҳи аввалин ва асосии таъсирбахши ташаккули бачагон ба ҳисоб меравад. Дар оила алоқаҳои табиӣ-биологӣ ва иҷтимоии падару модар ва бачаҳо бо ҳамдигар узвӣ пайваست мебошад. Оила ҳамчун макромухит ба ривҷебии рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии бачагон таъсири ҳудро мерасонад. Вазифаи оила ба ҷамъият тадриҷан тайёр кардани насли наврас аст. Дар оила ба инсон баробари таълиму тарбия додан, инкишофи қобилиятҳои ақлӣ, ахлоқии вай пайдо мешавад.

Вазифаи хоҷагӣ - маишӣ. Оила асоси ҷамъият ва доимии хоҷагӣ ҳисоб меёбад. Ҳар оила ҳолати ҷисмонии аъзоҳои худро дар як маром нигоҳ медорад, ба пиронсолон ва кӯдакон ғамхорӣ зоҳир карда мешавад. Дар замони ҳозираи тараққиёти илму техника қорҳои ҳаррӯзаи он (хӯрок пухтан, тоза кардани хонадон, ҷомашӯӣ, либосдӯзӣ ва ғайраҳо) ба зиммаи қорхонаҳои хизматрасонӣ гузашта мешавад.

Вазифаҳои тарбиявӣ. Оила дар иҷтимоишавии бачагон роли асосӣ мебозад. Дар ташаккули бачагон таъсири муҳит ва иқлим ҳам мавҷуд аст. Воситаи асоситарини тарбия намунаи шахсӣ аст.

Мо дар қисми “Тарбия - маркази иҷтимоӣ”-и ин боб дар бораи мавқеи тарбия дар тараққиёти ҷамъият ва давлат муфассал маълумот дода будем.

Мавзӯи 18. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила

Нақша:

1. Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ бо оила.
2. Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъият.
3. Кори педагоги иҷтимоӣ бо оила.
4. Намудҳои ёрии иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: вазифаҳои асосии оила; душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ; инқирози маънавӣ; таъмин кардани ноболиғон; тарбияи оилавӣ; муносибати индивидуалӣ; тарбияи оилавӣ ва бахсу мунозираҳо; мавқеи оила; шароити зиндагонӣ; анъанаҳои маданӣ.

Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ бо оила

Оила ва хусусиятҳои он. Оила дар тарбияи шахс вазифаҳои муҳимтаринро иҷро мекунад. Зеро маҳз дар оила қобилиятҳои индивидуалӣ, майлу рағбатҳои шахсӣ, касбӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ташаккул меёбад. Аз ҷиҳати иҷтимоӣ оила ҷамоа ҳисоб меёбад. Мавқеи бузургии оиларо дар тарбия ва ташаккули шахс ба ҳисоб гирифта, Президенти Нахустини Республикаи Ўзбекистон соли 2012-ро “Соли оилаи мустаҳкам” эълон карда буд.

Дар ҳақиқат, ҳам оила ва муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни оила дар камолоти бачагон ва наврасон хеле бузург аст. Дар оилаҳои серфарзанди халқи мо, ки тартиби падаршӯхӣ нигоҳ дошта шудааст, муносибатҳои оилавӣ барқарор аст. Аммо дар шароити ҳозира бисёр оилаҳо, аз ҷумла оилаҳои Ўзбек ҳам дучори инқирозҳо шудааст. Кам шудани шумораи аъзоёни оила, аз ҳамдигар дур шудани онҳо муаммоҳои гуногуни ҳаётро ба вуҷуд меоварад.

Оила дар ду равиш вуҷуд дорад: ҳамчун гурӯҳи хурди иҷтимоӣ ва ҳамчун маскани иҷтимоӣ. Дар ҳолати аввал, оила дар асоси ҳешу таборӣ ташкил ёфтааст ва бо яққоя зистан характернок бошад, дар ҳолати дуюм оила масканест, ки одамон дар он умр ба сар мебаранд, зиндагӣ мекунанд.

Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъият

23 августи соли 2019 дар шаҳри Тошканд ҷамъомади умумии бисту якуми Сенати Олий Маҷлиси Ҷумҳурии Ўзбекистон баргузор гардида, қорро аз баррасии Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи қафолатҳои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои занон ва мардон»-ро баррасӣ намуданд. Дар қонун тамоюлҳои асосии таъмин кардани ҳуқуқи имкониятҳои баробарии занону мардон, ҷун мисли қонуният, демократизм, баробарҳуқуқии занону мардон, роҳ

нагузоштан ба поймолкунии ҳуқуқ бинобар ҷинс, рӯшодӣ ва шаффофӣ, эътибори аввалиндараҷа додан ба тоифаи ночори аҳолии муайян шудаанд.

Вазифаи репродуктивӣ. Ин вазифа бо давомдиҳии насли инсон вобаста аст. Баробари он, ки ҳозир дар Ўзбекистон оилаҳои серфарзанд бисёранд, кам шудани шумораи аъзоёни оила ҳам мушоҳида карда мешавад. Ин ҳодисаҳо бо душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ, инқирози маънавӣ, ҷудо шуда аз хонаи падару модарон баромадани оилаҳои ҷавон, дараҷаи хизмати тиббӣ, таъсири экология ба саломатии инсон ва ғайраҳо вобаста аст.

Вазифаи иқтисодӣ. Асоси ин вазифаро барои дигар аъзоёни оила ёфтани маблағ аз тарафи оилаи дигар, таъмин кардани ноболиғон ва пиронсолон аз ҷиҳати моддӣ ва ғайра ташкил медиҳад. Муносибатҳои иқтисодиёти бозор, ғундоштани молу мулк, соҳиб шудан ба давлату сарват, масъалаҳои мерос вазифаи иқтисодии оиларо ташкил медиҳад.

Вазифаи иҷтимоишавӣ. Оила гурӯҳи аввалин ва асосии таъсирбахши ташаккули бачагон ба ҳисоб меравад. Дар оила алоқаҳои табиӣ-биологӣ ва иҷтимоии падару модар ва бачаҳо бо ҳамдигар узвӣ пайваست мебошад. Оила ҳамчун макромуҳит ба ривҷебии рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии бачагон таъсири худро мерасонад. Вазифаи оила ба ҷамъият тадриҷан тайёр кардани насли наврас аст. Дар оила ба инсон баробари таълиму тарбия додан, инкишофи қобилиятҳои ақлӣ, ахлоқии вай пайдо мешавад.

Вазифаи хоҷагӣ - маишӣ. Оила асоси ҷамъият ва доимии хоҷагӣ ҳисоб меёбад. Ҳар оила ҳолати ҷисмонии аъзоёни худро дар як маром нигоҳ медорад, ба пиронсолон ва кӯдакон ғамхорӣ зоҳир карда мешавад. Дар замони ҳозираи тараққиёти илму техника қорҳои харрӯзаи он (хӯрок пухтан, тоза кардани хонадон, ҷомашӯӣ, либосдӯзӣ ва ғайраҳо) ба зиммаи қорхонаҳои хизматрасонӣ гузашта мешавад.

Вазифаҳои тарбиявӣ. Оила дар иҷтимоишавии бачагон роли асосӣ мебозад. Дар ташаккули бачагон таъсири муҳит ва иқлим ҳам мавҷуд аст. Воситаи асоситарини тарбия намунаи шахсӣ аст.

Мо дар қисми “Тарбия - маркази иҷтимоӣ”-и ин боб дар бораи мавқеи тарбия дар тараққиёти ҷамъият ва давлат муфассал маълумот дода будем.

Оилаҳои беназорат. Дар чунин оилаҳо бачагон бе назорат мондаанд. Дараҷаи маданият, тозагӣ, гигиена хеле паст аст. Педагог бо ҳамкориҳои органҳои ниғаҳдории тартиб қор мебарад.

Қори педагогӣ иҷтимоӣ бо оила

Фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ аз омӯхтани оила сар мешавад. Ин имконият медиҳад, ки педагог дар бораи ҳолати бачагон тасаввурот ҳосил намояд. Пас аз ин муносибатҳои навро дар оила меомӯзад. Ин муаммоҳо бо роҳи ҷалб кардани оила ба клубҳо, идҳои миллӣ, қор дар боғ ва ғайра ҷалб кардани аҳли оила ҳал карда мешавад.

Аз тарафи педагогӣ иҷтимоӣ тартиб додани “ҳаритаи оила” аҳамияти қалон дорад. Дар он зодруз, фаъолияти ҳар як аъзои оила нишон дода мешавад. Баробари ин, мавқеи оила, шароити зиндагонӣ, анъанаҳои маданӣ ва динии оила қайд карда мешавад.

Дар ҳарита оид ба шахсияти бачагон ҳам маълумот ҷамъ карда шуда, ба воситаи он характер, шавқу завқ, қобилияти бачагон омӯхта мешавад.

Педагог дар вақти қор бо оила муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни он, ҳамқорӣ, вазъияти тарбияи бачагонро ба ҳисоб мегирад.

Педагогӣ иҷтимоӣ дар ҷараёни қор бо оилаҳо чунин ролҳоро иҷро мекунад:

Маслиҳатчӣ - дар бораи муҳим будани таъсири мусбати падару модарон ба бачагон, оиди роҳ ва усулҳои тарбия маслиҳатҳо медиҳад.

Консултант - дар бораи қонун ва қоидаҳои оиладорӣ, муносибат бо бачагон, оид ба давраҳо ва хусусияти ривҷёбии бачагон, роҳҳои самарабахши тарбияи фарзандон ба падару модарон маслиҳатҳои муфид медиҳанд.

Ҳимоячӣ - дар ҳолатҳои аз тарафи падару модарон содир кардани қору ҳаракатҳои номатлуб (нашъамандӣ, арақхӯрӣ ва ғ.) ҳуқуқ ва ҳаёти бачагонро ҳимоя мекунад.

Ёрии педагог ба оила психологӣ, ахборотӣ ва воситачигӣ мешавад.

Ба ғайр аз ин, ёрии муаммовӣ ҳам шуданаш мумкин аст. Чунин ёрӣ кӯтоҳмуддат буда, муддати он аз қор моҳ намегузарад. Ёрии муаммовӣ ба ҳалли вазифаҳои оилавӣ нигаронида шуда, аз тарафи педагог муаммоҳои гуногун ҳал карда мешавад. Бо ҳамин мақсад шартномаи байни аъзоёни оила қабул карда мешавад, педагог иҷрои онро назорат мекунад.

Намудҳои ёрии иҷтимоӣ

Дар шароити ёрии иҷтимоӣ - педагогӣ истифодаи патронаж мувофиқи мақсад аст.

Патронаж - яке аз шаклҳои қори иҷтимоӣ-педагогӣ буда, он ташкилу назорати қори педагог мебошад. Ин ба дуру дароз амал кардани алоқаро бо оила таъмин менамояд.

Дар ин бобат аз тренинг ҳам истифода бурда мешавад. Тренинг пайваста гирифта бурдани якҷанд усулҳои индивидуалӣ ҷамоавиро дар назар дорад. Тренинг ба баланд бардоштани маърифати психологӣ ва педагогии падару модарон ёрӣ медиҳад.

Ёрии психологии педагогӣ иҷтимоӣ аз ду қисм: дастгирии иҷтимоӣ-психологӣ ва қорреқсия (дурустқунӣ) иборат аст.

Ёрӣ ба ташкил намудани дамқирӣ ҳам аҳамияти қалон дорад. Ин гуна ёрӣ инчунин қурмазмун гузаронидаи идҳо, анъанаҳо, тантанаҳои оиларо дар назар дорад.

Ёрии ба тартиб даровардану ба ҳалли муаммоҳои оилавӣ нигаронида шуда, истифода бурданро аз хизмати муассиса ва ташкилотҳои гуногун дар назар дорад. Ба ин муаммоҳо инҳо дохил мешаванд:

- 1) қари тарбия намудан ба дигар оила супурдани бачагон;
- 2) ба фарзандӣ қабул қардан;
- 3) ба қонаи бачагон қойқирқунии бачагон.

Ёрӣ ба маълумотқирӣ. Бо таъмин қардани оилаҳо бо маълумотҳо дар бораи ҳимояи иҷтимоӣ вобаста буда, дар шакли қонсултатсия гузаронида мешавад. Маълумотҳо маишӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, шаҳрқандӣ, қонунқандии нафақа, ҳуқуқҳои бачагон, қонун, маъқубон, ба низоъҳои оилавӣ дахлдор шуданаш мумкин аст.

Усули интернетии қор бо оила қари барҳам додани ҳолатҳои инқирозиро дар назар дорад. Инқирозҳо бо дигарқуншавии ҳаёти оилавӣ ё қи бо ҳолатҳои ноқуши тасодуфӣ вобаста шуданаш мумкин аст.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар оила қамон вақт самараҳои ҳуби ҳудро медиҳад, қи агар он аз руи як низоми муайян сурат қирад. Низоми мақур омӯхтан ва истифодақари маълумотҳои демоқрафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, педагогӣ, таъриқиро дар назар дорад.

Ҳамин тарик, дар қамони ҳозира оила ба объекти педагогикаи иҷтимоӣ, меҳнати иҷтимоӣ, тандурустии бачагон табдил ёфтааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи муаммоҳои ҳозираи оила чӣ ҳолат медонед?
2. Вазифаҳои асосии оила кадомҳоянд?
3. Мавқеи оила аз ҷӣ иборат аст?
4. Дар бораи фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ бо оила маълумот диҳед.
5. Шаклҳои асосии ёрии педагогӣ ба оила кадомҳоянд?

Мавзӯи 19. Васигӣ ва ҳомигӣ

Нақша:

1. Аҳамияти органҳои васигӣ ва ҳомигӣ.
2. Намудҳои ворисӣ.
3. Кафолати ҳуқуқҳои бача.
4. Шахсони ба васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия нашлавада.

Ибораҳои таърифи: кафолати ҳуқуқҳои бача; ривҷёбии маънавияи ҷисмонӣ; аҳамияти органҳои васигӣ; маҷбуриятҳо; муносибатҳо байни шахсони ҳомӣ; муносибати бешафқатона.

Барои кафолати ҳуқуқҳои бачаро боз ҳам пурқувват кардан, ривҷёбии маънавияи ҷисмонии онҳо дар мамлакат қорҳои зарурӣ амалӣ мешавад.

Алалҳусус, ҳимояи ҳуқуқ ва манфаатҳои бачаҳои бепарасторро ҳимоя кардан барои ояндаи барқамолӣ онҳо қорҳои васеъмиқёс иҷро мешавад.

Аҳамияти органҳои васигӣ ва ҳомигӣ.

Барои қорҳои ҳуқуқ ва манфиатҳои бачаҳои бепарасторро ҳимоя кардан, аҳамияти органҳои васигӣ ва ҳомигӣ хеле қалон аст. Органи васигӣ ва ҳомигӣ аз тарафи палатаи қонунбарор 8-уми ноябри соли 2013 қабул шуда, 12-уми декабри ҳамон сол маъқул доништа шуд.

Маъсалаҳои васигӣ ва ҳомигӣ дар Кодекси оила, қонун дар бораи «Васигӣ ва ҳомигӣ» ва бо низомии дар бораи васигӣ ва ҳомигии Республикаи Ўзбекистон ба тартиб дароварда шудааст.

Мувофиқи қонун молу мулки шахси васӣ (ҳомигӣ) органи васигӣ ва ҳомигиро ҳабардор накарда, бе руҳсати онҳо ба васӣ (ҳомӣ) ё дигарҳо гузаронидан мумкин нест.

Маъсалаи мерос гирифтани васӣ ё ки ҳомӣ бо воситаи қонун алоҳида ба тартиб дароварда намешавад. Мақсади асосии «ташқилоти васигӣ» ба бачаҳои ятими ба синни 14 нарасида (ҳомигӣ аз синни 14 то 18 - солагӣ) ва бачаҳое, ки аз нигоҳубини падару модар маҳрум шудаанд, ҳамчунин шаҳрвандони аз тарафи суд ба муомила белаёқат гӯён эътирофшуда, ба онҳо таъминот, тарбия ва таълим додан, ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳоро ҳимоя кардан мебошад.

Шахсоне, ки саломатии на қандин хуб доранд, ҳуқуқ ва маҷбурияти худро мустақилона ҳимояи иҷро карда наметавонанд, бояд ба шахсони махсус муроҷиат кунанд. Бо ёрии онҳо ҳомиёро

муайян карда, баъд аз тарафи органҳои давлатӣ масъалаи мазкур ба инобат гирифта мешавад.

Намудҳои ворисӣ

Қонуниятҳои шахрвандӣ ду намуди ворисиро дар назар дорад – васият ва ворисӣ оиди қонун. Онҳоро нисбати васӣ (ҳомӣ) истифода бурдан мумкин аст?

Васият – ин молу мулки шахсии шахрванд ё ки молу мулки васияткардаи инсонӣ вафоткарда ҳисоб мешавад. Васият шахсан аз тарафи шахрванде, ки ба муомила лаёқат дорад, ба амал бароварда мешавад. Ҳамин тавр, васияте, ки аз тарафи шахси ба воя нарасида ё ки ба муомила белаёқат аст, дуруст ҳисоб намешавад. Ӯ ба ғоидани ҳомӣ васият месозад.

Дар вақти таъин намудани васӣ ё ки ҳомӣ ғазилатҳои ахлоқӣ ва дигар хислатҳои шахсӣ, қобилиятҳои иҷро намудани маҷбуриятҳо, муносибатҳои байни шахсони ҳомӣ, васӣ ва ҳомӣёну васӣёну шуданаш лозим. Муносибат байни оилаи васӣ ё ки ҳомӣ бо шахсони васӣ ё ҳомӣ шуданаш, инчунин хоҳиши бачае, ки ба ҳомигӣ гирифта шудааст, то синни 10-солагӣ бояд ба инобат гирифта шавад.

Шахсоне, ки барои васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия намешаванд

Шахсони мазкур барои васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия карда намешавад:

– аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрумшуда, ё ки ҳуқуқи падару модарӣ надоранд;

– аз тарафи суд барои муомила белаёқат ҳисобшудагон, ё ки лаёқати муомила надоштагон;

– кӯдакero, ки ба фарзандӣ гирифта, аз иҷрои маҷбуриятҳо саркашӣ кунанд ё ки ба дараҷаи маълум иҷро накунанд, аснои ҳуқуқи падару модариро поймол кардан, бо кӯдакони ба фарзандӣ гирифтаашон муносибати бешафқатона кардан, дар оқибати бемории алкоголиزمӣ сирояткунанда ё ки гиёҳвандӣ беқор карда шуданаш мумкин;

– барои ҷиноят содир кардагон.

Ғаъолиятҳои васӣ ва ҳомӣёну органи васигӣ ва ҳомигӣ аз рӯйи иҷрои ўҳдадорӣ васӣёну ва ҳомӣёне, ки ба зимма гирифтаанд, дар як сол камаш ду маротиба назорат мекунанд. Барои тарбияи шахсони ба васигӣ ё ҳомигӣ гирифташуда, ташкили назорати тиббии онҳо ҳамчунин барои ба қор дохил кардан ёрӣ расонданашон лозим.

Иҷро кардани маҷбуриятҳои васӣёну ва ҳомӣёну аз тарафи органи васӣёну ва ҳомӣёни ҷойи зисташон ба амал оварда мешавад.

Савол ва супоришҳо:

1. Васигӣ ва ҳомигӣ чист?
2. Аҳамияти органҳои васигӣ ва ҳомигӣ.
3. Намудҳои ворисӣ.
4. Кӣҳо барои васӣ ё ҳомӣ шудан тавсия намешаванд?

Мавзӯи 20. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо бачаҳои бепарастор

Накша:

1. Аҳволи бачагони аз падару модар ҷудошуда.
2. Кор бо оилаҳои кӯдакро ба тарбияи худ гирифта.
3. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои давлатӣ.
4. Хусусиятҳои тарбия дар хонаи кӯдакон.
5. Мавқеи педагоги иҷтимоӣ дар ҷараёни адаптатсияи иҷтимоии бачагон дар хонаи кӯдакон.
6. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи бачагон.

Ибораҳои таъриҳӣ: бачагони аз назорати падару модар дурмонда; эҳтиёҷоти пурқуввати бачагон; бачагони ятим; масъалаи яtimi иҷтимоӣ; сабаби асосии ба вучуд омадани ятимӣ; оилаҳое, ки кӯдакро ба тарбияи худ гирифтаанд; оилаи муваққатӣ; хонаи кӯдакон; тарбиячи хонаи кӯдакон.

Аҳволи бачагони аз падару модар ҷудошуда

Дар ҳар як давлат ва ҷамъият бачагоне, ки аз назорати падару модар дур мондаанд, вучуд доранд. Ин ҳодиса ҳозир ҳам ва дар оянда ҳам пайдо мешавад. Дар чунин ҳолат давлат назорат ва тарбияи бачагонро пурра ба зиммаи худ мегирад.

Падару модарро гум кардан барои бача фочиа аст. Зеро падару модар доштан яке аз эҳтиёҷоти пурқуввати бачагон ба шумор меравад. Бачагони аз падару модар ҷудошуда худ аз худ номи “ятим”-ро мегиранд.

Бачагони ятим онҳоянд, ки то синни 18-солагӣ яке аз волидон-падар ё модар, ё ки ҳардуюшон вафот кардаанд. Бачаҳои яtimi иҷтимоӣ бошанд падару модар доранд, вале онҳо бо сабабҳои гуногун ба тарбияи бачагон машғул нестанд. Дар ин гуна ҳолат ҳам ғамхорири нисбати онҳо давлат ба зиммаи худ мегирад. Масъалаи яtimi иҷтимоӣ муаммои давлатҳои гуногун ба ҳисоб меравад.

Педагогҳо масъалаи аз наздикон ҷудошавии бачагонро аниқ карда, ба тақдирӣ ояндаи онҳо эътибор зоҳир мекунанд.

Бачагӣ давраест, ки ташаккули минбаъдаи инсониро таъмин менамояд. Ин сифатҳо бо таъсири меҳри падару модар, масъулияти оила дар назди фарзандон ба вучуд меояд.

Ҳамаи сабабҳои пайдоиши яtimiро як-як шуморидан мушкил аст. Ин яке аз муаммоҳои ҳозираи олимони тиб, психология,

социология, педагогика мебошад. Аммо се сабаби асосии ба вучуд омадани яtimiро алоҳида нишон додан зарур аст:

- 1) Аз фарзандон рӯй гардонидани падару модарон;
- 2) Падару модари бачаҳое, ки аз ҳукуки падарӣ - модарӣ маҳрум шудаанд;

3) Вафоти падару модар.

Дар ин гуна ҳолат мувофиқи қонун бачагони ятим аз тарафи давлат ва ҷамъият ғамхорӣ ва тарбия карда мешаванд.

Ғамхорӣ нисбати бачаҳои ятим бо ду роҳ ба амал бароварда мешавад: ба фарзандӣ гирифтани ё ба назорати давлат супурдан. Дар ин кор ҳомигӣ ҳам истифода бурда мешавад. Ҳомӣ - ҳимоячи ягон шахс мебошад.

Оилае, ки бачаро ба фарзандӣ қабул мекунанд, барои вай оилаи дуҷум ҳисоб меёбад. Бача фамилияи ҳамон оиларо гирифтаниш ва оила ба ӯ исми дигаре доданиш мумкин аст. Дар оилаи нав бачагони ба фарзандӣ қабулшуда бо фарзандони аслии падару модар баробарҳуқуқ мебошанд.

Падару модароне, ки бачаро ба фарзандӣ қабул мекунанд, мумкин аст фарзанддор ё бепарзанд бошанд. Инчунин оилаҳои нопурра, шахсони алоҳида ҳам бачагонро ба тарбияи худ мегиранд. Барои ба оилаи худ қабул намудани бачагон якчанд сабабҳо вучуд доранд:

- аз сабаби физиологӣ надоштани фарзанд хоҳиши бачадор шудан;

- вафоти фарзанди худ;
- бачаҳо қалон шуда, хоҳиши боз бачадор шудан;
- ҳисси раҳмдилӣ нисбат ба бачагони муҳтоҷи ҷамъият;
- ҳисси танҳой;
- сабаби динӣ ва ғайраҳо.

Кор бо оилаҳое, ки кӯдакро ба тарбияи худ гирифтаанд

Педагоги иҷтимоӣ дар ҷараёни кор бо оилаҳое, ки кӯдакро ба тарбияи худ гирифтаанд, бояд якчанд қоидаҳоро иҷро намояд. Ин ба чунин зинаҳои фаъолият тааллуқ дорад. Интиҳоби оилаҳо, вазифаи минбаъдаи падару модаронро ғамхондан ва ғайраҳо. Фаъолияти педагоги иҷтимоӣ ба ин оилаҳо якҷоя бо ҳодимони иҷтимоӣ, шифокорон, психологҳо, дефектологҳо ба амал бароварда мешавад.

Объекти фаъолият бача ва оила ҳисоб меёбад. Кор бо оилаи бача аз якчанд зинаҳо иборат аст.

Схемаи 2.

№	Зинаҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ	Вазифаҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ	Усулҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ
1.	Чустучӯи оилаҳое, ки кӯдакро ба тарбияи худ гирифтани ҳастанд	Ахборот додан	Анкета, сӯҳбат
2.	Омӯхтани падару модарони оянда	Таҳлил кардан	Анкета, сӯҳбат
3.	Ташриф ба муассисаҳои бачагон (хонаи бачагон, интернат ва ғ.)	Воситачигӣ	Мушоҳида, сӯҳбат
4.	Омӯхтани оилае, ки кӯдакро ба тарбияи худ мегирад	Тапхис кардан	Тест, сӯҳбат
5.	Таълими ибтидоӣ: маъруза, сӯҳбат гузаронидан	Таълим додан	Маъруза, сӯҳбат
6.	Бачаро ба оила ҷойгир кунонидан, маърифати педагогии падару модарон	Патронаж	Истифода аз маводҳои гуногун

Зинаи якум - чустучӯи падару модароне, ки бача гирифтани мехоҳанд. Шахсоне, ки ин масъулиятро ба зимма мегиранд, бояд ариза навишта, дар он ному насаб, ҷойи зист, телефони хона, синну соли фарзандони худ ва чанд нафар бача гирифтани ва дигар маълумотҳоро бояд нишон диҳанд.

Дар зинаи дуюм - шахси аризадиханда анкета ё ки дигар ҳуҷҷатро пур мекунад. Дар он ҳолати оила баён карда мешавад: тарзи зист, муносибат ба дин, аҳволи саломатии ҳамсар, ҳолати молиявӣ, сабаби бача қабул кардан нишон дода мешавад.

Зинаи сеюм - аз воситачигии педагоги иҷтимоӣ бо муассисаҳои бачагон ва оилаҳо иборат аст.

Зинаи чорум - ҳарҷониба омӯхтани одамони гирду атрофро талаб мекунад. Педагоги иҷтимоӣ бо ариза ва анкетани пуркардашуда шинос шуда, бо аъзоёни оила сӯҳбат мегузаронад.

Зинаи панҷум - ба маърифати педагогии падару модарони оянда вобаста буда, қариб як моҳ давом мекунад ва дар муассиса донишу малакаҳои гуногун ҳосил карда мешавад.

Зинаи шашум - бо супурдани бачагон ба оила вобаста аст. Ин ҳолат бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва органҳои адлия ба амал бароварда мешавад.

Боз як хели қабули бачаҳо мавҷуд аст, яъне оилаи муваққатӣ қабулкунанда. Ин гуна оила дар ҳангоми тасоддуфан аз оила ҷудошавии бачагон (вафоти сардорони оила, сӯхтор, ягон фочиа ва ғ.) зарур шуда менамояд. Дар мамлакатҳои мо ин гуна оилаҳо васеъ паҳн нашудааст, зеро дар байни халқ агар аз падару модар бачагон ногаҳон ҷудо шаванд, онҳоро ҳешовандон ба тарбия мегиранд.

Бача дар оилаи муваққатӣ то ҳалли тақдири минбаъдааш зиндагӣ мекунад. Минбаъд вай ба оилааш баргаштаниш ё ба хонаи бачагон, интернат фиристода мешавад.

Дар чунин оила зиндагӣ кардани бачагон аз як моҳ то якчанд сол давом мекунад.

Барои зисту зиндагонии мӯътадили бачагон дар оилаҳои муваққатӣ шароитҳои зарурӣ ба вучуд оварда мешавад. Ғамхорӣ нисбат ба бачагони аз оила ҷудошуда имконият медиҳад, ки онҳо воқеаҳои ноговорро фаромӯш кунанд.

Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ дар муассисаҳои давлатӣ

Муаммоҳои асосии иҷтимоии бачагон аз ҳолати психологӣ ва ҳаёти ҷамъиятии онҳо баромада меояд. Дар силсилаи алоқаҳои оилавӣ дигаргуниҳои инқирозӣ ҳам рӯй медиҳанд, зеро падару модарон бачагонро на танҳо аз ҷиҳати иҷтимоӣ, балки аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳам бояд таъмин намоянд. Камбағалӣ ва оқибатҳои он олами бачагону наврасонро вайрон мекунад, чунки оила барои пурра таъмин намудани эҳтиёҷоти фарзандон имконият надорад.

Бачагони беназоратмонда натиҷаи барбод шудани алоқаҳои оилавӣ мебошанд. Дар миқёси дунё шумораи бачагони ятим сол то сол зиёд мешавад. Бинобар ҳамин ҳам, давлат барои гирифтани пеши роҳи вайроншавии оилаҳо ва ба муассисаҳои давлатӣ супурдани бачагонро мегирад. Агар илочи дар оила нигоҳ доштани бача мавҷуд набошад, барои бача оилаи навро чустучӯ кардан зарур аст.

Дар ҳар як давлат барои тарбия ва ривҷебии бачагон силсилаи қарору қонунҳо мавҷуд мебошад. Ба ин гуна ҳуҷҷатҳо қоидаҳои

Схемаи 2.

№	Зинаҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ	Вазифаҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ	Усулҳои фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ
1.	Чустучӯи оилаҳое, ки кӯдакро ба тарбияи худ гирифтани ҳастанд	Ахборот додан	Анкета, сӯҳбат
2.	Омӯхтани падару модарони оянда	Таҳлил кардан	Анкета, сӯҳбат
3.	Ташриф ба муассисаҳои бачагон (хонаи бачагон, интернат ва ғ.)	Воситачигӣ	Мушоҳида, сӯҳбат
4.	Омӯхтани оилае, ки кӯдакро ба тарбияи худ мегирад	Тапхис кардан	Тест, сӯҳбат
5.	Таълими ибтидоӣ: маъруза, сӯҳбат гузаронидан	Таълим додан	Маъруза, сӯҳбат
6.	Бачаро ба оила ҷойгир кунонидан, маърифати педагогии падару модарон	Патронаж	Истифода аз маводҳои гуногун

Зинаи якум - чустучӯи падару модароне, ки бача гирифтани меҳонад. Шахсоне, ки ин масъулиятро ба зимма мегиранд, бояд ариза навишта, дар он ному насаб, ҷойи зист, телефони хона, синну соли фарзандони худ ва чанд нафар бача гирифтани ва дигар маълумотҳоро бояд нишон диҳанд.

Дар зинаи дуюм - шахси аризадиҳанда анкета ё ки дигар ҳуҷҷатро пур мекунад. Дар он ҳолати оила баён карда мешавад: тарзи зист, муносибат ба дин, аҳволи саломатии ҳамсар, ҳолати молиявӣ, сабаби бача қабул кардан нишон дода мешавад.

Зинаи сеюм - аз воситачигии педагогии иҷтимоӣ бо муассисаҳои бачагон ва оилаҳо иборат аст.

Зинаи чорум - ҳарчониба омӯхтани одамони гирду атрофро талаб мекунад. Педагогии иҷтимоӣ бо ариза ва анкетани пуркардашуда шинос шуда, бо аъзоёни оила сӯҳбат мегузаронад.

Зинаи панҷум - ба маърифати педагогии падару модарони оянда вобаста буда, қариб як моҳ давом мекунад ва дар муассиса донишу малакаҳои гуногун ҳосил карда мешавад.

Зинаи шашум - бо супурдани бачагон ба оила вобаста аст. Ин ҳолат бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва органҳои адлия ба амал бароварда мешавад.

Боз як хели қабули бачаҳо мавҷуд аст, яъне оилаи муваққатӣ қабулкунанда. Ин гуна оила дар ҳангоми тасоддуфан аз оила ҷудошавии бачагон (вафоти сардорони оила, сӯхтор, ягон ғоча ва ғ.) зарур шуда менамояд. Дар мамлақати мо ин гуна оилаҳо васеъ паҳн нашудааст, зеро дар байни халқ агар аз падару модар бачагон ногаҳон ҷудо шаванд, онҳоро ҳешовандон ба тарбия мегиранд.

Бача дар оилаи муваққатӣ то ҳалли тақдири минбаъдааш зиндагӣ мекунад. Минбаъд вай ба оилааш баргаштани ё ба хонаи бачагон, интернат фиристода мешавад.

Дар чунин оила зиндагӣ кардани бачагон аз як моҳ то якчанд сол давом мекунад.

Барои зисту зиндагии мӯътадили бачагон дар оилаҳои муваққатӣ шароитҳои зарурӣ ба вуҷуд оварда мешавад. Ғамхорӣ нисбат ба бачагони аз оила ҷудошуда имконият медиҳад, ки онҳо воқеаҳои ногуворро фаромӯш кунанд.

Фаъолияти иҷтимоӣ - педагогӣ дар муассисаҳои давлатӣ

Муаммоҳои асосии иҷтимоии бачагон аз ҳолати психофизиологӣ ва ҳаёти ҷамъиятии онҳо барои мо меояд. Дар силсилаи алоқаҳои оилавӣ дигаргуниҳои инқирозӣ ҳам рӯй медиҳанд, зеро падару модарон бачагонро на танҳо аз ҷиҳати иҷтимоӣ, балки аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳам бояд таъмин намоянд. Камбағалӣ ва оқибатҳои он олами бачагону наврасонро вайрон мекунад, чунки оила барои пурра таъмин намудани эҳтиёҷоти фарзандон имконият надорад.

Бачагони беназоратмонда натиҷаи барбод шудани алоқаҳои оилавӣ мебошанд. Дар миқёси дунё шумораи бачагони ятим сол то сол зиёд мешавад. Бинобар ҳамин ҳам, давлат барои гирифтани пеши роҳи вайроншавии оилаҳо ва ба муассисаҳои давлатӣ супурдани бачагонро мегирад. Агар илоҷи дар оила нигоҳ доштани бача мавҷуд набошад, барои бача оилаи навро чустучӯ кардан зарур аст.

Дар ҳар як давлат барои тарбия ва ривҷебии бачагон силсилаи қарору қонунҳо мавҷуд мебошад. Ба ин гуна ҳуҷҷатҳо қоидаҳои

зерин хос аст: бачаро дар оилаи худаш нигоҳ доштан, ба оилаи худ баргардонидан, ба фарзандӣ қабул кардан, ба муассисаҳои давлатӣ супурдан ва ғайра.

Дар хонаи кӯдакон тифлони то 3-сола, ки падару модарашон партофта рафтаанд ё یتимон тарбия меёбанд, сонитар онҳоро ба фарзандӣ қабул мекунад ё ба хонаи бачагон ва мактаб-интернатҳо фиристода мешаванд. Фарқи хонаи бачагон аз мактаб-интернат аз он иборат аст, ки тарбияёбандагони хонаи бачагон дар мактаби ҳамхудуд меҳонанд, мактаб-интернат бошад, дар худӣ ҳамон муассиса ҳам меҳонанд ва ҳам меҳобанд.

Аз оилаи худ ба дигар ҷо гузаштани бача ҳодисаи ғайритабӣ ҳисоб меёбад. Тарбия ёфтаи дар вазъияти бемодарӣ дар ҳолати 90 фоиз ба вайроншавии ривҷёбии бача оварда мерасонад. Бачагони дар шароити интернат тарбияёбанда аз ҷиҳати рӯҳӣ азоб мекашанд, дар нутқ қафо мемонанд. Дар муассисаҳои махсус бачагон дар ҳолати беназоратии иҷтимоӣ-педагогӣ мебошанд. Сустии алоқаҳои шахсӣ муаммоҳои гуногуни ҳаётиро ба вуҷуд меоварад.

Дар чунин шароит вазифаи хонаи бачагон, кӯдакон, мактаб-интернатҳо на танҳо аз ҳонондану тарбия кардан, балки ривҷёбии мутаносиби бачагонро таъмин кардан аст.

Хусусиятҳои тарбия дар хонаи кӯдакон

Кори тарбия дар хонаи кӯдакон вазифаи муҳим ҳисоб меёбад. Муассисаҳои тарбиявӣ-тандурустӣ барои бачагони бесаробонмонда бояд ҷойи падару модарро гиранд, барои инкишофи онҳо шароитҳои заруриро фароҳам оваранд.

Ҳоло базаи моддии хонаи кӯдакон хеле мустаҳкам шуда, корҳои тарбиявӣ беҳтар ба роҳ монда шудааст. Яке аз шартҳои асосии тандурустӣ ва ривҷдиҳии кӯдакон бо меҳру муҳаббат муносибат кардани тарбиячиён бо онҳо аст. Тарбиячиҳои хонаи кӯдакон на танҳо соҳиби маълумоти тиббӣ ва педагогӣ, балки инчунин хушхлоқ, маданиятнок, дӯстдори бачагон бошад.

Одатан ба хонаи кӯдакон он бачагонро меоваранд, ки дар оилаҳои носолим камқувват шудаанд. Баъзеи онҳо мумкин аст, дер вақт дар шифохонаҳо табобат ёфтаанд. Ба ин гуна кӯдакон алоҳида диққат додан лозим аст. Ҳарчониба инкишоф додани кӯдакон дар шароити хонаи кӯдакон он қадар кори осон нест, вале ин вазифаи асосии ҳодимони ин даргоҳ аст.

Тарбиячӣ бояд таъсири манфии оилаҳои номақбулро то ҳадди имкон камтар намояд, ҳаёти тифлонро бо таассуротҳои мусбат бой гардонад.

Дар хонаи кӯдакон ба ниғаҳдории тандурустии бачагон, хусусан ниғаҳдории системаи асаб диққати калон дода мешавад. Бо ин мақсад нутқ, хотир, диққат, тафаккури кӯдаконро инкишоф додан лозим аст.

Ҳодимони хонаи кӯдакон бояд дар вақташ ба ҳаракатҳои эмотсионалии кӯдакон ҷавоб диҳанд, чунки ин кор ақиб гузошта шавад, дар инкишофи бачагон муаммоҳо пайдо мешавад. Фаъолияти ҳаракат ва эмотсионалии кӯдакон паст шуда, ин одатҳои нохуш (ангуштро макидан, беҳуда сар чунбонидан) - ро ба вуҷуд меоварад.

Дар натиҷаи бо калонсолон кам муомила намудан дар ин гуна кӯдакон инкишофи нутқ қафо мемонад. Эътибор надодан ба ривҷи системаи асаб дар солҳои аввали ҳаёт ба ташаккули системаи олии асаби кӯдакон таъсири манфӣ мерасонад. Дар соли дуюми ҳаёт дар бачагон фаъолияти идрок суст мешавад. Кӯдак ҳаракатҳои бемақсад мекунад, аз одамҳои нав метарсад, ё ки баръакс, бо онҳо муносибат кардан меҳаҳад. Ривҷи нутқ ҳам қафо мемонад, одатҳои манфӣ ҳам нигоҳ дошта мешавад.

Дар соли сеюми ҳаёт дар кӯдакон нишонаҳои аввалини идрокӣ мавҳум намоён мешавад. Кӯдак ҳудро ҳамчун шахс аз дигарон ҷудо карда метавонад, нутқи вай ҳамчун воситаи алоқа хизмат мекунад. Дар ин кӯдакон ҳолатҳои асабишавӣ пурзӯр мешавад. Агар ягон ҷиз ба онҳо маъқул нашавад, ё хоҳишашонро рад кунад, ғияр мекунад, ҳудро ба замин мепартоянд, нисбат ба дигарон муносибати агрессивӣ ҳам зоҳир мекунад. Инҳо натиҷаи муҳити онҳо мебошад.

Дар ин гуна ҳолатҳо педагоги иҷтимоӣ ва тарбиячӣ бояд ба ривҷдиҳии фаъолияти олии асаби кӯдакон диққати алоҳида диҳад.

Савол ва супоришҳо:

1. Меёри кори педагоги иҷтимоӣ бо оилае, ки бачаро қабул мекунад.
2. Фаъолияти педагогро дар хонаи кӯдакон номбар кунед.
3. Ҷараёни адаптатсияи иҷтимоии бачагон дар хонаи кӯдакон чӣ тавр?
5. Равишҳои асосии фаъолияти педагогӣ аз ҷиҳи иборат аст?

Мавзӯи 21. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо бачагони синни томактабӣ

Нақша:

1. Омилҳои иҷтимоӣ дар механизмҳои адаптатсионии инсон.
2. Мавқеи муассисаҳои томактабӣ дар ташаккули бачагон.
3. Хусусиятҳои бачагони синну соли томактабӣ.
4. Муассисаҳои томактабӣ дар Кореяи Ҷанубӣ.

Ибораҳои таъриҳ: адаптатсияи инсон; механизмҳои адаптатсионии инсон; азхудкунии замин ва коинот; механизмҳои ба муҳит одаткунӣ; азнавкоркунии ахборот; муҳити нав; шароити нав; педагогикаи иҷтимоӣ; қори иҷтимоӣ; тандурустӣ.

Мафҳуми адаптатсия. Адаптатсия - ба шароити атроф мувофиқ шудани органҳо ва аъзои он аст. Тамоми мавҷудотҳои зинда соҳиби механизмҳои мебошанд, ки ба муҳити тағйирёбандаи гирду атроф мувофиқ шуданро таъмин мекунанд. Пешакӣ дида тавонистани ин тағйиротҳо ва ба он одат кардан фақат ба инсон хос аст. Ин қобилияти баланди адаптатсияи инсон модарзодӣ набуда, дар натиҷаи алоқаи доимӣ бо муҳит ривоч меёбад.

Омилҳои иҷтимоӣ дар механизмҳои адаптатсионии инсон

Роли ҳалқунандаро дар механизмҳои адаптатсионии инсон омилҳои иҷтимоӣ мебошад. Инкишофи илму техника, азхудкунии замин ва коинот, васеъ шудани воситаҳои алоқа, компютеркунонӣ, шабакаҳои интернет имконияти ба шароит тез мувофиқшавии инсонро фароҳам овард.

Таваллуди инсон дар давраи адаптатсия имтиҳони аввалин аст. Дар кӯдаки навзод механизмҳои ба муҳит одаткунӣ мавҷуд мебошад.

Дар овони тифлӣ дар натиҷаи муносибатҳои фаъоли байни-ҳамдигарӣ ба муҳит дар фаъолияти системаи олии асаб баъзе функсияҳои мураккаб ба вучуд меояд. Қабул ва азнавкоркунии ахборот ба бачагон имконияти аз худ намудани таҷрибаи муҳитро фароҳам меоварад ва он ба воситаи тарбия ба амал бароварда мешавад.

Дар солҳои охир диққати олимони ба масъалаи адаптатсияи бачагон хеле афзуд. Муаммои адаптатсияи бачагон дар муассисаҳои таълим аҳамияти муҳим дорад.

Ривҷебии шахсияти бачагон ба гуногунрангаи алоқаҳои онҳо вобаста аст. Аз ин рӯ, ташаккули бармаҳали алоқаҳо дар тарбия таъсири мусбат мерасонад.

Барои адаптатсияи иҷтимоии шахс маълумотҳои нав дар бораи алоқаҳои иҷтимоии муҳит ва меъёрҳои аҳамияти калон дорад. Мувофиқ шудан ба талабҳои нави иҷтимоӣ якҷанд душвориҳои рӯӣ - ҳиссию ба вучуд меоварад.

Бача адаптатсияи иҷтимоиро дар асоси таҷрибаи худ меомӯзад.

Мавқеи муассисаҳои томактабӣ дар ташаккули бачагон

Муассисаи томактабӣ барои бача муҳити нав, шароити нав мебошад. Шинос шудан бо ҷунин шароити муҳит дигар талабҳои навро меғузорад ва ин масъала барои ӯ мушкилӣ ҳоро пеш меоварад. Дарачаи мураккабӣ ва мушкилӣ ба хусусиятҳои фардии бача вобаста мебошад. Дар ҷунин вазъият роҳҳои барҳам додани ин мушкилӣ ҳоро ҷустан ва ёфтани лозим аст, зеро айнан дар ҳамин вақт васеъшавии алоқаҳои иҷтимоии бача содир мешавад.

Хусусиятҳои мувофиқшавии бачагони синни томактабӣ бо шароитҳои муассисаҳои томактабӣ. Қабули бачагон дар соли сеюми ҳаёт ба муассисаҳои томактабӣ қоидаҳои то ҳамин вақт ҳосилшудаи кидору рафтори онҳоро дигаргун мекунанд. Барои он, ки дар бобати саломатӣ ва ривҷебии ҳаратарафаи бачагон ягон ҳодисаи нохуш рӯӣ надиҳад, педагогҳо ҳаёти бачагонро мувофиқи талабҳои педагогӣ-психологӣ бояд таҳхис намоянд.

Хусусиятҳои бачагони синну соли томактабӣ

Хусусиятҳои бачагони ин синну сол аз инҳо иборат аст:

- тамоми системаи функционалии органҳо ҳама рӯра ташаккул наёфтааст ва онҳо бо суръати тез ривоч меёбанд;
- ривҷебии ҷисмонӣ ва рӯӣ якҷоя сурат мегирад;
- мавқеи калонсолон дар солҳои аввали ҳаёти кӯдак.

Кӯдак ба шаклҳои модарзодӣ шишту хез соҳиб нест ва ӯ дар муҳити иҷтимоӣ инкишоф ёфта, се компонент: ҳудудӣ (предметҳо, воситаҳои истифода аз онҳо), вақт (тартиби рӯзона) ва ташаккули муомиларо меомӯзад. Ҳулоса, кӯдак аз модар таваллуд шуда, фаъоли ӯ дар муносибати “бача-калонсол” ба тартиб дароварда мешавад.

Ҷиҳати характернокии рафтору ҳаракати бачагони хурдсол ҳиссиёти баланд доштани онҳо мебошад. Ҳолати эмотсионалии бачагон кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат мешавад.

Агар фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар оила аз рӯи як система ба амал бароварда шавад, он самаранок мешавад. Ин гуна фаъолият донишҷуони маълумотҳои педагогика, психология, сотсиология, таърих, фалсафа ва ғайраро дар назар дорад.

Ба ҳамин тариқ, дар шароити ҳозира донишҷуони соҳаҳои гуногун: педагогикаи иҷтимоӣ, қори иҷтимоӣ, тандурустӣ ба объекти марказ табдил ёфтааст. Зеро ояндаи ҳар як ҷамъият ба ҷӣ тавр ҳал намудани муаммоҳои оилавӣ вобаста мебошад.

Хусусияти муассисаҳои томактабии давлатҳои хориҷа нисбати муассисаҳои томактабии мо фарқи калон дорад. Дар боғчаҳои Кореяи Ҷанубӣ, хусусан дар шаҳри Кунҷу роҳбарони муассисаҳои томактабӣ, профессорони факултети таълими томактабии филиали университети Сеул – Донгкук мебошанд. Дар боғчаҳои мазкур, вобаста аз синну соли бачаҳо гурӯҳҳои хурд, миёна ва томактабӣ ташкил дода шудааст. Чунин боғчаҳо аз кӯдаки 1,5– 2 сола сар карда то 6–8 соларо таҳти роҳбарии худ гирифта, таҳсили синфи 1–уми ибтидоиро ҳам дар бар мегирад. Ҳар як гурӯҳ аз 20 нафар бача ва як тарбиячию як нафар ёрдамчиӣ тарбиячӣ ташкил ёфтааст. Тарбиячиёни боғчаҳои мазкур барои ба муассисаҳои томактабӣ ба қор дохил шудан, ба ғайр аз дипломи университет, боз қурси махсуси дусолаи тарбиячигиро хатм карда, бо сирру асрори амалиёти қорҳои тарбиявӣ мусаллаҳ шуда, баъд аз назорати мутахассисони баланддараҷа гузаштан, ба фаъолияти тарбиячигӣ ноил мегарданд.

Дар муассисаҳои томактабии Корея бо тақлифу хоҳиши бачаҳо нақшаи дарси амалиёти рӯзонаи он гурӯҳ интиҳоб карда мешавад. Мушоҳидаҳои якмоҳае, ки мо дар он ҳамчун вакили Университети давлатии Самарқанд ҳузур дошта, бо назария ва амалиёти фаъолияти факултети таълими томактабии университети Донгкук гузаронида шуданд, бо бисёр навигариҳои хусусияти алоҳидаи тартиби қори онҳо шинос шудем. Яке аз дигаргунӣ ин буд, ки дар муассисаҳои томактабии онҳо катчаҳо барои рӯзона ҳоб рафтани бачаҳо набуд ва ҳар як мавзӯи интиҳобшуда дар давоми як моҳ аз худ карда мешудааст. Масалан, мавзӯи “тортанак”-ро онҳо дар давоми 30 рӯз омӯхта, то ҳар як бача расми тортанакро бо дастони худ кашида, боз сохта надихад, мавзӯи мазкур ба охир расонида намешавад. Шаҳри Кунҷу табиати зебо дошта, дар атрофи вай баландию бешазорҳо паҳн гардидаанд, барои ҳамин ҳам бинои ҳамаи боғчаҳои

онҳо дар наздики бешазор сохта шудаанд ва дарсҳои амалиро тарбиячиёи дар ҳамин бешазорҳо мегузаронанд. Боз як хусусияти шавқовари боғчаҳои мазкур он буд, ки бо ёрии тарбиячиёи баъд аз омӯхтани ягон афсона, албатта аз байни бачаҳо қаҳрамонҳои он афсона интиҳоб карда мешавад ва образи ҳамон қаҳрамонҳоро бачаҳо ба рол даромада иҷро карда медиҳанд онро ба тасвир гирифта, баъд дар оинаи нилгуни боғча намоиш дода мешавад. Бачаҳо ба ҳар як образи иҷрошуда аз назари танқидӣ мушоҳида намуда, фикру мулоҳиза баён мекунанд. Аз фикру мулоҳизаҳои танқидӣ бачаҳо ғамгин намешаванд, баръакс барои худ дар оянда барои офаридани образи дигар ба таҷрибаю маҳорат соҳиб мешаванд.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар қори муаммоҳои ҳозираи оила қиро медонед?
2. Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъияти демократӣ аз ҷӣ иборат аст?
3. Мавқеи оила ва дараҷаҳои онро фаҳмонед.
4. Дар қори фаъолияти педагоги иҷтимоӣ бо оила маълумот диҳед.
5. Шаклҳои ёрии педагогӣ ба оила аз ҷӣ иборат аст?

Мавзӯи 22. Фаъолияти педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони синни мактабӣ

Нақша:

1. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ.
2. Вазифаи кумитаи падару модарон.
3. Кори педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони тарбияшон душвор.
4. Кор бо баҷагони душвортарбия.

Ибораҳои таъриҳӣ: кори иҷтимоӣ – педагогӣ; муассисаҳои томактабӣ; мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ; таҷрибаи ниёгон; дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ; вазифаи асосии иҷтимоии мактаб; кумитаи падару модарон; иҷтимоишавии баҷа; вобастагии байниҳамдигарӣ.

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо баҷагони синни мактабӣ аз кори иҷтимоӣ-педагогии муассисаҳои томактабӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Ин фаъолият бо камолоти доимӣ ва таълимгирии хонандагон вобаста буда, мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ, ба аъзои фаъоли ҷамъият табдил ёфтани онҳо барин даври мураккабро дар бар мегирад. Дар солҳои охир дар республика бо хонандагон бурдани кори иҷтимоӣ-педагогӣ то рафт ривоч меёбад. Дар ин бобат, аз таҷрибаи ниёгон, фаъолияти педагогӣ, психологӣ, ҳуқуқӣ истифода бурда мешавад. Дар айнаи замон дар ҷараёни педагогӣ на фақат масъалаҳои таълиму тарбия, балки муаммоҳои дигари хонандагон ҳам ҳал карда мешавад.

Тағйиротҳое, ки дар давлатамон рӯй дода истодааст, ба системаи таълим ҳам таъсири худро мерасонад. Зеро дар системаи таълим дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷамъият ҳам инъикос меёбад.

Мувофиқи Қонун “Дар бораи таълим” ва “Дастури тайёр кардани кадрҳои миллӣ” дар назди мактаби таълими умумӣ чунин вазифаҳои иҷтимоӣ мегузорад:

- мувофиқи манфиати баҷагон ва наврасон ташкил намудани таълим;

- дар мактаб корҳои тарбиявиро бо таълим баробар бурдан;
- аз нав ташкил намудани фаъолияти мактаб;
- тақмили кори мактаб;

- фаъолияти донишгирии хонандагонро баланд бардоштан, маҳфилҳои гуногун ташкил намудан.

Вазифаи асосии иҷтимоии мактаб ба амал баровардани ҳуқуқи таълимгирии баҷагон мебошад. Ҳифзи иҷтимоӣ-педагогии баҷагон дар вақти ҳозира чунин ба роҳ монда мешавад:

Маъмурияти мактаб ба фарзандони оилаҳои камтаъмин ёрии моддӣ мерасонад. Аз тарафи роҳбари синф шароити оилавии баҷагон омӯхта мешавад, бо баҷагони “тарбияшон душвор” корҳои тарбиявӣ бурда мешавад.

Психологи мактаб қобилият, майлу рағбати баҷагонро меомӯзад, ба баҷагон ва падару модарон маслиҳатҳои муфид медиҳад. Дар мактаб хизмати тиббӣ ба роҳ монда мешавад. Вай баҷагонро аз назорати тиббӣ мегузаронад, гурӯҳи тарбияи ҷисмонӣ ташкил мекунад, сифати ҳуруқи баҷагонро назорат менамояд.

Ба тамоми корҳои иҷтимоии мактаббаҷагон яке аз ҷонишинони директори мактаб раҳбарӣ мекунад. Вай ба масъалаҳои таълим диққат дода, алоқаро бо ташкилотҳои гуногуни давлатӣ мустаҳкам месозад.

Вазифаи кумитаи падару модарон

Кумитаи падару модарон барои беҳтар намудани кор бо баҷагони тарбияшон душвор ёрӣ медиҳад. Дар ҷамъомадҳои худ масъалаҳои таълиму тарбияи хонандагон ва роли оиларо муҳокима мекунад.

Дар ҷараёни ҳамкорӣ бо мактаб педагоги иҷтимоӣ тез-тез ба мактаб рафта меистад, ба хубтар намудани алоқаи падару модарон ва хонандагон ёрӣ мерасонад, сабабҳои ба дарс иштирок накардани баҷагонро аниқ мекунад. Ӯ оилаҳои бо баҷагон муомилаи дуруст ва баҷагони дорои нуқсонҳои ҷисмонӣ ва рӯҳӣ доштара муайян мекунад. Педагоги иҷтимоӣ бо мақсади ёрӣ ба баҷагон ва оилаҳо сабабҳои бемории дарозмуддати баҷагонро пурсуҷу менамояд, дар беморхонаҳо бо баҷаҳои бемор машғулотҳоро ташкил мекунад. Барои ҳалли муаммоҳои баҷагон аз хизмати ҳуқуқшинос, шифокор, ходимони корҳои дохилӣ истифода мебарад.

Дар бисёр мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ педагоги иҷтимоӣ ходими шартии мактаб ҳисоб ёфта, баҷагони ба ёрӣ эҳтиҷмандро аниқ мекунад. Ин гуна баҷагон барномаи таълими мактабро иҷро карда наметавонанд. Бо ёрии педагоги иҷтимоӣ баҷагон ин барномаро тадриҷан аз худ мекунанд.

Мавзӯи 22. Фаъолияти педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони синни мактабӣ

Нақша:

1. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ.
2. Вазифаи кумитаи падару модарон.
3. Кори педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони тарбияшон душвор.
4. Кор бо баҷагони душвортарбия.

Ибораҳои таъриҳӣ: кори иҷтимоӣ – педагогӣ; муассисаҳои томактабӣ; мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ; таҷрибаи ниёгон; дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ; вазифаи асосии иҷтимоии мактаб; кумитаи падару модарон; иҷтимоишавии баҷа; вобастагии байниҳамдигарӣ.

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо баҷагони синни мактабӣ аз кори иҷтимоӣ-педагогии муассисаҳои томактабӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Ин фаъолият бо камолоти доимӣ ва таълимгирии хонандагон вобаста буда, мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ, ба аъзои фаъоли ҷамъият табдил ёфтани онҳо барин даври мураккабро дар бар мегирад. Дар солҳои охир дар республика бо хонандагон бурдани кори иҷтимоӣ-педагогӣ то рафт ривож меёбад. Дар ин бобат, аз таҷрибаи ниёгон, фаъолияти педагогӣ, психологӣ, ҳуқуқӣ истифода бурда мешавад. Дар айни замон дар ҷараёни педагогӣ на фақат масъалаҳои таълиму тарбия, балки муаммоҳои дигари хонандагон ҳам ҳал карда мешавад.

Тағйиротҳое, ки дар давлатамон рӯй дода истодааст, ба системаи таълим ҳам таъсири ҳудро мерасонад. Зеро дар системаи таълим дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷамъият ҳам инъикос меёбад.

Мувофиқи Қонун “Дар бораи таълим” ва “Дастури тайёр кардани кадрҳои миллӣ” дар назди мактаби таълими умумӣ чунин вазифаҳои иҷтимоӣ мегузорад:

- мувофиқи манфиати баҷагон ва наврасон ташкил намудани таълим;
- дар мактаб корҳои тарбиявиро бо таълим баробар бурдан;
- аз нав ташкил намудани фаъолияти мактаб;
- тақмили кори мактаб;

- фаъолияти донишгирии хонандагонро баланд бардоштан, маҳфилҳои

гуногун ташкил намудан.

Вазифаи асосии иҷтимоии мактаб ба амал баровардани ҳуқуқи таълимгирии баҷагон мебошад. Ҳифзи иҷтимоӣ-педагогии баҷагон дар вақти ҳозира чунин ба роҳ монда мешавад:

Маъмурияти мактаб ба фарзандони оилаҳои камтаъмин ёрии моддӣ мерасонад. Аз тарафи роҳбари синф шароити оилавии баҷагон омӯхта мешавад, бо баҷагони “тарбияшон душвор” корҳои тарбиявӣ бурда мешавад.

Психологи мактаб қобилият, майлу рағбати баҷагонро меомӯзад, ба баҷагон ва падару модарон маслиҳатҳои муфид медиҳад. Дар мактаб хизмати тиббӣ ба роҳ монда мешавад. Вай баҷагонро аз назорати тиббӣ мегузаронад, ғурӯҳи тарбияи ҷисмонӣ ташкил мекунад, сифати ҳуқуқи баҷагонро назорат менамояд.

Ба тамоми корҳои иҷтимоии мактаббаҷагон яке аз ҷонишинони директори мактаб раҳбарӣ мекунад. Вай ба масъалаҳои таълим диққат дода, алоқаро бо ташкилотҳои гуногуни давлатӣ мустаҳкам месозад.

Вазифаи кумитаи падару модарон

Кумитаи падару модарон барои беҳтар намудани кор бо баҷагони тарбияшон душвор ёрӣ медиҳад. Дар ҷамъомадҳои худ масъалаҳои таълиму тарбияи хонандагон ва роли оиларо муҳофизат мекунад.

Дар ҷараёни ҳамкорӣ бо мактаб педагоги иҷтимоӣ тез-тез ба мактаб рафта меистад, ба хубтар намудани алоқаи падару модарон ва хонандагон ёрӣ мерасонад, сабабҳои ба дарс иштирок накардани баҷагонро аниқ мекунад. Ӯ оилаҳои бо баҷагон муомилаи дуруст ва баҷагони дорои нуқсонҳои ҷисмонӣ ва рӯҳӣ доштаро муайян мекунад. Педагоги иҷтимоӣ бо мақсади ёрӣ ба баҷагон ва оилаҳо сабабҳои бемории дарозмуддати баҷагонро пурсуҷӯ менамояд, дар беморхонаҳо бо баҷаҳои бемор машғулоти ташкил мекунад. Барои ҳалли муаммоҳои баҷагон аз хизмати ҳуқуқшинос, шифокор, ходимони корҳои дохилӣ истифода мебарад.

Дар бисёр мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ педагоги иҷтимоӣ ходими шартии мактаб ҳисоб ёфта, баҷагони ба ёрӣ эҳтиёҷмандро аниқ мекунад. Ин гуна баҷагон барномаи таълими мактабиро иҷро карда наметавонанд. Бо ёрии педагоги иҷтимоӣ баҷагон ин барномаро тадриҷан аз худ мекунанд.

Педагоги иҷтимоӣ корҳои берунамактабии хонандагонро ташкил мекунад, дар вақти бурдани қори тарбиявӣ бо падару модарон ҳамкорӣ мекунад.

Педагоги иҷтимоӣ ба бачагоне, ки аз мактаб бо сабабҳои гуногун ронда шудаанд, ё ба дигар мактаб гузаштаанд, эътибор медиҳад.

Қонишини директор оид ба қорҳои таълимӣ дар фаъолияти худ фаъолияти маҳфилҳо, сексияҳо, клубҳои назорат мекунад, қори индивидуалии муаллимони бачагонро ба роҳ меорад.

Муаллимони фан баробари ба хонандагон фаҳмонидани асосҳои фан дар қараёни дарс шавқу ҳаваси онҳоро меомӯзад, онҳоро ба маҳфилҳо ва сексияҳо ҷалб мекунад, дар мактаб тадбирҳои гуногун мегузаронад.

Дар иҷтимоишавии бача таъсири ҳамсолон ҳам қалон аст. Тавассути ин муносибат бачагон дар синф, ташкилоту иттиҳодияҳои гуногун, дар мактаб ва берун аз он ташаккул меёбад. Хусусиятҳои гуногуни иҷтимоии шахсияти бачагон дар соҳаҳои гуногуни фаъолият низ (меҳнат, хондан, муомила бо қалонсолон) ташаккул меёбад.

Шумораи аъзоёни гурӯҳи ҳамсолон аз 2-3 то 5 нафар, гурӯҳи ҳешовандон 7-9 нафар, синф 30-40 нафар мешавад.

Гурӯҳи ҳамсолон аз рӯи фикру ақида бо ҳамдигар наздик будан, мувофиқ будани майлу рағбатҳои индивидуалии, муносибати дӯстона доштан ташкил қарда мешавад. Характер ва муносибати байниҳамдигарии аъзоёни гурӯҳҳо дар тақсими рол ва вазифаҳо намоён мешавад.

Дар даҳсолаҳои охир гурӯҳи ҳамсолон дар қараёни иҷтимоишавии бачагон фаъол иштирок қарда истодааст. Дар натиҷаи ба шахрҳо бештар кӯчида омадани оилаҳо аз қишлоқ онҳо бо дигар ҳамсолон ва қалонсолон муомила ва муносибат мекунанд. Дар ҷунин маврид ба дигарон таъсир менамоянд ва таҷрибаҳои дигаронро ба худ қабул мекунанд.

Бачагон ва наврасон дар як вақт метавонанд ба якҷанд гурӯҳҳо, ки аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аъзо шаванд. Гурӯҳҳои расмӣ (синф, маҳфилҳои фан, варзиш ва ғайра), мувофиқи характери муносибатҳо ба ташаккули сифатҳои бачагон таъсир мерасонанд. Таъсири гурӯҳҳои норасмӣ бошад ба таркиб, равиш ва фаъолияти гурӯҳ вобаста мебошад.

Вазифаҳои асосии гурӯҳи ҳамсолон дар бобати иҷтимоишавӣ аз инҳо иборат аст:

1. Ҷамъияти мазкур аъзоёни гурӯҳро аз ҷиҳати маданият, ҳулуқу ативор тарбия менамояд.

2. Дар гурӯҳи ҳамкорон рафтору кирдорҳои некро парвариш менамояд.

3. Гурӯҳ имконияти мустиқилона фаъолият нишон додани бачагонро фароҳам меорад.

4. Дар рафти қараёни фаъолияти гурӯҳ аъзоён муносибати ҳуб қарданро бо ҳамдигар, қалонсолон, падару модарон ёд мегиранд.

Дар гурӯҳи ҳамсолон ва дӯстон муносибатҳои замонавӣ ва шахсӣ ҳам ташаккул меёбад. Вазифаи асосии ин гурӯҳҳо, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки нормаҳои ахлоқии аъзоёни гурӯҳ бояд ба қоидаҳои талабҳои қабулшудаи умумӣ мувофиқ қарда шаванд. Дар ин маврид риштаҳои дӯстӣ, эҳтироми ҳамдигар бояд мавқеи асосӣ ишғол намояд.

Дар муносибатҳои шахсӣ вобастагии байниҳамдигарӣ мавҷуд буда, ҳулуқу ативори як бача ба ҳулуқу ативори бачаи дигар таъсир мекунад.

Қори педагоги иҷтимоӣ ба бачагони душвортарбия

Муаммони асосии педагоги иҷтимоии мактаб қорбарӣ бо наврасони тарбияшон душвор, яъне духтару писарони 12-16-сола мебошад. Синни мазкур дар ташаккули шахс аҳамияти қалон дорад. Баробари ин, давраи 12-16 - солагӣ қарои тарбиячиён ҳам як қатор душворихоро пеш меорад.

Маълум аст, ки дар наврасӣ шароит ва фаъолияти ҳаёти бачагон дигаргун мешавад, аз нав ташаккулебии рӯҳият рӯй медиҳад. Дар вақти муносибати ҳамсолон шаклҳои нави муносибат пайдо мешавад. Аз тарафи омӯзгорон ва падару модарон ба назди онҳо талабҳои нав гузошта мешавад.

Дар ин вақт ҳолати муваққатии ҷудошавии рӯҳии бачагон аз оила рӯй медиҳад. Дар ташаккули онҳо роли падару модарон нисбатан суст меғардад. Бачагон, одатан, бо интиҳоби гурӯҳ ва ҷамоаҳои расмӣ ва норасмӣ банд мешаванд. Дар натиҷа бача он гурӯҳро интиҳоб менамояд, ки ӯро ҳурмат мекунанд, ҳудро дар он ҳурсанд ҳис мекунад. Инҳо гурӯҳҳои варзишӣ ё техникаӣ шуданаш мумкин. Дар ин гурӯҳ мумкин аст, ки баъзеҳо бо тамоқукашӣ, майнӯшӣ машғул шаванд.

Педагоги иҷтимоӣ корҳои берунамактабии хонандагонро ташкил мекунад, дар вақти бурдани кори тарбиявӣ бо падару модарон ҳамкорӣ мекунад.

Педагоги иҷтимоӣ ба бачагоне, ки аз мактаб бо сабабҳои гуногун ронда шудаанд, ё ба дигар мактаб гузаштаанд, эътибор медиҳад.

Қонишини директор оид ба корҳои таълимӣ дар фаъолияти худ фаъолияти маҳфилҳо, сексияҳо, клубҳоро назорат мекунад, кори индивидуалии муаллимонро бо хонандагон ба роҳ меонад.

Муаллимони фан баробари ба хонандагон фаҳмонидани асосҳои фан дар чараёни дарс шавқу ҳаваси онҳоро меомӯзад, онҳоро ба маҳфилҳо ва сексияҳо ҷалб мекунад, дар мактаб тадбирҳои гуногун мегузаронад.

Дар иҷтимоишавии бача таъсири ҳамсолон ҳам калон аст. Тавассути ин муносибат бачагон дар синф, ташкилоту иттиҳодияҳои гуногун, дар мактаб ва берун аз он ташаккул меёбад. Хусусиятҳои гуногуни иҷтимоии шахсияти бачагон дар соҳаҳои гуногуни фаъолият низ (меҳнат, хондан, муомила бо калонсолон) ташаккул меёбад.

Шумораи аъзоёни гурӯҳи ҳамсолон аз 2-3 то 5 нафар, гурӯҳи хешовандон 7-9 нафар, синф 30-40 нафар мешавад.

Гурӯҳи ҳамсолон аз рӯи фикру ақида бо ҳамдигар наздик будан, мувофиқ будани майлу рағбатҳои индивидуалӣ, муносибати дӯстона доштан ташкил карда мешавад. Характер ва муносибати байниҳамдигарии аъзоёни гурӯҳҳо дар тақсими рол ва вазифаҳо намоён мешавад.

Дар даҳсолаҳои охир гурӯҳи ҳамсолон дар чараёни иҷтимоишавии бачагон фаъол иштирок карда истодааст. Дар натиҷаи ба шахрҳо бештар кӯчида омадани оилаҳо аз қишлоқ онҳо бо дигар ҳамсолон ва калонсолон муомила ва муносибат мекунанд. Дар чунин маврид ба дигарон таъсир менамоянд ва таҷрибаҳои дигаронро ба худ қабул мекунанд.

Бачагон ва наврасон дар як вақт метавонанд ба якҷанд гурӯҳҳо, ки аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аъзо шаванд. Гурӯҳҳои расмӣ (синф, маҳфилҳои фан, варзиш ва ғайра), мувофиқи характери муносибатҳо ба ташаккули сифатҳои бачагон таъсир мерасонанд. Таъсири гурӯҳҳои норасмӣ бошад ба таркиб, равиш ва фаъолияти гурӯҳ вобаста мебошад.

Вазифаҳои асосии гурӯҳи ҳамсолон дар бобати иҷтимоишавӣ аз инҳо иборат аст:

1. Ҷамъияти мазкур аъзоёни гурӯҳро аз ҷиҳати маданият, ҳулуқатвор тарбия менамояд.

2. Дар гурӯҳи ҳамкорон рафтору кирдорҳои некро парвариш менамояд.

3. Гурӯҳ имконияти мустақилона фаъолият нишон додани бачагонро фароҳам меоварад.

4. Дар рафти чараёни фаъолияти гурӯҳ аъзоён муносибати хуб қарданро бо ҳамдигар, калонсолон, падару модарон ёд мегиранд.

Дар гурӯҳи ҳамсолон ва дӯстон муносибатҳои замонавӣ ва шахсӣ ҳам ташаккул меёбад. Вазифаи асосии ин гурӯҳҳо, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки нормаҳои ахлоқии аъзоёни гурӯҳ бояд ба қоидаҳои талабҳои қабулшудаи умумӣ мувофиқ қарда шаванд. Дар ин маврид риштаҳои дӯстӣ, эҳтироми ҳамдигар бояд мавқеи асосӣ ишғол намояд.

Дар муносибатҳои шахсӣ вобастагии байниҳамдигарӣ мавҷуд буда, ҳулуқатвори як бача ба ҳулуқатвори бачаи дигар таъсир мекунанд.

Кори педагоги иҷтимоӣ ба бачагони душвортарбия

Муаммони асосии педагоги иҷтимоии мактаб қорбарӣ бо наврасони тарбияшон душвор, яъне духтару писарони 12-16-сола мебошад. Синни мазкур дар ташаккули шахс аҳамияти калон дорад. Баробари ин, давраи 12-16 - солагӣ барои тарбиячиён ҳам як қатор душвориҳоро пеш меоварад.

Маълум аст, ки дар наврасӣ шароит ва фаъолияти ҳаёти бачагон дигаргун мешавад, аз нав ташаккули рӯҳият рӯй медиҳад. Дар вақти муносибати ҳамсолон шаклҳои нави муносибат пайдо мешавад. Аз тарафи омӯзгорон ва падару модарон ба назди онҳо талабҳои нав гузошта мешавад.

Дар ин вақт ҳолати муваққатии ҷудошавии рӯҳии бачагон аз оила рӯй медиҳад. Дар ташаккули онҳо роли падару модарон нисбатан суст мегардад. Бачагон, одатан, бо интиҳоби гурӯҳ ва ҷамъаҳои расмӣ ва норасмӣ банд мешаванд. Дар натиҷа бача он гурӯҳро интиҳоб менамояд, ки ӯро ҳурмат мекунанд, ҳудро дар он ҳурсанд ҳис мекунанд. Инҳо гурӯҳҳои варзишӣ ё техникаӣ шуданаш мумкин. Дар ин гурӯҳ мумкин аст, ки баъзеҳо бо тамоқукашӣ, майнӯшӣ машғул шаванд.

Дар ин синну сол дар муносибати наврасон бо калонсолон, падару модарон муаммоҳо пайдо мешавад. Падару модарон бо наврасон ҳамчун бачагони хурдсол муносибат мекунанд, наврасон инро намехоҳанд ва аз таъсири падару модар берун баромаданӣ мешавад. Наврасон худро калонсол пиндошта, худро мустақил ҳисоб мекунанд ва ба хоҳишу талаби калонсолон муқобил мебароянд.

Хусусиятҳои ба худ хоси синни наврасӣ аз инҳо иборат: камолоти эмотсионалӣ, пурра назорат накардани ҳуқуқ атвори худ, дуруст баҳо дода натавониш ба имкониятҳо ва хоҳишҳои худ, кӯшиш ба калонсол шудан.

Наврасон ҳоло шахсони пурра ташаккулёфта нестанд. Онҳо дар зинаи ташаккули ҳислатҳо ва ҷиҳатҳои муҳими инсонӣ мебошанд. Ин зина даври байни бачагӣ ва калонсолӣ мебошад. Бинобар ҳамин, онро даври гузариш меноманд. Шахс ҳоло худро барои калонсол шумурдан қомилан инкишоф наёфтааст, вале дар ҷараёни муносибат бо калонсолон меёр ва талабҳои калонсолонро иҷро кардан ба дараҷаи кофӣ ривоч ёфтааст.

Наврасон барои қабул кардани қарорҳои оқилона, рафтори хуби ахлоқӣ қодиранд. Бояд таъкид намуд, ки наврасон барои ҳатту ҳаракатҳои худ шахсони масъуланд. Агарчанде ки қонун ривочебӣ иҷтимоӣ-психологӣ ноқилгонро ба ҳисоб гирифта, барои онҳо ҷавобгарии маҳдудро муайян карда бошад ҳам, онро “синни шахсан ҷавобгар” номидан мувофиқи мақсад аст.

Наврасони тарбияшон душвор он наврасоне мебошанд, ки сикҳату солим буда, аммо тарбияшон вайрон шудааст. Онҳо дар ҳониш аз ҳамсолонашон қафо мекунанд, зеро дар онҳо хотира, тафаккур ва тасаввур ба дараҷаи кофӣ ривоч наёфтанд. Онҳо қорҳои барояшон маъқуло иҷро мекунанд, ба меҳнат қардан шавқ надоранд, бо хондан машғул шуданро бори вазнин меҳисобанд. Ин гуна наврасон аз дарс, меҳнати ҷамъиятӣ, қорҳои хона меғурезанд, бо оврағардӣ, тамоқуқашӣ ва нӯшидан машғул мешаванд. Баъзан ба қони ҳудашон қасд мекунанд.

Қор бо бачагони душвортарбия

Пайдоиши бачагони душвортарбия қамбудии ғайолияти мактаб ва оила аст. Оила, мактаб, муассисаҳои берунамактабӣ ба ташаккули шахсияти наврасон таъсири мусбат расонад ҳам, вале иҷрои қоидаи талабҳои онҳо дар қуча беназорат мекунанд. Бачагони душвортарбия қоидаҳои дохили мактабиро вайрон мекунанд, бо

ҳамсолон, падару модарон қанқол мекунанд. Онҳо хонданро дӯст намедоранд, бинобарин ғайолияти ба ҳудашон маъқуло беруна аз мактаб қустуҷу менамоянд. Айнан дар қамин гуна қолат ошноҳои қучагӣ ин гуна бачагонро ба доираи худ меқароранд.

Дар вақти ҳозира бурдани қори иҷтимоӣ бо бачагон аз тарафи мактаб, маҳаллаҳо бештар ба роҳ монда шудааст. Доир ба тарбияи бачагон нақшаи яғонаи маҳаллаҳо ва маъмурияти мактаб амал мекунанд. Педагоғҳо яққоя бо муассисаҳои берунамактабӣ - қумитаҳои маҳаллаҳо ғайолияти иҷтимоӣ-педагоғиро дар байни бачагон ба роҳ меконанд.

Барои он ки педагоғи иҷтимоӣ қорҳои тарбиявиرو дар байни бачагон дуруст ба роҳ монад, бояд қунин шартқоро ба қо оварад:

- бо наврасон алоқаро мустақкам намояд;
- бо наврасон муносибатҳои ҳубро барқарор қунад;
- нақшаи қор, фикр ва ғайолияти у ба тарбияи наврасон равона қарда шавад.

Дар бобати қорбарӣ бо бачагони тарбияшон душвор Ю.В.Василқова равии зина ба зинаро пешниҳод намудааст.

Зинаи яқум - омӯхтани наврасон ва муносибатҳои ҳуби атроғиёни онҳо.

Зинаи дуқом - бо ҳатту ҳаракат ва нақшаи ояндаи наврас шинос шудан.

Зинаи сеқом - муайян қардани сабабҳои пайдоиши қолатҳои душвортарбиявӣ.

Зинаи қорум - тартиб додани ҳаритаи иҷтимоӣ-педагоғии наврасон.

Зинаи панқум - интиқоби шакли таъсирбахши мусбат ба ғайолияти наврасон.

Зинаи шашқум - яққоя ба роҳ мондани қараёнҳои таълиму тарбия, ғайолияти наврасонро ба худтарбияқунӣ ниғаронидан.

Муносибати қомплекси ба тарбия талаб менамояд, ки таъсири ғайоли муҳити ихотақардаи бачагонро ба мақсади тарбия ниғаронем.

Тадқикотҳо нишон меқанд, ки наврасон қиноятҳои гуноғунро бо иштироки аъзоёни гуруҳ соқир мекунанд. Дар ин бобат лозим аст, ки аз имконияти муносибати индивидуали бо наврасон васеъ истиқода бурда шавад. Баробари ин педагоғ бояд бо бачағоне, ки дар гируд атроғи вайронқунандағони ҳуқуқ ҳастанд, қорҳои мунтазами тарбиявӣ барад.

Корбарӣ бо бачагони тарбияшон душвор дар асоси тартиб додани саволномаҳо ва анкетаҳо ташкил карда шавад, самарай хуб медиҳад. Ин усулҳо имконият медиҳанд, ки дар бораи дар кучо пайдошавии наврасони вайронкунандаи ҳуқуқ маълумот ба даст ояд.

Педагоге, ки бо бачагони душвортарбия кор мебарад, чунин ҳолатҳоро бояд ба ҳисоб гирад: ҳаҷми гурӯҳ, синну сол ва таркиби иҷтимоии онҳо, ҷойи вохӯрӣ ва вақти он, мақсад ва вазифаҳои гурӯҳ.

Вазифаҳои тарбиячӣ:

- мазмуни муомилаи байни аъзоёни гурӯҳро доништан;
- дуруст ташкил намудани тарбия.

Технология ва усулҳои кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо наврасони душвортарбия аз инҳо иборат:

- бо ёрии мактаб ва ҷамоаҳои наврасон таъсир расонидан (сексия, клуб, маҳфил);

- таъсиррасонии хонандагони интизомнок ва аълоҳон ба бачагони беназоратмонда: ин кор бештар ба маҳорати роҳбарони синф вобаста аст;

- таъсири ҷамоаи синф ба наврасони беназоратмонда. Ин вазифа дар давоми ба саёҳат баромадан, гузаронидани мусобиқаҳо, намоишҳо ба амал бароварда мешавад.

Дар вақти ташкил намудани таъсири ҷамоаи ҷамъиятии наврасон чунин ҳолатҳоро ба ҳисоб гирифтани лозим аст:

- дар сексия, клуб, маҳфилҳо бо майлу рағбати алоҳида маҳдуд нашудан лозим аст. Педагог бачагонро ба тадбирҳои гуногуни меҳнатӣ, таълимӣ. муносибат бо одамони гирду атроф бояд ҷалб намояд.

2. Ба аъзоёни аксарияти гурӯҳҳои нооромӣ таъсири тарбиявӣ расонида, онҳоро ба гурӯҳҳои расмӣ ҷалб кардан лозим аст.

Боз як хусусияти кор бо бачагони беназоратмонда аз он иборат аст, ки барои онҳо фаъолияти шавқовар ташкил карда шавад.

Кор бо бачагон ё наврасони тарбияшон душвор ҷараёни азнавтарабиякунӣ мебошад. Азнавтарабиякунӣ маънои баргараф намудани лағжишҳои гуногун дар ҳатту ҳаракати онҳост. Ин кор ҳам барои тарбиячӣ ва ҳам барои наврасон ҷараёни вазнин ҳисоб меёбад.

Ҷараёни азнавтарабиякунии наврасон аз якҷанд зинаҳо иборат аст:

1. Тарбияёбандаро омӯхтан.
 2. Ба тағйир додани ҳатту ҳаракати наврасон онҳоро аз ҷиҳати рӯҳӣ тайёр кардан.
 3. Ташаккули сифатҳои нек дар бачагон.
 4. Аз инқироз баромадан, ба худтарбиякунӣ гузаштан.
- Тарбиячӣ дар бобати тарбияи наврасон ва бачагони тарбияшон душвор фақат дар он ҳолат муваффақият ба даст меоварад, ки агар ба қувваи ҷомеа, фаъолони синф, оила ва маҳалла таъки намояд.

Савол ва супоришҳо:

1. Хусусиятҳои асосии кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо бачагони синни мактабӣ аз ҷиҳати иборат аст?
2. Вазифаҳои иҷтимоии мактабро номбар кунед.
3. Дар бораи “бачагони тарбияшон душвор” чӣ гуфта метавонед?
4. Зинаҳои кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо наврасони душвортарбия кадомҳоянд?

**Мавзӯи 23. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо наврасони
нӯшокиҳои спиртӣ истеъмолкунада**

Нақша:

1. Пайдоиши иллати истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ.
2. Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон.
3. Тадқиқотҳои биологӣ оиди истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ.
4. Хусусиятҳои бачагони синни томактабӣ ва хурди мактабӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: майхӯрии одамон; муаммоҳои иҷтимоӣ – педагогӣ; мафҳуми майнӯшӣ; мувофиқшавии бачагон ба нӯшидан; ташаккули хусусиятҳои бачагона; пурмазмун гузаронидани вақти холи; давраҳои мураккаби ҳаёти инсон; одатҳои неки инсонӣ.

Пайдоиши иллати истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ

Майхӯрии одамон ва дар байни наврасон паҳн шудани ин иллат яке аз муаммоҳои ҷиддии иҷтимоӣ-педагогӣ ҳисоб меёбад. Мафҳуми майнӯшӣ (майхӯрӣ) ду навъ талқин карда мешавад. Аз нуқтаи назари тиббӣ майхӯрӣ (алкоголизм) бемориест, ки бо эҳтиёҷи паёпаё нӯшидани арақ (вино, оби ҷав, мусаллас ва ғ.) вобаста мебошад. Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ-педагогӣ, майнӯшӣ ручӯё намудан ба нӯшидани нӯшокиҳои спиртдор буда, ба ҳулку атвори девиантӣ дохил мешавад.

Ҷамъияти инсонӣ ҳамеша бо май ва майхӯрӣ мубориза мебарад. Дар дини ислом май ҳаром (ҳамр) эълон карда шудааст. Аммо дар адабиёти классикӣ баъзан бо шеърӣ ғазалҳое, ки майхӯриро тарғиб мекунанд, одам дучор мешавад.

Аммо фикру ақидаҳои шоирони бузурги мо устод Рӯдакӣ, Умари Хайём, Ҳофизу Алишер Навоӣ фикрҳои хоси риндӣ буда, мазмуни дӯст доштани ҳаёти реалӣ, дар зиндагӣ хурсанд буданро дорад.

Дар бораи оқибат ва зарари майхӯрӣ бисёр фикрҳои наҷиби шоирони мо мавҷуданд. Чанд мисол:

Шароб аз пайи сурхрӯй хӯранд,

В-аз он оқибат зардрӯй баранд.

Саъдӣ.

Марди оқил сазад, ки май нахӯрад,

То ба охир фиреби вай нахӯрад.

Биной.

Хору хасро мешинонад шӯъла дар хоки сиёҳ,
Оқибат аҳли ҳавасро мекунад расво шароб.

Бедил.

Шиша ба мастӣ мебарад,

Мастӣ ба пастӣ мебарад.

Халқӣ.

Намоён шудани омилҳои иҷтимоӣ-педагогии майхӯрӣ як хел нест. Дар он омилҳои микромуҳит ва шахсӣ вучуд доранд. Омилҳои шахсӣ хусусиятҳои шахси алоҳида мебошад. Ба омилҳои макромуҳит одамони гирду атроф, муҳити оила ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Омилҳои иҷтимоӣ-педагогиро шартан ба ду хел ҷудо кардан мумкин аст. Онҳо яклухт ва алоҳида мешаванд.

Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон

Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон аз инҳо иборат аст:

- зуд мувофиқшавӣ ба нӯшидан;

- зуд ривҷёбии майхӯрӣ;

- самаранокии давоёбӣ;

- зуд вайроншавии организм.

Мувофиқшавии бачагон ба нӯшидан дар 3 давра рӯй медиҳад - давраи нахустин, томактабӣ, мактабӣ ва давраи наврасӣ.

Давраи нахустин. Ин давра ба таъсири беихтиёрии алкогольшавии бачагона соҳиб аст. Ин ҳолат бо якҷанд сабабҳо рӯй медиҳад: дар давраи ҳомила ва ширмакии кӯдак нӯшидани модар. Дар ҳолати мастӣ ҳомиладор шудан. Заҳролудшавии ҳомила дар ҷараёни босуръат ривҷёбии организм, инкишоф наёфтани аъзоҳо, нуқсонҳои ҷинсӣ ва хурдии ҷисми кӯдак барин ходисаҳои ногуворро ба вучуд меоварад.

Ҳомила дар назди алкоголь очиз буда, он ба ворид шудани алкоголь ба майна зиддият нишон дода наметавонад ва дар натиҷа ақли кӯдак норасо мешавад.

Давраи дуюм - синни хурди мактабӣ. Ин ҳолат дар натиҷаи бесаводии иҷтимоӣ - педагогии падару модарон ва мавҷуд будани анъанаҳои майнӯшӣ дар оила рӯй медиҳад.

Сабаб ва оқибатҳои майхӯрии бачагон

Синну сол	Сабабҳо	Оқибатҳо
Давраи аввали бачагӣ (0-3 сола)	Майнӯшии даври ҳомила, дар 3-моҳагии кӯдак нӯшидани модар, нӯшидан дар вақти ширмакӣ	Нашунидан, заифақлӣ, аномалияи ривочии ақлӣ, ҷисмонӣ
Синни томақтабӣ ва мактабӣ (3-9 солагӣ)	Бесаводии иҷтимоӣ-педагогии падару модарон, анъанаи майнӯшии оилавӣ	Заҳролудшавии алкоғолии органҳо, паст ривочёбии ақлӣ ва ҷисмонӣ
Наврасӣ ва аввали ҷавонӣ (9-18 - сола)	Ҳолати ногувори оила, худнамоишдихӣ, бесаводии маданӣ-иҷтимоӣ.	Ташаккули майл ба нӯшидан, ҳуқуқвайронкунӣ, мастӣ, безоригӣ ва ғ.

Тадқиқотҳои биологӣ оиди истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ

Тадқиқотҳои биологӣ нишон доданд, ки майхӯрӣ аз ҷиҳати ирсӣ аз авлод ба авлод намегузарад, фақат майлу рағбати он мегузарад. Дар ривочёбии майнӯшии бачагон одатҳои номатлуби оилаҳо, вазъияти ҳаёти оилавӣ таъсири калон мерасонад.

Падару модарон бояд дар хонандагон, яъне фарзандон муносибати манфиро нисбат ба май ва майхӯрӣ ташаккул диҳанд. Бо ин мақсад, ба ҳама хатту ҳаракати бачагон дар ҳаёт назоратро ба роҳ монанд.

Давраи сеюм - синни наврасӣ ва аввали ҷавонӣ. Ба майнӯшӣ бачагон ҳолатҳои номақбули оила, бесаводии маданӣ-иҷтимоии падару модарон, худнамоишдихӣ, рекламаҳои телевизион ва ғайра сабаб мешаванд.

Бачаҳои нӯшанда ба 4 гурӯҳ ҷудо мешаванд:

- 1) бачаҳое, ки ба худашон баҳои баланд медиҳанд;
- 2) бачаҳое, ки хусусияти бешафқатӣ ва агрессивӣ доранд;
- 3) бачаҳое, ки ба ҳаёти амалӣ одат накардаанд, хусусияти ташаббускорӣ надоранд;
- 4) бачаҳое, ки маънос ва беиродаанд.

Дараҷаҳои истеъмолкунии нӯшокии спиртдор:

- 1) дараҷаи ба 0 баробар - бисёр кам нӯшидан;

2) дараҷаи истеъмоли эпизодӣ, шиносӣ бо ҳелҳои гуногуни нӯшокиҳои спиртӣ;

3) дараҷаи баланд - дар як моҳ аз ду бор зиёд нӯшидан;

4) ба вучуд омадани тобей ба нӯшидан;

5) дараҷаи тобеият ба майнӯшӣ-нӯшокиҳои спиртдорро беназорат истеъмол намудан.

Алкоғолшавии шахс (ба арақхӯр табдил ёфтан). Равишҳои асосии фаъолияти педагогӣ иҷтимоӣ бо бачагоне, ки нӯшокиҳои спиртӣ истеъмол мекунад:

а) адаптатсионӣ - бо роҳи ривоч додани хусусиятҳои мусбати шахсии бачагон нисбат ба нӯшидан муносибати манфӣ парвариш кардан;

б) профилактикӣ - ташаккули муносибати бад нисбат ба майнӯшӣ;

в) воситачигӣ - ба тартиб даровардани муносибатҳои бачагон ба ҷамъият;

г) реабилитатсионӣ - реабилитатсияи иҷтимоии он бачагоне, ки ба ҳолати ба алкоғол тобей мебошад.

Педагогӣ иҷтимоӣ дар ҷараёни кор бо ҷунин тоифаи бачагон вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

Вазифаи якум - аз он иборат аст, ки пеши роҳи рӯҷӯи бачагонро ба нӯшидан бигирад. Ин вазифаро барои ба ҷо овардан педагог дар бораи истеъмоли нӯшокиҳои спиртии бачагон ахборот ҷамъ мекунад, хусусиятҳои шахсии онҳоро меомӯзад.

Вазифаи дуюм - пешакӣ дида тавонистани натиҷа. Мувофиқи ин вазифа дастури корро бо бачаҳо тартиб медиҳад, онро зина ба зина ба амал мебарорад.

Вазифаи сеюм - таълиму тарбия буда, ба бачагон фаҳмонда додани зарар ва оқибатҳои мудҳиши майхӯрӣ, ҳосил кардани малакаҳои зидди алкоғолизмро дар бар мегирад.

Вазифаи чорум - ҳимояи ҳуқуқӣ. Моҳияти он дар асоси ҳуқуқ будани фаъолияти педагог аст.

Вазифаи панҷум - фаъолияти ташкилӣ. Ин вазифа ба кори мубориза бо майнӯшӣ иштироки дигар мутахассисонро талаб мекунад.

Вазифаи шашум - фаъолияти профилактикӣ буда, аз мустақкам кардани натиҷаҳои мусбат, баргараф намудани нишонаҳои алкоғолизм дар ҳаёти бачагон иборат аст.

Хусусиятҳои бачагони синни томақтабӣ ва хурди мактабӣ

Синни томақтабӣ ва хурди мактабӣ. Дар ташаккули хусусиятҳои бачагона аз яксола то ҳафтсола роли асосиро падару модарон мебозанд. Бинобар ин, дар ин синну сол педагоги иҷтимоӣ бо падару модарон дар асоси чунин қоидаҳо кор мебарад.

1. Маданияти муносибатҳои байни аъзоёни оиларо ташаккул медиҳанд.

Фақат дар оилаҳои маданӣ одатҳои неки инсонӣ пайдо мешавад. Барои он ки дар бачагон чунин одатҳо пайдо ва мустаҳкам шаванд, дар ҳуди падару модарон чунин ҳулку атвор бояд мавҷуд бошад.

2. Ташаккули тарзи муҳити солими ҳаёти бачагон. Педагоги иҷтимоӣ бояд ба падару модарон фаҳмонда диҳад, ки дар тақдирӣ фарзандон, кӣ ва чӣ гуна шахс шуда ба воя расидани бачагон масъуланд. Педагоги иҷтимоӣ бояд дар байни падару модарон тарбияи зидди нӯшидани арақ авҷ гиринад то, ки ҳуди онҳо муборизони ғайоли ин кор шаванд. Корҳои тарбиявӣ бо падару модарон чунин масъалаҳоро дар бар мегирад:

1. Ба падару модарон фаҳмондани зарар ва оқибатҳои нохуши алкохол, ҷиҳатҳои ахлоқӣ, динӣ ва ҳукукии он.

2. Падару модаронро бо хусусиятҳои синни хурди мактабӣ (анатомӣ, психологӣ) шинос намудан. Онҳо бояд фаҳманд, ки синни хурди мактабӣ дар ғайолияти тарбия ва таълими насли наврас мавқеи муҳимро ишғол менамояд.

3. Падару модарон бояд дар бачагон ҳулку атвори некро парвариш намоянд. Дар бачагон бояд нисбат ба нӯшидани нӯшокиҳои спиртӣ муносибатҳои манфӣ парвариш карда шавад. Баробари ин, барои пурмазмун гузаронидани вақти ҳолӣ ба падару модарон маслиҳатҳои муфид додан лозим аст.

Давраи наврасӣ ва аввали ҷавонӣ (16-18-солагӣ). Ин солҳо яке аз даврҳои мураккаби ҳаёти инсон аст. Дар ин солҳо тамоми узвҳои организм инкишоф меёбад ва ба мардӣ наздик мешавад.

Айнан дар солҳои наврасӣ ва аввали ҷавонӣ майлу рағбат ба майнӯшӣ авҷ мегирад. Зеро наврасону ҷавонон дар гурӯҳҳо, зиёфатҳо иштирок карда, бо ҳамдигар сӯҳбат меороянд ва бисёри ин тадбирҳо бо майнӯшӣ гузаштанаш мумкин аст.

Агар ба балоғат расидани инсон бо анъанаҳои ахлоқӣ ғаний нагардад, худ ба худ дар ҳаёти наврасон одатҳои бад, аз ҷумла майхӯрӣ пайдо мешавад ва он ба оқибатҳои бад оварда мерасонад.

Дар синни аввали ҷавонӣ (17-18-солагӣ) хусусиятҳои индивидуалӣ хеле тараққӣ мекунад.

Педагоги иҷтимоӣ дар ғайолияти худ бо наврасу ҷавонон диққати

асосиро ба корҳои индивидуалӣ менигаронад. Ин ғайолият ҳолатҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Бо мақсади бартараф намудани ҷиҳатҳои манфии рафтор консултатсияҳои индивидуалӣ ташкил кардан.

2. Бо мақсади тарбияи иҷтимоӣ ба ҷавонон барои азҳуд кардани меъёрҳои ахлоқӣ ёрӣ расондан.

Дар ҷараёни кор бо ҳолатҳои майнӯшии наврасу ҷавонон аз усулҳои асосӣ ва ёрирасон истифода бурда мешавад.

Усулҳои асосӣ - сӯҳбату маърузаҳо дар бораи зарари майнӯшӣ гузаронидан.

Усулҳои ёрирасон - китобхонӣ, ба ҷавонон таҷрибаҳои дигар шахсонро баён кардан.

Ин усулҳо дар шаклҳои гуногун: ҷамоавӣ ва индивидуалӣ гузаронида мешавад.

Саволҳо:

1. Мафҳуми "майхӯрӣ" (майнӯшӣ)-ро фаҳмонед.
2. Хусусиятҳои бади майнӯшии бачагон аз ҷиҳи иборат аст?
3. Роҳҳои мубориза бо майнӯшии наврасон ва ҷавонон нишон диҳед.
4. Тадқиқотҳои биологӣ оиди истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ.

Мавзӯи 24. Нашъамандӣ – ҳамчун як шакли хулки девиантии бачагон

Нақша:

1. Мафҳуми «нашъамандӣ».
2. Оқибатҳои нашъамандӣ.
3. Тарбияи зидди наркомания.
4. Аҳамияти тарбияи оила бар зидди «нашъамандӣ».

Ибораҳои такаҳо: мафҳуми «нашъамандӣ»; қабули моддаҳои нашъадор; ду хели истеъмоли моддаҳои нашъамандӣ; нашъамандии наврасон ва ҷавонон; роҳҳои гуногуни ғайриқонунӣ; намудҳои нашъамандӣ; девиантии иҷтимоӣ; оқибатҳои нашъамандӣ.

Мафҳуми «нашъамандӣ»

Мафҳуми нашъамандӣ. «Нашъамандӣ» иштиёқ ба моддаҳое, ки ҳолати эйфория (мадхушӣ)-ро ба вуҷуд меоварад, фаҳмида мешавад. Ин чунин ҳолат аст, ки ба аҳоли аҳоли мувофиқ набуда, кайфиятро баланд мекунад. Қабули моддаҳои нашъамандӣ на танҳо ба шахс, балки ба ҷамъият ҳам зарари калон мерасонад.

Дар соҳаи тиббиёти иҷтимоӣ ду хели истеъмоли моддаҳои нашъамандӣ мавҷуд аст:

- 1) истеъмоли моддаҳои нашъамандӣ бо ихтиёри худ;
- 2) барои ин кор имконият надоштани шахс.

Пай дар пай қабул кардани моддаҳои нашъамандӣ ба девиантии иҷтимоӣ оварда мерасонад. Яке аз намудҳои нашъамандӣ токсикомания ҳисоб меёбад. Дар токсикомания ба ҷойи моддаи нашъа бензин, карасин, ранг барин ашёҳои кимёвӣ бӯй карда мешавад.

Токсокоманҳо, одатан бачаҳои 13-14-сола буда, онҳо заҳролудшавии организмашонро дуруст дарк намеkunанд.

Нашъамандӣ дар вақти ҳозира бо сабабҳои зерин муаммои ҷиддӣ ҳисоб меёбад:

- 1) ба таври оммавӣ зиёд шудани нашъаманд дар байни наврасон;
- 2) васеъ паҳн шудани моддаҳои наркотикӣ нарҳаш қимат ва зӯртаъсиркунанда;
- 3) мавқеи бачагон ва наврасони нашъамандро омӯхтан.

Дар вақти ҳозира дар байни наврасони нашъаманд на танҳо фарзандони оилаҳои нохуш, балки бачаҳои оилаҳои бадавлат ҳам ҳастанд.

Агарчанде ки имрӯз нарҳи моддаҳои нашъамандӣ баланд бошад ҳам, кокаин, героин, «экстази» барин таблеткаҳоро истеъмоли кардан хавфи калон ба вуҷуд оварда истодааст.

Одамон моддаҳои нашъамандиро дар чунин ҳолатҳо истеъмоли меkunанд:

- а) омилҳои биологӣ: беморӣ, дар натиҷаи ниҳоят мондашавӣ;
- б) бо мақсади мадхуш шудан, худро намоиш додан, вайрон шудани рӯҳият;
- в) омилҳои иҷтимоӣ: гурӯҳи ҳамсолон, таъсири моддӣ;
- г) таъсири иҷтимоӣ-маданӣ, баъзе ҷавонон моддаи нашъаро талаби ҳаёт гуфта фикр меkunанд.

Оид ба муаммоҳои нашъамандии наврасон ва ҷавонон бисёр олимон тадқиқотҳо бурда истодаанд. Олимони исбот кардаанд, ки сабабҳои пайдошавии нашъамандӣ гуногун аст, вале оқибати он яқинӣ, ба ҷамъият зарар расонидан!

Оқибатҳои нашъамандӣ

Оқибатҳои нашъамандӣ се хел мешавад: биологӣ, иҷтимоӣ-педагогӣ ва ҷиноӣ.

Ба оқибати биологӣ: паст шудани ҳолати фаъоли захираи кувваи инсон, кам шудани эҳтиёҷи биологӣ (хӯрок, хоб), кам гардидани зиддиятшинохӣ (иммунитет), барбод шудани организми инсон дохил мешавад.

Ба оқибати иҷтимоӣ-педагогӣ деградацияи ахлоқии бачагон мебарояд. Пас аз қабули нашъа шавқу завқи дигари бачагон барҳам мехӯрад. Бача дар оянда аз пайи ба даст овардани он мешавад. Алоқаи ғойданокии иҷтимоӣ бо ҷамъият қанда мешавад, наркоман аз дӯстонаш ҷудо мешавад, хондан, меҳнат кардан наметавонад.

Оқибатҳои ҷиноӣи нашъамандӣ бо оқибатҳои биологӣ ва иҷтимоӣ-педагогӣ вобаста мебошад. Нашъаманд барои қонеъ гардондани эҳтиёҷи худ хондан ва меҳнат карданро мепартояд. Чунки вақти вай фақат ба кофтаи ёфтани нашъа сарф мешавад. Азбаски чунин моддаҳо қимат мебошанд, зарур мешавад, ки нашъаманд бо роҳҳои гуногуни ғайриқонунӣ маблағ ёбад, ё дуздӣ кунад. Дар ҳолати наёфтани пул наркоман ба қотили ҳам тайёр мешавад.

Аниқ намудани ҷавононе, ки моддаи нашъамандӣ қабул меkunанд, мушкилиро дорад. Бо ин масъала бештар ходимони

хизмати тиббӣ-наркотикӣ машғул мешаванд. Вазифаи педагоги иҷтимоӣ бошад, асосан корҳои профилактикӣ ҳисоб меёбанд.

Тарбияи зидди наркомания

Дар бобати тарбияи зидди нашъамандӣ дар хориҷа усулҳо ва методҳои нав истифода бурда мешавад. Педагоги иҷтимоӣ бояд оиди ин масъала дар мактаб дастури тарбиявиро тартиб диҳад. Дар дастуру сӯҳбату маърӯзаҳои омӯзгорони забон, адабиёт, таърих асосҳои давлат ва ҳуқуқ, кимё, биология дар ҷараёни дарс доир ба зарар ва оқибатҳои бади наркомания сӯҳбатҳо мегузаронанд, диктант ва иншо менависанд, дар лаборатория таҷрибаҳо мегузаронанд.

Дар ҷараёни дарсҳои гуногун дар бораи зарари нашъамандӣ навиштани кори мустақилона, рефератҳо аҳамияти калон дорад.

Дар оила падару модар ба тарбияи фарзанди худ ҳоҳад, ки ба дараҷаи даркорӣ амал намояд, бояд ба ин масъала ҷиддӣ нигоҳ кунад, барои ба ҳар роҳу иллатҳои ногувор наафтодани бача эътибор диҳад. Яъне, аввало модар дар ҳар дақиқаю сония фарзанди ӯ бо ҷӣ машғул, бо кадом бачаҳо дӯстӣ дорад, кай ва кадом вақт аз хона баромад, баъд аз чанд соат вай баргашт, бо ҷӣ кор машғул шуд, кучо рафт, ҷӣ кор кард, барин саволҳо ҷавоб ҷӯяд ва мушоҳидакор бошад, албатта рафтору кирдори фарзанд аз меъёр намебарояд. Тарбия ҷараёни бисёр дарозмуддат ва мураккаб меғӯянд, чунки ба роҳи дуруст ҳидоят намудани фарзандон кори пурмашаққат мебошад ва эҳтиёткориро талаб мекунад. Агар падару модар ҳамеша бо кори шахсии худ машғул шаванд, ба рафтору кирдори фарзанд безъиборӣ намоянд, масъалаи таълиму тарбияи ин насли наврас ба мушкилиҳо омада мерасонад, ба таъсири муҳити бад, “дӯсти ғамхори” нашъаманд ё майзада афтода, баъд роҳҳои халосӣ меҷӯяд. Аммо вазъият душвор шуда, аз ин роҳи бад халосӣ ёфт нашуданаш ҳам мумкин.

Бо қарори давлат панҷ ташаббуси ривҷёбии интеллектӣ ҷавонон қабул гардид.

Панҷ ташаббус:

1. Ташаббуси аввал – барои намоён кардани истеъдоди ҷавононе, ки ба мусика, рассомӣ, адабиёт, театр, санъат ва дигарҳо шавқманд ҳастанд хизмат мекунад.

2. Ташаббуси дуюм – барои қобилияти ҷавононро дар соҳаи варзиш намоён кардан хизмат мекунад.

3. Ташаббуси сеюм – ба аз технологияҳои компютерӣ ва интернет босамар истифода бурдани ҷавонон ва аҳоли нигаронида шудааст.

4. Ташаббуси чорум – барои маънавияти ҷавононро боз ҳам баландтар бардоштан дар байни онҳо китобхониро тарғиб кардан.

5. Ташаббуси панҷум – масъалаи бо кор таъмин намудани занону духтарон дар назар дошта шудааст.

Саволҳо:

1. Мафҳуми “нашъамандӣ”-ро фаҳмонед.
2. Сабаб ва оқибатҳои нашъамандӣ дар байни наврасу ҷавононро шарҳ диҳед.
3. Вазифаи педагоги иҷтимоӣ доир ба барҳам додани нашъамандӣ аз ҷӣ иборат аст?
4. Вазифаи падару модар доири тарбияи фарзанд аз ҷӣ иборат аст?

Накша:

- Ибораҳои таърихӣ:** технологияи муосир; таърихи ҷомеаи ҷаҳонӣ; таърихи ҳаёт; ҷиҳати киберӣ; интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ; амнияти киберӣ; стратегияи махсус; терроризмҳои экстремистӣ.

Раванди инкишофи босуръати технологияи муосир дар баробари пешравиҳо як қатор мушкилотро ба бор овардааст, ки сабаби ташвиши ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидааст. Баъзе дастовардҳои ҷадиди илмиву техникаӣ имрӯзҳо ба таҳдиду хатар барои суботу амнияти ҳуди инсонҳо ва ҷомеаи онҳо табдил ёфта истодаанд.

Чинояти киберӣ

Чиноятҳои киберӣ яке аз падидаҳои нави замони муосир ба шумор рафта, таҳдиди он ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва пеш аз ҳама, ба амнияти миллии ҳар як кишвар ба назар мерасад. Асосан зерин мафҳуми чиноятҳои киберӣ чиноятҳои фаҳмида мешавад, ки тавассути технологияи компютерӣ, интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ сурат мегирад.

Қалобии молиявӣ, ҳуҷум ба системаҳои компютерӣ, тасарруф ё дуздии маълумоти шахсӣ, паҳн кардани маълумоти ғайриқонунӣ ва бардурӯғ, кибертерроризм ва ғайра ба сифати ҷиноятҳои киберӣ фаҳмида мешаванд, ки мушкилоти гуногуни иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсиро дар пай доранд.

Дар замони муосир ягон кишвар, созмон ва истифодабарандагони интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ аз таҳдиду хатари ҷиноятҳои киберӣ дар канор монда наметавонанд. Имрӯзо инкишофи ҷиноятҳои киберӣ бештар дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва телефонҳои мобилӣ зиёдтар ба чашм мерасанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар баъзе кишварҳо аз даҳ чор ҳиссаи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет қурбони ҷиноятҳои киберӣ мегарданд. Бинобар зиёд шудани таҳдидҳои киберӣ давлатҳоро вазифадор месозад, ки ба амнияти иттилоотии

кишвари худ диққати махсус дода, аз ӯҳдаи таъмини он баромада тавонанд, зеро дар асри XXI амнияти миллии ҳар як кишвар пурра аз амнияти иттилоотӣ вобастагӣ дорад.

Бо дарназардошти таҳдиду хатарҳои нави ҷиноятҳои киберӣ кишварҳои пешрафта стратегияи махсус оид ба амнияти кибериро амалӣ менамоянд, ки аз хавфи он ҳимоя шаванд. Аз ҷамаи кишварҳои пешсаф Малайзия мебошад, ки 74 фоиз метавонад худро аз ҷиноятҳои киберӣ ҳифз намояд. Инчунин, Япония – 72 фоиз, Фаронса – 70 фоиз, ИМА – 60 фоиз, Русия – 60 фоиз, Индонезия – 51 фоиз, Олмон – 45 фоиз метавонанд худро аз ҷиноятҳои киберӣ эмин нигоҳдоранд. Аз ин нишондиҳандаҳо маълум мегардад, ки ғайрон давлате наметавонад ба пуррагӣ, яъне 100 фоиз худро ҳимоя намояд.

Маълумот оиди кибертерроризм

Яке аз навъҳои ҷиноятҳои киберӣ – кибертерроризм мебошад, ки хавфу хатари он ҳосияти умумимиллӣ дошта, ба кулли ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ба кишварҳо дар алоҳидагӣ таҳдид эҷод мекунад. Ҳадафи кибертерроризм низ чун терроризми анъанавӣ таҳдид ба инсоният ва ноором кардани суботи амният мебошад.

Фарқияти кибертеррористҳо аз террористҳои дигар дар он аст, ки кибертеррористҳо бо истифода аз технологияҳои компютерӣ ва ба воситаи интернет ба ҳадафҳои худ ноил мегарданд. Аз ин рӯ, бо рушди технологияи коммуникатсионӣ хатарҳои кибертерроризм низ зиёд шудан мегирад.

Бояд гуфт, ки гурӯҳҳои террористӣ аз Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ истифода карда, садҳо сомонҳои расмиро таъсис додаанд, ки бо дахҳо ҳазор маводу маълумоти хусусияти ифротӣ террористидошта дар пайи гумроҳ сохтани шахсони ноогоҳ ва ҷалби аъзоӣ нав ғайриқонунии менамояд. Онҳо ақидаҳои ифротӣ зидди инсонии ҳешро бо мақсади барангехтани тарсу ваҳми миёни мардум паҳн мекунанд. Ба намоиш гузоштани аксҳо ва наворҳои видеояи, ки дар он куштори ваҳшиёнаи одамон, зинда сӯзондани одамон дида мешавад, мисоли равшанест, ки таъсири ниҳоят манфии рӯҳӣ мерасонад.

Инчунин, тавассути Интернет барангехтани бадбинии динӣ, ниҳоят манфии рӯҳӣ мерасонад. Маҳз тарғибу ташвиқот кибертеррористон ба шумор меравад. Ба онҳо имкон медиҳад, ки аъзоёни тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба онҳо имкон медиҳад, ки аъзоёни навро аз ҳисоби одамони гумроҳ ба гурӯҳҳои террористии худ ҷалб

намоянд. Шуморае аз шахрвандони Осиёи Марказӣ низ, ки ба ҳаракату гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ пайваستاанд, тибқи таҳлилу тадқиқот аксари онҳо тавассути Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба доми фиреб афтадаанд.

Дар мавриди таҳдиду хатарҳои кибертерроризм набояд фаромӯш кард, ки аз имконият ва зарфиятҳои технологияҳои инкишофёфта, на танҳо ташкилотҳои террористӣ бар зидди инсонҳо, балки давлатҳои абарқудрат низ барои ба ҳадафҳои сиёсӣ ва манфиатҳои геополитикӣ расидан истифода мекунанд. Ворид шудан ба системаи компютери объекти стратегияи як кишвар, паҳн кардани вирусҳо, ғуш кардани сӯҳбати телефонии сарони давлатҳо, вайрон кардани барномаҳои муҳими вазоратҳову корхонаҳои як кишвар тавассути системаи компютерӣ, аз ҷумлаи киберҷиноятҳои мебошанд, ки аз ҷониби ҳадамоти махсуси як давлат дар муносибат ба давлати дигар амалӣ карда мешаванд.

Бинобар ин, давлатҳо бояд ба таъмини амнияти иттилоотӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намоянд, то тавассути он тавонанд истиқлолияти давлатӣ ва амнияти миллии худро таъмин созанд.

Мақсади асосии кибертеррористон

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки яке аз ҳадафҳои асосии кибертеррористон ба даст овардани маълумоти махфӣ ва хусусияти стратегидоштаи мақомоти давлатӣ мебошад. Моҳи майи соли 2017 вируси харобкунанда бо номи “WannaCry” ба системаи компютерӣ дар саросари ҷаҳон паҳн карда шуд, ки дар натиҷаи он 500 ҳазор компютер бо системаи “Windows” дар 150 кишвари дунё зарар дида, аз кор монданд. Инчунин, охири моҳи декабри соли 2018 ҳакерҳои номаълум санадҳои ҳизбҳо ва маълумоти шахсии садҳо сиёсатмадорони Олмонро раҳна карда, дар Интернет паҳн намуданд, ки асосан суроғи ҷойи истиқомат, рақами телефонҳои мобилӣ, почтаи электронӣ, нусхаи шиноснома ва ҳуҷҷатҳои дохили ҳизбии ин сиёсатмадоронро дар бар мегирифт.

Аз ин лиҳоз, кишвари моро низ зарур аст, ки ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотии давлат ҳамкориро дар доираи созмонҳои минтақавию байналмилалӣ тақвият бахшад, зеро дар шароити ғуҷаҳои имрӯза ҳеҷ як кишвари дунё дар танҳои амнияти худро таъмин карда наметавонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО:

1. Ҷиноят чист?
2. Маълумот дар бораи ҷинояти киберӣ?
3. Яке аз навъҳои ҷиноятҳои киберӣ – кибертерроризм.
4. Мақсади асосии кибертеррористон.

Модули IV. Технологиякунонии фанни

педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 26. Мавқеи касбӣ ва вазифаҳои педагоги иҷтимоӣ

Нақша:

1. Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои бачаҳо.
2. Зинаҳои адаптатсиякунонӣ.
3. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи бачагон.
4. Муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Ибораҳои таъриҳ: синни кӯдакӣ; ҳатту ҳаракати бачагон; адаптатсияи кӯдакон; хусусияти мувофиқшавӣ; чараҳои адаптатсияи иҷтимоӣ; дараҷаи эмоционалии мулоқот; муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Дар солҳои нахустини ҳаёт дар кӯдак шаклҳои муайяни ҳатту ҳаракати иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Дигаргуншавии муҳити микро-иҷтимоӣ ҳатту ҳаракати бачагонро низ тағйир медиҳад. Ин дар синни кӯдакӣ ҳеле душвор буда, хусусияти адаптатсияро ба вучуд меоварад. Бачагон дар хонаи кӯдакон доимо дар муҳити микроиҷтимоии муассиса мешаванд ва ин асоси ташаккулёбии ҳатту ҳаракатҳои онҳо ҳисоб меёбад. Дар ин гуна шароит бачагон бо ҳамсолони худ зудтар ба мулоқот мебароянд.

Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ

Вақте ки сухан дар бораи адаптатсияи кӯдакони мазкур меравад, се ҳолатро ба назар гирифтани лозим аст:

1. Дар моҳҳои аввали ҳаёти кӯдак аз шифохона ба хонаи кӯдакон гузаронида мешавад.
2. Ба синни кӯдак нигоҳ карда, ба дигар гурӯҳ мегузаронанд.
3. Бача ба фарзандӣ қабул карда ёки ба хонаи кӯдакон фиристода мешавад.

Яке аз шартҳои дурусти ташаккулёбии шахсияти инсон адаптатсия аст. Адаптатсия маънои мувофиқшавиро мефаҳмонад. Дар тамоми мавҷудоти зинда хусусияти мувофиқшавӣ ба иқлим ва ҳудуд мавҷуд аст.

Фарқи инсон аз дигар мавҷудотҳо ба муҳити иҷтимоӣ соҳиб будани ӯст. Барои инсон муҳити иҷтимоӣ, шароитҳои дигар (иқлим, ҳарорат, ҳӯрокхӯрӣ ва ғайраҳо) омили таъсиррасонии объективӣ ба ҳисоб меравад. Тайёрии пешакӣ ба дигаргунҳои минбаъда тағйир додани ҳатту ҳаракатҳо мувофиқи шароити иҷтимоӣ адаптатсияи иҷтимоӣ номида мешавад. Муайян кардани микроиҷтимоӣ (кор,

оила ва ғайраҳо) чиҳатҳои мувофиқшавиро ба шароити иҷтимоӣ ба вучуд меоварад. Пӯсти майна дар адаптатсияи иҷтимоӣ роли муҳимро мебозад. Бо муваффақият сурат гирифтани чараҳои адаптатсияи иҷтимоӣ ба дараҷаи бардоштнокӣ ҳуҷайраҳои системаи марказии асаб ва қувваи асаб вобаста мебошад.

Имкониятҳои адаптатсияи иҷтимоӣ фақат пас аз таваллуд шудан ривоч меёбад ва бо инкишофи фаъолияти асаб алоқаманд мебошад.

Зинаҳои адаптатсиякунонӣ

Адаптатсияи кӯдакон аз якчанд зинаҳо иборат аст:

1) Зинаи тезу тунд ё ки дезадаптатсия. Дар ин зина дар байни муҳити нави микроиҷтимоӣ ва ҳатту ҳаракатҳои одатӣ ихтилоф ба вучуд меояд. Дар ин вақт дар муносибат бо калонсолон, фаъолияти нутқ, бозӣ дигаргунӣ бисёр мешаванд. Инчунин, паст шудани вазни тана, зиддият нишон додан ба инфексияҳо низ мушоҳида карда мешавад.

2) Худи адаптатсия. Дар ин давр кӯдак муҳитро фаъол азхуд намуда, шаклҳои ба он мувофиқбудани ҳатту ҳаракатҳоро кор карда мебарояд. Пеш аз ҳама иштиҳо ба меёр мебарояд, вақти хоб ва ҳолати эмоционалӣ тӯл мекашад, баъд аз инҳо фаъолияти нутқ ва бозӣ ба ҷояш меафтад.

3) Зинаи компенсатсионӣ. Фаъолияти организм ба меёр мебарояд. Хусусиятҳои зинаи якум ва дуум ривоч меёбад.

4) Адаптатсияи сабук. Дигаргуншавии ҳатту ҳаракати бачагон 20 рӯз давом мекунад. Дар ин давр паст шудани иштиҳо ҳам мушоҳида карда мешавад. Дар зарфи 10 рӯз ҳаҷми ҳӯроки истеъмоли кӯдак ба дараҷаи меёр мерасад, барқароршавии хоб 7-10 рӯз давом мекунад. Ҳолати эмотсионалӣ, фаъолияти нутқ дар 15-20 рӯз барқарор мешавад.

5) Адаптатсияи миёна. Дигаргуншавии ҳатту ҳаракатҳои кӯдакон равшан намоён мешавад ва муддати он давом мекунад. Хоб ва иштиҳо дар 20-30 рӯз барқарор мешавад.

Адаптатсияи миёна дар вақти аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ё аз шифохона ба хонаи кӯдакон гузаронидан намоён мешавад.

6) Адаптатсияи вазнин. Адаптатсияи мазкур бо тӯлкашии муддати мувофиқшавӣ (2-6 моҳ ва беш аз он) аз адаптатсияҳои дигар фарқ мекунад. Вазифаи асосии педагоги иҷтимоӣ аз он иборат аст, ки ӯ бояд имкониятҳои адаптатсионии бачаро ба мақсад равона карда, ҳаракатҳои заруриро машқ намояд.

Модули IV. Технологиякунонии фанни
педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 26. Мавқеи касбӣ ва вазифаҳои педагоги иҷтимоӣ

Нақша:

1. Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои бачаҳо.
2. Зинаҳои адаптатсиякунонӣ.
3. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи бачагон.
4. Муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Ибораҳои таъриҳ: синни кӯдакӣ; хатту ҳаракати бачагон; адаптатсияи кӯдакон; хусусияти мувофиқшавӣ; ҷараёни адаптатсияи иҷтимоӣ; дараҷаи эмоционалии мулоқот; муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Дар солҳои нахустини ҳаёт дар кӯдак шаклҳои муайяни хатту ҳаракати иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Дигаргуншавии муҳити микроиҷтимоӣ хатту ҳаракати бачагонро низ тағйир медиҳад. Ин дар синни кӯдакӣ хеле душвор буда, хусусияти адаптатсияро ба вучуд меоварад. Бачагон дар хонаи кӯдакон доимо дар муҳити микроиҷтимоии муассиса мешаванд ва ин асоси ташаккулёбии хатту ҳаракатҳои онҳо ҳисоб меёбад. Дар ин гуна шароит бачагон бо ҳамсолони худ зудтар ба мулоқот медароянд.

Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ

Вақте ки сухан дар бораи адаптатсияи кӯдакони мазкур меравад, се ҳолатро ба назар гирифтани лозим аст:

1. Дар моҳҳои аввали ҳаёти кӯдак аз шифохона ба хонаи кӯдакон гузаронида мешавад.
2. Ба синни кӯдак нигоҳ карда, ба дигар гурӯҳ мегузаронанд.
3. Бача ба фарзандӣ қабул карда ёки ба хонаи кӯдакон фиристода мешавад.

Яке аз шартҳои дурусти ташаккулёбии шахсияти инсон адаптатсия аст. Адаптатсия маънои мувофиқшавиро мефаҳмонад. Дар тамоми мавҷудоти зинда хусусияти мувофиқшавӣ ба иқлим ва ҳудуд мавҷуд аст.

Фарқи инсон аз дигар мавҷудотҳо ба муҳити иҷтимоӣ соҳиб будани ӯст. Барои инсон муҳити иҷтимоӣ, шароитҳои дигар (иқлим, ҳарорат, ҳӯрохӯрӣ ва ғайраҳо) омили таъсиррасонии объективӣ ба ҳисоб меравад. Тайёрии пешакӣ ба дигаргунҳои минбаъда тағйир додани хатту ҳаракатҳо мувофиқи шароити иҷтимоӣ адаптатсияи иҷтимоӣ номида мешавад. Муайян кардани микроиҷтимоӣ (кор,

оила ва ғайраҳо) чиҳатҳои мувофиқшавиро ба шароити иҷтимоӣ ба вучуд меоварад. Пӯсти майна дар адаптатсияи иҷтимоӣ роли муҳимро мебозад. Бо муваффақият сурат гирифтани ҷараёни адаптатсияи иҷтимоӣ ба дараҷаи бардоштнокӣ ҳуҷайраҳои системаи марказии асаб ва қувваи асаб вобаста мебошад.

Имкониятҳои адаптатсияи иҷтимоӣ фақат пас аз таваллуд шудан ривоч меёбад ва бо инкишофи фаъолияти асаб алоқаманд мебошад.

Зинаҳои адаптатсиякунонӣ

Адаптатсияи кӯдакон аз якчанд зинаҳо иборат аст:

1) Зинаи тезу тунд ё ки дезадаптатсия. Дар ин зина дар байни муҳити нави микроиҷтимоӣ ва хатту ҳаракатҳои одатӣ ихтилоф ба вучуд меояд. Дар ин вақт дар муносибат бо калонсолон, фаъолияти нутқ, бозӣ дигаргунӣҳо бисёр мешаванд. Инчунин, паст шудани вазни тана, зиддият нишон додан ба инфексияҳо низ мушоҳида карда мешавад.

2) Худи адаптатсия. Дар ин давра кӯдак муҳитро фаъол азхуд намуда, шаклҳои ба он мувофиқбудаи хатту ҳаракатҳоро кор карда мебарояд. Пеш аз ҳама иштиҳо ба меёр медарояд, вақти хоб ва ҳолати эмоционалӣ тӯл мекашад, баъд аз инҳо фаъолияти нутқ ва бозӣ ба ҷояш меафтад.

3) Зинаи компенсатсионӣ. Фаъолияти организм ба меёр медарояд. Хусусиятҳои зинаи якум ва дуум ривоч меёбад.

4) Адаптатсияи сабук. Дигаргуншавии хатту ҳаракати бачагон 20 рӯз давом мекунад. Дар ин давра паст шудани иштиҳо ҳам мушоҳида карда мешавад. Дар зарфи 10 рӯз ҳаҷми ҳӯроки истеъмоли кӯдак ба дараҷаи меёр мерасад, барқароршавии хоб 7-10 рӯз давом мекунад. Ҳолати эмотсионалӣ, фаъолияти нутқ дар 15-20 рӯз барқарор мешавад.

5) Адаптатсияи миёна. Дигаргуншавии хатту ҳаракатҳои кӯдакон равшан намоён мешавад ва муддати он давом мекунад. Хоб ва иштиҳо дар 20-30 рӯз барқарор мешавад.

Адаптатсияи миёна дар вақти аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ё аз шифохона ба хонаи кӯдакон гузаронидан намоён мешавад.

6) Адаптатсияи вазнин. Адаптатсияи мазкур бо тӯлакии муддати мувофиқшавӣ (2-6 моҳ ва беш аз он) аз адаптатсияҳои дигар фарқ мекунад. Вазифаи асосии педагоги иҷтимоӣ аз он иборат аст, ки ӯ бояд имкониятҳои адаптатсионии бачаро ба мақсад равона карда, ҳаракатҳои заруриро машқ намояд.

Машқ намудани қобилиятҳои адаптатсионии бачагон яке аз масъалаҳои муҳими ҳаёти онҳо дар хонаи кӯдакон аст. Педагог бояд ба адаптатсияи сабуки бачагон муваффақ шавад ва нагузорад, ки онҳо адаптатсияи вазнинро аз сар гузаронанд.

Равишҳои асосии фаъолияти педагогӣ аз инҳо иборат:

1) Таъмин намудани ҳолати оптималии инкишоф ва тандурустии бача;

2) Бо мақсади барқарории тарбия аз тарафи калонсолон шумораи тарбиявии кӯдакони то 2-соларо муайян кардан;

3) Аз 12-13-моҳагии кӯдак ўро ба воситаи хизматчиён бо дигар шахсон, дигар хизматчиёни хонаи кӯдакон, ронандагон шинос кардан;

4) Дар 3-солагӣ кӯдакро бештар ба кӯча баровардан лозим аст. Хуб мешуд, ки бо мактаббачагон вохӯриҳо ташкил карда шавад. Микдори нӯшокии кӯдаконро 50-100 грамм зиёд бояд кард.

5) Пеш аз гузаронидани кӯдак аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ўро аввал (1-2 моҳ пеш) бо хонаи нав, бачагони гурӯҳ, шахсони хизматчӣ шинос кардан лозим аст. Дар варақи адаптатсионӣ маълумотхоро дар бораи ҳатту ҳаракат, иштиҳо, ҳоби кӯдаконро дарҷ кардан зарур аст.

6) Аз оила ба хонаи кӯдакон гузаронидани бачагонро ҳамчун ба муассисаи томақтабӣ супурдан ба таври тантанавӣ ташкил кардан лозим аст. Вазифаи педагоги иҷтимоӣ аз он иборат аст, ки бо кӯдак бештар муносибату муомила барқарор намуда, ўро аз ҳолати стресс барорад.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи бачагон

Дар хонаи бачагон тифлони синни томақтабӣ ва мактабӣ таълим ва тарбия мегиранд.

Вазифаҳои асосии хонаи бачагон:

1) Фароҳам овардани шароитҳо барои мӯътадил ривҷёбии бачагон;

2) Ниғахдорӣ тандурустии бачагон;

3) Ҳифзи иҷтимоӣ, таъмин кардани адаптатсияи тиббӣ, педагогӣ ва иҷтимоии бачагон;

4) Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои бачагон;

5) Ба азхудкунии донишхое, ки дар барномаи таълим муқаррар карда шудааст, ба бачагон ҳарҷониба ёрӣ расонидан;

6) Ташаккул додани адаптатсияи умумии маданӣ ва ҳаёти бачагон.

7) Ташаккули худинкишофдиҳӣ ва худтарбиякунии бачагон.
Барои ба тарбия гирифтани бачаҳои ятим муассисаҳои махсус - хонаҳои меҳрубонӣ мавҷуд аст. Хонаҳои меҳрубонӣ чунин муассиса мебошад, ки дар он бачагони бепадару модар муваққатӣ зиндагӣ мекунанд. Аз ин ҷо ба муассисаҳои дигари бачагон фиристода мешавад.

Мақсади асосии муассисахое, ки бачагони бепадару модарро қабул мекунанд, таъмини ҳифзи иҷтимоӣ, тиббӣ ва таълиму тарбия додан аст.

Ба бачагони синни томақтабӣ аз тарафи калонсолон на ҳама вақт эътибор дода мешавад, ки ин муаммои ҷиддӣ ҳисоб меёбад. Дар ин гуна бачагон хусусияти ҳамкорӣ бо калонсолон ба қадри даркорӣ ривҷ наёфтааст. Бинобар ин калонсолон бояд бачахоро ба муносибат ва муомилаи худ ҷалб намоянд.

Дар байни мулоқоти бачагоне, ки дар оила ва хонаи бачагон зиндагӣ мекунанд, фарқи калон мавҷуд аст. Ин фарқ аз он иборат аст, ки бачагони хонаҳои тифлон назар ба бачагоне, ки дар оила умр аст, ба сар мебаранд, бо калонсолон кам муносибат мекунанд. Ба ғайр аз ин дараҷаи эмотсионалии мулоқот дар хонаи бачагон аз оила хеле паст мебошад.

Дар назди фаъолияти педагоги иҷтимоӣ чунин вазифаҳо гузошта шудааст:

- мавқеи иҷтимоии бачаро аниқ кардан;
- дастури инкишофи индивидуалии бачагонро тартиб додан;
- ташкили адаптатсия, реабилитатсияи бачагон.

Баробари ин педагог дар давоми фаъолиятҳои ташхис гузоштан, натиҷахоро пешакӣ муайян кардан барин вазифахоро ҳам ҳал мекунанд.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ аз муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача сар мешавад. Баъд аз ин ҳуҷҷатхоро омӯхта, сӯҳбат ва тест гузаронидан ҳам лозим аст.

Давраҳои фаъолияти педагоги иҷтимоӣ:
1. Тайёрӣ - омилҳои гуногуни ҳаётӣ, алоқаҳо, имкониятҳои гуногуни шахсияти бачагонро меомӯзад. Бо ин мақсад тадқиқот гузаронида мешавад.

1. Тести педагогӣ гузаронидан:

- а) анкетани мувофиқшавӣ ба таълими мактаб;
- б) таҳлили ҳолатҳои руҳии бача;

в) мушоҳида гузаронидан бо мақсади аниқ кардани мувофиқшавӣ ба ҳаёти муассисаҳои мактабӣ.

2. Саволномаҳои анкетаро омӯхтан:

а) навиштани иншо бо мақсади муайян кардани шавқу завқи бачагон;

б) шавқу завқи бачагонро аз худашон пурсидан;

в) анкетани интиҳоби касб.

2. Ташқилӣ - аниқ кардани муаммоҳо - таҳлил намудани онҳо. Педагогҳои иҷтимоӣ дастури корро бо ташқилотҳои гуногун: оила, мактаб, маркази наврасон, нигоҳдории тандурустӣ, истироҳатгоҳҳо тартиб медиҳад.

3. Кори бевоситаи иҷтимоӣ - мушоҳида, ғамхорӣ, маслиҳат додан, ёрӣ ба ҳифзи ҳуқуқҳои бача, таҳлили вазъиятҳои мураккаб.

Шаклҳои кор:

- тартиб додани тавсияҳои услубӣ барои тарбияёбандагон;

- мушоҳидаи иҷтимоишавии бачагон ба воситаи харитаи бачагон.

Воситаҳои кор.

Дар шароити хонаи бачагон адаптатсияи иҷтимоӣ дар чунин ҳолатҳо намоён мешавад:

- бошуурона азхуд кардан ва иҷро намудани меъёрҳои ҳаётии ҷомеа;

- худназораткунии хулқу аъво, бо ҳодисаҳои манфӣ мубориза бурдан;

- ба таъсири педагогӣ муносибати хуб доштан.

Вазифаҳои фаъолияти педагогҳои иҷтимоӣ дар мактаб-интернат

Педагогҳои иҷтимоӣ бояд:

1. Дар бачагон муносибатҳои инсондӯстиро ташаккул диҳад, ҳуқуқ, манфиат, тандурустии бачагонро ҳифз намояд.

2. Таъмин кардани беҳавфӣ ҳаёти бачагон ва шароити мӯътадили психологӣ ба вуҷуд овардан.

3. Омӯхтани хусусиятҳои шахсӣ, фаъолияти ҳаёти ва шароитҳои бачагон.

4. Шавқу завқ, эҳтиёҷ, муаммоҳои бачагонро аниқ намудан.

5. Омӯхтани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогии бачагон.

6. Ташқил намудани фаъолияти иҷтимоии бачагон.

7. Гузаронидани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогии бачагони беназоратмонда.

8. Воситаҳои будан дар байни бачагон ва муассиса, аъзоёни оила, ташқилотҳои иҷтимоӣ.

9. Дар бобати ёрӣ расонидан ба бачагон бо педагогҳо, психологҳо, ҳомиён, падару модарон ҳамкорӣ кардан.

10. Якҷоя бо хизматчиёни иҷтимоӣ тамомкунандагонро ба таълимгоҳҳои касбу ҳунар фиристодан.

Мақсади фаъолияти педагогҳои иҷтимоӣ:

1. Муайян кардани гурӯҳҳои муаммодори бачагон.

2. Омӯхтани хусусиятҳои рӯҳӣ-тиббӣ ва педагогии бачагон.

3. Натиҷаҳои ба даст овардари таҳлил намудан. Мушоҳидаи Ривҷоёбии бачагон.

4. Бо мақсади ҳал кардани муаммоҳои бо иҷтимоишавӣ вобаста дастурҳои индивидуалӣ тартиб додан.

5. Кор бо бачагон ва наврасони девиант.

6. Кор бо бачагони ногирон.

7. Ёрии консултатсионӣ ба оила.

8. Ҳифз намудани ҳуқуқи бачагон.

Дастури тахминии адаптатсияи иҷтимоии педагог талабҳои зеринро дар бар мегирад:

Мақсад: фароҳам овардани шароитҳо барои инкишофи ҳарҷонибаи бачагон дар мактаб-интернат. Объекти фаъолият: тарбияёбандагон.

Вазифаҳо:

1. Муайян кардани бачагони ба дезадаптатсия дучоршуда.

2. Аниқ кардани манбаъҳои дезадаптатсияи иҷтимоии бачагон.

3. Таъмин кардани тадбирҳои давомдори реабилитатсионӣ.

4. Маслиҳат ёки ёрӣ додан ба бачагон барои бартараф намудани инқирозҳои муҳит.

5. Бо мақсади ҳал кардани тақдирӣ ояндаи бачагон бо шахсони манфиатдор ҳамкорӣ кардан.

Натиҷаи дилхоҳ: таъмин намудани адаптатсияи шахс.

Савол ва супоришҳо:

1. Меъёри кори педагогҳои иҷтимоӣ бо оилае, ки бачаро қабул мекунад.

2. Фаъолияти педагог дар хонаи кӯдакон.

3. Фаъолияти педагог дар хонаи бачагон.

4. Чараёни адаптатсияи иҷтимоии бачагон дар хонаи кӯдакон

5. Равишҳои асосии фаъолияти педагогӣ.

в) мушохида гузаронидан бо мақсади аниқ кардани мувофиқшавӣ ба ҳаёти муассисаҳои мактабӣ.

2. Саволномаҳои анкетаро омӯхтан:

а) навиштани иншо бо мақсади муайян кардани шавку завқи бачагон;

б) шавку завқи бачагонро аз худашон пурсидан;

в) анкетани интихоби касб.

2. Ташкилӣ - аниқ кардани муаммоҳо - таҳлил намудани онҳо. Педагогҳои иҷтимоӣ дастури корро бо ташкилотҳои гуногун: оила, мактаб, маркази наврасон, ниғадорӣ тандурустӣ, истироҳатгоҳҳо тартиб медиҳад.

3. Кори бевоситаи иҷтимоӣ - мушохида, ғамхорӣ, маслиҳат додан, ёрӣ ба ҳифзи ҳуқуқҳои бача, таҳлили вазъиятҳои мураккаб.

Шаклҳои кор:

- тартиб додани тавсияҳои услубӣ барои тарбияёбандагон;

- мушохидаи иҷтимоишавии бачагон ба воситаи харитаи бачагон.

Воситаҳои кор.

Дар шароити хонаи бачагон адаптатсияи иҷтимоӣ дар чунин ҳолатҳо намоён мешавад:

- бошуурона азхуд кардан ва иҷро намудани меъёрҳои ҳаётии ҷомеа;

- худназораткунии ҳуқуқи аъво, бо ҳодисаҳои манфӣ мубориза бурдан;

- ба таъсири педагогӣ муносибати хуб доштан.

Вазифаҳои фаъолияти педагогҳои иҷтимоӣ дар мактаб-интернат

Педагогҳои иҷтимоӣ бояд:

1. Дар бачагон муносибатҳои инсондӯстиро ташаккул диҳад, ҳуқуқ, манфиат, тандурустии бачагонро ҳифз намояд.

2. Таъмин кардани беҳавфӣ ҳаёти бачагон ва шароити муътадили психологӣ ба вуҷуд овардан.

3. Омӯхтани хусусиятҳои шахсӣ, фаъолияти ҳаёӣ ва шароитҳои бачагон.

4. Шавку завқ, эҳтиёҷ, муаммоҳои бачагонро аниқ намудан.

5. Омӯхтани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогии бачагон.

6. Ташкил намудани фаъолияти иҷтимоии бачагон.

7. Гузаронидани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогии бачагони беназоратмонда.

8. Воситаҳои будан дар байни бачагон ва муассиса, аъзоҳои оила, ташкилотҳои иҷтимоӣ.

9. Дар бобати ёрӣ расонидан ба бачагон бо педагогҳо, психологҳо, хомӣён, падару модарон ҳамкорӣ кардан.

10. Яқоя бо хизматчиёни иҷтимоӣ тамомкунандагонро ба таълимгоҳҳои касбу ҳунар фиристодан.

Мақсади фаъолияти педагогҳои иҷтимоӣ:

1. Муайян кардани гурӯҳҳои муаммодори бачагон.

2. Омӯхтани хусусиятҳои рӯҳӣ-тиббӣ ва педагогии бачагон.

3. Натиҷаҳои ба даст овардари таҳлил намудан. Мушохидаи ривочёбии бачагон.

4. Бо мақсади ҳал кардани муаммоҳои бо иҷтимоишавӣ вобаста дастурҳои индивидуалӣ тартиб додан.

5. Кор бо бачагон ва наврасони девиант.

6. Кор бо бачагони ногирон.

7. Ёрии консултатсионӣ ба оила.

8. Ҳифз намудани ҳуқуқи бачагон.

Дастури тахминии адаптатсияи иҷтимоии педагог талабҳои зеринро дар бар мегирад:

Мақсад: фароҳам овардани шароитҳо барои инкишофи ҳарҷонибаи бачагон дар мактаб-интернат. Объекти фаъолият: тарбияёбандагон.

Вазифаҳо:

1. Муайян кардани бачагони ба дезадаптатсия дучоршуда.

2. Аниқ кардани манбаъҳои дезадаптатсияи иҷтимоии бачагон.

3. Таъмин кардани тадбирҳои давомдори реабилитатсионӣ.

4. Маслиҳат ёки ёрӣ додан ба бачагон барои бартараф намудани инкирозҳои муҳит.

5. Бо мақсади ҳал кардани тақдири ояндаи бачагон бо шахсони манфиатдор ҳамкорӣ кардан.

Натиҷаи дилхоҳ: таъмин намудани адаптатсияи шахс.

Савол ва супоришҳо:

1. Меъёри кори педагогҳои иҷтимоӣ бо оилае, ки бачаро қабул мекунад.

2. Фаъолияти педагог дар хонаи кӯдакон.

3. Фаъолияти педагог дар хонаи бачагон.

4. Ҷараёни адаптатсияи иҷтимоии бачагон дар хонаи кӯдакон

5. Равишҳои асосии фаъолияти педагогӣ.

Мавзӯи 27. Воситаҳои фаъолияти касбии педагоги иҷтимоӣ

Нақша:

1. Сӯҳбатҳои оилавӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногиро.
3. Намудҳои тарбияи ҷисмониву рӯҳии бача.
4. Вобастагӣ бо саҳигии модар – табиат.

Баъзан камбудии табиӣ модарзодии инсон дар аъзоҳояшон, ё нуқсони ақлии онҳо аз берун дарк карда намешаванд. Аммо ҳар як инсон аз ин ё он тараф номукамал буда, камбудии ҷисмонӣ ё ақлии он аз назари тарбиягар дур набояд монад ва дар тарбияи онҳо нуқсонҳои мазкур ба инобат гирифта мешавад. Дар тифлӣ камбудии ҷисмонии кӯдак аз тарафи падару модар ба инобат гирифта мешавад. Агар падару модар аз ҷиҳати маълумот мутахассиси ба тарбия алоқадор набояд ҳам, барои ташкили тарбияи бачаҳои аз ҷиҳати ҷисмонӣ ё рӯҳӣ ногиро ба камбудии ҷиддӣ роҳ надоданашон лозим. Бачаи ногиро ба нуқсонҳои мавҷудбудаи худ одат мекунад.

Бача тарбияи асосиро аз оилаи худ мегирад, камбудии ҷисмонии ӯ аз рӯзи тавлидаш ба тафаккураш ҷойгир карда мешавад. Ин албатта, ҳолати табиӣ аст. Аммо баъзе камбудии ҷисмоние низ мешавад, ки бача онро қабул карда наметавонад.

Роҳи аз ҳама дурусти бачаро фаҳмидан ва эҳтиҷояшро бартараф кардан, сӯҳбатҳои оилавӣ мебошад. Вақти хӯрокхӯрии бегоҳирӯзӣ ҳам барои тарбияи бача вақти муносиб аст. Чунки дар ин вақт ҳама дар атрофи дастурхон ҷамъ мешаванд. Дар давраи оила, якҷоя хӯрок хӯрдан завқбахш мебошад ва хоҳишҳои оила дар ҳамин усул қисман бошад ҳам, дар амал ҷорӣ мешавад. Бачае, ки аз эътибори падар дур намондааст, ҳама чизро зуд меомӯзад, боварии ба худ доштааш зиёдтар гашта, соҳиби шахси солим мешавад.

Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногиро

Фарзанде, ки дар оила соҳиби қадру қимат аст, суҳанхоро шунавида метавонад, ба саволҳо ба таври кофӣ ҷавоб дода метавонад, фикрҳои вай ҳурмат карда мешавад, чизҳои шахсӣ ва ҳонаи худ бошад, шахсияти ҳамон бача хуб ташаккул ёфта, боварии ба худ доштааш боз зиёдтар мешавад. Ба кӯча баромадани манъ карда шуда, ба назорати хеле сахт гирифта шуда, озодиаш дар ихтоси чор девор маҳдуд карда бошад, ба воя

расида, дар ҷамъият соҳиби ҷойи худ шуданаш хеле мушкил мешавад. Чунки ин гуна фарзанд дар берун ҷӣ гуна худдорӣ карданро наметавонад. Ҳамчунин аз ҳад зиёд эрка, ё ки дар зерӣ таъйиқ паст задани худро ҳис кунад, дар ҳолати иҷтимоӣшавӣ, дар пайдо кардани дӯст ва бо атроф будагон барои забон ёфтаи муаммоҳо пеш меояд.

Ҳолати рӯҳии бачаро нафаҳмида, усулҳои дуруст тарбиякуниро, бо ӯ ҷӣ гуна алоқа карданро надонистан, ба муносибати падару фарзанд таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамчунин шахсияти бача, ақлу заковат ва дар ҷараёни ривҷёбии ҷисмонӣ муаммоҳо пайдо мешавад. Тарбияи падару модар ба ҳолати рӯҳии фарзанд таъсир мекунад. Ҳаёти ӯ ба ҷӣ гуна таълиму тарбия ба гирифтани вобаста мебошад. Бачаро аз ҳар ҷиҳат дуруст тарбия намуда, ҷаҳонбинии ӯро ривҷ додан, бомехру шавқат ва бозғириш шудани фарзанд низ дар оилаи рӯҳан солим ташаккул меёбад. «Халқе, ки дар ҷамъият барои ҳамчун инсонӣ намунавӣ ба воя расидани фарзандони худ эътибор медиҳанд, зинаи аз ҳама баландтарини илму фан ва маданиятро забт мекунанд»².

Намудҳои тарбияи ҷисмониву рӯҳии бача

Тарбияи камбудии ҷисмониву рӯҳии бачаро шартан ба се қисм тақсим намудан мумкин:

Якумаш – камбудии аъзоҳои инсон, қач будани пой ё ки даст, бинӣ, гӯш ва нуқсони дигар аъзо, умуман, камбудии беруна. Гуфтан мумкин аст, дар рӯи духтараке доғи сиёҳу қалон ҳаст. Ба ин гуна камбудии бача одат карда меравад.

Ба гурӯҳи дуҷум - ногироҳое, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ ба як қатор камбудии соҳиб буда, шаклҳои намуди онҳоро нишон додан мумкин аст. Инҳо гунгӣ, дар забонашон лақнат доштагон, далтонизм – фарқ накардани рангҳо, қисман вазнинии гӯш ва ногироҳои ба ҳамин монанд.

Гурӯҳи аз ҳама вазнин, ҷиддӣ ва ногувории иҷтимоиро ба вучуд меорад ин гурӯҳи сеҷум буда, камбудии, ки дар онҳо вомехӯрад бо ҳолатҳои рӯҳӣ, тафаккурӣ ва заифӣ вобаста мебошад. Вақте, ки дар ин бора суҳан меравад, ба доногии модар – табиат аҳсант хондан лозим. Дигар як ҷиҳати инсонҳои нуқсондор дар ҳамин аст, ки ақлу фаросати онҳо нисбати одамҳои солим ду

² Мусурмонова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини ривҷлантиришини педагогик асослари. Пед. фан. докт. ... дис. – Т. 1993. – 164-б.

баробар баланд мебошад. Яъне, чойи камбудии ҷисмониро барзиёдии як иқтидор пинҳон кардааст. Ин гуна одамҳо дар бисёр маврид фарқияти худро аз дигар кам ҳис мекунанд. Аммо аз муомилаву муносибати гирду атрофиён, дараҷаи маънавию тарбиявии одамони ҳамон ҷамъиятро фаҳмидан мумкин аст.

Ба бачаҳое, ки табиатан ногиро таваллуд шудаанд, ҷӣ гунагии муомилаву мулоқоти мо - одамони солим ба онҳо барои муайян кардани усулҳое, ки барои тарбияи онҳо истифода мебаранд, ёрӣ расониданаш мумкин. Дар ҳолатҳои асосӣ бачаҳои ногирои гирду атрофамонро аз сабаби ногироиашон паст назадан, ба камбудииҳои ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва ақлии онҳо эрод нагирифта лозим мебошад.

Яке аз паҳлӯҳои тарбияи бачаҳои ногиро дар ҳамин аст, ки ин вобастагӣ бо саҳиғии модар – табиат аст. Яъне бачаҳо ягон камбудияшонро бо дигар фазилат ё хусусиятҳои арзишмандашон намоён мекунанд. Аз ҷумла, онҳое, ки чашмашон дуруст намебинад, лекин қобилияти фаҳмишашон пурқувват аст, ба шахсоне, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ камбудӣ доранд, лекин ҳисси ҳаракату талабгори пурзӯр аст ва монанди инҳо. Ҳуллаас, ба ҷунин ҳолатҳо бачаҳои ногироро тарбия кардан дар назар дошта шудааст, камбудииҳои онҳоро бо дигар бартариҳоиашон номаълум кардан лозим аст. Ҳамин гуна усулҳо дар тарбияи онҳо бисёр истифода бурда шаванд, дар тарбия ба натиҷаи хуб хоҳад расид. Бо ин гуфта мумкин аст, ки бачаҳои ногиро ба ягон намуди меҳнат қобилияти баланд дошта бошанд, бо ҳамон фаъолият барои васеътар машғул шудан шароит фароҳам овардан дар таълиму тарбияи онҳо мавқеи асосиро дорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Маълумот дар бораи таълими инклюзивӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ барои бачаҳои ногиро.
3. Намудҳои тарбияи ҷисмониву рӯҳии бача.
4. Муомилаву мулоқот бо бачаҳои ногиро ҷӣ гуна бояд бошад?

Мавзӯи 28. Технологияи кори педагоги иҷтимоӣ бо оилаҳои тарбиядихандан бачаҳои имконияташон маҳдуд

Нақша:

1. Қонун дар бораи таълими инклюзивӣ.
2. Тарбияи иҷтимоии бачаҳои ногирои табиӣ.
3. Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногиро.
4. Намудҳои тарбияи ҷисмониву рӯҳии бача.

Ибораҳои таълими инклюзивӣ: масъулияти ҷиддӣ; кадрҳои бомаҳорат; бачаҳои оддӣ; ҷиҳатҳои ҷисмонӣ; сӯҳбатҳои оилавӣ; бачаҳои ногиро; камбудии ҷисмонӣ; рӯҳӣ; ақлӣ; камбудииҳои табиӣ модарзоди; бачаҳои ба мӯҳтоҷ эҳтиёҷдошта.

Қараёни таълими инклюзивӣ соҳиби мураккабиҳо буда, ба зиммаи мутасаддиҳо ва омӯзгороне, ки дар ҳамин соҳа кор мекунанд масъулияти ҷиддӣ гузошта шудааст. Дар ин гуна таълим вазифаи профессионалиро роҳбари синф, муаллимони фан, тарбиячиҳо, шахсони бомаҳорат ҳамчун кадрҳои болаёқат иҷро мекунанд. Асосан, вақте ки байни бачаҳои оддӣ ва бачаҳои мӯҳтоҷ тафовут пайдо шаванд. Яъне бачаҳои ногирое, ки худро аз ҳамсинҳояшон канор гирифта, аз имкониятҳоиашон истифода намебаранд, дар натиҷа онҳо шармин ё инчӣ мешаванд. Дар ҷунин ҳолатҳо роҳнишондиҳии оқилонаи устодонашон аҳамияти калон дорад.

Қонун дар бораи таълими инклюзивӣ

Дар ташкили таълими инклюзивӣ Конституцияи Республикаи Ўзбекистон ҳамчун ҳуҷҷати асосии меъёрӣ хизмат мекунад. Аз ҷумла, дар моддаи 45-уми Конституция дар ҳимояи давлат будани ҳуқуқҳои бачагони ногиро ва ба воя нарасидагон акс намуда бошад, дар назди қонун баробар будани ҳамаи бачаҳо дар моддаи 65-ум таъкид шудааст.³ Ҳукумати Республикаи Ўзбекистон соли 2008 қонун дар бораи «Қафолатҳои ҳуқуқҳои бачагон» қабул намудааст.⁴ Қонуни мазкур ҳуқуқҳои бачаҳои ногироро таъмин мекунад.⁴ Дигаргунӣҳое, ки дар қонун оиди бачаҳои ногиро аз тарафи

³ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 1992.

⁴ Бола ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Қонуни. – Т.: Ўзбекистон, 2008.

хукумати Республикаи Ўзбекистон қабул шудааст, “Дар бораи муҳофизати иҷтимоии ногироҳои Ўзбекистон” акси худро ёфтааст⁵.

Дар Ўзбекистон барои бачаҳо ва наврасонро ҷисмонан солиму баркамол ва боқувват ба воя расиданашон эътибори махсус нигаронида шудааст. Дар Республикаи Ўзбекистон соли 2005 соли “Модар ва кӯдак”, соли 2008 соли “Ҷавонон”, соли 2010 “Соли авлоди баркамол”, соли 2014 “Соли кӯдаки солим», соли 2016 бошад, “Соли модар ва кӯдаки солим” эълон карда шудааст ва дар ин асос якҷанд корҳо дар амал ҷорӣ шуд. Дар тамоми ҷойҳо барои сиҳхату солим ба воя расидан, илм омӯхтан, соҳиби касбу ҳунар шудани наврасон тамоми имкониятҳо фароҳам оварда шудааст. Дар ин бора мақоми ташкилотҳои ҷамоатӣ ҳам хеле калон аст. Саъю ҳаракатҳои ташкилотҳои “Иттифоқи ҷавонон”, “Барои авлоди солим”, “Бачаҳо”, “Нури меҳр”, “Ту танҳо нестӣ”, “Дар Ўзбекистон ривоч додани варзиши бачаҳо”, “Саломатӣ ва меҳр-шафқат” ҳамчунин “Таълими мактаб” ва дигарҳо лоиқа таҳсин аст. Ташкилотҳои мазкур барои аз ҷиҳатҳои ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ба камол расидани ояндагони мамлакатамон эътибори махсус дода истодаанд⁶.

Тарбияи иҷтимоии бачаҳои ногирои табиӣ

Аксар вақт камбудии табиӣ модарзодии аъзоҳо, нуқсонҳои ақлии ногироҳо аз берун дарк карда намешавад. Аммо ҳар як инсон аз ин ё он ҷиҳат номукамал буда, камбудии ҷисмонӣ ё ақлии онҳо аз назари тарбиягар дур намонданад лозим. Дар вақти тарбия додани онҳо, чунин камбудихоро бояд ба инобат гирифт. Албатта, дар тифлӣ камбудии ҷисмонии кӯдак аз тарафи падару модар ба инобат гирифта мешавад. Ҳарчанд падару модар соҳибмаълумот, дар тарбия мутахассиси баланд набошанд ҳам, барои ташкили тарбияи бачаҳои ногиро ба камбудии ҷиддӣ роҳ наоданашон лозим. Дар чунин вақт бачаи ногиро, ба нуқсонҳои мавҷудаи худ одат мекунад.

Бача тарбияи асосиро аз оилаи худ мегирад, камбудии ҷисмонии ӯ аз рӯзи таваллудаш ба тафаккураш ҷойгир карда мешавад. Ин албатта, ҳолати табиист. Аммо баъзе камбудии

ҷисмоние низ мешавад, ки бача онро қабул карда наметавонад.

Роҳи аз ҳама дурусти бачаро фаҳмидан ва эҳтиёҷҳои ӯро бартараф кардан, сӯҳбатҳои оилавӣ мебошад. Вақти хӯрокхӯрии бегоҳирузӣ ҳам барои тарбияи бача вақти муносиб аст. Чунки дар ин вақт ҳама дар атрофи дастархон ҷамъ мешаванд. Дар давраи оила, якҷоя хӯрок хӯрдан завқбахш аст ва хоҳишҳои оила ҳамин тавр қисман бошад ҳам, иҷро мешавад. Бачае, ки дар маркази эътибори падару модар аст, ҳама ҷизро зуд меомӯзад, бовариаш ба ҳамаи ӯ зиёдтар гашта, соҳиби шахси солим мешавад.

Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногиро

Фарзанде, ки дар оила соҳиби қадру қиммат аст, суҳанҳои фаҳмида, ба саволҳои ӯ ҷавоби кофӣ мегирад, фикрҳои ӯро ҳурмат карда мешавад, соҳиби хонаи худ ва ҷизҳои шахсӣ бошад, шахсияти ӯ хуб ташаккул меёбад. Ҷаҳонбиниву фикрронии ӯро мебардорад. Бачае, ки ба кӯча бармаданаш манъ шудааст, дар назорати хеле сахт аст, озодиаш танҳо дар байни чор девор бошад, дар оянда соҳиби ҷойи муносиби худро ёфтаниаш душвор мешавад. Чунки ин гуна фарзанд дар берун ҷӣ гуна худдорӣ карданро наметавонад. Ҳамчунин аз ҳад зиёд эрка карда тарбия кунанд, дар ҳолати иҷтимоӣшавӣ барои пайдо кардани дӯсту муомила кардан бо атрофиён мушкилӣ мекашад.

Ҳолати рӯҳии бачаро нафаҳмидан, усулҳои дурусти тарбиякуниро, мулоқоткуниро надонистан ба муносибати волидайнӯ фарзанд таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамчунин дар шахсияти бача, ақлу заковат ва дар ҷараёни ривожёбии ҷисмонии ӯ муаммоҳо пайдо мешавад. Тарбияи падару модар бояд ба ҳолати рӯҳии фарзанд таъсир кунад. Он албатта ба ҷӣ гуна таълиму тарбия додан вобаста аст. Аз ҳар ҷиҳат дурусти тарбия додан, соҳиби ҷаҳонбинии васеъ будан, бомеҳру шавқат ва боэътибор шудани фарзанд албатта дар оилаи руҳан солим ташаккул меёбад. «Халқҳое, ки дар ҷамъият фарзандони худро ҳамчун инсонӣ намунавӣ ба воя мерасонанд, зинаи аз ҳама баландтарини илму фан ва маданиятро забт мекунад»⁷.

⁵ <http://lex.uz/docs/3436192>

⁶ Алимов У. Оилада фарзанд тарбияси. –Т: Мовароуннахр, 2011. –6-б.

⁷ Мусурмонова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини ривожлантиришини педагогик асослари. Пед. фан. докт. ... дис. – Т. 1993. – 164-б.

Намудҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача

Тарбияи камбудии ҷисмониву руҳии бачаро ба се қисм тақсим намудан мумкин:

Якумаш – камбудии аъзоҳои инсон, қач будани ягон пой ёки даст, бинӣ, гӯш ва нуқсони дигар аъзо, умуман, камбудии беруна. Гуфтан мумкин аст, ки дар рӯи духтараке доғи сиёҳу калон ҳаст. Ба ин гуна камбудӣ бача одат карда меравад.

Ба гурӯҳи дуюм ногироҳое, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва руҳӣ ба як қатор камбудӣ соҳиб буда, шаклҳои намуди онҳоро нишон додан мумкин аст. Инҳо гунгӣ, дар забонашон лакнат доштагон, далтонизм – фарқ накардани рангҳо, қисман вазнинии гӯш ва ногироӣ ба ҳамин монанд.

Гурӯҳи аз ҳама вазнин, ҷиддӣ ва ногувориҳои иҷтимоиро ба вучуд меорад ин гурӯҳи сеюм буда, камбудӣ, ки дар он вомехӯрад бо ҳолатҳои руҳӣ, тафаккурӣ ва заифӣ вобаста аст. Вақте, ки дар ин бора сухан меравад, ба доногии модар – табиат аҳсант хондан лозим. Дигар як ҷиҳати инсонҳои нуқсондор дар ҳамин аст, ки иқтидори онҳо нисбати одамҳои солим ду баробар баланд мебошад. Яъне, ҷойи камбудии ҷисмониро бо барзиёдӣ як иқтидор пинҳон кардан мумкин аст. Ин гуна одамҳо дар бисёр маврид фарқияти худро аз дигарон кам ҳис мекунам. Аммо аз муомилаву муносибати гирду атрофиён, дараҷаи маънавиву тарбиявии одамони ҳамон ҷамъиятро фаҳмидан мумкин аст.

Ба бачаҳое, ки ногирои табиӣ мебошанд, ҷигунагии муомилаву мулоқоти мо бо онҳо барои муайян кардани усулҳои тарбияи онҳо ёрӣ расониданаш мумкин.

Асосан бачаҳои ногироро аз сабаби ногироиашон паст назадан, ба камбудии ҷисмонӣ, руҳӣ ва ақлии онҳо эътибор надодан лозим мебошад.

Яке аз паҳлӯҳои тарбияи бачаҳои ногиро дар ҳамин аст, ки ин вобастагӣ бо сахигии модар – табиат аст. Яъне бачаҳо ягон камбудияшонро бо дигар фазилат ё хусусиятҳои арзишмандашон намоён мекунам. Аз ҷумла, онҳое, ки чашмашон дуруст намебинад лекин қобилияти фаҳмишашон пурқувват аст, ба шахсоне, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ камбудӣ доранд лекин ҳисси ҳаракату талабгори пурзӯр аст ва монанди инҳо. Ҳуллаас, ба чунин ҳолатҳо бачаҳои ногироро тарбия кардан дар назар дошта шудааст, камбудии онҳоро бо дигар бартариҳоиашон номаълум кардан

лозим аст. Ҳамин гуна усулҳо дар тарбияи онҳо бисёр истифода бурда шаванд, дар тарбия ба натиҷаи хуб хоҳад расид. Бо ин гуфтан мумкин аст, ки бачаҳои ногиро ба ягон намуди меҳнат қобилияти баланд дошта бошанд, барои бо ҳамон фаъолият бисёртар машғул шудан шароит фароҳам овардан дар таълиму тарбияи онҳо мавқеи асосиро дорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Маълумот дар бораи таълими инклюзивӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ барои бачаҳои ногиро.
3. Намудҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача.
4. Муомилаву мулоқот бо бачаҳои ногиро чӣ гуна бояд бошад?

Мавзӯи 29. Фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ доири хусусиятҳои мутобиқшавӣ

Нақша:

1. Маълумот оиди абилитатсия.
2. Мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият.
3. Намудҳои мутобиқшавӣ.
4. Фаъолияти рафтори аддиксия.

Ибораҳои таъриҳӣ: технологияҳои тарбияи кадрӣ; технологияҳои инноватсионӣ; педагогикаи иҷтимоӣ; ташаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс; рефлексия, айният пайдокунӣ, эмпатия; мутобиқшавии ғайрифавқӣ.

Дар замони ҳозира, вобаста ба равандроҳои ҷомеа, таваҷҷӯҳ ба мушкилоти роҳбарӣ ба таври назаррас афзоиш ёфта истодааст. Равоншиносон ва омӯзгорон ба васеъкунӣ ва аниқкунии мафҳуми «роҳбарӣ», «роҳбар», «иктидори роҳбарӣ», «сифатҳои ташкилотчиӣ», «эҷодкориҳои роҳбарӣ» сатҳи бузург гузоштаанд. Таҳлили адабиётҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки таърифҳои гуногун оиди «роҳбарӣ», «роҳбар», «иктидори роҳбарӣ» дар илми муосирӣ раваншиносӣ-педагогӣ вучуд доранд. Нақши махсуси усулҳои муосир ва технологияҳои тарбияи кадрӣ дар ташаккули хислатҳои пешқадами байни донишҷӯёро қайд кардан зарур аст. Дар ба дастории сифатҳои роҳбарӣ ба технологияҳои инноватсионӣ ва хусусан, ба лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва педагогӣ, аҳамияти махсус дода мешавад.

Аз ҷумла, дар фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ як қатор воситаҳои ҳастанд, ки бояд педагогҳои иҷтимоӣ онҳоро хуб аз худ карда, ба донишҷӯён дарс гуянд.

Маълумот оиди абилитатсия

Абилитатсия – ташаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс ва ҳамзамон тақмили захираҳои мавҷуда фаҳмида мешавад. Абилитатсия дар қори иҷтимоӣ системаи чорабиниҳои барои азбаркунии дониш ва малакаҳои иҷтимоӣ равонашуда мебошад, ки тавассути он шахсият мустақилона дар муҳити иҷтимоӣ зиндагӣ карда метавонад: дарк кардани имконот ва маҳдудияти худ, нақшу мақоми иҷтимоии худ, донишҳои ҳуқуқ ва ӯҳдадориро, ба худ хизмат расонида тавониш.

Истилоҳи мазкур дар бисёр ҳолатҳо нисбат ба кӯдаконе, ки ниёзмандии махсус доранд, ҳамчунин ба оилаҳои, ки дар ҳолати

буҳрон қарор доранд, бештар истифода мешавад. Сухан дар бораи он малакаҳои кӯдак меравад, ки онҳо дар кӯдакони солим бе даҳолати дигарон ташаккул ёфта, дар кӯдакони ниёзмандиашон махсус бо ёри ва даҳолати мутахассисон ва бо фарогирии талаботи педагогӣ, раваншиносӣ, ҳуқуқӣ, тиббӣ, иҷтимоӣ ва васоити техникаи ташаккул меёбанд.

Ин раванд имкон медиҳад, ки кӯдаки имконияти маҳдуди иҷтимоӣдоштаро ба малакаҳои имконпазир ва асосии иҷтимоӣ омӯзонем, барои ӯ муҳити ҳаёти маиширо мутобиқ намоем, барои зиндагии мустақилона ва беҳатар, барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои худ, таҳлили рафтор ва фаъолият ва дарку қабули хайрхоҳонаи мақоми худ атрофиён корресиҳои педагогӣ гузаронем.

Мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият
Адаптатсия (мутобиқшавӣ) – мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият. Дар раваншиносии иҷтимоӣ адаптатсия ҳамчун мутобиқшавии фард ба меъёрҳо ва талаботи гурӯҳ аст. Мутобиқшавии равонии шахс дар ҷомеа ба шарофати ҳамин механизмҳои сатҳи равонӣ татбиқ карда мешавад, ки он аз ҷузъҳои рефлексия, айният пайдокунӣ, эмпатия, қабул гардидани натиҷаи робитаи мутақобил дар муҳити иҷтимоӣ. Мутобиқшавии иҷтимоӣ – раванди мутобиқшавии фард ба шароити муҳити иҷтимоӣ, ташаккули меъёрҳои матлуби муносибот бо объектҳои дигари муҳити иҷтимоӣ мутамарказшавии фард дар гурӯҳи иҷтимоӣ, фаъолият барои касби шартҳои мӯътадили иҷтимоӣ, қабули меъёрҳо ва арзишҳои муҳити иҷтимоӣ. Мутобиқшавии равонӣ ва иҷтимоии фард бо ҳам мутаносибан сурат мегиранд. Бидуни мутобиқшавии равонӣ, ки фардро бевосита ба фаъолияти мутобиқшавӣ равона месозад ва ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ифтидох мебахшад, дар муҳити иҷтимоӣ мутобиқшавии иҷтимоӣ имкон аст.

Хусусиятҳои равонии фард бевосита ба хусусияти мутобиқшавии иҷтимоӣ таъсир бахшида, ба ин раванд обурани нотакрор ва инфиродӣ медиҳад, чунончи, раванди мутобиқшавии ҳар фард бо он фарқ мекунад, ки дар он осори тафаккур, диққат, хотира, эҳсос ва дигар имконоти зеҳниву равонии шахс, хислати ӯ (мизоч, тарзи аксуламал, ҷандирии хислат ва хусусиятҳои дигари фитрӣ), хислатҳои шахсӣ чун масъулият, услуби муошарат, муносибат ба меҳнат зохир мегардад.

Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки ҳолатҳои равонии шахс ҳамчун омилҳои асосӣ дар раванди мутобиқшавӣ ба муҳити

**Мавзӯи 29. Фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ
доири хусусиятҳои мутобиқшавӣ**

Нақша:

1. Маълумот оиди абилитатсия.
2. Мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият.
3. Намудҳои мутобиқшавӣ.
4. Фаъолияти рафтори аддиксия.

Ибораҳои таъриҳӣ: технологияҳои тарбияи кадрӣ; технологияҳои инноватсионӣ; педагогикаи иҷтимоӣ; ташаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс; рефлексия, айният пайдокунӣ, эмпатия; мутобиқшавии ғайрифавол.

Дар замони ҳозира, вобаста ба равандроҳои ҷомеа, таваҷҷӯҳ ба мушкилоти роҳбарӣ ба таври назаррас афзоиш ёфта истодааст. Равоншиносон ва омӯзгорон ба васеъкунӣ ва аниқкунии мафҳуми «роҳбарӣ», «роҳбар», «иқтидори роҳбарӣ», «сифатҳои ташкилотчиӣ», «эҷодкорӣҳои роҳбарӣ» сатҳи бузург гузоштаанд. Таҳлили адабиётҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки таърифҳои гуногун оиди «роҳбарӣ», «роҳбар», «иқтидори роҳбарӣ» дар илми муосирӣ раваншиносӣ-педагогӣ вуҷуд доранд. Нақшаи махсуси усулҳои муосир ва технологияҳои тарбияи кадрӣ дар ташаккули хислатҳои пешқадами байни донишҷӯёро қайд кардан зарур аст. Дар ба дастории сифатҳои роҳбарӣ ба технологияҳои инноватсионӣ ва хусусан, ба лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва педагогӣ, аҳамияти махсус дода мешавад.

Аз ҷумла, дар фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ як қатор воситаҳои ҳастанд, ки бояд педагогҳои иҷтимоӣ онҳоро хуб аз худ карда, ба донишҷӯён дарс гуянд.

Маълумот оиди абилитатсия

Абилитатсия – ташаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс ва ҳамзамон тақмили захираҳои мавҷудаи фаҳмида мешавад. Абилитатсия дар қорӣ иҷтимоӣ системаи ҷорабиниҳои барои азбаркунии дониш ва малақаҳои иҷтимоӣ равонашуда мебошад, ки тавассути он шахсият мустақилона дар муҳити иҷтимоӣ зиндагӣ карда метавонад: дарк кардани имконот ва маҳдудияти худ, нақшу мақоми иҷтимоии худ, донишҳои ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳо, ба худ хизмат расонида тавоништан.

Истилоҳи мазкур дар бисёр ҳолатҳо нисбат ба кӯдаконе, ки ниёзмандии махсус доранд, ҳамчунин ба оилаҳои, ки дар ҳолати

бӯхрон қарор доранд, бештар истифода мешавад. Сухан дар бораи он малақаҳои кӯдак меравад, ки онҳо дар кӯдакони солим бе даҳолати дигарон ташаккул ёфта, дар кӯдакони ниёзмандиашон махсус бо ёрӣ ва даҳолати мутахассисон ва бо фарогирии талаботи педагогӣ, раваншиносӣ, ҳуқуқӣ, тиббӣ, иҷтимоӣ ва васонти техникаи ташаккул меёбанд.

Ин раванд имкон медиҳад, ки кӯдаки имконияти маҳдуди иҷтимоидоштаро ба малақаҳои имконпазир ва асосии иҷтимоӣ омӯзонем, барои ӯ муҳити ҳаёти маиширо мутобиқ намоем, барои зиндагии мустақилона ва беҳатар, барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои худ, таҳлили рафтор ва фаъолият ва дарку қабули хайрхоҳонаи мақоми худ атрофиён коррексияи педагогӣ гузаронем.

Мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият

Адаптатсия (мутобиқшавӣ) – мутобиқшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият. Дар раваншиносии иҷтимоӣ адаптатсия ҳамчун мутобиқшавии фард ба меъёрҳо ва талаботи гурӯҳ аст. Мутобиқшавии равонии шахс дар ҷомеа ба шарофати ҳамин механизмҳои саҳеҳи равонӣ татбиқ карда мешавад, ки он аз ҷузъҳои рефлексия, айният пайдокунӣ, эмпатия, қабул гардидани натиҷаи робитаи мутақобил дар муҳити иҷтимоӣ. Мутобиқшавии иҷтимоӣ – раванди мутобиқшавии фард ба шароити муҳити иҷтимоӣ, ташаккули меъёрҳои матлуби муносибот бо объектҳои дигари муҳити иҷтимоӣ мутамарказшавии фард дар гурӯҳи иҷтимоӣ, фаъолият барои касби шартҳои муътадили иҷтимоӣ, қабули меъёрҳо ва арзишҳои муҳити иҷтимоӣ. Мутобиқшавии равонӣ ва иҷтимоии фард бо ҳам мутаносибан сурат мегиранд. Бидуни мутобиқшавии равонӣ, ки фардро бевосита ба фаъолияти мутобиқшавӣ равона месозад ва ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ифтидох мебахшад, дар муҳити иҷтимоӣ мутобиқ гардидан ғайриимкон аст.

Хусусиятҳои равонии фард бевосита ба хусусияти мутобиқшавии иҷтимоӣ таъсир бахшида, ба ин раванд обуранги нотақрор ва инфиродӣ медиҳад, чунончи, раванди мутобиқшавии ҳар фард бо он фарқ мекунад, ки дар он осори тафаккур, диққат, хотира, эҳсос ва дигар имконоти зеҳнӣи равонии шахс, хислати ӯ (мизоч, тарзи аксуламал, чандирии хислат ва хусусиятҳои дигари фитрӣ), хислатҳои шахсӣ чун масъулият, услуби муошарат, муносибат ба меҳнат зоҳир мегардад.

Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки ҳолатҳои равонии шахс ҳамчун омилҳои асосӣ дар раванди мутобиқшавӣ ба муҳити

ичтимой бевосита дар фазои муносибатҳои иҷтимоӣ ташаккул меёбанд ва бидуни муҳити иҷтимоӣ дар ҳуди фард ташаккулёбии онҳо ғайриимкон аст. Раванди мутобиқшавӣ ба муҳити иҷтимоӣ муттасил аст ва ҳар чизе ки дар муҳити иҷтимоӣ сар мезанад, аз фард муносибати махсуси мутобиқшавиро тақозо менамояд. Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар сатҳи гуногуни суръатнокӣ ба амал меояд. Марҳилаҳои босуръати мутобиқшавӣ бо фаъолияти иҷтимоии шахс робитаи ногусастанӣ дорад ва баръакс дар ҳолати фаъолияти маҳдуд доштани шахс дар ҳома суръати мутобиқшавии иҷтимоии ӯ низ суст хоҳад буд.

Мутобиқшавии иҷтимоии шахс – хусусияти атрибутивии (ногусастанӣ) субъектҳо дар ҳаёти иҷтимоӣ мебошад, ки он тавассути татбиқи моделҳои муҳобиротии дохиливу берунии ҳаёти иҷтимоӣ сурат мегирад ва он қомилан ба нишондодҳои мутобиқшавӣ мувофиқат намуда, дар баробари он, воқеияти муҳити иҷтимоиро инъикос менамоянд ва ҳаргиз ҳилофи он буда наметавонанд:

- а) ба таври мақсаднок новобаста ба фард ташаккул ёфтаанд;
- б) ба таври стихиявӣ дар раванди иҷтимоишавӣ касб карда шудаанд;
- в) ба мустақилона пешниҳод гардидаанд.

Намудҳои мутобиқшавӣ

Ҳама гуна мутобиқшавӣ, аз ҷумла мутобиқшавии иҷтимоӣ – ҷузъи таркибии раванди иҷтимоишавӣ аст, ки онро дар ягонагии мутақодди (диалектикий) ду самти фаъолият дидан мумкин аст: беруна – моддию маънавӣ, ки ба дигаргунсозӣ ва ё худ тақмили шароитҳои муҳити беруна равона шудааст ва ботинӣ – субъективӣ раванӣ, ки қабл аз ҳама, ба дигаргунсозӣ ва ё худ тақмили олами ботинии шахс равона шудааст. Дар робита бо ин низом мутобиқ будани баҳогузорӣ, имконоти фардӣ ва қўшиши шахс барои расидан ба мақсадҳо ва арзишҳои, ки дар муҳити иҷтимоӣ мавҷуданд, шартҳои муҳими мутобиқшавӣ доништа мешавад.

Дар раванди мутобиқшавии иҷтимоӣ имконияти мутобиқшавии шахс низ нақши муҳим дорад. Ин сатҳи воридшавӣ ӯро ба шароити мунтазам тағйирёбандаи муҳити иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки ин муҳит аз фард мутобиқшавии ҳамешагиро тақозо мекунад.

Ин қабл аз ҳама, ба тағйирии шахс барои мутобиқшавӣ ба муҳити иҷтимоиро нишон медиҳад ва ҷунин омодагӣ аз

ташаккулёбии қобилияти малакаҳои иҷтимоии шахс дар раванди ҳаёти рӯзмарра сарчашма мегирад.

Мутобиқшавии иҷтимоӣ метавонад дар шакли аккомодатсия (итоатгарӣ ба тамоми талаботи низоми иҷтимоӣ бидуни таҳлили интиқодии онҳо) ва ҳамчун дар шакли конформизм (ба таври маҷбурӣ итоат намудан ба талаботи муҳити иҷтимоӣ) ва ё бо роҳи омезишҳои (ассимилятивӣ, ки ба таври ихтиёрӣ қабул намудани меъёрҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ дар асоси салоҳиди худ) сурат бигирад.

Мутобиқшавии фаъол ва ғайрифаволро фарқ мекунанд. Дар раванди мутобиқшавии фаъол шахс барои зудтар мутобиқ шудан ба муҳити иҷтимоӣ бо муҳити фаъолони созиш менамояд ва дар баробари ин қўшиш менамояд, ки дар ҳамкорӣ ногусастанӣ бо муҳити мушқилоҳои пешомадари паси сар кунад, ба равандҳои он таъсири худро расонад, равандҳои иҷтимоиро тақмил ва ё тағйир диҳад.

Дар мутобиқшавии ғайрифавол, баръакс шахс қўшиш ба ҳарч наметаҳад, ки ба равандҳои таъсир расонад, ба меъёрҳо ва арзишҳои ба таври ғайрифавол муносибат менамояд, захираҳои биологиву равонии худро барои зудтар ворид шудан ба раванди босуръати мутобиқшавӣ дар сатҳи зарурӣ сарф намекунад. Маҳз дар натиҷаи ҳамин, вақте ки шахс бо баъзе мушқилот, аз қабилҳои душворӣ, беморӣ, вазъияти фавқуллода рӯ ба рӯ меояд, дар ҳолати басо ногувор қарор гирифта, ҳамчун оқибати мутобиқ шуда натавониш (дезадаптатсия) ба муҳит он дар шаклҳои гуногуни рафтори номатлуби шахс зоҳир мегардад, ки метавонад оқибатҳои нохушро дунболи худ дошта бошад.

Фаъолияти рафтори аддиксия

Аддиксия – ҳавас, одат, вобастагӣ ба ин ё он намуди мавод ва ашёи гуногун, ҳамчунин ба ин ё он намуди фаъолияти рафтор. Аддиксияро ба намуди кимиёвӣ ва ғайрикимиёвӣ ҷудо мекунанд. Ба намуди ғайрикимиёвии аддиксия бозҳои гуногун, ишқварзӣ, рафторҳои фохӣ, ҳавас ба харҷи пул, ҳавас ва одат ба интернет, ба телефони мобилӣ ва вобастагиву ҳавас доштан ба парастиди ҷизҳои ғайримукаррарӣ ва амсоли ин аст. Ҳамчунин ҳавас ва ё худ одат ба таому хӯриш чун пурхӯрӣ ва гуруснагӣ қашидан низ дар байни одамон дида мешавад.

Намуди кимиёвии аддиксия бошад, майзадагӣ, напшамандӣ, истеъмоли доруворӣ, ки аз андозаи табобатӣ зиёд аст ва ҳамчунин

истеъмоли маводи гуногуни кимиёвӣ мебошад, ки шахс ба он одат кардааст.

Намудҳои гуногуни аддиксия хусусияти ба худ хос дошта, дар шаклҳои гуногун ва дар ҳолатҳои гуногун зоҳир мегардад ва ҳамаи он барои солимии равониву ҷисмонии шахс хавф эҷод менамоянд ва дар баробари ин зарари он ба атрофиён низ метавонад равона гардад.

Ташаккули рафтори аддиктивӣ дар заминаи ангеҷаҳои эҳсос сурат мегирад. Ба гурӯҳи осебпазир одамоне, метавонанд шомил гарданд, ки имконоти паст ва маҳдуди мутобикшавиро доранд ва ҳамчунин наврасону ҷавононе, ки аз муҳити атроф ва атрофиёни худ қаноатманд набуда, дар ҳолати ғалаёни эҳсос қарор доранд.

Омили дигари тақондихандаи рафтори аддиктивӣ басомади такрорёбии ҳолатҳост, ки бо таъсири он шахс аз он ҳолатҳо таъсир мепазирад. Ба ҳолати аддиктивӣ ҳар гуна ҳодиса, ки боиси ташвишу изтироб аст, метавонад касро наздик кунад. Марҳилаи дигари ба ҳолати аддиктивӣ гирифтӣ шудани шахс метавонад стереотипшавии (қолабишавӣ) ҳамон вазъ бошад, ки он аз стереотип ба одат ва ё ҳавасмандӣ бадал гардад. Кӯшиши барои бо роҳи сунъӣ дигар кардани ҳолати равонӣ дар шахс ба ҳадде боло меравад, ки дар муқоиса бо он мушкilotи наздикони шахс аҳамияти худро гум мекунад. Ҳангоми тақвияти ҳолати аддиктивӣ шахс пурра ба раванди аддиктивии худ ғўтавар гардида, аз муҳити иҷтимоӣ канда мешавад. Марҳилаи охир, хусусияти фоҷиавӣ касб намуда, дар натиҷаи он ҳолати мўътадили равонӣ ва биологӣ дар фитрати шахсият комилан вайрон мешавад ва марҳилаи бўҳрони фитрӣ ва ҳалоси маънавию рӯҳонӣ фаро мерасад.

Интиҳоби стратегияи аддиктивӣ аз шароити мураккаби мутобикшавии иҷтимоӣ ба мушкilotҳои ҳаёт бармеояд, ки он метавонад душворҳои иҷтимоию иқтисодӣ, рӯҳафтодагӣ, шикасти орзуҳо ва идеалҳо, ихтилоф дар оила ва дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ғавти наздикон, якбора тағйир ёфтани меъёрҳои қолабишуда ва амсоли ин мебошад.

Барои пешгирии ҳолати аддиктивӣ чунин марҳилаҳо пешбинӣ гардидаанд:

- марҳилаи ташхисӣ — ташхиси хусусиятҳои фардӣ, ки метавонад касро ба ҳолати аддиктивӣ оварад (ташвиши зиёд, заъфи қобилияти муошират, камсўҳбатӣ, худгарой, дастгирии иҷтимоиро

нодида гирифтӣ ва ё қабул накардан, таваҷҷўҳи кам доштан ба таҳайюлот, дигар карда натавонистани назари худ ба ин ё он муаммо), ҳамчунин иттилоот доштан дар бораи ҳолати кўдак ва ё наврас дар оила, сифати муносибатҳои оилавӣ, шавқу завқӣ кўдак ва ё наврас;

- иттилоотию равшаннамоӣ — васеъ намудани вақолатмандии касоне, ки дар самти равонӣ шахвонӣ, маданияти муоширати байнихамдигарӣ, усулҳои бартараф намудани ихтилоф ва мушкilotҳои ба рӯҳи кас таъйидиханда метавонанд ба рафтори аддиктивӣ майл пайдо кунанд;

- гузаронидани тренинҳо бо ҷузъиёти ислохкунандаи рафтор ва паҳлӯҳои гуногуни ҳислати шахс; ин намуди тренинҳо барои мустақилона ислоҳ кардани рафтори худ равона шудаанд, ки барои ин малақаҳои заруриро ба шахс дастрас месозанд.

Пешгирии рафтори аддиктивӣ бояд дар тамоми соҳаҳои ҳаёти шахс ба эътибор гирифта шавад: оила, мактабу таълимгоҳ, муҳити иҷтимоӣ.

Дар баробари мушкilotҳои экологӣ рафтори аддиктивӣ низ хавфи экологии захираҳои фитрӣ ба миён овардааст, ки он на фақат ба ҳуди шахс, балки барои ояндаи ҷомеаи башарӣ оқибатҳои фоҷиаборро ба миён оварда метавонад.

Савол ва супоришҳо:

1. Маълумот оиди абилитатсия.
2. Мутобикшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият.
3. Намудҳои мутобикшавӣ.
4. Мутобикшавии ғайрифаъол ва ғайрифайл чист?

ГЛОССАРИЙ

ЛУҒАТИ МАФҲУМҲОИ АСОСӢ

Автономшавӣ - (юнунӣ, auto - худам, homus - қонун) - имконияти худидорақунӣ ва худбатартибдарориро ба даст овардан.

Адаптатсия - қобилияти дар муносибати ғайрӣ будани инсон бо муҳит ва имкониятҳои онро дар инкишофи шахсӣ истифода бурдан.

Анализ - маълумот гирифтани шифокор, педагог ё психолог аз падару модар ё ки шахсоне, ки бачаҳоро тарбия мекунад. Дар вақти пур қардани анализ маълумотҳои ирсӣ, беморӣ, нутқ, ғайрияти бозӣ, хусусиятҳои ривҷёбии бача қайд карда мешавад.

Анамалия - аз меъёрҳои умумии ривҷи қисмонӣ ё рӯхӣ берун баромадан, лағжидан.

Бачаҳои аномалӣ - бачагоне, ки аз меъёри ривҷёбии рӯхӣ ва қисмонӣ қафо мондаанд.

Вайроншавии аффектӣ - вайроншавии соҳаи эмотсионалӣ буда, дар паст шудани дараҷаи асабишавии бениҳоят намоён мешавад (опатия - бефарқӣ). Ин ҳолат дар натиҷаи вайроншавии системаи марказии асаб рӯй медиҳад.

Қиноятқории бачагон - ҳодисаи манфии иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, маҷмӯи ҳатту ҳаракатҳои ғайриқонунии бачагони ноқил мебошад.

Иҷтимоишавии бача - ҳамроҳшавии вай ба ҳаёти иҷтимоӣ, аз донишҳо, арзишҳо, меъёр, қоидаҳо ва намунаҳои ҳуқуқ атворро аз худ қардан аст.

Адаптатсияи иҷтимоии бачагон - ба шароити муҳити иҷтимоӣ ғайрӣ одат қардани бачагон ва муносибати онҳо бо муҳити иҷтимоӣ мебошад.

Дезадаптатсияи иҷтимоии бача - ба шароити муҳити иҷтимоӣ ҳалал расонанда, нест гардидани ҳислатҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ.

Ҳимояи иҷтимоии бача - тадбирҳое, ки ба мустақилӣ ва ҳуқуқҳои бачагони ба воя нарасида нигаронида шудаанд. Инҳо маҷмӯи чораҳое мебошанд, ки ривҷёбии биологӣ ва иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, тиббӣ ва психологӣ-педагогии бачаро таъмин мекунанд.

Ёрии иҷтимоӣ ба бачагон - яке аз шаклҳои ҳимояи иҷтимоии бачагон буда, ба таъмини эҳтиёҷи бачаҳои оилаҳои камтаъмин нигаронида шудааст. Педагогҳои иҷтимоӣ ба онҳо ёрии гуногун мерасонад, вале ёрии ботинии устувор - дастгирии иҷтимоӣ-педагогии бачагон мебошад.

Ба фарзандӣ қабул қардан - аз рӯи шартномаи байни шахсоне, ки бачаро медиҳанд ва ба фарзандӣ қабул мекунанд ва падару модару фарзандон тартиб дода мешавад.

Васиғ - ҳифзи ҳуқуқи шахсӣ ва миллии одамони ба муомила лаёқат надошта.

Иқлими иҷтимоӣ-психологӣ гуруҳ - майдони муносибатҳои ба ғайрияти аъзоҳои гуруҳ таъсиррасонанда.

Ҳуқуқ атвори девиантӣ - ҳуқуқ атворҳое, ки ба меъёрҳои иҷтимоӣ ё ахлоқӣ мувофиқ намеоянд.

Деликентӣ (англисӣ - гунаҳкорӣ) - ҳуқуқ атворҳое ба вайронкунии меъёрҳои қарорёфта ва ҳуқуқ гирифта мебаранд.

Стреотипи динамикӣ - шакли физиологӣ майнаи сар, дар тартиботи рефлексҳои шартӣ ҳатту ҳаракати инсон намоён мешавад. Ба онҳо одатҳо ва малақаҳои одди меҳнатии инсон дохил мешавад.

Бачагони ятим - бачагони то 18-сола, ки бо сабабҳои гуногун падару модар ё яке аз онҳоро гум қардаанд.

Ятимӣ - ҳодисаи иҷтимоӣ, ки аз падару модар ҷудо шудани бачагонро мефаҳмонад.

Ҷамоа (ҷомеа) - гуруҳе, ки дар асоси муносибатҳо ва ғайрияти иҷтимоӣ муттаҳид шудаанд.

Қиноят - як шакли ҳуқуқи деликвентӣ буда, ба шахс ё ки ба объектҳои муҳофизи қонун таъовуз мекунад.

Ҳуқуқ атвори қиной - ҳаракатҳои ба қушодани қори қиной сабаб мешаванд.

Иҷтимоишавӣ - чараёне, ки тағйирдиҳӣ ва ривҷёбии инсонро дар тамоми давраи ҳаёти ӯ идора мекунад.

Тарбияи иҷтимоӣ - чараёне, ки ба муваффақиятнок иҷтимоишавии бачагон ёрӣ мерасонад ва сифатҳои зарурии иҷтимоии онҳо ёрӣ мерасонад.

Инсонӣ - ҳиссу хусусиятҳое, ки бачаро ҳамчун шахс таъқул медиҳад.

Инфантилизм - боздоштани ривҷёбии организм буда, давраи инкишофи бачагонро нигоҳ медорад.

Инқироз - бозистодани ғайрияти ҳаёти ривҷёбии шахс. Инқирози пай дар пай ба бемориҳои рӯхӣ, ба худ қасд қардан оварда мерасонад.

Боварқунонӣ - таъсири эмотсионалии ақлӣ, ки ба мантиқ, исботу далел асос ёфтааст. Моҳияти он ба шуури инсон таъсир

карданро ташкил мекунад. Муваффақияти боваркунонӣ ба мувофик омадани қонуният вобаста аст. Суханҳои боваркунонӣ бояд фаҳмо бошанд.

Боварии ботинӣ - бе нуқтаи назари танқидӣ қабул кардани ахборот ва мувофиқи кайфият ба ҳулку атвор таъсир расонидан.

Иқтидорнокӣ - нисбат ба ҳамсолон аз ҷиҳати ақлӣ хеле пеш рафтани бача.

Катамнез - маълумотҳое, ки пас аз даво бемор ба даст оварда мешавад. Чамъ кардани маълумот дар бораи меҳнат, ҳаёт ва таълими хонандагон.

Коммуникативӣ - соҳиби маданияти байнишахсии мулоқот шудан, мушоҳидаи ҳулку атвори бачагон, омӯзонидани қобилиятҳои шунавоӣ, муомила кардан ва алоқа намудан аст.

Компенсатсия - пур кардани функсияҳои вайроншуда.

Конкретӣ - аз баҳри фикрҳои умумӣ баромада, ба саволҳо ҷавобҳои аниқ додан.

Тарбияи коррекционӣ - ба вучуд овардани шароитҳо барои одаткунӣ ба ҳаёти ҷамъият, бартараф ё мағлуб намудани нуқсони ривҷебии одамон.

Маданият - дараҷаи ривҷебии ҷамъият, қобилиятҳои инсон буда, дар шаклҳои ташкили ҳаёт ва ғайрияти одамон ифода меёбад.

Маданиятноки - намуди асосии тарбия ва иҷтимоишавии бачагон, арзишҳои маънавии милли.

Концепсияи "Ман" - системаи тасаввуротӣ дар бораи худ.

Микросотсиум - ҷамъияте, ки дар ҳудуди муайян аз тарафи оилаю ҳешовандон, ҳамсолон, ташкилотҳои гуногуни иҷтимоӣ, давлатӣ, динӣ, хусусӣ ғайрияти тарбиявӣ гузаронида мешавад.

Беназоратӣ - назорат накардани бачагон, ҳулку атвор, гузаронидани вақти холии бача, ғамхорӣ накардан дар бораи тарбияи онҳо.

Оила - аввалин шакли муштараки умумии одамон, пайвастгари биологӣ ва иҷтимоӣ, индивидуалӣ ва ҳаёти ҷамъиятии онҳост.

Онтогенез - ривҷебии индивидуали аз пайдоиши олами ҳайвонот ва наботот то ба охир. Онтогенез инкишофи организм дар шароити муайяни беруни ҳисоб меёбад.

Ташхиси педагогӣ - бо мақсади муносибати индивидуалӣ ва дифференсионӣ дар ҷараёни таълиму тарбияи хонандагон омӯхтан.

Технологияи педагогӣ - ҷараёни оптимизии баланд бардоштани самаранокии таълиму тарбия, ки ба воситаи омилҳои педагогӣ ба даст оварда мешавад. Технологияи педагогӣ ба педагог имконият медиҳад, ки дар таълиму тарбияи хонандагон ба натиҷаҳои хуб ноил гардид.

Беназоратии педагогӣ - натиҷаҳои таъсири номукамали механизми тамоми омилҳои ривҷебии шахс. Онҳо дар ғайриқаноатбахш ташкил намудани ғайрияти инкишофи индивидуалӣ-педагогӣ намоён мешаванд.

Ғайрияти иҷтимоӣ-педагогии касбӣ - дар муҳити ихотакардаи бачагон ва наврасон зина ба зина гузаронидани тарбияи иҷтимоӣ буда, ба адаптатсия ва индивидуалшавии бачагон нигаронида шудааст. Объекти он бача ҳисоб ёфта, предметаш ҷараёни тарбияи иҷтимоист.

Раҳмдилӣ - ба дигарон кӯмак расонидан, ҳамдардӣ ва инсонпарварӣ зоҳир намудан аст.

Реабилитатсия - ба меҳнат ва ҳаёт баргаштани бемор дар доираи имкониятҳои рӯхӣ. Ба ин ҳолат ба тӯғайли тарбия барҳам додани нуқсонҳои ҷисмонӣ, истифодаи усулҳои махсуси таълимӣ, тайёрии касбӣ муваффақ шудан мумкин аст.

Гурӯҳи референтӣ - тавсияҳо, маълумотҳое, ки ҷағонагии ченаки инсон ҳисоб меёбад.

Рефлексия - ғайрияти ботинии рӯҳии инсон буда, ба дарк намудани ҳаракатҳо, ҳислатҳо ва ҳолатҳои ӯ нигаронида шудааст, идроки дунёи ботинии инсон.

Адаптатсияи иҷтимоӣ - силсилаи метод ва усулҳо буда, ба одамон барои одат намудан дар иҷтимоишавӣ ва мутобиқшавӣ ба шароитҳои нав ёрӣ медиҳад.

Ҳомии иҷтимоӣ - одамони ба ёрӣ мӯҳтоҷро аниқ карда, ҳомиёро тайин мекунад, муносибатҳои онҳоро ба тартиб медарорад.

Диагностикани иҷтимоӣ (ташхиси иҷтимоӣ) - ҷараёне, ки ҳодисаи иҷтимоӣ ва ҳолати онро аниқ карда, ба таълим, тарбия ва инкишофи шахс ёрӣ мерасонад.

Башорати иҷтимоӣ-педагогӣ - ба восита ба ғайрияти ҷалб кардани бача натиҷаҳои ҳалли муаммоеро пешақӣ муайян кардан.

Маркази иҷтимоӣ-педагогӣ - маҷмӯи гурӯҳ, иттиҳодияҳо, муассисаҳои тарбиявӣ.

Мавқеи касбии педагоги иҷтимоӣ - дар тарбияи иҷтимоии насли наврас роли муҳим мебозад. Педагоги иҷтимоӣ-педагоги маъмури, ҷисмонӣ, оилавӣ, муассисаи таълимӣ.

Методикаи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ - маҷмӯи мазмун, шакл, усул ва воситаи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ.

Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ - фаъолияти касбӣ ба худдарккунии бачагон дар ҷараёни иҷтимоишавӣ ва ҷамъият нигаронида шудааст.

Ёрии тиббӣ-иҷтимоӣ - тадбирҳое, ки дар ҷараёни таълиму тарбия ба барқарор ё мустаҳкам намудани саломатӣ ёрӣ медиҳанд.

Муносибатҳои байнишахсӣ - ҳодисаҳои оммавии иҷтимоӣ-педагогӣ буда, дар муносибати байни одамон дар ҷараёни фаъолият яққоя намоён мешавад.

Муомилаи байниҳамдигарӣ - ҷараёни мураккаби барқарор намудани алоқаи байни одамон.

Тарзи ҳаёти шахс - силсилаи шавқу ҳавас, намудҳои фаъолият ва роҳҳои ҳаёти шахсон, ки мувофиқи мақсад сурат мегирад.

Худривочдиҳии шахс - ба субъект табдил ёфтани инсон, субъективӣ - ҳолат ва мақоми фаъоли ҳаётии инсон.

Ҳомигӣ - ёрие, ки аз тарафи шахсони алоҳида ё ташкилот ба оилаҳои камтаъмин ё муҳтоҷон расонда мешавад.

Таълими иҷтимоӣ - ҷараёнест, ки ба таълимгирандагон дониш, малака ва маҳорати иҷтимоӣ дода мешавад.

Таъминоти иҷтимоӣ - таъминоти моддии давлатӣ ва хизмати иҷтимоӣ расонидан ба онҳое, ки ба ёрӣ муҳтоҷанд.

Технологияи иҷтимоӣ - маҷмӯи восита, метод ва таъсироте, ки бо мақсади ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ ва ҷимояи иҷтимоии аҳоли хизмат мекунад.

Ҳаракати иҷтимоӣ - ҳатту ҳаракати яққояи гурӯҳҳои иҷтимоии гуногун ба мақсади умумӣ нигаронида шудааст.

Ҳудуди иҷтимоӣ - маҷмӯи ҳаракатҳо, муносибатҳо, нақлиёт ва ғайра, ки ҳар рӯз дар пеши чашми бачагон содир мешаванд.

Ёрии иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ - ёрие, ки ба ҳифзи ҳуқуқи одамон ва бачагон нигаронида шудааст.

Сотсиум - муҳити иҷтимоии ихотакардаи инсон.

Субмаданият - маҷмӯи ҳолатҳое, ки ба тарзи ҳаёти гурӯҳи муайяни одамон нигаронида шудааст (меъёр, арзиш, стереотип, дид).

Ҳуқуқвайронкунии - ҳатту ҳаракате, ки ягон ҳуқуқҳои меъёриро вайрон мекунад.

Муносибатҳои байниҳамдигарӣ - асоси ташаккули иқлими иҷтимоӣ-педагогии ҷамоа.

Худидоракунии (худдаркнамоӣ) - фаъолият, ки ба ташаккули фазилатҳои мусбат ва барҳам додани хислатҳои бад нигаронида шудааст.

Эмпатия - ба олам бо назари дигарон нигоҳ кардан, онро дигарҳо барин фаҳмидан.

АДАБИЁТҲО:

1. Қарори Президенти Ҷумҳурияти Ўзбекистон: “Дар бораи чораву тадбирҳои куллан тақмилдиҳии ёрирасонии психатрия”, Т.: 14-уми марти соли 2018.
2. Қарори Президенти Республикаи Ўзбекистон: “Дар бораи тасдиқ намудани пенсияи мустақкам гардондани институти оила дар Республикаи Ўзбекистон. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 5 - уми июни соли 2018.
3. Фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон: “Дар бораи чораву тадбирҳои ба зинаи сифати нав бардоштани сохтори таълиму тарбиядиҳӣ, аз ҷиҳати маънавий ахлоқӣ ва ҷисмонан баркамол тарбия кардани ҷавонон”. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 14 - уми августи соли 2018.
4. Қарори Президенти Республикаи Ўзбекистон: “Дар бораи чораҳои иловагӣ бобати баланд бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои таълими олий ва таъмин кардани иштироки фаёлонаи онҳо...”. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 5 - уми июни соли 2018.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Тошкент; “Шарқ”, 1997, 20-29 бетлар.
6. Каримов И.А. Юсак маънавият–енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2013.
7. Курунов М. Миллий тарбия. Т. Маънавият, 2002.
8. Мудрик А. Социальная педагогика. - М. 2003.
9. Загвязинский В.И., Зайцев М.П., Кудашов Г.Н., Селиванова О.А., Строков Ю.П. Основы социальной педагогики / Под ред. П.И. Пидкасистого. М., 2002. С. 7-8.
10. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: Курс лекций. М., 2002. С. 14-15
11. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Т.: ТДПУ, 2005.- 149 б.
12. Социальная педагогика (под пер. М.А.Галагузовий. - М, 2003.
13. Ҳасанбоева О. ва дигарон. Таърихи педагогика. Т. Ўқитувчи, 2001.
14. Ҳошимов К. ва дигарон. Педагогика. Ўқитувчи, 1996.
15. Ҳошимов К. Назария ва методикаи таълиму тарбия дар гурӯҳҳои рӯзи қорашон бардавом. - Т., Шарқ, 2007.
16. Ҳасанова К., Б.Ҷумъаев. Анталогияи педагогӣ. Т., 2009.
17. Ҳасанова К. Таърихи педагогика. Т., 2006.
18. Ҳасанова К. Анталогияи педагогӣ. Ўқув - қўлланма., Т., “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2009
19. Ҳасанова К. Одоби оиладори. Ўқув-қўлланма. Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2012.
20. Ҳасанова К. Методикаи қорҳои тарбиявӣ. Дарслик. Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2015. 2009.

21. Ҳасанова К. Маҳорати педагогӣ. Дарслик., Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2019.

- 1.UNESCO: Жамият ва махсус таълимга муҳтожларга қаратилган Дастур. –Т.: Ўзбекистон, 1994. – 94 б.
- 2.UNESCO: The edication of children end young health with Disabilities Parish. Principies fun the review of practiced. – Paris: 1992. –Р. 98.
- 3.UNESCO: Барчага таълим олишни таъминлаш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 112 б.
- 4.UNISEF: Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. –Т.: Ўзбекистон, 2005. – 40 б.

МУНДАРИҶА

Сарсухан.....	3
---------------	---

МОДУЛИ I. Асосҳои назарии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 1. Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун шартӣ зарурӣ ва эҳтиёҷоти ҷамъият.....	5
Мавзӯи 2. Фанни педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон ва шарту шароитҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, маданӣ-таърихӣ пайдоиши он.....	10
Мавзӯи 3. Таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ дар хориҷа.....	14
Мавзӯи 4. Таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ дар Ёзбекистон.....	21
Мавзӯи 5. Соҳаҳои педагогикаи иҷтимоӣ дар педагогикаи халқӣ ва таълимоти динӣ.....	37

МОДУЛИ II. Аҳамияти амалии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 6. Педагогикаи иҷтимоӣ фан ва ҳамчун соҳаи фаъолияти амалӣ.....	49
Мавзӯи 7. Мафҳумҳои лағжидан ва девиатсия – ҳамчун муаммои иҷтимоӣ – педагогӣ.....	60
Мавзӯи 8. Фаъолияти касбии педагоги иҷтимоӣ.....	64
Мавзӯи 9. Тамоилҳои педагогикаи иҷтимоӣ.....	67
Мавзӯи 10. Мафҳуми педагогикаи иҷтимоӣ ва тарбияи иҷтимоӣ.....	74
Мавзӯи 11. Омилҳо ва воситаҳои иҷтимоишавӣ.....	78
Мавзӯи 12. Ривҷӯбии баҷа дар сотсиум.....	84
Мавзӯи 13. Маҳалла – омили анъанавии иҷтимоишавӣ.....	89
Мавзӯи 14. Тадқиқотҳои инкишофи иҷтимоӣ – сиёсӣ ва ҳуқуқии педагогикаи иҷтимоӣ дар давраи ҳозираи Ёзбекистон.....	94
Мавзӯи 15. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баҷагони ҳулку атвори девиантӣ.....	99

МОДУЛИ III. Таъминоти методии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 16. Методика ва технологияи фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ.....	104
Мавзӯи 17. Фаъолияти муассасаҳои иҷтимоӣ реабилитатсионӣ дар Ёзбекистон.....	107
Мавзӯи 18. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила.....	120
Мавзӯи 19. Васигӣ ва ҳомигӣ.....	127
Мавзӯи 20. Фаъолияти педагогӣ бо баҷаҳои бе падару модар (сағира).....	130

Мавзӯи 21. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баҷаҳои синну соли томактабӣ.....	136
Мавзӯи 22. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баҷаҳои синну соли мактабӣ.....	140
Мавзӯи 23. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо наврасони нӯшокии спиртӣ истеъмолкунанда.....	148
Мавзӯи 24. Нашъамандӣ ҳамчун шакли ҳулки девиантӣ.....	154
Мавзӯи 25. Ҷиноятчиғӣ ҳамчун шакли ҳатту ҳаракати ғайриқонунӣ.....	158

Модули IV. Технологияи қунонии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 26. Мавқеи касбӣ ва вазифаҳои педагоги иҷтимоӣ.....	162
Мавзӯи 27. Воситаҳои фаъолияти касбии педагоги иҷтимоӣ.....	168
Мавзӯи 28. Технологияи қори педагоги иҷтимоӣ бо оилаҳои тарбиядиҳандаи баҷаҳои имқонияташон маҳдуд.....	171
Мавзӯи 29. Фаъолияти касбии педагогикаи иҷтимоӣ доири ҳусусиятҳои мутобиқшавӣ.....	176
Глоссарий.....	182
Адабиётҳо.....	188

Б: 19200с.

К. Ҳасанова, М. Ҷумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҶТИМОЙ
китоби дарсӣ

Мухаррир: Бахтиёри Ҷумъа

ISBN – 978-9943-6645-1-7

Коғазӣ офсет. Андозаи 60x84_{1/16}.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 12,0. Адади нашр 25 нусха.
Супориши № 274.

Дар нашриёти-таҳрири донишгоҳи давлатӣ
Самарқанд ҷоп карда шудааст.
Шаҳри Самарқанд, хиёбони Донишгоҳ, 15.

ISBN 978-9943-6645-1-7

9 789943 664517

